Yeni bir su politikasına doğru

Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler

Akgün İlhan

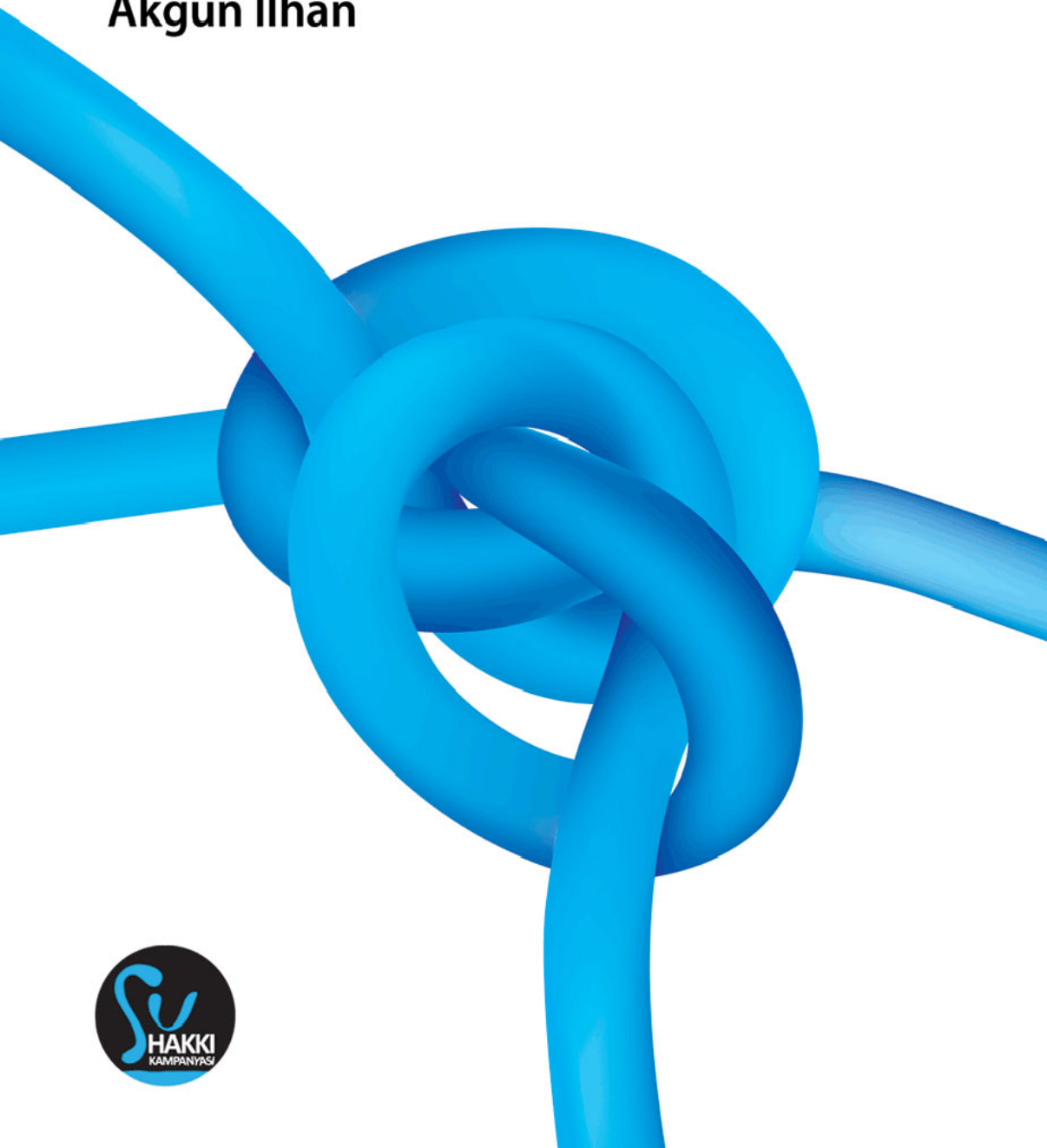

SU HAKKI KAMPANYASI

Yeni Bir Su Politikasına Doğru

Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler

Akgün İlhan

1.Baskı
Sosyal Değişim Derneği
Aralık 2011, İstanbul

Yeni Bir Su Politikasına Doğru

Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler

Akgün İlhan

Sosyal Değişim Derneği

Aralık 2011, İstanbul
İstiklal Caddesi, Bekar Sokak, 16/3, 34435,
Beyoğlu-İstanbul, Türkiye
Tel: 0212-292 34 39
Web sitesi: www.sosyaldegisim.org, www.suhakki.org

E-posta: bilgi@suhakki.org

Kapak tasarım: Gökmen Aldoğan

İç sayfa düzenleme: Nimbus Reklam Tasarımı

Baskı: Eylül Ofset

ISBN no: 978-605-62639-0-3

Su Hakkı Kampanyası'nı yürüten kuruluşlar:
Sosyal Değişim Derneği, Sosyal Demokrasi Vakfı, Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi, Küresel Eylem Grubu

Su Hakkı Kampanyası'nın destekçileri:
Rosa Luxemburg Stiftung, Suyuma Dokunma Kampanyası

Kitabın içeriğinden sadece yazar sorumludur. İçeriğin tüm hakkı Sosyal Değişim Derneği'ne ait olup, kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Rosa Luxemburg Stiftung'a bu kitabın yayınlanmasındaki katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Su sadece pet şişelerle, tankerlerle, borular ve kanallarla taşınabilen bir sıvı değildir. O, insanlar da dâhil olmak üzere tüm canlıların bedenlerinde, yeryüzünde, yerin altında ve atmosferde sürekli hareket halinde, maddenin bir halinden diğerine geçen ve tek bir tanımı olamayacak kadar büyük anlam zenginliğine sahip bir varlıktır. Bu nedenle su yönetimi belirli zümrelerin işi değil, tüm insanlığın ve canlılığın meselesidir. Bu çalışma suyu hapsedip devletlerin veya şirketlerin mülkü haline getirmek yerine, onu tüm canlıların yaşam kaynağı ve hakkı haline getirmek için mücadele edenlere adanmıştır.

Önsöz

Dünyada insanlar ve diğer canlıların kullanabilecekleri tatlı su miktarı sınırlıdır. Sınırlı olan bu doğal varlığa fiziksel, ekonomik, siyasi vb. nedenlerle hâlihazırda ulaşamayan 1.1 milyardan fazla insan ve yine temizlik amaçlı su kullanamayan 2.6 milyar insan bulunmakta. Bu sınırlı doğal varlık, iklim değişikliği, neoliberal politikalar, artan nüfus, sorunlu kentleşme, iyi yönetilmeme gibi pek çok nedenden dolayı her geçen gün daha fazla kirlenmekte ve tükenmekte. Bu bağlamda, birçok yazar, araştırmacı ve aktivist dünya genelinde bir zamandır su krizinden söz ediyor.

Azalan ve kirlenen su kaynaklarını korumak, su hizmetlerinin kalitesi ile ulaşılabilirliğini arttırmak ve su krizini çözmek neredeyse tüm uluslararası siyasi kuruluşların, finans kuruluşlarının ve devletlerin ilk gündemleri arasında yer almakta. Azalan ve kirlenen suyun yarattığı sosyal ve ekolojik yıkımların boyutu arttıkça, bu konuda acilen adımlar atılması gerektiği herkes tarafından tartışmasız kabul edilirken, sorunun nasıl çözüleceği ve sorunu yaratan nedenler konusunda ise çok ciddi farklılaşmalar ve zaman zaman mücadeleler yaşanıyor.

Su yönetiminin özelleştirilmesini savunan ve neoliberal politikalarla desteklenen anlayış; suyu kıt bir kaynak olarak tanımlamakta ve bu kıt kaynağı ekonomik bir değer olarak ele almak gerektiğini, suyun bir hak değil, bir ihtiyaç maddesi olarak görülmesi gerektiğini savunmakta. Tüm bu tanımlama ve savunular gerekçelendirilirken ileri sürülen en önemli argüman, suyun fiyatlandırılması ile birlikte tüketiminin azalacağı, yani su israfına son verileceği yönünde. Buna göre, su hizmetlerinde tam maliyetlendirme yöntemi sayesinde daha kaliteli su hizmetlerinin vatandaşlara ulaştırılabileceği, kamusal hizmetlerde yaşanan yolsuzluk ve gevşekliğin özel sektör işletmeciliğinde yaşanmayacağı, bu sayede su ile ilgili tüm tasarruf kalemlerinin artacağı ve su ekolojik sisteminin korunabileceği iddia ediliyor.

Türkiye'de su politikaları uluslararası özelleştirme politikalarına paralel olarak şekillenmektedir. Türkiye'nin artan nüfusu, tarımdaki ve sanayideki kalkınma hedefleri, milli güvenlik, enerjide dışa bağımlılık gibi bir dizi noktada daha fazla suya ihtiyacı olduğu, DSİ başta olmak üzere tüm devlet kurumları tarafından vurgulanmakta. Türkiye'deki su politikaları da bu kriz söylemi üzerine inşa edilmektedir. Bugün Türkiye'nin su krizini çözme adına ürettiği politikaların temelinde suyu ekonomik ve hegemonik bir kaynak olarak gören ve bu kaynağı son damlasına kadar değerlendirmek isteyen bir anlayış yatmakta. Hidrolik yapılardan sulama tesislerine, kentsel su hizmetlerinden ambalajlı su sektörüne kadar uzanan bir alanda, su, ekonomik getirisi olan bir kaynağa dönüştürülmüş durumda.

Türkiye'de izlenen tüm bu politikalar ile hem su hem de enerji tüketimini – özellikle de suya bağlı enerji üretimini - artırma hedefi güdüldüğü açıktır. Kalkınma, büyüme, enerji, güvenlik ve hegemonya hedefleri doğrultusunda büyük miktarlarda su kullanılmasının sonucu derinleşecek su krizi, "kriz" söylemiyle bugünden krize yol açacak politikaların hayata geçirilmesinde kullanılmakta. Oysa su ve toprak gibi yaşamsal kaynakların gelecek kuşaklar adına da korunabilmesi daha fazla tüketme ile değil daha fazla korumayla, bu kaynakların kendilerini yenileyebilme kapasitelerini arttıracak uygulamaların hayata geçirilmesiyle ancak mümkün olabilir.

Su kaynaklarının ve hizmetlerinin herhangi bir meta gibi piyasa ekonomisi içine dâhil edilmesi ekonomik, sosyal, kültürel, ekolojik yeni sorunlara yol açıyor ve suya erişimde hâlihazırda var olan eşitsizliği daha da derinleştiriyor. Dünya genelinde özelleştirilen su hizmetleri miktarı %10 olmasına rağmen, bu durumun yarattığı sorunların boyutu çok büyük. Bunun nedeni, suyun, tüm insanlar, diğer canlılar ve ekosistemler için yaşamsal öneme sahip ve yeri doldurulamayacak bir varlık olmasıdır. Su kaynaklarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesi ile artan su faturaları, milyonlarca insanın suya erişimini engelliyor. Yerel topluluklara ait olan yerel su kaynakları borularla taşınıyor, üzerlerine barajlar, HES'ler inşa ediliyor ve sularımız şişelenip satılıyor. Ancak bu uygulamalar tüm dünyada irili, ufaklı direnişleri, yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası örgütlenmeleri de beraberinde getiriyor. Suyun en temel insan hakkı olduğu, kamusal niteliği göz önünde bulundurularak herkesin yeterli miktar ve kalitede suya fiziksel ve ekonomik olarak eşit biçimde erişmesinin sağlanması gerektiği, su yönetimlerinde kamu yararını gözeten, demokrasiyi ve katılımcılığı temel alan, suyu tüm canlılar için yaşam kaynağı olarak gören, su hakkını, ekolojik sistemi koruyan ve güvence altına alan yönetim modellerinin oluşturulması gerektiğini savunan su hareketlerinin karşı duruşları her geçen gün güçleniyor. Amazon Ormanı'nın içlerinde, dünya üzerindeki üçüncü büyük Belo Monte barajının yapımını durduran, Erzurum, Loç, Senoz, Yuvarlakçay, Ordu'da yeni HES'lerin yapılmasına direnen, Yusufeli, Ilısu, Yortan ve Munzur barajlarının ekolojik, kültürel, sosyal yıkımlarına dikkat çeken dünya çapında binlerce topluluk suyun özelleştirilmesine karşı çıkıyor.

2000 yılında Cochabamba'da devletin tüm şiddetine rağmen suyun özelleştirilmesine karşı gelişen mücadele 'su adaleti hareketleri'nin doğum anı olarak kabul edilmektedir. Suyun temel insan hakları arasında yer alması, birçok ülkede su hareketlerinin, yerel toplulukların ortak talebi haline gelmiş durumda. 2004 yılında yapılan referandumla, su üzerine anayasal değişiklik yapan Uruguay'da "şebeke suyuna erişimin ve hıfzıssıhhanın temel insan hakkı olduğu, su yönetiminde sosyal meselelerin ekonomik kaygıların üzerinde olması gerektiğinin" kabul edilmesi, 2011 yılı Haziran ayında İtalya'da suyun özelleştirilmesini ve su dağıtım şirketlerine fiyat belirleme serbestisi getirmeyi geçersiz kılan referandum, 2009 yılında İstanbul'da yapılan Dünya Su Forumu'nun "suyu temel insan hakkı olarak" görmeyi reddeden Bakanlar Deklarasyonu'na karşı 26 ülkenin, suyun insan hakkı olması gerektiğini savunan yeni bir anlaşmaya imza atması, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu'nda alınan 35 nolu "BM Genel Kurulu güvenli ve temiz içme suyuna ve hıfzıssıhhaya erişimin, yaşamdan ve tüm insan haklarından sonuna kadar faydalanılması için temel bir insan hakkı olduğunu kabul eder" kararını alması gibi olumlu örnekler, su adaleti hareketinin çabalarının bir sonucu.

Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi aktivisti Dr. Akgün İlhan elinizdeki çalışmasında, dünyada ve Türkiye'de suyun özelleştirilmesinin tarihsel arka planını, bunun yarattığı sosyal, ekonomik, ekolojik ve kültürel sorunları, bu sorunların çözülmesine yönelik alternatif arayışlarını geniş bir çerçevede ele alıyor. Kendisine bu kapsamlı eser için teşekkür ediyor, kitabın Türkiye'de sürmekte olan su hakkı mücadelelerine katkı sağlamasını ve su konusundaki bütünlüklü yaklaşımların gelişmesinde bir adım olmasını umuyoruz.

Su Hakkı Kampanyası

Özgeçmiş

Akgün İlhan

Ankara Üniversitesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü'nden 1996 yılında mezun oldu. 1992-1996 yılları arasında Miraç Banu Gündoğan yönetimindeki ekiple Türkiye'nin ilk bilim merkezi olan Feza Gürsey Bilim Merkezi'nde ve Bilimce A.Ş.'de rehber öğretmen olarak çalıştı. 1998-2001 yıllarında TED Ankara Koleji'nde Fen Bilgisi öğretmenliği yapan Akgün İlhan, eğitim alanındaki tecrübelerini 1999-2002 yıllarında Hacettepe Üniversitesi Eğitim Programları ve Öğretim bölümünde yaptığı yüksek lisans programı ile birleştirdi. 2003'te İsveç Enstitüsü bursu kazanarak Lund Üniversitesi'nde Uluslararası Çevre Bilimi alanında yüksek lisans yapmaya hak kazandı. 2004'te Norveç'te Oslo Üniversitesi Centre for Development and the Environment (SUM - Kalkınma ve Çevre Merkezi) adlı kurumda Enerji, Çevre ve Sürdürülebilirlik Kalkınma eğitim programını Norveç Dış İlişkiler Bakanlığı - Kalkınma Birliği Ajansı (NORAD) bursu alarak tamamladı. 2004-2005 yılları arasında Paris'te UNESCO Su Bölümü'nde Michael Bonell ile birlikte su yönetimine halkın katılımı üzerine uluslararası bir proje yürüttü. 2005-2009 yılları arasında Katalan Hükümeti bursu ile İspanya'da Barselona Otonom Üniversitesi'nde (UAB) Institut de Ciència i Tecnologia Ambientals (ICTA - Çevre Bilimi ve Teknolojileri Enstitüsü) adlı kurumda Politik Ekoloji alanında doktora programına devam etti. 2005-2008 yılları arasında Avrupa Birliği destekli "Methods and Tools for Integrated Sustainability Assessment" (MATISSE - Bütünleşik Sürdürülebilirlik Değerlendirmesi için Yöntemler ve Araçlar) araştırma projesinde Joan David Tàbara danışmanlığında araştırmacı asistan olarak çalıştı. Aynı yıllarda Barselona merkezli bir sivil toplum kuruluşu olan Eco-union'da eğitmen ve danışman olarak çalışan Akgün İlhan, İspanya'da Su Yönetimi ve Politikası ve Yeni Su Kültürü hareketi üzerine profesyonellere yönelik kurslar yürüttü. Türkiye ve İspanya'da su yönetimini eleştiren sosyal hareketleri karşılaştırmalı olarak incelediği doktora tezi "Social Movements in Sustainability Transitions: Identity, Social Learning & Power in the Spanish and Turkish Water Domains" ile 2009 yılında doktorluk ünvanını kazanan Akgün İlhan, 2010 yılından beri çeşitli ulusal ve uluslararası platformlarda Hasankeyf'i Yaşatma Girişimi gönüllüsü ve Baraj ve HES Mağdurları hareketi aktivisti olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Teşekkür

Toplumsal mücadele süreçlerinden bahseden çalışmalara bilgi ve deneyim birikimiyle katkı sunmuş herkesi teker teker anmak mümkün değildir. Ancak bu çalışmaya görece daha fazla katkıda bulunmuş insanları anmazsam haksızlık yapmış olacağım. Bu kişilerin başında şüphesiz ki Ercan Ayboğa geliyor. Çalışmanın başından sonuna kadar benden değerli önerilerini esirgemediği için kendisine teşekkür ederim. Bu çalışmaya Nuran Yüce, Erkin Erdoğan ve Serhat Resul da çalışmanın içeriğini oluşturma, bel kemiğini meydana getiren atölye çalışmalarını düzenleme ve yürütme aşamalarında önemli katkılarda bulundular. Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi (DİSKİ) Genel Müdürü Fahrettin Çağdaş'a daha etkin ve adil bir su yönetimi konusunda gerçekleştirdikleri dünyaya açık ve yenilikçi çalışmalarıyla çalışma grubumuza ve bana ilham verdiği için teşekkür ederim. Dikili Belediye Başkanı Osman Özgüven'e de su tasarrufu konusunda ezber bozan bir yaklaşım geliştirip, tüm yasal ve sosyal baskılara rağmen dünyada pek çok su aktivisti gibi bana da başka bir su yönetiminin mümkün olduğuna dair umut ışığı verdiği için teşekkür ederim. Osman Özgüven'in ve Fahrettin Çağdaş'ın bu çalışmaya katkısı şüphesiz ki sadece ilham verme boyutunda kalmadı. Su yönetimi konusunda uzun yıllara yayılan bilgi ve deneyimlerini de paylaşarak bu esere önemli katkıda bulundular. Ayrıca bu kitabın oluşturulması sürecinde tanımış olduğum ve benimle su meseleleri üzerine görüşlerini paylaşan, sorularıma yanıt veren değerli belediye başkanları ve çalışanlarının, diğer kamu kurumlarında görev yapmakta olan uzmanların, aktivistlerin ve akademisyenlerin de kitabın gerek tartışma gerekse öneriler kısmına çok önemli katkıları oldu. Son olarak da Rosa Luxembourg Vakfı'na verdiği finansal destekle bu çalışmayı mümkün kıldığı için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Önsöz iv

Özgeçmiş vi

Teşekkür vii

Fotoğraf, Harita, Kartogram, Şekil ve Tablo Listesi xii

Kısaltmalar Listesi xiv

I. GİRİŞ 1

Yöntem 4

II. SU KAYNAKLARININ DURUMU 6

2.1. Küresel Ölçekte Su Sorunu 7

2.1.1. Fiziksel Bağlamda Su Sorunu 7

Su Üzerindeki Demografik Baskılar 10

Su Kaynakları Üzerindeki Ekonomik Üretim Baskıları 15

2.1.2. Sosyal Bağlamda Su Sorunu 24

Suyun 'Ekonomik Değere' Dönüşümü: Toplum-Doğa Ayrışması 25

Demokratik Boyut: Toplum ve Su 27

Ekolojik Boyut ve Su 28

Hidrolik Paradigma ve Kalkınma 29

2.2. Türkiye'de Su Sorunu 31

2.2.1. Türkiye'de Su Sorununa Fiziksel Bakış: Nicel ve Nitel Durum Değerlendirmesi 31

2.2.2. Türkiye Dünya Su Krizinin Neresinde? 41

III. SU YÖNETİMİNDE HÂKİM YAKLAŞIMLAR VE UYGULAMALAR 48

3.1. Dünyada Su Politikalarının Evrimi 48

3.1.1. Suyun Ekonomik Değere Dönüştürülmesi Yönünde Yaşanan Değişimler 49

Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) 50

Birleşmiş Milletler (BM) 54

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 55

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) 57

Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA), Dünya Su Konseyi (WWC) ve Dünya Su Forumu (WWF) 58

3.1.2. Suyun Yaşam Hakkı Olarak Tanımlanması Yönünde Yaşanan Gelişmeler 60

Stokholm Deklarasyonu (1972) 60
Yerel Yönetimler Evrensel Bildirgesi (1985) 61
Rio Deklarasyonu (1992) 61
Yerel Gündem 21 62
Aarhus Konvansiyonu (1998) 63
Su Çerçeve Direktifi (SÇD) (2000) 64
Alternatif Su Forumları 66
3.2. Türkiye'de Su Politikası ve Suyun Özelleştirilmesi 70
3.2.1. Devlet Su İşleri (DSİ) 70
3.2.2. Merkezi İdare Kurumları 74
Orman ve Su İşleri Bakanlığı (OSİB) 74
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) 75
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) 78
Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) 79
Sağlık Bakanlığı 80
3.2.3. Yerel Yönetimler ve Su 81
Köyler 81
Belediyeler 82
Büyükşehir Belediyeleri Su ve kanalizasyon İdareleri 83
İl Özel İdareleri 85
Sulama Birlikleri 86
Sulama Kooperatifleri 87
3.2.4. Türkiye'de Suyun Özelleştirilmesi 88
Türkiye'de Hidrolik Yapılarda Yaşanan Özelleştirme 88
Türkiye'de Sulama Birliklerinde Yaşanan Özelleştirme 89
Türkiye'de Kentsel Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesi 92
Türkiye'de Ambalajlı Su Sektörü 94
3.2.5. Uluslararası Finans Kuruluşlarının Türkiye'de Suyun Özelleştirilmesindeki Rolü 99
3.2.6. Türkiye'de Özel Sektörün Su Politikalarına Bakışı 105
3.2.7. Türkiye'de Yerel Yönetimlere Önerilen Özelleştirmeci Su Yönetimi Modelleri 111
Hizmet Sözleşmesi 114
Kiralama Sözleşmesi 114

Yönetim Sözleşmesi 115
Yap-İşlet-Devret (YİD) 115
İmtiyaz Sözleşmesi 116
Elden Çıkarma Sözleşmesi 117
3.3. Tartışma: Türkiye'de Uygulanmak İstenen Özelleştirmeci Su Yönetimi Modellerini Uygulayan Ülkelerden Bazıları ve Bunlardan Çıkarılacak Dersler 117

IV. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ALTERNATİF SU YÖNETİMİ ARAYIŞLARI 126
4.1. Dünyada Alternatif Su Yönetimi Arayışları 127
4.1.1. Kamu-Kamu İşbirliği (KKİ): Japonya'dan Osaka, Tokyo ve Yokohama Örnekleri 128
4.1.2. Sudan Gelen Kâr Şirkete Değil Suya Gider: Eau de Paris 129
4.1.3. Uruguay'da Anayasa Değişikliğine Neden Olan Su Referandumu 131
4.1.4. Suyun Özelleştirmesinin Yasak Olduğu bir Ülke Hollanda: Waternet 132
4.1.5. Çok Yönlü bir Su Yönetimi Anlayışı: Münih'te Su Yönetimi 133
4.1.6. Bolivya'da Su Yönetiminde Kooperatifçilik: Santa Cruz İçme Suyu ve Sağlık Hizmetleri Kooperatifi 133
4.1.6. Halkın Yönetime Katılımı: Kordoba'da EMACSA 134
4.1.7. İtalya'da Yeni bir Su Yönetimi Yasası: Su için Hareket Forumu'nun Zaferi 135
4.2. Türkiye'de Alternatif Su Yönetimi Arayışları 136
4.2.1. Dikili Belediyesi 137
4.2.2. Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi (DİSKİ) 139
4.2.3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeleri Birliği (GABB) 141
4.3. 2000 Sonrası Bazı Ülkelerin Yasal Düzenlemeleri ile Türkiye'de Su Yönetimi Yasal Mevzuatın Karşılaştırılması 144
4.3.1. Türkiye'de Suyla İlgili Bazı Yasalar 144
4.3.2. Fransa Su Yasası 146
4.3.3. Hollanda'da Suyun Özelleştirilmesine Yasa Engeli 147
4.3.4. İspanya'da AGUA Programı 148
4.3.5. Uruguay'da Su için Anayasal Değişiklik 150

V. SONUCA DOĞRU

TÜRKİYE'DE SU YÖNETİMİNE İLİŞKİN SONUÇLAR VE ÖNERİLER 153

5.1. Türkiye'de Orta ve Uzun Vadede Su Politikaları ve Bunların Beklenen Sonuçları 153

5.2. Yerel Yönetimlerin Su Yönetiminde Etkin Olabilmesi için Öneriler 162

Yeni Bir Su Politikasının Tanımlanmasında Yerel Yönetimlere Öneriler 164

Halkın Katılımını Sağlamada Yerel Yönetimlere Öneriler 168

Politik Güçlenme ve Değişimde Yerel Yönetimlere Öneriler 169

Kaynakça 172

Ek 1. Van ve Batman atölye çalışmaları katılımcıları 176

Ek 2. Dünya Su Konseyi (WWC) üyesi olan Türk kurumları, kuruluşları ve şirketleri 177

Ek 3. IV. Dünya Su Forumu'na Karşı Yapılan Alternatif Forum sonuç bildirisi Mexico City, 14 – 19 Mart 2006 178

Ek 4. Alternatif Su Forumu 2009 Bildirgesi 182

Ek 5. Suyun Ticarileşmesine Hayır Platformu Su Forumu Sonuç Bildirgesi 185

Ek 6. Başka Bir Su Politikası Deklarasyonu 190

Fotoğraf, Harita, Kartogram, Şekil ve Tablo Listesi

Fotoğraf

Fotoğraf 1. Alternatif Su Forumu (2009 İstanbul) 67

Fotoğraf 2. Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu - Karşı Forum (2009 İstanbul) 69

Fotoğraf 3. Paris'te belediyenin ücretsiz hizmeti olarak maden sodası hayratı 131

Fotoğraf 4. İtalya'da su ve nükleer Enerji Referandumu 2011 136

Fotoğraf 5. El Monument al Nus (Düğüm Anıtı) ve su mitingleri - İspanya 148

Harita

Harita 1. Türkiye'nin gölleri ve akarsuları 39

Kartogram

Kartogram 1. Dünyada su kıtlığı 9

Kartogram 2. Dünyada sanal su akışları 11

Kartogram 3. Ülkelerin kişi başına düşen su ayakizleri 14

Kartogram 4. Ülkelere göre sulamaya ayrılan toprak yüzdeleri (2003 yılı) 17

Kartogram 5. Dünyada sulu ve susuz tarıma ayrılan topraklar 17

Kartogram 6. Türkiye'nin su havzaları 36

Şekil

Şekil 1. Suyun küresel dağılımı 1

Şekil 2. Tatlı su orta ve tropik kuşak yaşayan gezegen indeksi 9

Şekil 3. Sanal su ticaretinin ürünlere göre dağılımı 12

Şekil 4. Sanal su girdilerine göre bazı ürünler 13

Şekil 5. Dünyada sektörlere göre su kullanımı 15

Şekil 6. Tarımda kullanılan toplam suyun kaynaklarına göre yüzdeleri 16

Şekil 7. Endüstri ve enerji sektörlerinde kullanılan su kaynakları 19

Şekil 8. Su ve enerji arasındaki ilişkiler 21

Şekil 9. Dünya elektrik enerjisi kaynakları ve talepleri 22

Şekil 10. Türkiye'nin su kaynakları potansiyeli 32

Şekil 11. Suyun sektörel dağılımı (Türkiye ve dünya) 33

Şekil 12. Türkiye'de nüfusun suya erişim dereceleri 35

Şekil 13. Dünyada ve Türkiye'de kişi başına düşen su miktarı 36

Şekil 14. Türkiye'de ve bazı ülkelerde yıllık nüfus artış hızı ortalamaları (2004-2020) 37

Şekil 15. Türkiye'de kişi başına düşen su (1960-2030) 38
Şekil 16. Kişi başına düşen yıllık ambalajlı su tüketiminde AB ve AB ülkeleri (2009 yılı) 95
Şekil 17.Türkiye'de ambalajlı su pazarında yıllık ciro ve su satışı 95
Şekil 18. Türkiye'de ambalajlı su kullanımı (damacana ve pet) 96
Şekil 19. Gelişmekte olan ülkelerde su hizmeti veren su şirketleri (1991-2007) 112
Şekil 20. Özelleştirme sözleşmesi tiplerine göre kamu ve özel sektörün müşterilerden elde ettikleri gelir payları 113
Şekil 21. Halktan gelen kâr halka döner ya da kamusal/özel şirkete gider 122
Şekil 22. Türkiye'de hidroelektrik potansiyelinin gelişimi 158
Şekil 23. Sektörel elektrik enerjisi tüketimi (1990-2005) 159
Şekil 24. Yerel yönetimlerin su yönetiminde etkin olabilmesi için öneri başlıkları 163

Tablo

Tablo 1. Türkiye'de havzalar ve su potansiyelleri 34
Tablo 2. Türkiye'nin IMF ile imzaladığı Stand-by Anlaşmaları 100
Tablo 3. Özel sektörün su hizmetlerine katılma biçimleri 114
Tablo 4. Türkiye ve dünyada enerji talebinde artış 156
Tablo 5. Türkiye'nin yerli enerji kaynakları 157
Tablo 6. Dünya'da ve Türkiye'de kişi başına düşen enerji tüketimi 158

Kısaltmalar Listesi

AB: Avrupa Birliği
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
ADB: Asya Kalkınma Bankası
AFDB: Afrika Kalkınma Bankası
ASAT: Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü
ASKİ: Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi
ASM: Avrupa Su Mevzuatı

BM: Birleşmiş Milletler
BM-AEK: Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu

CEO: Corporate Europe Observatory- Avrupa Şirket zleme
COMDA: Su Hakkı için Meksikalı Organizasyonlar Koalisyonu
ÇALBİR: Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği

DAP: Doğu Anadolu Projesi
DİSKİ: Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi
DPT: Devlet Planlama Teşkilatı
DSİ: Devlet Su İşleri
DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

EFBW: Avrupa Şişe Suyu Federasyonu
EIB: Avrupa Yatırım Bankası
EİEİ: Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü
EPDK: Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu
ETKB: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
EWL: Avrupa Su Mevzuatı

GABB: Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği
GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATS: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GTHB: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

m HES: Hidroelektrik santral

IADB: Amerika Ülkeleri Kalkınma Bankası
IBRD: Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası
IBWC: Uluslararası Sınırlar ve Su Komisyonu
ICSID: Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi
IDA: Uluslararası Kalkınma Birliği
IFC: Uluslararası Finans Komisyonu
IHE: Uluslarası Hidroloji ve Çevre Mühendisliği Enstitüsü
IMF: Uluslararası Para Fonu
IULA: Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği
IWRA: Uluslararası Su Kaynakları Birliği
İSKİ: İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi

KfW: Alman Kredi Kuruluşu
KHGM: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü
KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKİ: Kamu-Kamu İşbirliği
KOP: Konya Ovaları Projesi
KÖİ: Kamu-Özel İşbirliği

MIGA: Çok taraflı Yatırımlar Garanti Ajansı
MİGM: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü

OEEC: Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü
OECD: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OSİB: Orman ve Su İşleri Bakanlığı

RİD: Rehabilite et-İşlet-Devret
RKY: Resmi Kalkınma Yardımları
RSHM: Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi

SAL: Yapısal Uyum Kredisi
ÇŞB: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
SÇD: Su Çerçeve Direktifi
SDD: Sosyal Değişim Derneği

SECAL: Sektörel Yapısal Uyarlama Kredileri
SKHA: Su Kullanım Hakkı

TAGEM: Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü
TNI: Transnational Institute - Uluslarötesi Enstitüsü
TODAİE: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD: Türk Sanayiciler ve İşadamları Derneği
TÜS-KOOPBİR: Türkiye Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği
TVA: Tenesse Valley Authority (Tenesse Vadisi Otoritesi)
TYG-21: Türkiye Yerel Gündem 21

UNDP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNECE: Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu
UNEP: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
USAID: AD Uluslararası Kalkınma Ajansı
USİAD: Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği

WCD: Dünya Barajlar Komisyonu
WCED: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu
WHO: Dünya Sağlık Örgütü
WWC: Dünya Su Konseyi
WWF: Dünya Su Forumu

YG-21: Yerel Gündem 21
YİD: Yap-İşlet-Devret
YİAD: Yap-İşlet-Alıştır-Devret
YRİD: Yap-Rehabilite et-İşlet-Devret
YSD: Yap-Sahiplen-Devret
YSİD: Yap-Sahiplen-İşlet-Devret
YSİ: Yap-Sahiplen-İşlet
YWWB: Yokohama Su İşleri Bürosu

Yeni Bir Su Politikasına Doğru

Türkiye'de Su Yönetimi, Alternatifler ve Öneriler

Akgün İlhan

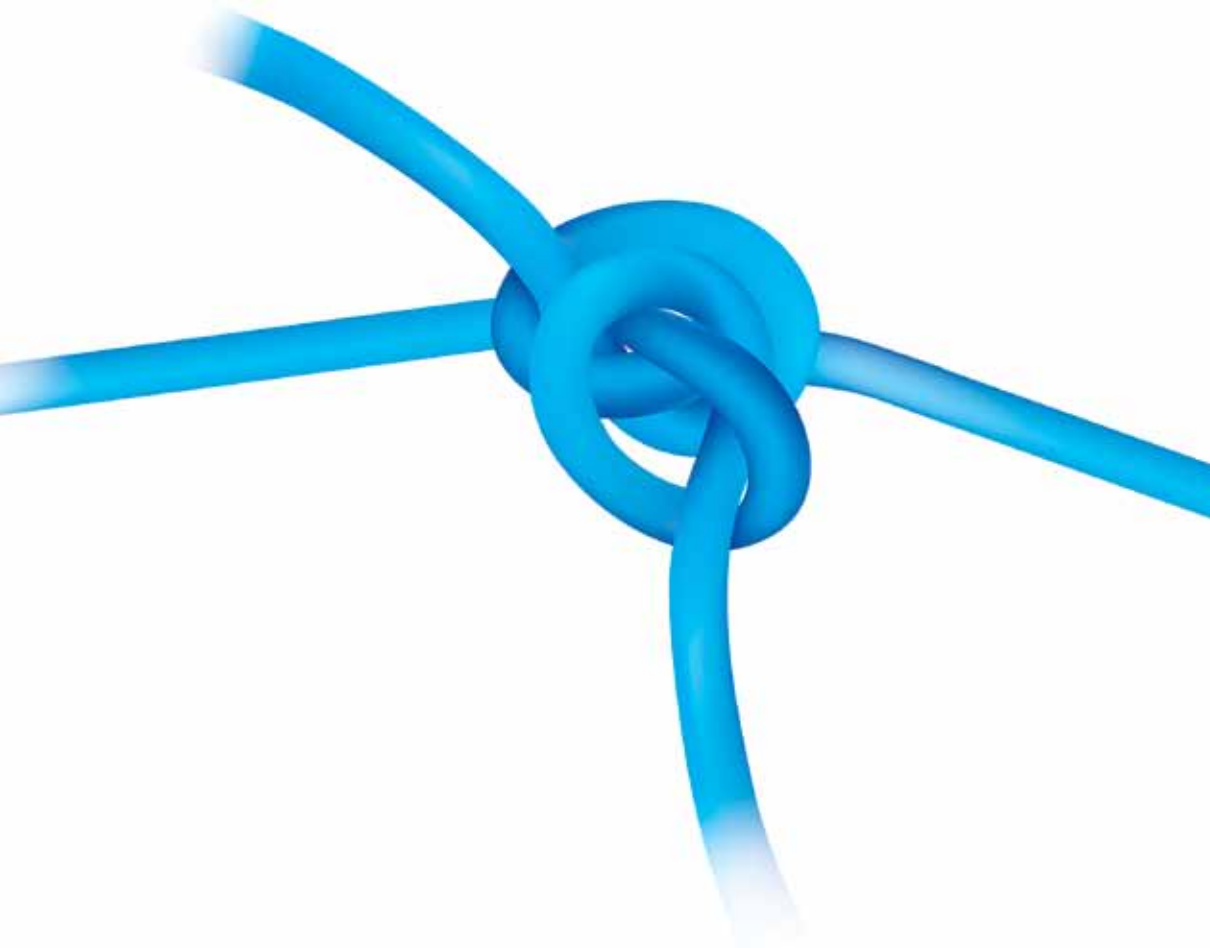

SU HAKKI KAMPANYASI

I. GİRİŞ

Dünyada var olan suyun sadece %2,5'i insanların içme ihtiyacını karşılayabilecek olan tatlı su olarak nitelendirilmektedir. Bu miktarın büyük bir bölümü buzullarda donmuş halde bulunmaktadır (Bkz şekil 1). Geriye kalan kısmın büyük bir bölümü yeraltındadır. Yeraltı ve buzullar dışında kalan ve insan tarafından ulaşılabilir olan su, yüzey, yüzeye yakın yeraltı ve atmosferik sudan oluşmaktadır. Nehirlerle birlikte göller, yüzey ve atmosferik suyun üçte ikisine tekabül etmektedir. Bu bilgiler ışığında dünyada insanlar ve diğer canlıların temel ihtiyaçları için kullanabilecekleri tatlı suyun miktarının aslında ne kadar sınırlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ancak suyun sınırlı bir kaynak olması, dünyadaki su kaynaklarının mevcut ya da gelecekteki insan ve diğer canlı popülasyonlarının temel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olduğu anlamına gelmemektedir. Zira su sıkıntısı artan nüfustan daha çok küresel ekonomi faaliyetleri, yoğun su ve enerji tüketimine dayalı yaşam biçimleri ve sorunlu kentleşme gibi endüstrileşme sürecine özgü çeşitli sosyal-ekolojik değişimlerle ilgili bir durumdur. Bu nedenlerle dünyanın su kaynakları üzerinde var olan baskılar büyütmekte ve bu baskılara bağlı olarak su kaynakları hızla kirlenmekte ve tükenmektedir. Bu sorunlara çözüm ararken salt teknolojiden medet uman geleneksel yaklaşımlar ise sorunları çözememiş, başka mecralara aşağıdaki şekillerde aktarmıştır:

- *bir sektörden başka bir sektöre* (artan su talebini karşılamada desalinizasyon faaliyetleri için gereken yoğun enerji örneğinde olduğu gibi - su sektöründen enerjiye),
- *bir coğrafyadan başka bir coğrafyaya* (artan su talebini çeşitli tasarruf yöntemleriyle kontrol altına almak yerine, talebi karşılamak için başka yerlerdeki su kaynaklarının seferber edilmesi),
- *bugünkü nesillerden gelecek nesillere* (gelecek kuşaklara aktarılması gereken su kaynaklarının aşırı kullanıma bağlı olarak kirletilmesi ve tüketilmesine bağlı sorunları çözmek yerine, bu sorunların gelecek kuşaklara aktarılması).

Böylece var olan sorunlar çözülmemekte, bilakis yerine yenileri eklenmektedir. Etkin çözümlerin üretilmesi için öncelikle bu sorunları ortaya çıkaran sosyal ve ekonomik dinamiklere bakmak şarttır.

Şekil 1. Suyun küresel dağılımı
Kaynak: GreenFacts (2008)

Bunları merkeze almayan çözümler gittikçe artan ve karmaşıklaşan su sorununa yeni boyutlar eklemektedir.

Günümüzde insanlığın vardığı noktadan geriye baktığımızda yaşanan sosyal-ekolojik değişim baş döndürücüdür. Bunun salt olumlu yönde olduğunu varsaymak gerçekçi değildir. Kalkınma olarak nitelendirilen bu değişimin bedeli tüm insanlar ve diğer canlılar için gittikçe artan bir yüktür. Başka bir ifade ile dünyada kalkınmayla birlikte büyük bir yıkım da yaşanmaktadır. Bu tabloya maliyet-yarar analizi merkezli olarak baktığımızda bile kalkınmanın bedeli olarak kanıksanan yıkımın hızla artarken, bundan elde edilen yararın görece azaldığı sonucuna varabiliriz. Daha çarpıcı olanı ise, elde edilen yarar belirli güç gruplarının elinde yoğunlaşırken, bu yararın maliyetini ödemek gittikçe artan bir biçimde ekonomik ve politik güçten yoksun olan bireylere ve yerel topluluklara, diğer canlılara ve gelecek nesillere düşmektedir.

Dünyanın tüm yaşam kaynakları gibi su da küresel bir olgu olan endüstrileşme sürecinde hızla yaşamsal kaynak olmaktan uzaklaştırılmakta ve ekonomik üretim döngüsüne dâhil edilmektedir. 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi küresel finans kuruluşları ile Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi neoliberal ekonomi politikaları üzerine çalışmalar yürüten çeşitli düşünce fabrikalarının (think-tanks) Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATs) gibi uluslararası ticareti devlet sınırlarından bağımsız kılan anlaşmaları sayesinde ekonomi hızla küreselleşmiştir. Bu örgütlerle yayılan, süreklilik kazanan ve güçlenen neoliberalizm 1980'lere gelindiğinde yeni bir dönemece girerek dünyanın pek çok ülkesinde kamu varlıklarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesi sürecini başlatmıştır. 1990'larda ise Fransa ve ABD gibi gelişmiş ülkelerde belediyelerle yapılan anlaşmalara bağlı olarak vatandaşlara su hizmetleri sağlayan su şirketleri bu hizmetlerden elde ettikleri büyük kârla dünya pazarına açılmış, sermaye paylarını artırmaya başlamışlardır. Bu şirketler yirmi yıl gibi görece kısa bir sürede dünya su pazarının büyük bir bölümünü, Türkiye de dâhil olmak üzere pek çok ülkede ambalajlı su pazarı payının önemli bir kısmını ele geçirmiş, çeşitli özelleştirme yöntemleri (anlaşmalar) ile kentsel su hizmetlerinin yürütülmesinin tüm aşamalarına dâhil olmuş; baraj, su kanalları ve arıtma tesisleri gibi yüksek maliyet gerektiren su yapılarının inşa edilmesi veya bakımı onarımı gibi faaliyetleri yürütmüştür. Suyun özelleştirilmesi süreci dünyanın dört bir yanında neden olduğu çevresel adaletsizlik, su kaynaklarının hızla kirlenerek tükenmesi ve buna bağlı sağlık sorunlarının artması, ekolojik yıkımlar gibi tüm sosyal-ekolojik olumsuzluklara rağmen devam etmektedir.

Türkiye'de de suyun herşeyden önce bir yaşam kaynağı olduğu gerçeğini göz ardı eden neoliberal politikalar ve uygulamalar sonucunda su kaynakları hızla kirlenmekte ve tükenmektedir. Bu tükenişe rağmen, Türkiye'de su politikalarının ve onunla yakından ilgili tarım, sanayi ve enerji politikalarının artan bir sıklıkla vurguladıkları durum ülkede yeterince su ve enerji tüketilmediğidir. Gelişmiş ülkelerin su ve enerji tüketim ortalamalarını kendininkilerle kıyaslayan Türkiye'de, bu kaynakların tüketiminde geride kalındığı ve bunun bir kalkınma sorunu olduğu, yakın gelecekte ise bu durumun bir milli güvenlik meselesine de dönüşeceği görüşü hâkimdir.

Türkiye'de bu kriz senaryosundan yola çıkarak oluşturulan su politikaları, ülkedeki doğal kaynakların bir an önce geliştirilip tam kapasite kullanılmaya başlanmasını hedeflemektedir. Tarımda küresel piyasaya açılmayı ve enerjide dışa bağımlıktan kurtulmayı amaçlayan politikalar için su her iki amaca birden hizmet edecektir. Bu da Türkiye'de su kaynakları üzerinde ekonomik baskıların artacağını göstermektedir. Bu yaşam kaynağının tükenişine bağlı olarak çeşitli çevresel adaletsizlik kaynaklı çatışmaların ortaya çıkması da kuvvetle muhtemeldir. Bu karanlık tabloyu değiştirebilmek için öncelikle Türkiye'de su sorunun iyi anlaşılması gerekmektedir. Su sorunun ne anlama geldiği ve bu sorunun kimlerin hangi faaliyetlerinden kaynaklandığı sorularının cevabı, problemin nasıl çözüleceğine dair de ipuçları vermektedir. Bu nedenle, bu çalışma Türkiye'de su kaynaklarının fiziki durumunu olduğu kadar su kaynaklarının ve hizmetlerinin özelleştirilmesi gibi sosyal boyutlarını da ele alan, bunu yaparken de dünya su krizinin ülke ölçeğinde bir yansıması olan Türkiye'de su sorununu ele alan bir çalışmadır.

Bu çalışma öncelikli olarak Türkiye'de su politikalarını ve bunların su yönetimine nasıl yansıdığını tartışmaya açmayı hedeflemektedir. Çalışma ayrıca bu politikaların ve uygulamaların olası sonuçlarını analiz etmeyi ve bunlardan yola çıkarak özellikle yerel yönetimlere su yönetimine dair bir takım önerilerde bulunmayı da amaçlamaktadır. Bu araştırmanın entelektüel çevrelerde ömrünü tamamlamış tartışmaların nihai bir ürünü olmadığını, bilakis toplumun çeşitli kesimlerinden Türkiye'de su politikalarını ve uygulamalarını eleştiren sesleri bir araya getirmeyi hedeflediğini belirtmekte fayda vardır. Araştırma bu açıklamalar ışığında değerlendirilmelidir.

Çalışma, konuyla ilgili bilimsel makalelere, kitaplara, haber yazılarına, basın bildirilerine, 2011 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Su Hakkı Kampanyası tarafından Van ve Batman illerinde gerçekleştirilen kapasite geliştirme atölyeleri ve odak grup toplantılarına katılmış olan su yönetiminde yer alan kurumlarda çalışan görevlilerden, bu alanda çalışan akademisyen ve aktivistlerden elde edilen görüş ve önerilere, diğer su aktörleri ile yapılmış olan derinlemesine mülakatlardan elde edilen bilgilere dayanmaktadır.

Giriş bölümünde su sorunu olarak adlandırabileceğimiz problem durumu ve çalışmanın yöntemi kısaca anlatılmaktadır. İkinci bölümde dünya ve Türkiye ölçeğinde yaşanmakta olan su sorunu hem fiziksel hem de sosyal boyutları ile ele alınmıştır. Küresel su sorununun sosyal boyutu gittikçe artan bir sıklıkla dile getirilmesine rağmen hâlâ yeterince anlaşılmış değildir. İnsanların ve diğer canlıların 'yaşam kaynakları' olarak ilişkilendiği doğanın, küresel ölçekte egemen hale gelmiş bir 'yıkarak kalkınma' paradigmasına nasıl tutsak edildiğine bakmak gerekmektedir. Bu nedenle, bu bölümde yaşam kaynaklarını kâr getirici kaynaklar olarak tanımlayan bu indirgemeci ekonomi merkezli yaklaşımın teorik arka planı ve bugün geldiği noktaya nasıl ulaştığı dünya ve Türkiye ölçeğinde incelenmektedir.

Üçüncü bölümde su yönetiminde hâkim yaklaşımlar ve uygulamalar ele alınmaktadır. Dünyadaki ve Türkiye'deki su politikalarının evrimi ve suyun özelleştirilmesi sürecine, bu süreçte yer alan kilit aktörlere, onların ürettikleri söylemlere, savundukları politikalara, önerdikleri yönetim biçimlerine ve bu yönetimlerin uygulamalarından doğan sorunlara yer verilmektedir. Dördüncü bölümde ise dünyada ve Türkiye'de alternatif su yönetimlerine, bu uygulamaların gerçekleştiği ülkeler ile Türkiye'de su yönetimi yasal

mevzuatının karşılaştırılmasına değinilmiştir. Son bölümde ise Türkiye'de orta ve uzun vadede su politikaları ve bunların beklenen sonuçları tartışılmakta ve yerel yönetimlerin su yönetiminde daha etkin olabilmesi için dünyadaki bazı örneklerden ve Türkiye'deki kilit su aktörlerinin deneyimlerinden yararlanılarak oluşturulmuş çeşitli öneriler sunulmaktadır.

Yöntem

Türkiye'de su politikalarının ve yönetim uygulamalarının ele alındığı bu araştırma, bu konuda şimdiye kadar yapılmış olan çalışmaların sunulduğu bir derlemeden ibaret değildir. Bu çalışma aynı zamanda iki aylık bir sürece yayılan bir alan çalışmasına dayanmaktadır. Bu eser 2011 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında Türkiye'de Ankara, Batman, Diyarbakır, İstanbul ve Van olmak üzere beş şehirde yapılmış olan kapsamlı bir araştırmayı temel almaktadır. Bu iki aylık süreçte Su ve Kanalizasyon İdareleri (SKİ) çalışanları, belediyeler ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği'nde (GABB) çalışan görevliler, sivil toplum kuruluşları (STK) ve oluşumlardan aktivistler ve su konusunda çalışan akademisyenlerden oluşan altmışın üzerinde anahtar su aktörü ile yapılan kapasite geliştirme atölyeleri, odak grup toplantıları ve derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

Bahsi geçen kapasite geliştirme atölyeleri, 5-6 Kasım 2010 tarihinde Diyarbakır'da gerçekleştirilen Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu'nda belirlenen aşağıdaki ihtiyaçların karşılanabilmesi için düzenlenmiştir:

- Merkezi olarak (uluslararası) belirlenen su politikalarına karşı alternatif modellerin üretilebilmesi için su hareketinin deneyim, bilgi ve modeller konusunda paylaşımları büyük önem taşımaktadır. Özellikle suyun idaresinde birinci derecede rol alan yerel yönetim birimleri arasında bilgi alışverişini sağlama ihtiyacı bulunmaktadır.
- Yerel, ulusal ve uluslararası işbirliğine dönük ağlar oluşturmak, bu ağların içinde yer almak merkezi su politikaları karşısında yerel birimleri güçlendirmektedir. Bunun için daha ileri konumda olan yerel yönetim birimlerinin Kamu-Kamu İşbirliği (KKİ) çerçevesinden kendi pratiklerini diğer yerel yönetimler ile paylaşmaları gerekmektedir.
- Yerel yönetimlerin alternatif su modellerini uygulayabilmeleri için ulusal su politikalarının da değiştirilmesi gerekmektedir. Bunun için çok sayıda yerel yönetimin ortaklaşabileceği alternatif merkezi su politikalarının üretilebilmesi, bu doğrultuda çalışmalar yapılması ve bu tür zeminlerin yaratılması önemlidir.

İlk atölye çalışması ve odak grup toplantısı 4-5 Temmuz 2011 tarihinde Van'da, ikincisi ise 1-2 Ağustos 2011 tarihinde Batman'da gerçekleştirilmiştir. Her iki toplantıya da yerel yönetimlerden su ve kanalizasyon idareleri, kent konseyleri ve belediyelerden görevliler, meslek odaları ve sendikalardan temsilciler, STK'lar ve oluşumlardan aktivistler ve üniversitelerden akademisyenler katılmıştır (Bkz ek 1).

Toplantılarda ülkesel, bölgesel ve yerel ölçeklerde su yönetiminde ortaya çıkan gelişmelerden ve yaşanan sıkıntılardan bahsedilmiş, çeşitli çözüm önerileri tartışılmıştır. İkinci kapasite geliştirme atölyesi çalışmasının sonunda ise 2012 Mart ayında Marsilya'da gerçekleştirilecek olan 6. Dünya Su Forumu (WWF) ile eş zamanlı yürütülecek olan Alternatif Su Forumu'nda sunulmak üzere bir deklarasyon[1] hazırlanmıştır.

Gerek Van ve Batman'da Su Hakkı Kampanyası bünyesinde gerçekleştirilmiş olan iki toplantı sırasında, gerekse diğer zamanlarda yürütülen derinlemesine mülakatlarda bu çalışmada ele alınan her konuda Türkiye'de su yönetiminin çeşitli aktörleri ile fikir alışverişinde bulunulmuştur.

1 "Başka bir Su Politikası Deklarasyonu" adındaki bu bildirge ek 6'da sunulmuştur.

II.
Su Kaynaklarının Durumu

Dünyada gerek yerel, gerekse ülkesel/küresel ölçekte artan bir sıklıkla dile getirilen ve artık başlı başına bir araştırma alanı haline gelmiş olan bir "küresel su sorunu" mevcuttur. Bu çatı alan suya erişim, suyun miktarı ve kalitesi, suyun paylaşımı ve gelecek nesiller gibi birbiriyle bağlantılı daha pek çok meseleyi fiziksel olduğu kadar politik, ekonomik, hukuksal ve sosyal boyutlarıyla da incelemektedir.

İlk olarak, su canlı ve cansız varlıkları ile tüm yerkürenin en önemli fiziksel bileşenidir. Dünyanın yüzey alanının dörtte üçünü kaplayan, atmosferin, toprağın ve canlıların büyük bölümünü oluşturan sürekli hareket halindeki bu taşıyıcı, dönüştürücü ve oluşturucu varlığın olmadığı bir dünya hayal etmek imkânsızdır. Bu nedenle su sorunu sadece insanların değil tüm canlıların meselesidir. İkinci olarak, su sorunu ne siyasi ne de coğrafi sınırlara hapsedilebilir. Örneğin bir ülkenin ekonomik faaliyetleri sonucu ortaya çıkan kirlenme, komşu ülkeleri ve bölgeyi ve hatta tüm yerküreyi doğrudan ya da dolaylı etkileyebilir. Üçüncü olarak da, su tek bir yönetimsel alan ya da sektör içinde ele alınamaz. Örneğin çevre, sağlık, enerji, tarım, ormancılık, dış işleri, iç işleri, kültür, turizm, maliye ve savunma gibi çeşitli yönetim alanlarının ve sektörlerin hepsinde ortak merkezi unsur sudur.

Bir başka ifadeyle su,

- insanlar ve diğer tüm canlı türleri arasındaki kavramsal sınırların,
- coğrafyaların fiziki sınırlarının ve siyasi yapıların ortaya çıkarttığı insan icadı sınırların,
- yönetimsel alanların ve sektörlerin arasında var olduğu düşünülen sınırların ötesinde bir varlıktır.

Bu nedenle su meselesi ancak bütünlükçü bir yaklaşımla ele alındığında anlam ifade eder. Bunun dışında, su meselesi küresel gelişmelerden ve politikalardan bağımsız olarak ele alınamaz. Zira su meselesinin ortaya çıkışında ve evrilmesinde küreselleşen, başka bir deyişle hâkim konuma gelen paradigmalar incelenmeden su sorunu anlaşılamaz. Bu ve daha pek çok nedenle su sorunu, suyun dışında da var olan her varlıkla doğrudan ya da dolaylı bağlantılıdır. Başka bir deyişle *ne su sadece sudur, ne de su sorunu sadece su sorunudur.*

Buradan hareketle bu bölümde küresel boyutta ve daha sonra Türkiye ölçeğinde inceleyeceğimiz su sorununa hem gerçekçilik (realizm), hem de yapılandırmacılık (konstrüktivizm) pencerelerinden bakılacaktır. Zira su sorunu, her ne kadar insan etkinlikleri sonucu ortaya çıkmış olsa da, tartışma götürmez biçimde fiziksel bir meseledir de. Ancak bu fizikselliği yaratan insan etkinliklerinin ardındaki paradigmalar su sorunun fiziksel olduğu kadar sosyal bir mesele olduğunun da altını çizmektedir.

2.1. Küresel Ölçekte Su Sorunu

Su sorunu en genel tanımıyla rekabetçi piyasa ekonomisinin küreselleşmesi, ivme kazanan endüstri, tarım ve hizmet faaliyetleri, artan dünya nüfusu ve nüfusun giderek büyüyen bir oranda kentlileşmesi ve gittikçe daha fazla su ve enerji tüketmeye dayalı yaşam biçimlerinin yaygınlaşması gibi insan faaliyetlerine bağlı değişimlerin dünyanın su kaynakları üzerinde doğrudan ya da dolaylı yarattığı baskıların bütünü olarak tanımlanabilir. Bu sosyal-ekonomik değişimler fiziksel değişimleri beraberinde getirmekte ve dünya su kaynakları hızla tükenmekte ve kirlenmektir.

Ayrıca su kaynaklarının tükenmesi, suyun hem günümüz ile gelecek nesiller arasında, hem de günümüz toplumları (gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında) ve bireyleri (varsıl ve yoksullar arasında) arasında adaletsiz bir paylaşımın nesnesi olmasının önünü açmaktadır. Su kaynaklarının kirlenmesi ise insanlar ve diğer canlılar üzerinde farklı derecelerde hissedilmekte, güç sahibi olan bireyler ve topluluklar bundan görece daha az olumsuz etkilenmektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, suyun tükenmesi ve kirlenmesi gün geçtikçe artmakta ve güçlü ya da güçsüz tüm bireyler ve toplumlar bundan çeşitli şekil ve derecelerde etkilenmektedir.

Önceden de belirtildiği gibi su sorunu fiziksel ve sosyal boyutları olan karışık bir meseledir. Bu çalışmada sosyal boyutları görece daha derinlemesine incelenmiş olsa da ilk adımda realist bir perspektiften suyun fiziksel durumuna kısaca göz atmak ve daha sonra sosyal boyuta bakmak şarttır.

2.1.1. Fiziksel Bağlamda Su Sorunu

Dünyada toplam su miktarı 1.4 milyar km^3 iken bu miktarın sadece 35 milyon km^3'ü tatlı sudur (UNEP 2007). Bu miktar dünyadaki toplam suyun kırkta birine tekabül etmektedir. Üstelik bu miktarın kullanılabilirliği de oldukça sınırlıdır. Zira dünyadaki tatlı su kaynaklarının üçte ikisi buzullarda ve dağların zirvelerinde (kar halinde) bulunurken, geriye kalanının büyük bölümü de yeraltı suyudur (GreenFacts 2008). Lagün, nehir ve göllerde bulunan tatlı su miktarı tüm tatlı su kaynaklarının sadece %0,3'ünü oluşturmaktadır. Buna ek olarak,

atmosferde bulunan su miktarı ise 13 bin km^3'tür (WWAP 2009).

Bu yaşam kaynağının gezegenimizde ne kadar sınırlı olduğunu belirttikten sonra öncelikle küresel su sorunun nicel boyutundan kısaca bahsetmek anlamlı olacaktır. Su kıtlığını tanımlamada dünyada anlaşılması en kolay olan ve yaygın biçimde kullanılan su kıtlık göstergelerinden biri olan Falkenmark indeksi oldukça faydalı bir araçtır. Bu indekse göre kişi başına düşen yıllık su miktarı üst ve alt değerlerle dört kategoride tasnif edilebilir. Kişi başına düşen su miktarının (Falkenmark 1989):

- 1700 m^3'ten fazla olması durumunda su sorunu olmadığından,
- 1700-1000 m^3 arasında su sıkıntısından,
- 1000-500 m^3 arasında su kıtlığından,
- 500 m^3'ten az olması durumunda ise mutlak su kıtlığından söz edilebilir.

Su kıtlığından ne anlamamız gerektiği konusunun ardından, küresel su kıtlığına ilişkin anahtar gerçeklere bakmak gerekir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) aşağıdaki saptamaları dünya su sorununun vardığı boyutları gözler önüne sermektedir (www.who.int):

- Dünyada her üç insandan biri su sıkıntısı ile karşı karşıyadır.
- Bazı durumlarda yağışın ve su kaynaklarının bol olduğu yerlerde bile suyun çıkarılması, saklanması ve dağıtılması için gerekli olan altyapıda ve yönetimdeki eksiklikler ve sorunlardan dolayı insanların sağlıklı suya erişimi mümkün olmayabilmektedir.
- Temiz suya erişimin kısıtlı olduğu yerlerde insanlar sağlıklı olmayan koşullarda su ihtiyaçlarını gidermek zorunda kalmaktadır.
- Temiz olmayan su kullanımına bağlı olarak ishal, kolera, tifo ve dizanteri gibi su kaynaklı hastalıklar yayılmakta ve salgınlar ortaya çıkmaktadır.
- Su kıtlığı insanları suyu evde depolamaya mecbur bırakmakta, sağlıklı olmayan koşullarda saklanan su sıtma gibi hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
- Temiz suyun kıt olduğu kırsal kesimlerde tarımda atıksu kullanılmakta, bu ürünleri yiyenlerde sudaki kimyasal ve hastalık yapan organik maddelerden dolayı çeşitli hastalıklar ortaya çıkabilmektedir.

Su kıtlığına ülkeler bazında bakıldığında ise uluslararası arenada sıkça dile getirildiği gibi dünyanın Afrika kıtasındakiler başta olmak çeşitli ülkelerinde su kaynakları artan nüfusa ve/veya ekonomik üretim faaliyetlerine yetmez hale gelmiştir. Ayrıca demografik ve ekonomik trendlerde bir değişim olmaması durumunda bile pek çok başka ülke de yakın gelecekte su kıtlığı sorunu ile yüzyüze gelecektir. Kartogram 1'de de görüldüğü gibi Türkiye'nin de aralarında bulunduğu bazı ülkeler su kıtlığı aralığına yaklaşmaktadır.

Kartogram 1. Dünyada su kıtlığı

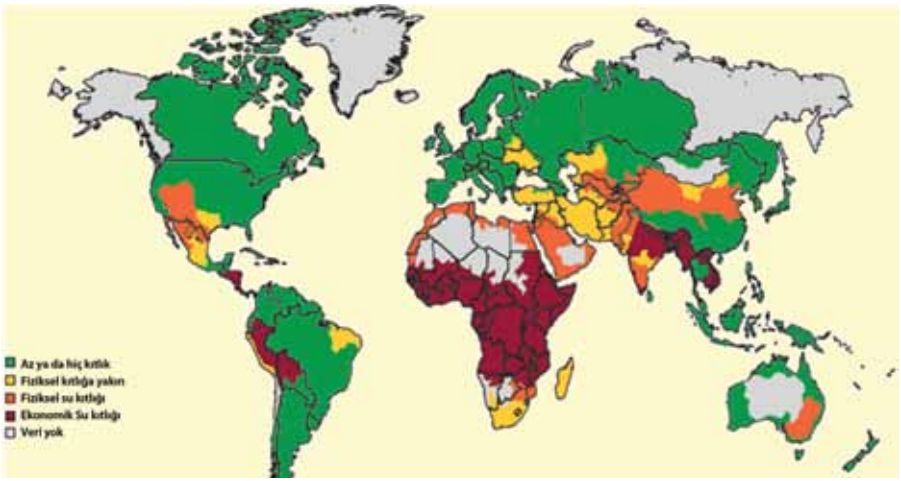

Kaynak: WWAP (2009)

Dünya su kaynakları üzerinde artan baskılar sadece insanları değil diğer canlıları da olumsuz etkilemektedir. Tarımsal ve endüstriyel üretim faaliyetleri, enerji projeleri ve hızlı kentleşme gibi pek çok unsurun bir araya gelmesiyle yaşam alanları yok olan ve çeşitli biçim ve derecelerde kirlenmeye maruz kalan tatlı su havzalarında yaşayan canlılar hızla yok olmaktadır. Durum öylesine vahimdir ki 1970'lerden bu yana dünyada tatlı su kaynaklarında yaşayan canlı türlerinin sayısında yarı yarıya azalma olmuştur (Bkz şekil 2).

Şekil 2. Tatlı su orta ve tropik kuşak yaşayan gezegen indeksi

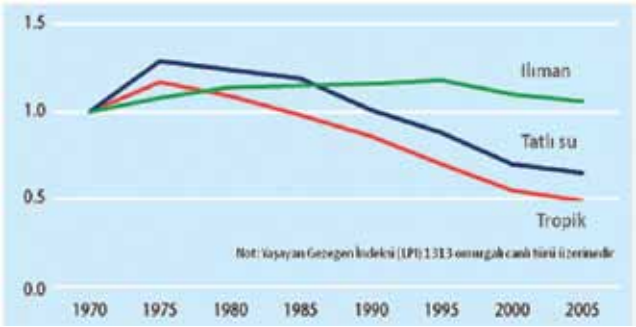

Kaynak: (wwf.panda.org)

Su kaynakları üzerindeki baskı insanlık mirası sayılan tarihi öneme sahip eski uygarlık merkezlerini ve onların devamı olan yaşayan kültürleri de olumsuz etkilemektedir. Bu duruma verilebilecek en iyi örnek baraj ve HES inşasıdır. Dünyada 145 ülkede 45 binin üzerinde inşa edilmiş büyük baraj (en az 15m yüksek veya en az 3 milyon metreküp

hacime sahip), pek çok su havzasında bulunan önemli tarihi ve doğal alanı sular altında bırakmaktadır (WCD 2000). Yıllar içinde biriken sedimentlerle (nehirlerin akışı ile birlikte taşınan toprak) dolan ve ekonomik ömrünü tamamlayan bu barajlar bu insanlık miraslarının geri dönüşü olmayan bir biçimde kaybedilmesi sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu kayıp sadece eski kültürleri değil aynı zamanda onların devamı olan yaşayan geleneksel su havzası kültürlerini de kapsamaktadır. Dünyada bu hidrolik yapılar yüzünden hem topraklarını, hem de geleneksel yaşama biçimlerini terk etmek zorunda bırakılmış 50 milyon insan vardır. Bu aynı zamanda gelecek insan nesillerinin de bu kültürel ve doğal miraslardan faydalanma hakkını ortadan kaldırmaktadır.

Özet olarak WWAP (2009) raporunda da belirtildiği gibi insan faaliyetleri, demografik, ekonomik ve sosyal tüm süreçlerle birlikte su kaynakları üzerinde büyük baskılar oluşturmaktadır. Bu baskılar teknolojik yenilik, kurumsal ve mali koşullar ve iklim değişikliği gibi bir dizi faktör tarafından etkilenmektedir. Aynı rapor nüfus artışı ile birlikte yaşam standartlarında hızlı yükselişin su kaynaklarının sürdürülebilirliği önündeki en önemli tehdit olduğunu belirtmektedir.

Su Üzerindeki Demografik Baskılar

Geçtiğimiz yüzyılda dünya su tüketimi küresel nüfustaki artışı ikiye katlayarak, altı kat artmıştır (http://www.wri.org). Demek ki büyüyen su tüketimini açıklamada nüfus artışı yeterli değildir. Nüfus artışının, özellikle kişi başına düşen su tüketiminin az olduğu gelişmekte olan ülkelerde cereyan ettiği göz önüne alındığında, tatlı su kaynaklarının tükenmesinde esas meselenin nüfus artışından çok belirli yaşam ve ekonomik üretim biçimleri olduğu görülür.

Örneğin küresel su krizi konulu "İnsan Kalkınma Raporu 2006" adlı Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP 2006) raporuna bakıldığında ülkelerin kişi başına düşen günlük su tüketimleri kıyaslandığında ABD'nin 580 litre ile listenin başında olduğu görülmektedir (UNDP 2006). Aynı rapora göre ABD'nin ardından listede sırasıyla Avustralya (500 lt), İtalya (380 lt), Japonya (375 lt), Meksika (365 lt), İspanya (320 lt), Norveç (300 lt), Fransa (280 lt), Avusturya (245 lt) ve Danimarka (200 lt) gelmektedir. Dünyada toplamda en çok su tüketen üç ülkeden (ABD, Hindistan ve Çin) biri olan Hindistan'da bu miktar 130 lt ve Çin'de ise sadece 80 lt civarındadır (UNDP 2006). Bu veriler göstermektedir ki dünyada kişi başına en fazla su tüketen ilk on ülke gelişmiş ülkelerdir. ABD'li bir bireyin Kamboçya, Etopya ve Haiti gibi gelişmekte olan ülkelerde 20 lt civarında olan günlük su tüketiminin 26 katı su tükettiği ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifadeyle su tüketimi açısından bakıldığında, ortalama bir ABD vatandaşı 26 Kamboçya vatandaşına bedeldir.

Ancak su tüketimi hesaplanırken sadece doğrudan kullanılan içme ve temizlik gibi ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak tüketilen su miktarı değil, dolaylı olarak tüketilen su da kapsanmaktadır. Zira su gıdadan giyime her sektörde üretim döngüsüne çeşitli derecelerde bir girdi olarak dâhil edilmektedir. Bu durumun su tüketiminin hesaplanmasında dikkate alınması görece oldukça yakın bir tarihte gerçekleşmeye başlamıştır. İlk kez 1992 yılında Londra Grubu SOAS - Su Araştırması Birimi - üretimde kullanılan suyu dikkate alarak "sanal su" (virtual water) kavramını ortaya atmıştır. Gizli su olarak da anılan bu kavram kısa sürede kabul görüp su ile ilgili araştırmalarda önemli bir yer edinmiştir. On sene sonra ise

12-13 Aralık 2002 tarihinde Hollanda'nın Delft kentinde bulunan Uluslararası Hidrolik ve Çevre Mühendisliği Enstitüsü (IHE) bünyesinde gerçekleştirilen "Sanal Su Ticareti Üzerine Uluslararası Uzman Toplantısı"nda ele alınan konuları özetleyen raporda uluslararası kamuoyunun dikkatine sunulan "su ayakizi" (water footprint) denilen bir kavram Hoekstra (2003) tarafından geliştirilmiş ve bu kavram su tüketiminin hesaplanmasında daha bütünlükçü bir yaklaşımın oluşturulması sürecini başlatmıştır.

Ayakizi kavramı ise görece daha eski olup ilk olarak Rees (1992) tarafından ekolojik ayakizi (ecological footprint) adıyla literatüre kazandırılmıştır. İnsanların doğal kaynaklar üzerindeki baskılarını doğanın bu baskıları taşıyabilme kapasitesi ile kıyaslayan bu kavram, doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerin bütününü temsil etmektedir. Su ayakizi de bu kavramdan yola çıkmıştır. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamaları ve ekonomik üretim faaliyetleri sonucu su kaynakları üzerinde oluşturdukları nicel etkilerin anlaşılması ve kıyaslanmasını kolay bir dile dönüştüren bu kavram, sanal su (virtual water) kavramıyla da doğrudan ilgilidir.

Sanal su bir malın, ürünün veya hizmetin oluşturulmasında üretim döngüsüne girdi olarak dâhil edilen toplam temiz su miktarıdır. İthalat ve ihracat ile her yıl binlerce km^3'lük su bir ülkeden başka birine transfer edilmektedir. Sanal su ticareti küreselleşen ekonomi ile birlikte büyük hacim kazanmıştır. Kartogram 2'de bölgeler arasındaki sanal su akışları ve bunların yönleri (ithalat ve ihracat) gösterilmektedir. Bu muazzam su trafiğinin altını çizdiği önemli nokta su kaynaklarının fiziksel engeline (kısıtlılığına) takılmadan işleyen bir küresel su pazarının ortaya çıkmış olmasıdır. Zira su kaynakları bakımından fakir olan ülkelerde toplam su tüketiminin daha az olması beklenirken, sanal su ticareti sayesinde çeşitli ürünlerin ve hizmetlerin ithalatı ile bu ülkeler su tüketimindeki bu açıklarını kapamaktadır.

Kartogram 2. Dünyada sanal su akışları

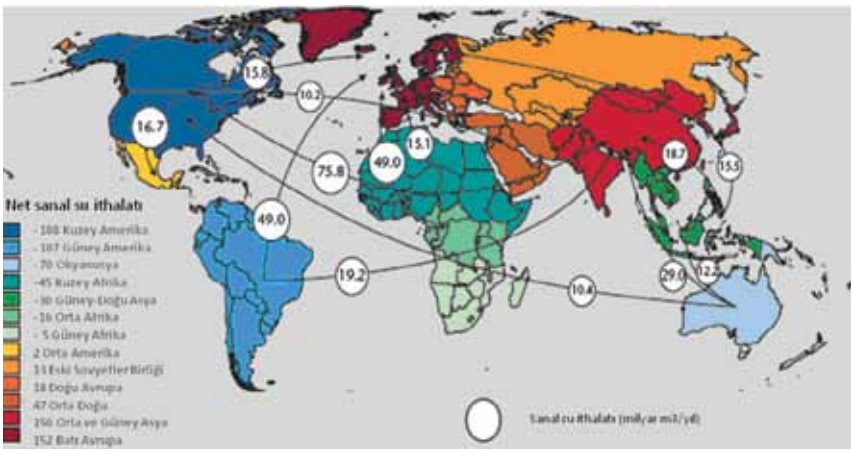

Kaynak: WWAP (2009)

Başka bir ifade ile su tüketimini kontrol altına alan doğal sınırlayıcılar sanal su ithalatı ile ortadan kalkmaktadır. Böylece dünyanın su kaynakları küresel piyasanın hedefi haline gelmektedir. Su ve toprak gibi pek çok doğal kaynak bakımından zengin ülkelerin yer aldığı Güney Amerika'dan dünyanın pek çok bölgesine çeşitli tarım ürünlerinin ihraç edilmesi bu durumu ispatlar niteliktedir. Durum öyle boyutlara varmıştır ki Brezilya örneğinde de görüldüğü gibi kısa zaman öncesine kadar geleneksel tarımın yapıldığı topraklar, şirketlerin cenderesinde ihraç edilecek biyoyakıt tarımına tahsis edilmektedir. Uluslararası şirketlerin hedefi haline gelen doğal kaynaklar kendi halklarının ihtiyaçlarından önce küresel piyasanın taleplerini karşılamak için kullanılmaktadır.

Bunun dışında gözlenen bir başka küresel piyasa eğilimi ise su kaynaklarını büyük oranda kullanan bazı ülkelerin kendi topraklarında yoğun su ayakizi olan üretimlerden uzaklaşarak, bu ürünleri dış kaynaklardan sağlama yoluna gitmesidir. Bu konunun gündeme geldiği ilk ülkelerden biri de İsrail'dir. Su kaynakları bakımından yoksul bir ülke olan İsrail'de 1980'li yıllarda bile tarım ekonomistleri yoğun sulama isteyen tarım ürünlerinin ihracatının irrasyonel olduğunu iddia etmiş ve ülkenin bu ürünleri ülke dışından sağlamasının daha akla uygun olduğunu belirtmişlerdir.

O günlerden bu yana gittikçe artan bir şiddette cereyan eden sanal su transferlerinin hangi tip ürünlerde yoğunlaştığı yukarda bahsi geçen konuları açıklar niteliktedir. Dünya sanal su ticareti yüzdelerine baktığımızda ilk sırayı hayvansal (et, hayvansal ürünler ve deniz ürünleri) protein kaynaklarının aldığını görebiliriz (Bkz şekil 3). 2000 yılında gerçekleşen sanal su ticareti (1340 km^3) ile ilgili olan bu grafikte de görüldüğü gibi hayvansal ürünlerin ekonomik üretiminde su çok yoğun olarak kullanılan bir girdidir. Başka bir ifadeyle hayvansal üretimin, sanal su ticaretinin büyük bir kısmını oluşturuyor olması yoğun su tüketen bir sektör oluşuyla ilgilidir. Bunu tahıllar ve ardından petrol izlemektedir.

Şekil 3. Sanal su ticaretinin ürünlere göre dağılımı

Kaynak: Zimmer ve Renault (2003)

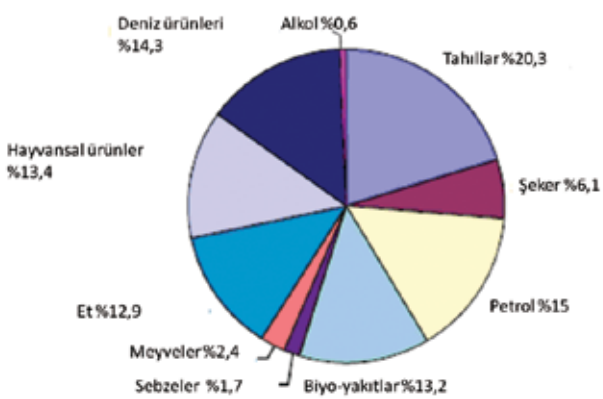

Şekilde görülen bir başka önemli su tüketen sektör de biyoyakıttır. Küresel iklim değişikliği söylemlerinin güçlenmesi ile birlikte petrole alternatif bir yeşil enerji kaynağı olarak gösterilen bu ürünlerin tarımının neden olduğu pek çok olumsuzluktan en önemlisi de su kaynaklarının üzerinde oluşturduğu baskıdır.

Sanal su kullanımı ve ticareti konusunda çalışmalara öncülük eden Hoekstra ve Chapaign (2006) sadece ülkeler ve bölgelerin değil, şirketlerin, ekonomik ürün

ve hizmetlerin ve hatta bireylerin bile su ayak izlerini hesaplama ve kıyaslama çalışmalarını da yürütmektedir. Aşağıdaki şekilde bazı ürünlerin bir biriminin üretilmesi için gereken sanal su miktarları belirtilmiştir. Miktarı hesaba katıldığında meyve ve sebzeler en az su kullanımıyla listenin altlarında kalırken, kahve ve et (hamburger) yüksek su girdisi ile diğer ürünleri açık arayla geride bırakmaktadır.

Şekil 4. Sanal su girdilerine göre bazı ürünler

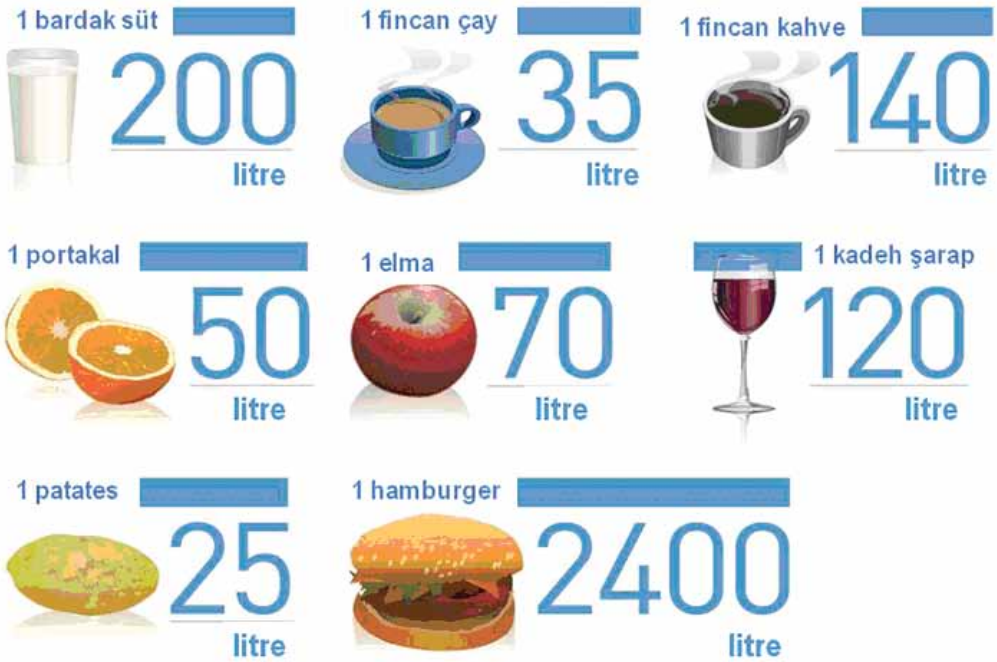

Kaynak: www.waterfootprint.org

Sanal su ve su ayakizi kavramları su tüketiminin gerçek boyutlarını ortaya çıkarma ve kamuoyunu bilgilendirme konularında faydalı olmuşlarsa da çeşitli eleştirilere de hedef olmuştur. Bunlardan en önemlisi, sanal su ve su ayakizi kavramlarının su kaynaklarının üzerindeki nicel baskıya vurgu yapıyor olmasıdır. Bir ürünün üretim döngüsüne giren su miktarı kadar önemli olan bir başka husus ise suyun çıktığındaki kalitesidir. Yani su üretim sonucunda belirli oranlarda kirlenerek atıksuya dönüşür. Bir hizmetin ya da ürünün çok az miktarda temiz su ile üretilmesi her zaman olumlu anlama gelmemektedir. Eğer salt bu kriter göz önüne alınarak bir değerlendirme yapılırsa, su kirliliği yaratan bir ürüne, sadece üretiminde kullanılan su miktarı az olduğu için olumlu bakılamaz.

Bu ve benzeri eleştirilere yanıt olarak kısa süre içersinde su ayakizinin mavi, yeşil ve gri bileşenleri kavramları geliştirilmiştir. Mavi su ayakizi küresel su kaynaklarından (yüzey ve yeraltı suyu) tüketilen bir ürünün üretimi sırasında buharlaşan su miktarına tekabül

etmektedir. Yeşil su ayakizi, küresel yeşil su kaynaklarından (toprakta nem olarak tutulan yağmur suyu) buharlaşan su miktarını belirtmektedir. Gri su ayakizi ise bir ürünün üretimi sırasında kirletilen su miktarını belirtmektedir.

Küre ölçeğine dönecek olursak ülkelerin farklı düzeylerdeki su ayakizleri Kartogram 3'de verilmektedir. Burada ülkeler toplam su tüketimleri ülke nüfuslarına bölünerek hesaplanan değerlere göre sekiz kategoride incelenmiştir. Su kullanımı en yüksek ülkeler arasında önceden de belirtildiği gibi ABD başı çekmektedir. Su tüketimi en yüksek olan ülkelerin büyük çoğunluğunun gelişmiş ülkeler olması da dikkat çekicidir. Türkiye ise dünya ortalamasına yakın bir noktada durmaktadır.

Kartogram 3. *Ülkelerin kişi başına düşen su ayakizleri*

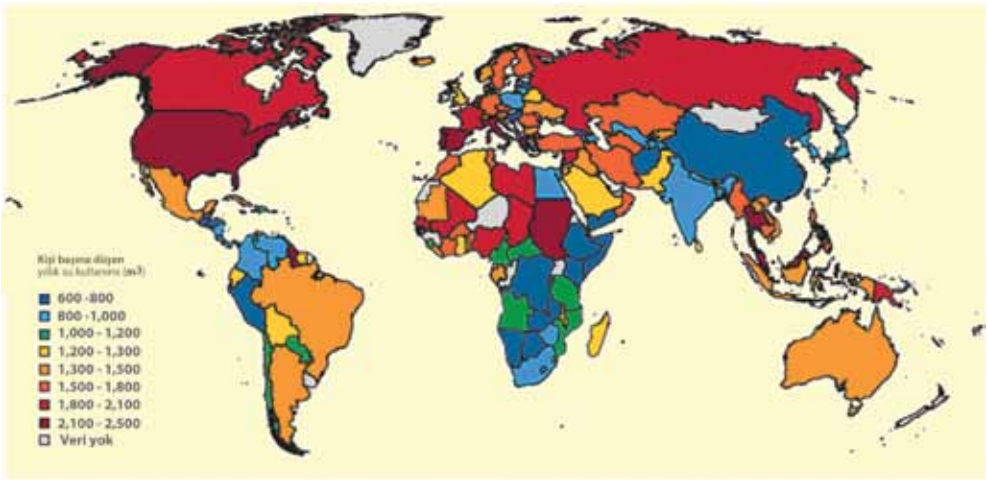

Kaynak: Hoekstra ve Chapagain (2007)

Görüldüğü gibi günümüzde su kaynakları üzerinde artan baskıları sadece nüfus artışı ile açıklamak mümkün değildir. Dünyada su kıtlığı çeken ülkelere baktığımızda su kaynaklarının yetersizliği dışında problemler de mevcuttur. Bunlar suyun çıkarılması, dağıtılması ve atıksuyun arıtılarak doğaya yeniden verilmesi gibi altyapı ve yönetimsel/teknik bilgi donanımı gerektiren konularda eksikliklerdir. Başka bir ifadeyle nüfus artışı gelişmekte olan çoğu ülkede önemli bir mesele de olsa su kaynaklarının paylaşımı konusunda tek mesele değildir. Gelişmiş ülkelerde ise küresel sanal su akışları ile de kişi başına su tüketimi gittikçe artmakta ve insan için hesaplanmış günlük su ihtiyacı miktarı olan 50 litreyi kat be kat aşmaktadır. Gelişmiş ülkelerin vatandaşlarının kullandıkları ortalama su miktarı su sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkeleri ona yirmiye katlamaktadır. Yoğun su (ve enerji) tüketimine dayalı bu yaşam biçimlerini ortaya çıkaran ekonomik üretim döngülerine bakmak bu nedenle son derece önemlidir.

Su Kaynakları Üzerindeki Ekonomik Üretim Baskıları

Daha önceki bölümde de ifade edildiği gibi artan insan nüfusunun ve daha da önemlisi yaygınlaşan yoğun tüketime dayalı ekolojik ayakizi büyük yaşam biçimlerinin kaçınılmaz bir sonucu olarak diğer doğal kaynaklarla birlikte su da tükenmekte, kirlenmekte ve haksız bir paylaşımın nesnesi olmaktadır. Bu durumun hem çıkış noktası ve sürücü gücü olan, hem de ondan beslenerek büyüyen ekonomik dinamikler insanlık tarihinin bütünü ile kıyaslandığında çok kısa bir süre içinde büyük bir ekolojik ve sosyal yıkıma neden olmuştur. Geleceğe ilişkin tablo ise daha da olumsuzdur. Bahsi geçen kirlilik, tükenme ve adaletsiz paylaşım sorunları gittikçe büyümekte ve gelecek nesillerin varlığını tehlikeye atma yolunda ilerlemektedir.

Ekonomik faaliyetlerin dünyanın doğal kaynakları üzerinde oluşturduğu baskılardan su kadar toprak ve atmosfer de olumsuz etkilenmektedir. Toprak, su ve atmosfer bütününde meydana gelen insan kaynaklı değişimlerin birbirleriyle olan ilişkisi ne kadar vurgulansa da yeterli olmayacaktır. Yoğun tarımsal faaliyetler sonucu kirlenen toprak suyu, kimyasal ve organik atıklarla kirlenen su atmosferi, atmosferdeki olumsuz değişimler ise tüm gezegeni tehdit etmektedir.

Bu sorunların anlaşılmasında tarım ve endüstri (enerji de dâhil olmak üzere) sektörlerine bakmak şarttır. Zira tarımsal ve endüstriyel su kullanımı evsel su tüketiminden hem nicel olarak, hem de neden olduğu kirlilik düşünüldüğünde nitel olarak kat kat fazladır. Dünyadaki su tüketimine sektörler açısından bakıldığında (Bkz şekil 5) evsel kullanımın toplam su kullanımının sadece %10'unu oluşturduğu görülmektedir. Onu sanayi %20 ve tarım da %70 ile takip etmektedir. Dünya ortalamasına bakıldığında tatlı su kullanımında şampiyon sektör tarımdır. Bu durum gelişmekte olan ülkelerde de benzerlik göstermektedir. Ancak orta-yüksek ve yüksek gelirli ülkelerde durum oldukça farklıdır. Tarım sektöründeki su kullanma yüzdesi %50'ye yakın bir payla dünya ortalamasından ve düşük ve orta-düşük ülkelerin ortalamalarından oldukça azdır. Bu önemli farkın çok çeşitli nedenleri olsa da, genel olarak gelişmiş ülkelerin bazılarının daha az tarımsal faaliyette bulunduğu, bazılarının ise tarımda suyu daha kontrollü ve etkin kullandığı söylenebilir.

Şekil 5. Dünyada sektörlere göre su kullanımı

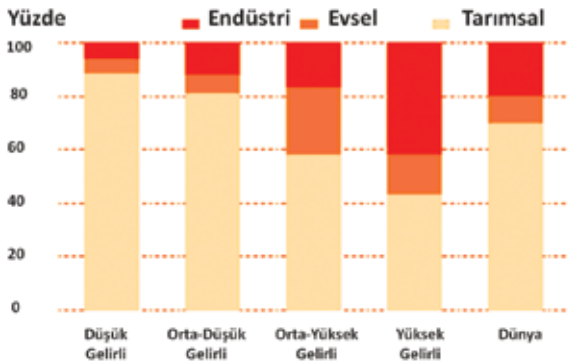

Kaynak: Dünya Bankası (2010)

Tarım sektöründe kullanılan suyun büyük bir bölümü yüzey suyu (%71,06) kaynaklarından sağlanmaktadır (Bkz şekil 6). İkinci önemli su kaynağı ise %17,3'lik bir payla yenilenebilir yeraltı sularıdır. Drenaj suyu (%7,24) ve arıtılmış atıksu (%3,62) ise birlikte tarımda kullanılan toplam su miktarının onda birini oluşturmaktadır. Yenilenemeyen yeraltı suyu kullanımı ise toplam su kullanımının sadece %0,72'sini oluşturmaktadır.

Şekil 6. Tarımda kullanılan toplam suyun kaynaklarına göre yüzdeleri

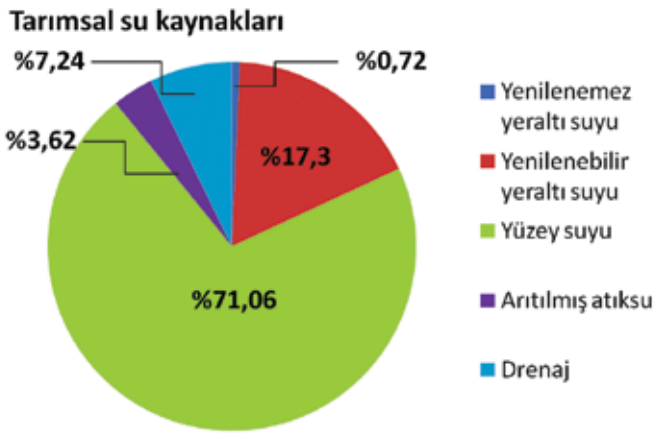

Kaynak: WWAP (2009)

Ülkeler tarım sektörüne ayırdıkları topraklar açısından incelendiğinde ise (Bkz kartogram 4), yarısına yakınının topraklarının sadece %10'dan az bir bölümünü kullandıkları görülmektedir. Bu ülkeler Avrupa'da kuzey ülkelerinin büyük bölümü, Kanada, Rusya, Güney Amerika ülkelerinin büyük bölümü ve Okyanusya ülkeleridir. Görülmektedir ki ABD, Meksika, Hindistan, Çin ve Akdeniz'de kıyısı bulunan İspanya, İtalya, Fransa, Yunanistan ve Türkiye gibi tarıma elverişli iklim ve geniş topraklara sahip Avrupa ülkelerinde tarıma ayrılan toprak %10 ile %50 arasında değişmektedir. Topraklarının yarısından fazlasını tarımsal üretime ayırmış az ülke bulunmaktadır.

Dünyadaki su tüketiminin üçte ikisinden sorumlu tutulan tarım sektörü, neden olduğu su ayakizi açısından düşünülürse elbette ki homojen bir yapı sergilememektedir. Tarımsal faaliyetler susuz (yağışlar ile) ve sulu (yapay sulama ile) olmak üzere iki şekilde gerçekleştirilmektedir. Dünyada tarımsal üretim için kullanılan toprak yüz ölçümü 7130 km^2'dir. Bu toprakların %80'i susuz, geriye kalan %20'si ise sulu tarıma ayrılmıştır (WWAP 2009).

Kartogram 4. Ülkelere göre sulamaya ayrılan toprak yüzdeleri (2003 yılı)

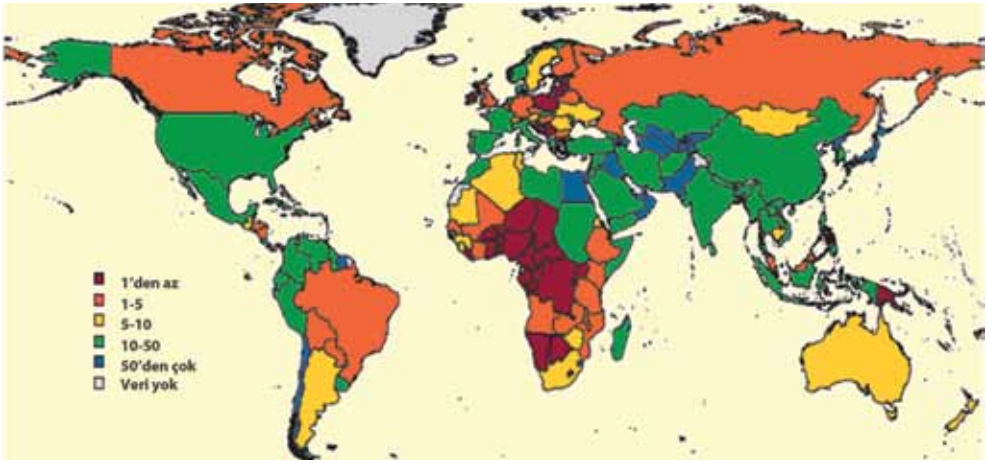

Kaynak: www.fao.org

Gelişmiş ülkelerin çoğunda tarımsal üretimin yarısından ya da %75'inden çoğunun susuz tarım faaliyetlerinden elde edildiği görülürken, Akdeniz'de kıyısı bulunan Avrupa ülkelerinden farklı olarak Türkiye'de tarımsal üretimin yarısından çoğunun sulu tarım faaliyetlerden elde edildiği görülmektedir (Bkz kartogram 5). Sulu tarım faaliyetlerine susuza göre daha fazla toprak ayırmış olan diğer ülkeler ise Kuzey Afrika ülkeleri, bazı Asya ülkeleri, ABD, Meksika ve Şili'nin de aralarında bulunduğu çeşitli ülkelerdir.

Kartogram 5. Dünyada sulu ve susuz tarıma ayrılan topraklar

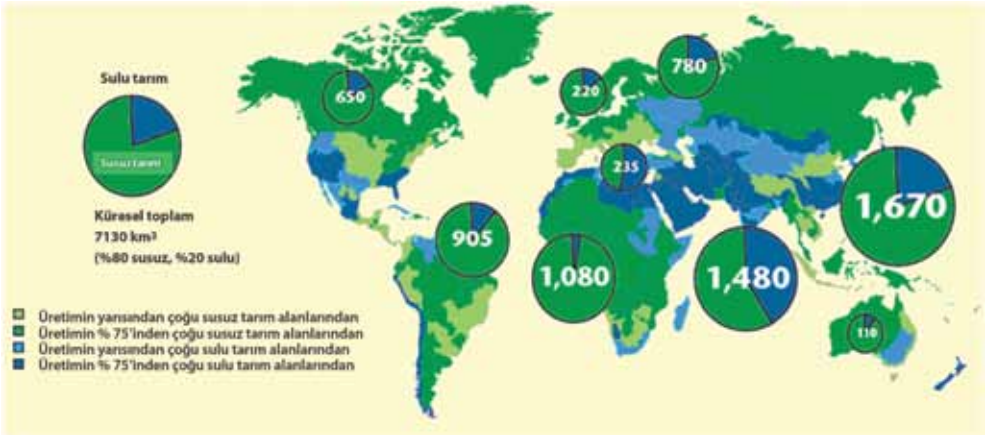

Kaynak: WWAP (2009)

Susuz tarım, dünya tarımsal üretiminin %60'ını, sulu tarım ise %40'ını oluşturmaktadır. Aynı büyüklükteki bir toprak üzerinde sulu tarımdan susuz tarımın üç katına yakın üretim elde edilebilmektedir (WWAP 2009). Susuz tarımda ürünün ihtiyaç duyduğu su yağışlarla karşılanır. Bu tarımda fazla su istemeyen ve tarım yapılan arazinin fiziksel koşullarına uyum sağlamış türler yetiştirilir. Burada büyük miktarlarda bir ekonomik üretim değil, daha küçük ölçekte ya da yaşamsal bir üretim söz konusudur. Diğeri ise büyük miktarlarda üretim hedefleyen, bu hedefe en az masrafla en kısa zamanda varmak isteyen, risklerin en aza indirgendiği ve kâr marjı yüksek ürünlere odaklı bir üretim biçimidir. Dolayısıyla su tüketiminden büyük oranda sorumlu olan tarımın bütünü değil, "yoğun tarım"dır.

Yoğun üretime dayalı tarım sektörünün su kaynaklarının üzerindeki bazı nicel etkileri şöyledir:

1. Yeryüzü ve yeraltı su kaynaklarının kontrolsüz tüketimi ve bunun su döngüsüne olan karmaşık etkileri,

2. Su kaynaklarının azalması sonucu su ekosistemlerinin canlıları ile birlikte geri dönüşü olmaz biçimde yok olması,

3. Sanal su içeriği ve su ayakizi yüksek ürünlerin salt kâr marjı yüksek olduğu için yoğun olarak üretimine bağlı olarak su kaynaklarının tükenmesi,

4. Tuzlanma, inorganik nitrat kirliliği, hayvan atıkları, pestisit ve herbisit kirliliği gibi çeşitli tipteki kirlenmeler sonucu kullanılabilir temiz su kaynaklarının azalması,

5. Tarım sektörünün küresel sermaye odaklarının hâkimiyetine geçmesi sürecinde geçimini topraktan sağlayan geleneksel toplulukların artan bir oranda kendi toprak ve su kaynaklarından çekilmek zorunda bırakılması ve fakirleşmesi.

Nicel bakımdan tarım sektörü kadar su tüketimine neden olmasa da doğal kaynaklarının kirlenmesinde büyük payı bulunan endüstriyel faaliyetler de su sorununun önemli bir bileşenidir. Burada endüstri sektörünün içinde enerji üretimine de özel bir yer ayırmak gerekmektedir. Öncelikle endüstride kullanılan suyu kaynaklarına göre incelersek (Bkz şekil 7), tarım sektöründe de olduğu gibi kullanılan suyun büyük bölümünün yüzey su kaynaklarından (%87,26) temin edildiğini görürüz. Yine tarımda olduğu gibi endüstri ve enerjide de ikinci önemli su kaynağı yenilenebilir yeraltı sularıdır (%12,48). Yenilenemez yeraltı su kaynakları ise toplam su kullanımının sadece %0,25'ini oluşturmaktadır.

Şekil 7. Endüstri ve enerji sektörlerinde kullanılan su kaynakları

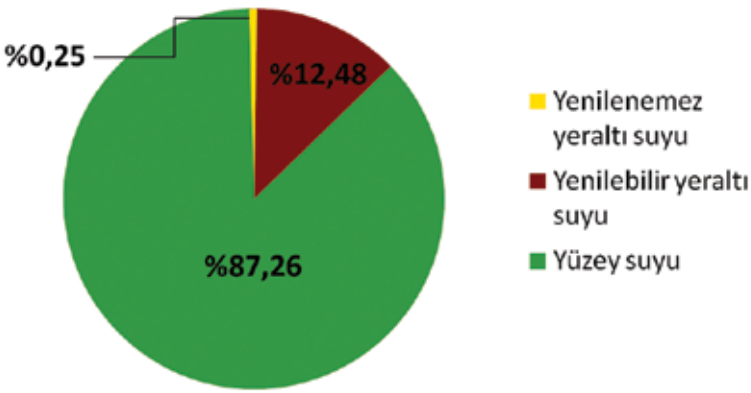

Kaynak: WWAP (2009)

Özellikle yükselen piyasa ekonomilerinde görülen hızlı kalkınmanın sonucu olarak endüstri ve enerjide görülen büyüme, su kaynaklarının tükenmesi ile doğru orantılıdır. Çoğu durumda endüstriyel su kullanımı evsel kullanım ile aynı kaynaktan sağlanmaktadır. Bu da evsel ile endüstriyel kullanımlar arasındaki farkın her zaman iyi hesaplanamaması sonucunu doğurmaktadır. Enerji ve endüstride suyun kullanımı aşağıdaki işlemler dâhilinde gerçekleşmektedir:

- temizleme,
- ısıtma ve soğutma,
- buhar sistemi çalıştırma,
- atık maddelerin ve parçacıkların taşınması,
- ham madde oluşturma,
- çözücü olarak kullanılma,
- harç olarak kullanılma (meşrubat sektöründe olduğu gibi).

Gelişmiş ülkelerde 1960 ile 1980 yılları arasında endüstriyel su kullanımı yükselmiştir. Bu dönemin ardından endüstriyel çıktı genişlemeye devam etmesine rağmen bazı ülkelerde su kullanımı stabilize olmuş, bazılarında ise düşüş göstermiştir. Doğu Avrupa'da endüstriyel kullanım için su talebi teknolojik ve yapısal gelişmelerin adapte edilmesiyle birlikte düşmüştür. Büyüyen piyasa ekonomilerinde ise endüstriyel çıktıların artmasıyla birlikte su talebinin daha da büyümesi beklenmektedir.

Bir endüstri olan turizm sektörü ise sezonlara göre su kullanımları arasında büyük farklılıklar olduğu için, yüksek sezonda su kaynaklarını ciddi boyutlarda zorlamaktadır. Akdeniz bölgesinde yüksek turizm sezonunda bölgenin su kullanımda %5 ile %20 arasında yıllık artışlar yaşanmaktadır (UNEP 2007). Özellikle Akdeniz bölgesinde turizm sektörünün su talebindeki artış, tarım sektörünün en fazla suya ihtiyaç duyduğu mevsime denk gelmekte ve su kaynakları üzerindeki baskı daha da artmaktadır. Kıbrıs, Tunus, Malta Adası ve bazı Yunan adalarında su kaynakları üzerindeki baskılara çözüm olarak turizm sektörünün su talebinin bir bölümü desalinizasyonla karşılanmaya çalışılmaktadır.

Turizm ile ilgili bazı bilgiler şöyledir (www.unesco.org):

- Yılda 700 milyon insan uluslararası turizm faaliyetlerinde bulunmaktadır.
- 1970'li yıllarda gelişmiş ülkelerde on üç insandan sadece biri uluslararası turist olarak gelişmekte olan ülkelerden birine ziyarette bulunurken, 1990'larda her beş kişiden biri uluslararası turizm etkinliğinde bulunmaktadır.
- Gittikçe artan sayıdaki düşük gelirli ülke ekonomik kalkınmalarını turizm yoluyla gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bunu başarmış olan pek çok ülkede golf sahaları, eğlence amaçlı su parkları ve havuzlar gibi çeşitli rekreasyonel faaliyetlerin yapıldığı mekânların sayılarının artmasının bir sonucu olarak su sıkıntısı yaşanmaya başlamıştır. Buna ek olarak denizde kıyısı olan bölgelerde gerek artan nüfusla birlikte artan atıksu, gerekse yetmez olan su kaynaklarına ek olarak inşa edilmiş desalinzasyon merkezlerinin denize bıraktıkları tuz konsantrasyonları ciddi boyutlarda deniz kirliliğine neden olmaktadır.
- Akdeniz'de turizm sektörü günde kişi başına 180 litre atıksu üreterek, bölgedeki atıksu kirliliğinin %7'sini oluşturmaktadır.
- İsrail'de Ürdün Nehri etrafında bulunan oteller tarafından kullanılan su Ölü Deniz'in su seviyesinde 1977'den bu yana 16,4 metre düşüş yaşanmasına neden olmuştur.
- Golf turizmi su tüketiminde en ön sırada yer almaktadır. 18 delikli bir golf sahası için günde 2.3 milyon litreye kadar su kullanımına ihtiyaç olmaktadır. Örneğin Tayland gibi tropik kuşakta yer alan ülkelerde orta büyüklükte bir golf sahası yıllık toplam 1500 kg kimyasal gübre, pestisid, herbiside ve 60 bin köylünün kullandığı miktara eş suya ihtiyaç duymaktadır.
- İspanya gibi kişi başına düşen su tüketiminin yüksek olduğu gelişmiş bir ülkede bile Granada'daki turistler bölgede yaşayan insanların yedi katı su kullanmaktadır.

Büyümekte olan turizm sektörünün su kaynaklarına doğrudan etkisinin yanı sıra artan enerji talebi gibi dolaylı olumsuz etkileri de mevcuttur. Buna paralel olarak, enerji su üretimi için, su da enerji üretim için gereklidir (Bkz şekil 8). Enerji sektöründe soğutma temel su kullanım alanlarından biri olup endüstriyel su kullanımının %5'ini

oluşturmaktadır. Örneğin termal ve nükleer enerji santrallerinde soğutma için yeterli akıntıya sahip nehirler gerekmektedir. Dünyada elektrik üretiminin %19'unu oluşturan hidroelektrik üretiminde (www.unesco.org) ise çok büyük miktarlarda su gerekmektedir. Ancak su diğer sektörlerden farklı olarak baraj tribünlerinden geçip enerji ürettikten sonra nehre geri verilir. Su, bunun yanı sıra maden çıkarma ve madencilik çalışmalarında da önemli bir araçtır. Gerek fosil yakıtların ortaya çıkarıp işlenmesinde, gerekse biyoyakıtların üretiminde sudan faydalanılmaktadır. Benzer şekilde suyun çıkarılması, işlenmesi, saklanması, taşınması, pompalanması ve atıksuyun arıtılarak doğaya tekrar kazandırılması için enerjiye ihtiyaç duyulmaktadır. Su taşıma ve arıtma işlemlerinin maliyetlerinin %60 ila 80 arasında değişen bölümü enerji maliyetine tekabül ederken, bu işlemlerle birlikte diğer tüm su hizmetleri işlemlerinde kullanılan enerji maliyeti ise toplam maliyetin %14'üne denk gelmektedir (WWAP 2009).

Şekil 8. Su ve enerji arasındaki ilişkiler

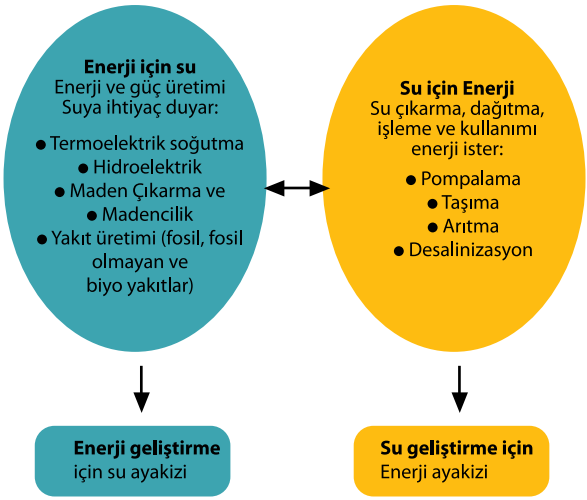

Kaynak: WWAP 2009

Bu durumda hem enerji üretiminin su ayakizi, hem de su geliştirme çalışmalarının enerji ayakizi söz konusudur. Fosil yakıt kullanımının sonuçlarından biri olan küresel iklim değişikliği de göz önüne alınacak olursa, enerji ve su arasındaki bağ daha net anlaşılmaktadır. Küresel iklim değişikliğine yönelik sosyal algının artması ile birlikte yenilenebilir ve doğaya en az zararı veren enerji kaynakları ve teknolojileri üzerine yapılan araştırmalar da artmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı'nın (IEA 2008) yaptığı araştırmaya göre yakın gelecekte (2030) yenilenebilir olsun ya da olmasın petrol dışındaki tüm enerji biçimlerine yönelik talep artacaktır (Bkz şekil 9). Petrole olan talebin azalacağı öngörülmektedir ki bunun nedeni petrol kaynaklarının yakın gelecekte ekonomik anlamda tükeneceği gerçeğidir.

Şekil 9. Dünya elektrik enerjisi kaynakları ve talepleri

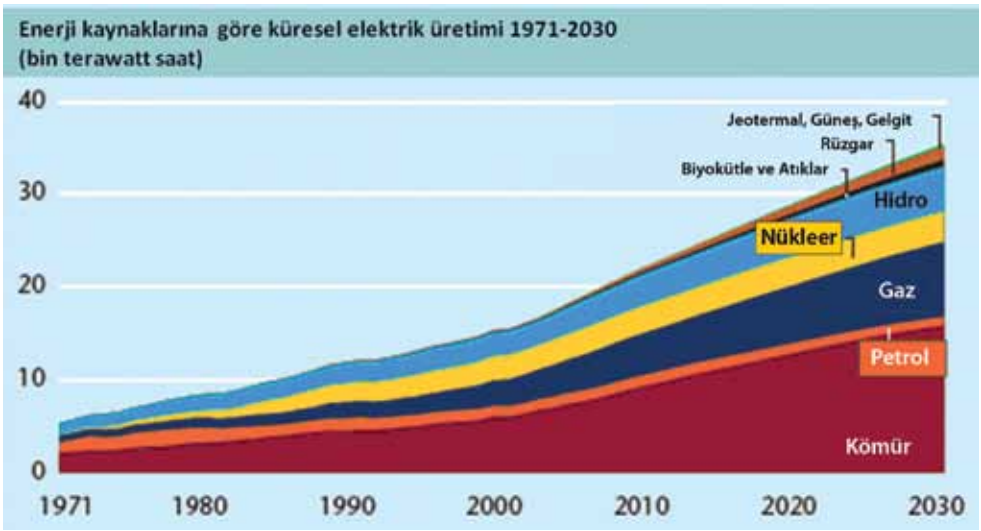

Kaynak: IEA (2006)

Su kaynaklarının ekonomik faaliyetler sonucu kirlenmesinin boyutları hala tam olarak anlaşılamamış bir konudur. Zira pek çok ülke kirlilik miktarını ve su kalitesindeki değişimleri izleme sistemlerinden yoksundur. Bunun bir sonucu olarak da kirliğin insan ve çevre üzerindeki etkisi yeterince saptanamamaktadır. Bir başka konu ise günümüzde pek çok endüstri alanının (son derece ağır kirliliğe neden olan deri ve kimya sanayisi gibi) çeşitli teşvikler, ucuz insan gücü ve çevresel düzenlemelerin boşluğu gibi unsurlardan faydalanarak gelişmiş ülkelerden büyüyen ekonomilere taşınmakta olmasıdır.

Kirlilik, kimyasal ya da diğer maddelerin doğadakinden daha çok yoğunlaşması olarak tanımlanabilir. En önemli su kirletenleri mikroplar, besinler, ağır metaller, organik kimyasallar, petrol ve fosil yakıt atıklarıdır. Kirlenme, kaynağına göre "nokta" ve "nokta olmayan" olmak üzere iki kategoride incelenir. Nokta kaynaklar borulardan ve diğer belirlenebilir kirlilik kaynaklarından ortaya çıkar. Nokta olmayanlar ise yağışlarla hareket eden ve toprağa nüfus eden kirlilik kaynaklarıdır. Nokta olmayan kirlilik kaynakları çıkış noktalarının tespiti mümkün olmadığı ya da zor olduğu için kontrol altına alınması zor olan kirliliklere neden olurlar.

İnsan sağlığını en doğrudan etkileyen kirlilik mikrobik olanıdır. Sağlıksız koşullar, arıtılmamış atıkların boşaltılması ve hayvan atıkları mikrobik kirliliğin kaynakları olarak gösterilebilir. Küresel ölçekte bakıldığında en yaygın olan su kalitesi sorunu ise yüksek içerikli besin birikmelerinin (esas olarak nitrojen ve fosfor) neden olduğu ötrofikasyondur. Tarımda kullanılan gübreler, kanalizasyon akıntısı, endüstriyel atıksu ve fosil yakıtların kullanımı sonucu ortaya çıkan atıklar çeşitli su kaynaklarında bir araya gelerek ötrofikasyona neden olur. Ötrofikasyon atıksularda bulunan nitrojen ve fosfor gibi besin maddelerinin

alıcı organizmaları hızla büyüterek baskın hale getirmesi sürecidir. Özellikle rezervuarlarda ve göllerde biriken atıklar, bu ekosistemlerin karmaşık dinamikleri ve atıkların nehir ve denizlere göre daha uzun süre durması gibi çeşitli nedenlerden dolayı daha şiddetli boyutlarda ötrofikasyona neden olmaktadır.

Büyük miktarlardaki besin girişleri ile su kaynaklarındaki zararlı alg popülasyonları yayılmaktadır. Son yıllarda dünyanın farklı coğrafyalarındaki deniz ve tatlı su kaynaklarındaki mavi-yeşil alg popülasyonlarında büyük artış olmuştur. Büyüyen alg popülasyonlarının ürettiği toksinler, filtreleme yöntemi ile sudaki parçacıklardan beslenen organizmalarda ve bu organizmaları yiyerek beslenen balık ve diğer su canlılarında birikime neden olmaktadır. Bu da insan sağlığını beslenme yoluyla tehdit etmektedir.

Fransa'daki içme suyu üzerine Dünya Sağlık Örgütü (WHO) çalışmalarında ülkede üç milyondan fazla insanın (nüfusun %5,8'i) WHO tarafından belirlenmiş suda nitrat oranlarına yönelik standartlara uymayan suyu içtikleri saptanmıştır[2] (WHO 2002). Bir başka nokta olmayan kirlilik kaynağı ise rüzgâr erozyonu ile tarım topraklarından taşınan ve nehirlerde biriken erimiş nitrattır.

Kuzey Amerika'nın doğu ve güney kıyıları, Çin ve Japonya'nın güney kıyıları ve Avrupa'da geniş alanlar oksijen tükenmesi sorunuyla karşı karşıyadır. Tarım alanlarından taşınan muazzam boyutlardaki nitrojen Meksika Körfezi'nde dünyanın en geniş "ölü zonu" olan Misisipi Deltası'nı biyoçeşitliliği ve kıyı balıkçılığı ile birlikte ortadan kaldırmıştır. Daha da kötüsü, artan tarım faaliyetleri ile birlikte gelecek otuz yıl içinde nitrojen birikiminde %10 ile %15 arasında bir artış beklenmektedir (WWAP 2009).

Son zamanlarda ortaya çıkmakta olan bir başka su kalitesi sorunu ise, kişisel bakım ürünleri ve doğum kontrol hapları, ağrı kesiciler ve antibiyotikler gibi çeşitli ilaçların su ekosistemleri üzerindeki olumsuz etkileridir. Bunların insan ve ekosistem sağlığı üzerindeki tesirlerinin boyutu tam olarak bilinmemekle birlikte, insan ve diğer pek çok canlıda doğal hormonlar gibi davranıp etkide bulunduğu bilinmektedir.

Yeraltı su kaynaklarının kirlenmesi meselesi ise su sorunun bir başka önemli kısmını oluşturmaktadır. Zira yeraltı suları son derece hassas tatlı su kaynakları olup, bir kez kirlendiğinde temizlemesi ya teknik olarak mümkün olmayan ya da çok zor ve maliyetli olan doğal sistemlerdir. Tarım kaynaklı nitrat ve pestisit ve madencilik kaynaklı ağır metal kirliliğinin akiferlere ulaşması on yıllar alabilir. Ancak bunlar akiferlere ulaştığında temizleme için geç kalınmış olabilir.

Nokta kirliliği daha sıklıkla (eğer önlemler alınmazsa) çok ciddi boyutlarda su kirliliği ve tükenmesine neden olabilen madencilik faaliyetleriyle birlikte oluşmaktadır. Ağır metal kirliliğine neden olan madencilik faaliyetleri insan ve ekosistem sağlığını tehdit eden bir başka tipte kirliliğe neden olmaktadır. Ağır metaller canlı dokularında birikerek, insanlarda ciddi sağlık sorunları yaratmaktadır. Endüstriyel faaliyetler sonucu ortaya çıkan civa ve kurşun, madencilik atıkları ile birleşerek insan ve ekosistem sağlığını olumsuz etkilemektedir. Madencilikte nokta kirliliğinin etkilerinden bazıları şöyledir:

2 Ülkede incelenen yeraltı su kaynaklarının %97'sinde saptanan nitrat oranlarının WHO tarafından belirlenen maksimum düzeyin çok üzerinde olduğu saptanmıştır (www.who.int)

- su tablasının aşağıya inmesi;
- bunun vejetasyon, ekosistem ve tarım üzerindeki etkileri;
- yeraltı suyunun ağır metallerle kirlenmesi;
- aşağı havzaların ekosistemlerinin ve içme suyunun kirlenmesi.

Ağır metal kirliliği içme su arzının ötesine geçerek yiyecek kalitesini de etkilemektedir. Sulamada çinko madenlerinden gelen atıksu kullanıldığında pirinçte kadmiyum birikmesi bu duruma örnek olarak verilebilir. Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomi Komisyonu (UNECE) madencilik faaliyetlerinin Doğu ve Güneydoğu Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya'da su kaynakları üzerinde çok ciddi boyutlarda olumsuz etkilerinin olduğunu bildirmektedir (UNECE 2007). Bazı nehir havzalarında (Tacikistan, Beyaz Rusya ve Kırgızistan gibi ülkelerde olduğu gibi) en büyük kirlilik kaynağının madencilik endüstrisi olduğu bilinmektedir.

Su kirliliğine sektörel pencereden baktığımızda, evsel atıkların tarım sektörü ile birlikte yaygın kanının aksine su kaynakları üzerinde endüstri sektöründen daha fazla kirliliğe neden olduğu görülmektedir (WWAP 2009). Örneğin gelişmekte olan ülkelerin %80'inden fazlası kanalizasyon suyunu hiçbir arıtma işleminden geçirmeden doğrudan nehirlere, göllere ve denizlere vermektedir. Gelişmiş ülkelerde bile kanalizasyon suyunun arıtılması ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermektedir. Kentsel atıksu çok büyük miktarlarda olmasının yanı sıra, işlemden geçmemiş endüstriyel atıklarla bir araya geldiğinde (bu sıklıkla meydana gelmektedir) insan ve çevre sağlığı üzerinde çok ciddi olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Dünyanın pek çok büyük şehri hâlâ ya yeterli sayıda atıksu arıtma tesisinden yoksundur ya da nüfus artışı ve yaşam biçimlerinde meydana gelen hızlı değişikler sonucu artan kirliliği azaltacak kapasitede arıtma tesisine sahip değildir. Özet olarak söylenebilir ki atıksu arıtma henüz gelişmiş ülkelerle sınırlı bir faaliyettir.

Görüldüğü gibi artan dünya nüfusu, küresel bir kimlik kazanmakta olan yoğun su ve enerji tüketimine dayalı yaşam biçimlerinin ve bu yaşam biçimlerini ortaya çıkaran, devam ettiren, yaygınlaştıran ekonomik üretim faaliyetlerinin bir sonucu olarak dünya su kaynakları kirlenmekte, tükenmekte ve gittikçe büyüyen bir güç orantısızlığında haksız bir paylaşımın nesnesi olmaktadır. Bu tespitin ardından, su kaynaklarının üzerinde bu baskıları yaratan ekonomik sektör ve insan faaliyetlerinin arka planındaki paradigmaların ve bu paradigmaları oluşturan kavramların ortaya çıkışına ve evrilerek günümüze gelişine bakmak faydalı olacaktır. Zira bunlar anlaşılmadan büyüyen ve karmaşıklaşan su sorunu doğru olarak tanımlanamadığı için doğru ve etkili çözümler oluşturulamaz.

2.1.2. Sosyal Bağlamda Su Sorunu

Ekonomik faaliyetlerin artması ve yoğun su ve enerji tüketimine dayalı yaşam biçimlerinin yaygınlaşmasının bir sonucu olarak tüm dünyada çeşitli derecelerde yaşanmakta olan bir su sorunu vardır. Bu sorunu ortaya çıkaran ekonomik üretim ve yaşam biçimlerinin ardında ise belirli dünya görüşleri ve ilişki biçimleri vardır. İnsan ile doğa arasındaki ilişki ve bu ilişkiden yola çıkan dünya görüşleri, birey ve toplum davranışlarını belirlemektedir. Bu paradigmalar davranışlar üzerinde öylesine belirleyicidir ki aynı fiziksel gerçekliğe bakılıp

çoklu sosyal gerçeklikler yaratılır. Dünya su sorunu da böyle fiziksel ve sosyal çoklu bir gerçekliktir. Bu nedenle bu bölümde ilk olarak insan-doğa ilişkisi içersinde suyun yaşam kaynağı olma durumundan çıkıp ekonomik bir mala dönüşmesinin temelinde yatan çeşitli paradigmalar ele alınmaktadır. İkinci olarak da su yönetiminde indirgemeci ve mekanik bir anlayış olan hidrolik paradigma sorunsalı incelenmiştir.

Suyun 'Ekonomik Değere' Dönüşümü: Toplum-Doğa Ayrışması

Dünya su sorunu gibi sosyal-ekolojik meseleler söz konusu olduğunda, insanın doğayla ilişkisini hesaba katmayan çözümler üretilmesi, sorunlara yenilerini eklemeye mahkûmdur. Bu nedenle, bu bölümde sorunların çıkış noktası olarak da görebileceğimiz insan-doğa ilişkileri incelenecektir. Su, tıpkı diğer doğal varlıklar gibi sosyal ve ekolojik boyutları birbirinden ayrı olmayıp birbirini tamamlayan ve iç içe geçmiş bir değerler bütünüdür. Ancak günümüzde su yönetiminde hâkim olan yönetim yaklaşımları bu bütünleşikliği ve iç içe geçmişliği büyük ölçüde yok saymaktadır. Bu yaklaşımlar suyun çoklu değerlerini hesaba katmayan, onu salt ekonomik ve fiziksel bir varlık olarak tanımlayan indirgemeci varsayımlara dayalı olup, insan ve toplumu doğa varlıklarından ayrı görmektedir. Bu noktada sorulması gereken ilk soru şudur: Toplum-doğa ayrışması nasıl ve hangi şartlar altında gelişmiş ve küresel ölçekte hâkim bir konuma gelmiştir?

Doğayı ve toplumu birbirinin zıttı iki yapı olarak kabul eden görüş, insanın çevresi ile olan ilişkisini şekillendiren en temel varsayımlardan biridir. Doğa-toplum ikili karşıtlığı üzerine kurulu paradigmalar hemen her alanda ve pek çok toplumda egemen hale gelmiş ve insanın doğayla ilişkisini hızla 'insanın doğaya egemenliği' biçimine dönüştürmüştür. Doğal varlıklar, onlara bağlı yaşayan halkların 'yaşamsal üretimi' için kullanılır olmaktan hızla uzaklaşmakta, küresel ekonominin nesneleri haline dönüşmektedir.

İnsanlığın su ile olan ilişkisinin yönü endüstrileşme ile birlikte ciddi bir değişim sürecine girmiştir. Tarihin başlangıcından beri suya atfedilen çoklu değerler hızla kaybolmakta, yerlerini suyun ekonomi döngüsü içinde girdi ve ürün olarak yeniden tanımlandığı değerler almaktadır. Suyun değer kaybı Avrupa'da 18. yüzyılda ortaya çıkan endüstrileşmenin 20. yüzyılda küresel bir kimlik kazanması (Giddens 1991) ile hızlanmıştır. Böylesine karmaşık ve uzun bir süreci bir iki cümleyle özetlemek elbette ki zordur ve bunun ister istemez indirgemeci sonuçları olacaktır. Ancak, endüstrileşme yanlıları doğal kaynakları yaşamsal değil ekonomik üretim için kullanmanın zeminini oluşturabilmek için endüstrileşmenin önünde engel olarak var olan feodalizmi hedef almak zorunda kalmıştır. Çünkü en basit anlatımla feodalizmde doğal kaynaklar, onlardan faydalanan halklarıyla birlikte asillere ait olan, babadan oğula devredilen ve aidiyetleri dinsel bir meşruluğa dayanan bütünlerdi. Her ne kadar serbest ticaret var ola gelmişse de, ekonominin temelinin toprak olduğu bu siyasi biçimde üreten kesimin emeği kölelerden başlayıp hizmetlilere ve toprak sahibi asillere kadar uzanan bir yelpazede ödenmekteydi.

Feodal yapıların teknolojik gelişimin de tetiklediği endüstrileşmenin önünde kısıtlayıcı bir engel olması, sonlarını hazırlamıştır. Feodalizmin temelinde yatan adaletsizlik, bundan çeşitli şekillerde rahatsız olan belirli kesimler tarafından yüzyıllar içinde defalarca problematize edilerek toplum ve yönetim yeniden tanımlanmıştır. Halkın görece çok

küçük bir ayrıcalıklı azınlık karşısında ezildiği feodalizmin karşısında eşit haklara dayalı bir yönetimle halkı güçlendirmeyi hedefleyen milliyetçilik hareketi kısaca özetlediğimiz bu şartlar altında ortaya çıkmıştır.

Milliyetçilik Avrupa'da özünde herkes için demokratik hakları hedefleyen, feodal yapılara ve uygulamalara karşı olan, halkın egemenliğini ve kendisini ilgilendiren kararlarda söz sahibi olması gerektiğini savunan bütünleştirici ve özgürleştirici bir taban hareketi olarak ortaya çıkmıştır (Fukuyama 1994; Smith 1998). Milliyetçilik üzerine Smith (1998: 1-2) şöyle demektedir:

> Milliyetçilik 19. ve 20. yüzyılın başlarında bile, emperyalist ve sömürgeci güçlere karşı mücadelede yerli seçkin zümrelerin halkları harekete geçirmede en etkin silahı oldu... Ancak, 19. yüzyılın ortalarında emperyalist ve sömürgeci elitler milliyetçiliği demokratik temelinden uzaklaştırarak kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmenin yollarını çoktan bulmuşlardı.

Milliyetçiliğin çıkış noktasından hızla uzaklaşması ve güç gruplarının çeşitli yönlendirmelerine maruz kalması süreci dünyanın farklı coğrafyalarında farklı zamanlarda ve biçimlerde cereyan etmiş olsa da mutlak şekilde yaşanmış ve yaşanmakta olan bir durumdur. Şüphesiz ki milliyetçilik bir taban hareketi olduğu kadar endüstrileşme yanlısı çeşitli zümrelerin de kendi yararlarına yontabileceklerini düşündükleri ve bu nedenle "düşünce üretme" başta olmak üzere her sürecine dâhil oldukları bir sosyal olgudur. Ancak unutulmaması gereken milliyetçiliğin ulus-devlet yönetim sisteminde halkları harekete geçirici, devletin otoritesini besleyici, onarıcı ve yeniden var edici (Özkırımlı 2005) ve devletler sistemi içinde kendi ulus-devletini daimi bir kalkınma yarışı içinde tutucu (Giddens 1991) rolleridir. Ve bütün bunlar Soğuk Savaş dönemi sonrasında yeni bir ivme kazanmış olan küreselleşme sürecinin devleti zayıflattığına yönelik söylemleri büyük ölçüde geçersiz kılmaktadır.

Kalkınma yarışı içindeki devletler doğal kaynaklar üzerinde olduğu kadar, bu doğal kaynakları yaşamlarını sürdürebilmek için kullanan yerel topluluklar üzerinde de yıkıma neden olmuştur. Bu noktada şirketler kadar devlet de rol oynamıştır. Çünkü su gibi yaşam kaynaklarını kullanma hakkını kâr elde etmekten başka amaç gütmeyen şirketlere devreden de, doğal kaynaklardan vatandaşlarını eşit şekilde faydalandırma, bu kaynakların korunması ve denetimi gibi daha pek çok sorumluluğu taşıması gereken de devlettir; şirketler değil. Su kaynakları üzerinde gittikçe artan küresel politik-ekonomik baskıları dizginleme sorumluluğu, siyasi sınırları dâhilinde olan bireyleri, yerel toplulukları ve onların yaşam kaynaklarını korumakla birinci derecede yükümlü olan devlettir. Ancak pratikte devlet mekanizması küresel sermaye ile aynı yönde ilerleyerek sermaye grupları ve yerel topluluklar arasında zaten var olan güç dengesizliğini daha da büyütmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında çok çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bu çalışmada bunlardan ancak bizce önemli olan bir kaçına değinebileceğimiz için su yönetiminde karşılaşılan ve gelecekte daha da karmaşık bir hâl alacak olan sorunların temelinde yatan kalkınma paradigması ve aynı paradigma üzerine kurulmuş hidrolik paradigma ele alınmıştır.

Dünyanın doğal kaynakları üzerinde gittikçe büyüyen bir hâkimiyet kurma amacı güden bu sermaye-devlet işbirliğinin son hedefi su kaynaklarıdır. Devlet eliyle suların kullanım hakkı yarım asır gibi sonuçları kestirilemeyecek kadar uzun zaman dilimleri için özel şirketlere devredilmektedir. Tüm canlılığa, yani hayata ait ve hayatın bizzat kendisi olan su, sanki devlete ait ve işletilmediği sürece boşa giden bir malmış gibi şirketlere kiralanmaktadır. Özellikle 1990'lardan başlayarak Fransız, İngiliz ve Amerikan orijinli çok uluslu su şirketlerinin gelişmekte olan ülkeler ile yaptıkları anlaşmalar suyun üzerinde zaten var olan küresel piyasa etkisini artırıp, onun alınıp satılan bir mal olma sürecini hızlandırmıştır (Warner 2008). Bu özel şirketlerin dünya su kaynakları üzerinde kurmaya çalıştığı kontrol ve hâkimiyet, Dünya Bankası ile gelişmekte veya geçiş aşamasında olan ülkelerinin piyasa merkezli ekonomilere yönelmeleri görevini yüklenmiş IMF ve OECD gibi diğer uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından da desteklenmektedir (Hall 2005). Bu uluslararası kurumlar ve çok uluslu şirketler özelleştirme modelinin gelişmekte olan ülkelere barış ve refah getireceğini iddia ederek bu modelin yayılması için çalışmalar yapmaktadırlar (Warner 2008). Böylece uluslararası sermaye ve devletler arasında *küresel piyasanın su üzerindeki hâkimiyetini* besleyen bir işbirliği sürdürülmektedir.

Demokratik Boyut: Toplum ve Su

Suyun ekonomik değerlerinin dışındaki kültürel-ekolojik değerlerinin de su yönetiminin her aşamasında temsil edilmesi nasıl sağlanabilir? İlk olarak cevap aranması gereken soru budur. Bu ancak her kesimi ile halkın yönetime katılması ile gerçekleşebilir. Yönetime halkın katılımı ile uzman bilgisinin yanı sıra yerel bilgi de yönetim sürecine dâhil edilir. Halka en yakın ölçekteki yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ile temsili demokrasiden daha katılımcı bir demokrasiye geçiş mümkün olabilir. Vatandaşların kendi çevrelerini ve yaşamlarını ilgilendiren konularda doğrudan söz sahibi olmaları hem toplumsal hem de ekolojik bir gerekliliktir.

"Katılımcı yaklaşımlar, karar verme süreçlerinde var olagelen doğa bilimleri ve ekonominin hâkimiyetini sarsması sonucunu doğurmuş ve ancak yenilikçi ilişkilerin sürdürülebilirlik sorunlarına yeni çözümler üretebileceğini göstermiştir" (Van Kekrhoff ve Lebel 2006: 460). Özetle, su yönetimine halkın katılımı, toplum ile doğanın aynı potada eridiği ve bir bütün oluşturduğu tek düzlem olan "yerel"in temsili demektir. Suyun karşı karşıya olduğu en büyük tehdit olan ekonomik değerinin hâkimiyetinin önünde en etkili güç yereldeki bu kültürel-ekolojik bütünlük ve onun bir parçası olan yerel topluluklardır.

Geleneksel anlamıyla "halkın kendi kendini yönetmesi" olan demokrasi temsili demokrasiye doğru evrilmiştir. Bu yönetim biçiminde halkı temsil etmek için seçilenler, yani politik gücü elinde tutanlar, kimi durumlarda bu gücü başkalarının zararı pahasına kendi çıkarları için kullanabilmektedirler. Bu yönetim biçiminin zayıf noktasına çözüm olması için önerilen ise katılımcı demokrasi denilen siyasi biçimdir. Katılımcı demokrasi, tek bir kesimin ya da görüşün hâkimiyetinden çoğulculuğa giden bir sosyal değişimi hedefler.

Suyun maruz bırakıldığı değer erozyonunun sonucu olarak su ile ilişkisi musluğu açıp

kapamaktan öteye geçmeyen, bir nehirde balık tutmayı, yüzmeyi veya suyun şırıltısını dinlemeyi hayatının herhangi bir döneminde yaşamamış kentli nesiller her geçen gün dünya nüfusunun daha büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Suyla yaşamadığı bu ilişkinin eksikliğini yeterince hissetmesi beklenemeyecek olan bu nesiller için suyun bedelini ödeyenin satın aldığı, bedelini ödeyemeyenin yeterince ya da hiç ulaşamadığı, nerden geldiği ve kullanıldıktan sonra nereye gideceği belli olmayan bir ekonomik ürüne dönüşmesi şaşılmaması gereken bir sonuçtur.

Tüm bu nedenlerden dolayı, kültürel ve ekolojik değerlerin en görünür biçimde birleştiği tek ölçek yereldir. Doğanın sunduğu sınırlar dâhilinde yeniden üretilerek evrilen kültürel değerleri doğadan ayrı olarak düşünemeyiz. Su kaynakları maruz kaldıkları ekonomik, politik ve fiziksel baskılar karşısında kendini insan diliyle savunamayacağına göre, onu savunmak öncelikli olarak suyu salt ekonomik değerden öte bir konuma yerleştirmiş ve insan ve toplumun parçası haline getirmiş yaklaşımlarla mümkün olabilir. Bu nedenle, suyla birebir ilişki içinde olan gerek yerel topluluklar gerekse yerel yönetimler suyu sadece yaşamsal bir varlık olarak değil kültürlerinin de ayrılmaz bir parçası olarak gördüklerinden dolayı suyu savunacak en yetkin ve etkili birim ve ölçeği oluşturmaktadır.

Ekolojik Boyut ve Su

Su aynı zamanda insan dışındaki canlılar ve onların yaşam alanları için de hayat kaynağıdır. Yerkürede yaşamın devamı su kaynaklarının miktarına ve kalitesine doğrudan bağlıdır. Dünyadaki su miktarı sabit olsa da su kaynaklarının artan bir hızla kirleniyor oluşu canlılar tarafından kullanılabilir olan temiz su miktarının azalması anlamına gelmektedir. Bu durumun doğrudan etkilerinin yanı sıra önceden kestirilemeyen birikmiş etkileri sadece insanları değil dünyadaki diğer canlıları da tehdit etmektedir. Suyun miktarı ve kalitesindeki bu düşüşler ülke, coğrafya, biyolojik tür ve nesil farkı gözetmeksizin tüm canlılığı etkilemektedir.

Suyun ve suyla ilgili sorunların bu sınır tanımayan yapısı, su yönetiminde esas alınan idari biriminin yüzey ve yeraltı suları ve onların yerçekiminin etkisi ile aktıkları topraklar gibi öncelikli olarak doğal varlıkların belirlediği ölçek olan su havzası ölçeği olmasını gerektirmektedir. Havza bazlı su yönetimi, siyasi sınırların belirleyip böldüğü toprak parçalarının esas yönetim birimi olarak kabul edildiği su yönetimlerinden oldukça farklıdır. Devletlerin belirlediği siyasi sınırları yok saymaz ancak insanlar, diğer canlılar ve cansızlar gibi tüm varlıkları içine alan daha evrensel değerleri de kucaklar. Başka bir deyişle, bu yönetim anlayışında ırmaklar doğduğu ülkenin devletine ait mallar değildir. Onlar, birincil olarak, geçtiği topraklardan salt ekonomik değil yaşamsal kaynak olarak faydalanan insanların ve diğer varlıklarındır.

Ekoloji merkezli yaklaşımlar, suyun insanlar dışındaki canlı ve cansız varlıklar için de önemini vurgulamalarının yanı sıra insanın doğaya mutlak bağımlığının ve dolayısıyla doğaya verilen zararın insana da verildiğinin altını çizmektedirler. Bu nedenle, insan-doğa ikili karşıtlığının geçersizliğine işaret ettikleri için sadece ekoloji merkezli olarak eleştirilmeleri yersizdir. Ekoloji, sosyal-ekolojik olguları parçalara ayıran indirgemeci yaklaşımların ötesine geçerek onları birbirleriyle iç içe geçmiş olarak inceleyen bütünsel

yaklaşımla da ele alır. Başka bir ifadeyle, doğa ve toplumu birbirinden ayrı gören yaklaşımlarla taban tabana zıttır. Yenilikçi bir perspektifle, doğa ve topluma bütünsel bir bakışı oluşturmanın yollarını arar.

Hidrolik Paradigma ve Kalkınma

Hidrolik paradigma geçen yüzyılda Türkiye ve pek çok ülkede su politikalarının şekillenmesinde temel alınmış bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, teknik bilgiyi tek bilgi kaynağı olarak gören ve suyu aktığı ırmağından, geçtiği toprağından, hayat verdiği canlılardan ve şekillendirdiği kültürlerden ayrı bir varlık olarak değerlendiren bir paradigmadır. Yani bu anlayışa göre Dicle ile Meriç nehirleri arasında önemli bir fark yoktur. Zira bu yaklaşımda esas alınan nehrin kültürel-ekolojik, başka bir deyişle yerel, değerlerinden bağımsız hidrolik boyutu olduğuna göre ikisinden de su denilen bir bileşim akmakta ve dolayısıyla nehirler de birbirine bu indirgemeci perspektiften denk görülebilmektedir. Bu varsayıma göre, bir bölgede suyun kıtlığı sorununa tek çözüm görece daha fazla su kaynağına sahip olan bir başka bölgeden kanallarla su transferi yapmak olabilir (Del Moral ve Guiesante 2002). Bu yönleriyle karmaşık sosyal-ekolojik sorunlara basit teknik çözümler öneren ve mühendislik bilimleriyle sınırlandırılmış uzman bilgisine endeksli bir paradigmadır.

Hidrolik paradigma aynı zamanda "devlet yönetimciliğini" de temsil etmektedir (Sauri ve Del Moral 2001: 533). Bu paradigmaya göre devlet, ülkeyi modernize etme misyonunu su kaynaklarını geliştirerek, yani sulama kanalları, barajlar ve HESler kurarak gerçekleştirir. Bu durum, suyun, devletin kendini sosyal ve ideolojik meşrulaştırmasında stratejik bir rol oynadığı gelişmekte olan ülkelerde sıklıkla gözlenmektedir (Sauri ve Del Moral 2001). Bakker (2003) ise barajları devlet gücünün ve prestijinin sembolü olarak tanımlar ve bir kez kurulmalarına karar verilince tüm ekonomik, sosyal ve ekolojik maliyetlerine rağmen gerçekleştirilmelerini bunun en somut kanıtı olarak gösterir.

Hidrolik paradigmanın esas aldığı ölçek yerel değil, küre ve ülke ölçeğidir. Çoğu durumda milli çıkar için feda edilecek olan bölgesel/yerel çıkarlardır. Bunun sorgulanması bile ülke çıkarını hiçe saymak olarak kabul görecektir. Bu paradigmaya göre su kaynaklarının kullanımında söz devlete ait olup, bu kaynakların geliştirilmemesi ve tam kapasite kullanılmaması bir geri kalmışlık sorunudur. Bu görüşe göre suyun en kısa sürede en iyi teknoloji ile geliştirilip kullanıma açılması ekonomik kalkınmanın beraberinde sosyal gelişimi de getirecektir. Bu kalkınmanın bedelini yerlerinden olarak ödeyen yerel topluluklar, sudan çeşitli şekillerde faydalanma haklarını kaybeden gelecek nesillerin ve yaşam alanları yok edilen diğer canlıların kaybettikleri ise ülke çıkarını korumanın kaçınılmaz bir bedeli olarak değerlendirilir. Gittikçe büyüyen bir adaletsizliğin ve sosyal-ekolojik yıkımın ülke çıkarlarını da tehdit ettiğini görmeyen bu indirgemeci yaklaşım, göç, hızlı ve plansız kentleşme, ekolojik yıkım ve insan hakları ihlalleri gibi sorunların temelinde yatan en önemli unsurlardan biridir.

Türkiye'de Devlet Su İşleri (DSİ) ile kurumsallaşan hidrolik paradigma Tenesse Valley Authority (TVA) modeliyle yayılmıştır. ABD'de 1930'lu yıllarda geliştirilen TVA modeli, 1950'lerde gelişmekte olan ülkelere ihraç edilmeye başlanmış ve küresel bir kimlik kazanmıştır (Molle 2006). Bu model büyük hidrolik yapıların sadece sel kontrolü,

hidroelektrik, içme ve sulama suyu sağlama gibi amaçlara hizmet etmekle kalmayacağını, aynı zamanda sosyal adaletsizlik, işsizlik ve geri kalmışlık gibi sorunları da beraberinde kendiliğinden çözeceğini iddia eder. Türkiye'de bu iddiaların günümüze varmış yankılarını Güneydoğu Anadolu Projesi'nin (GAP) amaçlarında da net bir biçimde görmek mümkündür.

Molle (2006: 8-9) "tüm bölgesel kalkınma projelerinin büyükbabası" olarak adlandırdığı TVA modeli üzerine şunları söylemektedir:

> Başlangıçtaki ideolojik temeli... bilimsel bilginin ve sistematik rasyonel planlamanın çıkarlardan ve siyasetten arınık biçimde uygulanmasının toplumu kökten değiştireceğine dair bir mühendislik inanışına dayanmaktaydı. TVA, bir dizi barajla, sadece nehir sistemini kontrol ederek selden korunma ve hidroelektrik üretimi sağlamaya çalışmayacak, aynı zamanda eğitim, tarımsal büyüme, gübre üretimi, yerel işletmelerin ve refaha yönelik eğitim ve sağlık programlarının teşviki gibi etkinlikler yoluyla yoksullukla kökten mücadele etmeye çalışacaktı.

TVA modeli, demokratik söylemi ile Soğuk Savaş döneminde ABD'nin "yeni ihraç malı" olmuştur (Molle 2006: 9). Çoğu üçüncü dünya ülkesi elitleri, bağımsızlığını yeni elde etmiş olan genç devletlerinin modernizasyonunda ve kendi hükümetlerinin meşruluğunu sağlamlaştırmada bu yeni modeli uygulamaya çok hevesli olduğu için, birkaç sene içinde dünyanın her yerinde TVA modeline benzer nehir havzası geliştirme planları türemiştir (Molle 2006). Bu modelle ilgili olarak Molle (2006: 12) şöyle devam etmektedir:

> TVA'nın 'bütünleşik nehir havzası geliştirme ve planlaması' gibi moda kavramları, 1958 ve 1970'daki Bütünleşik Nehir Geliştirmede Uzmanlar Paneli ve 1976'daki Nehir Havzası ve Havzalar arası Gelişim üzerine Bölgeler arası Seminer ile ortaya çıkmış ve yayılmıştır. Bu model, dev ölçekli kamu yatırımları yoluyla sosyal ve ekonomik kalkınma, ulus oluşturma, milli gururun ve modernleşmeye olan inancın vücut bulması ve devleti meşrulaştırma gibi etkileri yüzünden hükümetlere çekici gelmiştir.

Hidrolik paradigmanın, ulusların ve dolayısıyla modern devletlerin kurulmasında, kentleşmede ve kalkınmada önünü açmada tetikleyici ve sürükleyici gücü yadsınamayacak kadar büyüktür. Ancak bu paradigmanın dünya yaşam kaynakları ve insanlar da dâhil olmak üzere tüm canlılar üzerinde büyük yıkıcı etkileri de olmuştur. Ve çoğu durumda bu sosyal-ekolojik yıkımlardan güç sahibi olmayanlar daha büyük pay alırken, diğerleri kazanç sağlamıştır. Başka bir deyişle kalkınmanın bedelini ödemede haksız bir paylaşım yaşanmış ve yaşanmaktadır.

Özet olarak, dünyada çeşitli biçim ve şiddetlerde yaşanmakta olan su sorunun temelinde belirli bir insan-doğa ilişkisi biçimi vardır. Bu ilişki biçiminde insan doğanın bir parçası olarak onunla eşit konumda değil, ondan uzakta ve sahibi konumundadır. Bu anlayış, insanın bir doğal varlık olan suyla olan ilişkisi için de geçerlidir. Bu anlayışın su yönetime yansımış spesifik biçimi ise hidrolik paradigmadır. İnsan-doğa ilişkisini olduğu kadar

insan-insan ilişkilerini de açıklayan bu paradigma ekonomik kalkınma kadar ulus inşa etmekte de etkili olmuş, su sorunu olarak nitelendirilebilecek her meselenin tetikleyicisi ve lokomotif gücü olmuştur. Küresel su sorunun temelinde yatan bu yüzyıllık paradigma hâlâ hâkimiyetini sürdürmektedir. Tam da bu nedenle, bu anlayışın deşifre edilmesi büyük önem taşımaktadır.

2.2. Türkiye'de Su Sorunu

Bu bölümde, bir önceki bölümde incelenmiş olan dünya su sorununda olduğu gibi su sorunun fiziksel ve sosyal durumu Türkiye ölçeğinde incelenmektedir. İlk kısımda Türkiye sınırları dâhilindeki tatlı su kaynaklarının nicel ve nitel değerlendirilmesi yapılmaktadır. Türkiye'deki yeryüzü ve yeraltı suları, bunların maruz kaldıkları tüketim ve kirlenmenin boyutları ve Türkiye'de su kaynaklarının paylaşımı konuları ele alınmaktadır.

İkinci kısımda ise Türkiye'deki su sorunun çeşitli sosyal boyutları incelenmektedir. Bir başka ifade ile ülkenin dünyada yaşanmakta olan su krizinin neresinde bulunduğu sorusuna cevap aranmaktadır. Önemli olduğu kadar da karmaşık bir mesele olan su sorunu, sosyal boyutlarının anlaşılırlığı oranında çözüme kavuşabilir. Türkiye'de su sorunu:

- milli güvenlik meseleleri (önemli amaçlarından birinin de PKK ile mücadele olduğu söylenen güvenlik barajları gibi),
- bölge ve küre ölçeğinde izlenen uluslararası politikalar (Fırat-Dicle Havzası çerçevesinde Türkiye Suriye ilişkileri ve AB uyum sürecinde yaşanan politik değişimler gibi),
- su ve enerji politikaları (Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kurum ve kuruluşlarla girilen işbirlikleri sonucu özelleştirme yanlısı politikaların adapte edilmesi gibi),
- tarım ve endüstri (enerji ve turizm sektörü de dâhil olmak üzere) sektörlerinin gelişimi,
- nüfus artışı, plansız kentleşme ve alt yapı sorunları,
- genelde doğal kaynaklar, özelde su yönetim yapıları (merkezi ve yerel yönetimler arasındaki ilişkiler ve bunların anahtar aktörleri),
- küresel iklim değişikliğinin ülkedeki doğal kaynaklar üzerindeki etkileri,

gibi çeşitli bileşenlerden oluşmaktadır. Bu bileşenler, yukarıda bahsi geçen soruya cevap aramada önemli birer yol gösterici rolü oynamaktadır.

2.2.1. Türkiye'de Su Sorununa Fiziksel Bakış: Nicel ve Nitel Durum Değerlendirmesi

Türkiye'de bulunan tatlı su kaynaklarının miktarı Devlet Su İşleri (DSİ) ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü (EİEİ) tarafından yapılan gözlem ve ölçümlere göre hesaplanmaktadır. Türkiye topraklarına düşen yıllık yağış miktarı 643 mm olup, bu toplam alanda 501 milyar m^3 suya denk gelmektedir. Şekil 10'da da görüldüğü gibi yıl boyunca gerçekleşen yağışlarla toprağa ulaşan suyun 158 milyar m^3'ü akarsularla deniz veya göllere taşınırken, kalan 69 milyar m^3'ü de yeraltı sularına eklenmektedir. Toplam yağış miktarının yarısından çoğuna denk düşen 274 milyar m^3'ü dere, nehir, göl ve denizler gibi çeşitli su

kaynaklarının yüzeylerinden buharlaşarak ve bitkilerden de evapotranspirasyon (terleme) ile atmosfere geri dönmektedir.

Şekil 10. Türkiye'nin su kaynakları potansiyeli

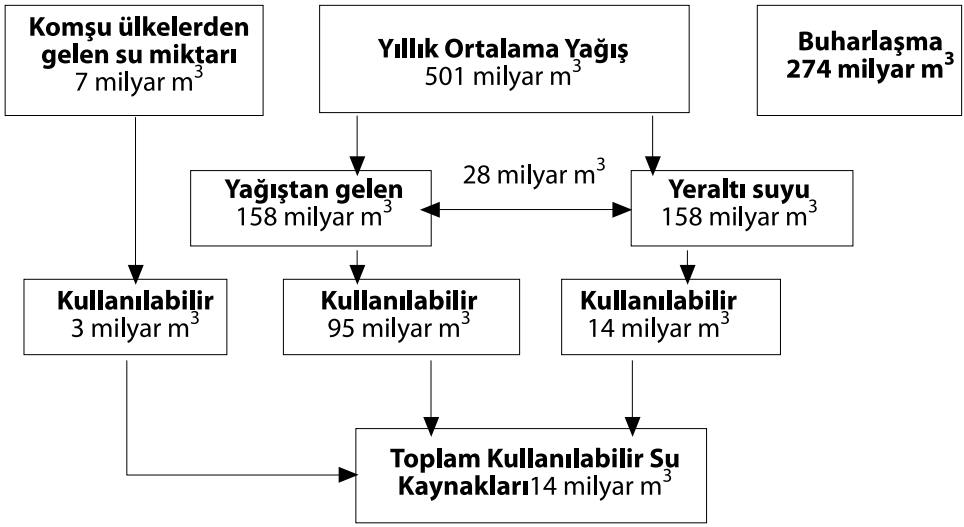

Kaynak: TÜSİAD (2008a)

Yeraltı sularının 28 milyar m³'ü pınarlarla yüzey sularına tekrar katılmaktadır. Buna ek olarak, Türkiye'ye yılda ortalama 7 milyar m³'lük su dış kaynaklardan (Suriye ile paylaşılan Asi Nehri ve Bulgaristan ile sınır çizen Meriç Nehri ile) eklenmektedir. 158 milyar yüzey suyu, yeraltı sularından pınarlarla tekrar yüzey sularına karışan (28 milyar m³) ve komşu ülkelerden gelen (7 milyar m³) nehir sularına eklendiğinde Türkiye'nin brüt su potansiyeli 193 m³ olarak hesaplanmaktadır. Bu miktara, yeraltı sularına eklenen 41 milyar m³'lük su da eklendiğinde, ülkenin yenilenebilir brüt su potansiyeli 234 milyar m³'e ulaşır. Ancak teknolojik ve ekonomik nedenlerle, akarsulardan gelen su miktarı 95 milyar m³ ve komşu ülkelerden gelen miktar ise 3 milyar m³ olmaktadır. Toplam yüzey suyuna (98 milyar m³) yeraltı suyu potansiyeli (14 milyar m³) de eklendiğinde Türkiye'de tüketilebilen tatlı su potansiyeli 112 milyar m³ olarak hesaplanmaktadır (TÜSİAD 2008a).

Günümüz şartlarında ise Türkiye'de 95 milyar m³ olan yüzey suyu potansiyelinin %29'una tekabül eden 27.5 milyar m³'ünden yararlanılabilmektedir. Bu su miktarının sektörel paylaşımında %74 ile tarım ilk sırayı çekerken, %15 ile evsel kullanım ikinci ve %11 ile de endüstri sektörü üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye'de suyun sektörel dağılımı gelişmekte olan ülkelerle benzerlik gösterirken gelişmiş ülkelerden oldukça farklıdır (Bkz şekil 11).

Şekil 11. Suyun sektörel dağılımı (Türkiye ve dünya)

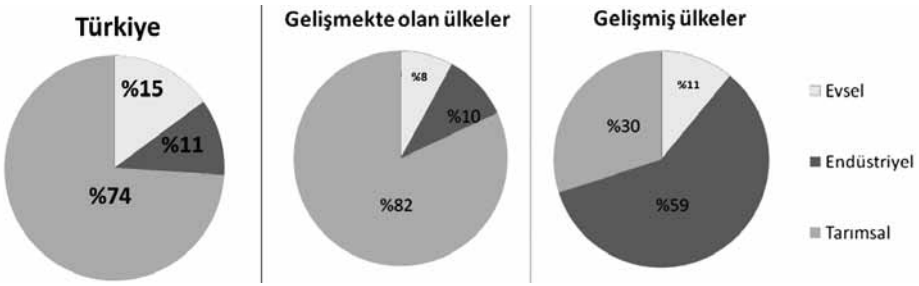

Türkiye'de 26 su havzası bulunmaktadır (Bkz kartogram 6). Bunlar Meriç-Ergene, Marmara, Susurluk, Kuzey Ege, Gediz, Küçük Menderes, Büyük Menderes, Batı Akdeniz, Antalya (Orta Akdeniz), Burdur Gölü, Akarçay (Afyon), Sakarya, Batı Karadeniz, Yeşilırmak, Kızılırmak, Konya (Orta Anadolu), Doğu Akdeniz, Seyhan, Asi (Hatay), Ceyhan, Fırat, Dicle, Doğu Karadeniz, Çoruh, Aras ve Van'dır. Bu havzalardan altısı sınıraşan (Fırat, Dicle, Çoruh ve Asi nehirleri) ve sınır oluşturan (Meriç Nehri ve Arpaçay) sular kapsamında bulunmaktadır.

Havzalar değerlendirilirken, onların yıllık toplam su potansiyelleri, sınırları içinde yaşayan insan nüfusları, havza alanları ve yıllık ortalama akımları gibi kriterlerin birlikte ele alınması gerekmektedir. Zira bir havzada su potansiyeli yüksek olmasına rağmen nüfus yoğunluğu nedeniyle su sıkıntısı yaşanıyor olabilir. Ya da potansiyel su bakımından fakir olan bir havza nüfusunun az olmasından dolayı kişi başına düşen miktar bakımından su zengini sayılabilir.

Kartogram 6. Türkiye'nin su havzaları

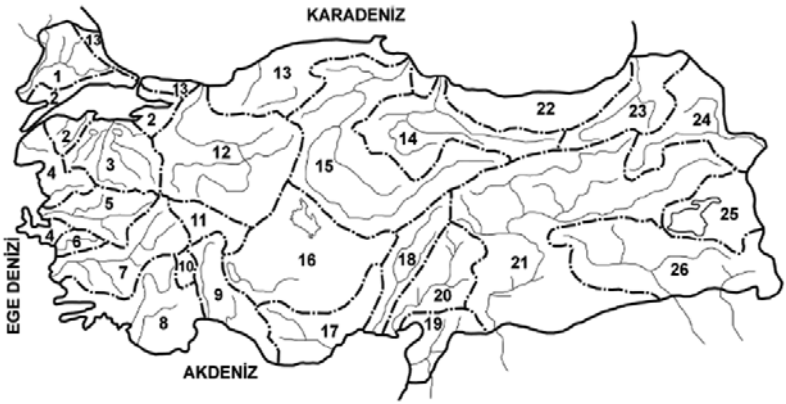

1. Meriç-Ergene Havzası, 2. Marmara Havzası, 3. Susurluk Havzası, 4. Kuzey Ege Havzası, 5. Gediz Havzası, 6. Küçük Menderes Havzası, 7. Büyük Menderes Havzası, 8. Batı Akdeniz Havzası, 9. Antalya (Orta Akdeniz) Havzası, 10. Burdur Gölü Havzası, 11. Akarçay Havzası, 12. Sakarya Havzası, 13. Batı Karadeniz Havzası, 14. Yeşilırmak Havzası, 15. Kızılırmak Havzası, 16. Konya (Orta Anadolu) Havzası, 17. Doğu Akdeniz Havzası, 18. Seyhan Havzası, 19. Asi (Hatay) Havzası, 20. Ceyhan Havzası, 21. Fırat Havzası, 22. Doğu Karadeniz Havzası, 23. Çoruh Havzası, 24. Aras Havzası, 25.Van Havzası, 26. Dicle Havzası

Kaynak: Akın ve Akın (2007)

Türkiye'deki havzalar çeşitli özellikleri ile tablo 1'de görülmektedir. Bu tablo kişi başına düşen su miktarı bakımından incelendiğinde:

- Marmara, Küçük Menderes ve Asi havzalarının su bakımından fakir,
- Sakarya, Yeşilırmak, Kızılırmak, Meriç, Gediz, Akarçay ve Konya havzalarının fakirlik sınırına yakın,
- Batı, Orta (Antalya) ve Doğu Akdeniz, Batı ve Doğu Karadeniz, Çoruh, Aras, Seyhan, Ceyhan, Dicle ve Fırat havzalarının ise su kaynakları bakımından zengin olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye'de havzalar ve su potansiyelleri

Havza No	Havza İsmi	Havza Alanı (km^2)	Nüfus (2000 yılı) (kişi)	Türkiye Akarsuları Su Potansiyeli		
				Yıllık Ortalama Akım (milyon m^3)	Yıllık Ortalama Yağış (mm)	Yıllık Ortalama Akım (milyon m^3)
1	Meriç- Ergene	14,560	980,905	1.33	83.3	38.5
2	Marmara	24,100	12,481,311	8.33	334.0	255.2
3	Susurluk	22,399	2,637,131	5.43	203.8	161.0
4	Kuzey Ege	10,003	751,113	2.09	231.4	66.2
5	Gediz	18,000	1,581,398	1.95	107.5	58.6
6	Küçük Menderes	6,907	3,142,603	1.19	157.7	35.8
7	Büyük Menderes	24,976	1,929,397	3.06	122.9	97.1
8	Batı Akdeniz	20,953	1,066,630	8.93	448.8	321.1
9	Antalya	19,577	1,882,851	11.06	728.1	335.1
10	Burdur Göller	6,374	292,840	0.5	51.3	14.3
11	Akarçay	7,605	500,979	0.49	52.5	14.0
12	Sakarya	58,160	6,101,234	6.4	105.3	188.7
13	Batı Karadeniz	29,598	1,959,308	9.93	337.9	317.9
14	Yeşilırmak	36,114	3,003,142	5.8	159.4	182.8
15	Kızılırmak	78,180	4,167,766	6.48	79.2	197.4
16	Konya Kapalı	53,850	3,048,395	4.52	85.5	154.2
17	Doğu Akdeniz	22,048	1,768,047	8.07	448.8	345.7
18	Seyhan	20,450	1,544,830	8.01	349.2	229.5
19	Asi	7,796	1,332,737	1.17	152.5	37.0
20	Ceyhan	21,982	2,286,178	7.18	333.1	224.0
21	Fırat	127,304	6,910,866	31.61	261.4	992.3
22	Doğu Karadeniz	24,077	2,882,208	14.9	684.3	521.3
23	Çoruh	19,872	432,259	6.3	330.3	208.3
24	Aras	27,548	808,570	4.63	171.3	149.8
25	Van Kapalı	19,405	874,524	2.39	171.8	82.9
26	Dicle	57,614	3,349,716	21.33	428.3	700.8
	Toplam	**779,452**	**67,716,938**	**183.08**		**5,929.5**

Kaynak: TÜSİAD (2008a)

Toplam su potansiyeli ve yüzey alanı açısından bakıldığında Fırat Havzası diğer havzalardan büyüktür. Aralarında Türkiye'nin en büyük barajı olan Atatürk Barajı'nın da bulunduğu 90 baraj bu havzada yer almaktadır. Fırat'dan sonra su potansiyeli en yüksek olan havza ise Dicle'dir. Dünyanın en büyük projelerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki bir bölümü tamamlanmış 19 baraj ve 22 hidroelektrik santral (HES) Dicle ve Fırat havzaları içinde yer almaktadır. Nüfus bakımından ise en yoğun havza Marmara Havzası'dır. Ülke endüstrisinin kalbi bu bölgede atmaktadır. Bu da toplam su kapasitesi görece düşük olan bu havzadaki su kaynaklarının hem tüketim hem de kirlenme olarak yoğun baskılar altında olması sonucunu doğurmaktadır. En düşük nüfusa sahip olan havzalar ise Burdur, Akarçay ve Çoruh'tur.

Kişi başına düşen yıllık su kullanımı miktarı, tek başına fazla bir anlam ifade etmese de önemli ve tüm dünyada kullanılan bir parametredir. Türkiye'nin iç demografik verilerine bakılacak olursa, havzaların yüzey alanları nüfuslarına bölünerek elde edilen veriler tasnif edildiğinde şekil 12'deki sonuçlara varılacaktır. Bu şekle göre Türkiye'de nüfusun %35'lik bir kesiminde kişi başına düşen su miktarı yılda 1000 m^3'den azdır. Bu su fakirliği üst eşiği olarak kabul edilmiş olan bir değerdir. Nüfusun %37'lik bir diğer bölümünde ise kişi başına düşen su 1000 ile 3000 m^3/yıl'dır. Bu değer aralığı su kısıtlılığını ifade etmektedir. Nüfusun geriye kalanında (%28) ise kişi başına su miktarı 3000 m^3/yıl'dan fazladır ki bu da su zenginliği olarak kabul edilebilir.

Şekil 12. Türkiye'de nüfusun suya erişim dereceleri

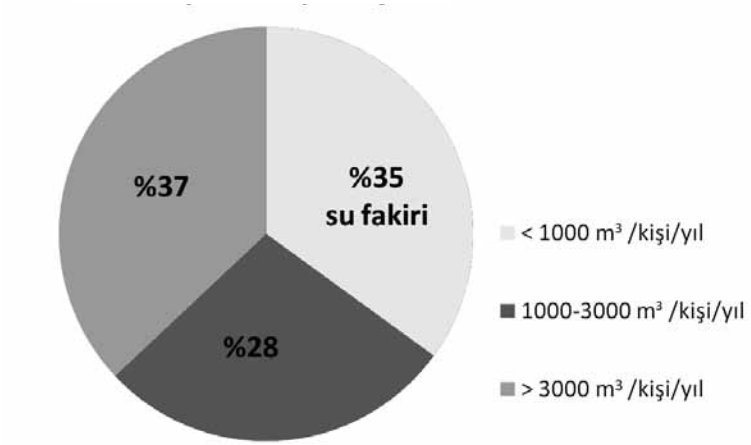

Küresel ölçekte bakılıp ülkeler arası bir kıyaslama yapıldığında, Türkiye'de kişi başına düşen yıllık kullanılabilir su miktarı ortalaması olan 1430 m^3'ün, dünya ortalaması olan 7600 m^3'ten oldukça az olduğu görülmektedir (Bkz şekil 13). DSİ (2009) verilerine göre Türkiye, yaygın kanının aksine, su sorununun ciddi boyutlarda olduğu Orta Doğu coğrafyasında bile su zenginliği sıralamasında ilk sırada yer almamaktadır.

Şekil 13. Dünyada ve Türkiye'de kişi başına düşen su miktarı

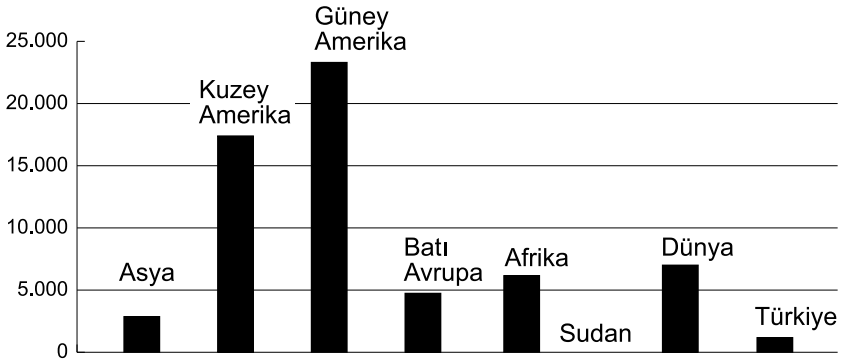

Kaynak: (wwf.panda.org)

Buna ek olarak, Türkiye'nin nüfusu hızla artmaktadır. Şekil 14'de de görüldüğü gibi Türkiye'de nüfus artış hızı (1,2) ile dünya ortalaması (1,2) civarındadır. Türkiye, nüfus artışı hızında Hindistan (1,3), Meksika (1,1) ve Brezilya (1,1) gibi toprak ve doğal kaynaklar bakımından zengin ülkelerle yarışmaktadır. Türkiye, Avrupa ülkeleri dikkate alındığında ise nüfus artış hızıyla listenin başında yer almaktadır. Bu ülkeler incelendiğinde İrlanda Cumhuriyeti dışında tüm ülkelerde nüfus artış hızı dünya ortalamasının altında ve hatta Romanya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya ve Polonya gibi ülkelerde nüfus artış hızı eksi değerlerde seyretmektedir.

Şekil 14. Türkiye'de bazı ülkelerde yıllık nüfus artış hızı ortalamaları (2004-2020)

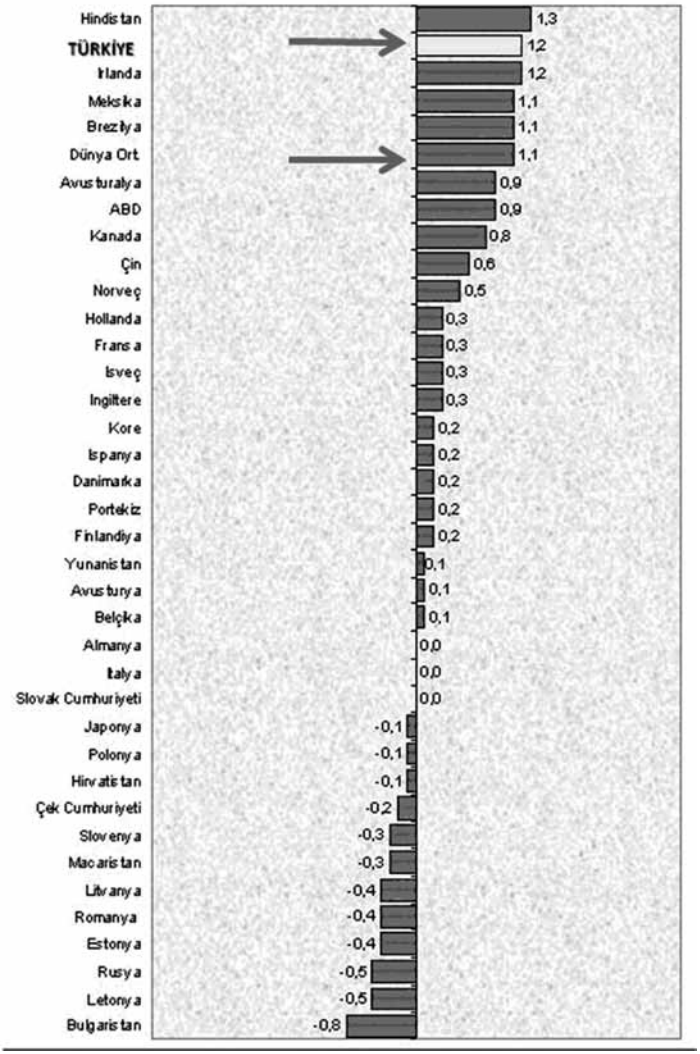

Kaynak: Dünya Bankası (2006)

Türkiye'deki bu yüksek nüfus artışı hızı su kaynaklarının paylaşımı meselesinde önemli bir parametredir. 2023 yılı için Türkiye nüfusunun 100 milyon olacağı öngörülmektedir. Bu veriler hesaba katıldığında 2023 yılında kişi başına düşen kullanılabilir su miktarı 1125 m^3/yıl civarında hesaplanmıştır (DSİ 2009). Böylece 2030 yılına gelindiğinde Türkiye su fakirliği üst değeri olarak kabul edilen 1000 m^3/kişi/yıl değerine ulaşmış olacak (Bkz şekil 15) ve su fakiri ülkeler arasında yerini alacaktır (DSİ 2009).

Şekil 15. Türkiye'de kişi başına düşen su (1960-2030)

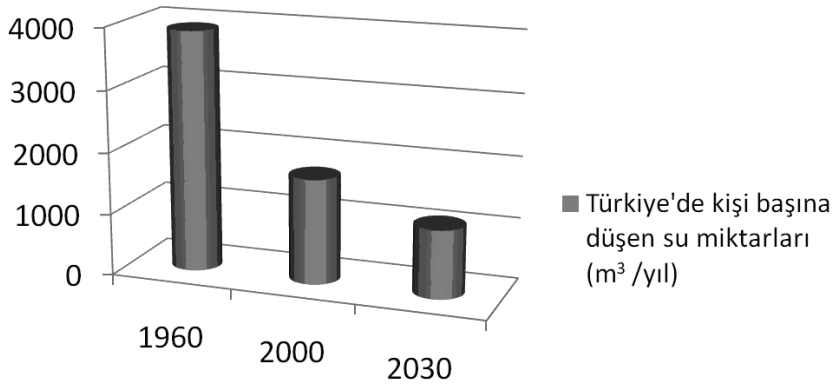

Türkiye'de akarsulardan sonra önemli yüzey suyu kaynakları da doğal ve yapay (rezervuarlar) göllerdir. Türkiye'nin toplam yüzölçümünün %12'sini oluşturan bu varlıklar, 9234 km²'lik bir alanı kaplamaktadır. Türkiye'nin 26 havzası içinde yer alan Van Gölü, Tuz Gölü, Eğridir, Hazar, Ilgın, Beyşehir, Manyas, İznik, Simav, Ulubat, Burdur ve Nemrut gölleri, Acıgöl, Gölcük ve Meke Tuzlası doğal göllerden bazılarıdır (Bkz harita 1). Sayısı 13'u aşan bazı baraj rezervuarları ise Keban, Atatürk, Almus, Kemer, Çubuk, Demirköprü, Porsuk, Sarıyar, Hirfanlı, Seyhan, Kesik Köprü ve Kurt Boğazı baraj gölleri olarak sıralanabilir.

Türkiye'deki pek çok doğal göl kontrolsüz su çekimi, tarım ve endüstri faaliyetleri sonucu oluşan atıksuların arıtılmadan boşaltılması, büyüyen çarpık kentleşme sonucu kurutulan sulak alanlar, habitatların işgal edilmesi gibi insan etkinliklerinden çeşitli derecelerde olumsuz olarak etkilenmektedir. Türkiye'de insan faaliyetlerinden etkilenen bazı doğal göllere ait örnek olay durumları şöyledir:

- **Tuz Gölü:** Türkiye'nin tuz ihtiyacının büyük bölümünü karşılayan göl, kaçak kuyularla kontrolsüz yeraltı suyu çekimleri, küresel iklim değişikliğinin Türkiye'ye yansımaları ve kirlenme gibi nedenlerle gün geçtikçe küçülmektedir. 1987 ile 2005 yılları arasında gölün kapladığı alan neredeyse üçte birine düşmüştür (wwf.panda.org).
- **Beyşehir Gölü:** Konya Ovası'nda yapılan tarımın önemli bir bölümü bu gölden çekilen su ile yapılmakta olduğu için, iklim değişikliğinin de etkisiyle, göl suyu tükenmekte ve göl alanı küçülmektedir.

- **Manyas Gölü:** Kuş Cenneti olarak da bilinen bu havzada suyun doğal seviyesinin tarımsal ve endüstriyel faaliyetler için çekilen su nedeniyle inmesi söğütlüklerin kurumasına ve dolayısıyla kuluçkalama alanlarının zarar görmesi sonucu canlı popülasyonunda düşüşlere neden olmuştur (Gürlük 2006).
- **Burdur Gölü:** Evsel ve endüstriyel atıksuyun hiçbir arıtma işleminden geçmeden aktarılması sonucu bu kapalı gölde kirlilik artmıştır. İklim değişikliğine bağlı olarak su miktarında azalmalar kirlilik yoğunluğunu daha da yükseltmiştir.

Harita 1. Türkiye'nin gölleri ve akarsuları

Kaynak: www.imageshack.us/photo/my-images/814/akarsugollerharitasifor.jpg/sr=1

Yukarıda sadece örnek olay durumları olması için bahsedilen göller, ülkedeki tüm göllerin maruz kaldığı kirlenme ve tükenme sürecini özetlemektedir. Türkiye'de çoğu RAMSAR Sözleşmesi ile koruma altına alınmış olan göller ve sulak alanlar gerek arıtma işleminden geçmemiş evsel, tarımsal ve endüstriyel faaliyetler sonucu ortaya çıkan atıksularla kirletilmekte, gerekse yasal olmayan kuyularla çekilen yeraltı suları ve yüzeydeki su kaynakları doğrudan çeşitli biçimlerde tüketilmekte ve tüm bunlar iklim değişikliğinin etkileri ile birlikte bu kaynakların yok olma sürecini hızlandırmaktadır.

Türkiye'de önemli bir başka su kaynağı da kullanılabilir yeraltı sularıdır. Kullanılabilir yeraltı suyu miktarı 14 milyar m^3 olmasına rağmen bunun yaklaşık 12 milyar m^3'lük bir bölümü DSİ tarafından Emniyetli Yeraltı Suyu Rezervi olarak kabul edilmektedir. Bu rezervlerin büyük bölümü endüstriyel, kentsel ve tarımsal amaçlı olarak çeşitli kurum ve kuruluşlara tahsis edilmiştir. Ancak Türkiye'de DSİ'nin izni olmadan yeraltısuyu kullanmak 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun ile yasak olmasına karşın, yüz binlerce kuyuyla kaçak su çekimi yapılmaktadır.

Türkiye'de yeraltı suyu kirlenmesinde büyük pay kentsel kullanıma aittir. Ülkede pek çok kentte atıklar arıtılmadan doğaya verildiğinden bunların büyük kısmı yeraltı su kaynaklarına sızmaktadır. Türkiye'deki 3225 belediyenin 2321'inde (%72) kanalizasyon şebekesi mevcut iken bunların sadece 362'sinde Atıksu Arıtma Tesisi hizmeti bulunmaktadır (www.ormanvesu.gov.tr). Atıksuyun dışında çöp depolama ve arazi doldurma gibi işlemler sonucu sızan organik patojen maddeler ve ağır metaller de yeraltı sularını kirletmektedir. Ayrıca çarpık kentleşme ve yoğun turizm faaliyetleri ile birlikte başka sorunlar da yeraltı su kirliliğine etkide bulunmaktadır. Örneğin Akdeniz ve Ege Denizi'nde kıyısı olan pek çok kentte kıyıya yakın yeraltı suyu kaynaklarından, özellikle yoğun turizm sonucu yetmeyen su kaynaklarına çözüm olması için aşırı su çekilmektedir. Bunun sonucunda tatlı su basıncı düşebilmekte ve tatlı su deniz suyu ile karışabilmektedir. Daha önceki bölümlerde de belirtildiği gibi kirlenmiş yeraltı su kaynaklarının temizlenmesi hem yüksek teknoloji hem de çok masraf gerektirmekte ve hatta bazı durumlarda mümkün olmayabilmektedir.

Sanayi sektörü ise gerek temizlik ve soğutma gibi işlemlerde, gerekse ham madde/katkı maddesi olarak kullanmak üzere üretime dâhil ettiği suya kolay erişebileceği ve az masrafla erişebileceği alanları yerleşim yeri olarak tercih etmektedir. Su kaynaklarına yakın yerlerde kurulmuş olan sanayi bölgelerinden kaynaklanan yeraltı suyu kirlenmelerine örnek olarak Kemalpaşa ve Bornova Ovası örnek olarak verilebilir. Kemalpaşa Ovası'nda bulunan yeraltı sularında yüksek siyanür düzeyi, Bornova Ovası'nda da yeraltı sularında yüksek tuzluluk oranı saptanmıştır.

Tarımsal su kullanımı da yeraltı su kirliliğinin önemli bileşenlerindendir. Türkiye'de yıllardır ürün verimini artırmak için kullanılan büyük miktarlarda gübre ve pestisit/herbisit ciddi bir kirlenme kaynağı oluşturmaktadır. Bursa Ovası ve Çukurova'da yapılmış olan çalışmalarda sulardaki nitrat oranının muazzam şekilde artmış olduğu ve ciddi boyutlarda pestisit/herbisit kirlenmesi olduğu ortaya çıkarılmıştır. Konya Havzası'nda da durum farklı değildir. DSİ Genel Müdürlüğü'nün 2007 tarihinde başlatmış olduğu yeraltı suyu kuyuları envanter çalışmasında, sadece bu bölgenin %70'inde bulunan 50 bin civarında kuyu tespit edilmiştir (TÜSİAD 2008a). Ovadaki su tablası seviyesi önemli ölçüde düşmüş ve iklim değişikliğinin de etkisiyle yağışlarda %60'lık bir azalma olmuştur.

Özet olarak, Türkiye'nin su kaynaklarının fiziksel durumuna bakıldığında görünen tablo çok nettir: su kaynakları hızla kirlenmekte ve tükenmektedir. Demografik özelliklere bakıldığında ise ilk dikkati çeken unsurun Türkiye'nin dünya ortalamasının azda olsa üzerinde seyreden bir nüfus artışı hızına sahip olmasıdır. Kirlilik ve iklim değişikliği gibi doğrudan ya da dolaylı insan faaliyetleri sonucu ortaya çıkan etkenler ise zaten sınırlı olan bu kaynaklara erişimi etkilemektedir. Türkiye'de toplam su potansiyelinin nüfusa bölünmesi ile bulunan *kişi başına düşen su miktarı* gelişmiş pek çok ülke ile kıyaslandığında azdır. Ancak daha dikkat çekici olan unsur, artan ekonomik üretim ve nüfus artışı ile bu değerin Birleşmiş Milletler tarafından su fakirliği üst sınırı kabul edilen değere hızla yaklaşıyor olmasıdır.

2.2.2. Türkiye Dünya Su Krizinin Neresinde?

Önceki bölümlerde de vurgulandığı gibi, dünyada ve Türkiye'de fiziksel varlığı yadsınamayacak boyutlara varmış ve büyümekte olan bir su sorunu yaşanmaktadır. Aslında su sorunları çok çeşitlidir; bölgeden bölgeye, ülkeden ülkeye ve yerelden yerele farklılıklar göstermektedir. Ancak gittikçe artan ve dikkat çeken bir biçimde dünyanın çeşitli coğrafyalarında ve kültürlerinde yaşanan su sorunları benzer bir kimlik kazanmaya başlamıştır.

Bolivya Cochabamba'da su kaynaklarına "temiz ve erişimi kolay su sağlama" vaadiyle el konulan insanların hikâyesi ile Güney Afrika Johannesburg'ta şebeke suyu hizmetlerinde öde-kullan (paran kadar kullan) sistemine geçirilen insanların hikâyesi çıkış noktası bakımından aynıdır. Brezilya'da yerli ve yabancı sermaye işbirliğinde, ormanlar ve geleneksel insan toplulukları ortadan kaldırılarak yapılan "yeşil enerji" kaynağı biyoyakıt tarımı (sanal su yoğunluğu yüksek bu bitki türü su kaynaklarını hızla tüketmektedir) da benzer bir noktadan çıkmıştır. Dünyanın çeşitli yerlerinde benzer şekillerde başlayan ve gelişen bu insan-doğa ilişkilenme biçiminin Türkiye'deki uygulamaları da bahsi geçen ülkeleri aratmayacak kadar olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Türkiye'de su sorunu çeşitli aktörlerce farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu tanımları doğru anlamak, su sorunun sosyal boyutlarını daha iyi kavramak anlamına gelmektedir. Su sorununa yönelik söylemler çok çeşitli olsa da bunlardan toplum ya da belirli bir kesim tarafından kabul edilmiş olan bazıları şöyle özetlenebilir:

- *Türkiye'de su sorunu bir kalkınma meselesidir; gerekli önlemler alınmazsa yakın gelecekte Türkiye su fakiri ülkeler arasında yer alacaktır.*

  Devlet Su İşleri (DSİ) gibi devlet kurumlarında ve Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği (USİAD) gibi ülke ekonomisine yön veren sosyal yapılarda sıklıkla dile getirilen bu anlayış: Türkiye'nin iddia edildiği gibi su kıtlığı ile özdeşleştirilmiş olan Orta Doğu coğrafyası çerçevesinde ele alındığında bile su zengini olmadığını vurgulamaktadır. Zira Türkiye'nin toplam kullanılabilir su potansiyeli *kişi başına yıllık su miktarını* hesaplamak amacıyla nüfusa bölündüğünde ortaya çıkan değer gelişmiş ülkelerin değerlerinden oldukça düşük olması nedeniyle düşündürücüdür. Daha da endişe verici olanı gelecek yirmi yıl içersinde nüfus artışı aynı seyirde devam eder ise, daha fazla sayıda insan arasında paylaşılacak olan su daha da azalacak ve Türkiye su fakiri ülkeler arasına girecektir. Bu sorunu ortadan kaldırmak ise su kaynaklarının tam kapasite geliştirilmesi (baraj ve diğer su yapılarının inşası) ve ekonomik yaptırımlarla tasarrufu (su hizmetlerinin çeşitli şekillerde özelleştirilmesi ve öde-al prensibine uygun çalışan kontörlü su sayaçları gibi) şeklinde mümkün olacaktır. Bu söylem bununla da kalmayıp Türkiye'deki kalkınamamışlık sorununu, ülkenin su kaynaklarını yeterince geliştirememiş olmasına bağlamaktadır.

- *Türkiye'de su sorunu bir milli güvenlik meselesidir; devlet su kaynaklarını kontrol altına almazsa bunların kontrolü başka güçlerin eline geçer.*

Milli Güvenlik Kurulu (MGK) 2023 Su Stratejisi toplantısında ele alınan konu başlıkları bu görüşü özetler niteliktedir. Gelecekte Orta Doğu'da suyun petrolden daha öncelikli bir savaş nedeni olacağına vurgu yapılan toplantıda, Türkiye'nin 2040 yılında Suriye ve Irak gibi şiddetli su kıtlığı sorunu yaşayacak ülkelerin hedefi haline geleceği vurgulanmıştır. Bu güvenlik sorunuyla başa çıkmada Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun yüzüncü yılına denk gelen 2023 yılına kadar Türkiye'nin tüm hidroelektrik potansiyelini kullanması ve sulanabilir tüm arazilerini sulaması için gerekli çalışmaların yapılmasının elzem olduğu, bunların gerçekleştirilebilmesi için de Fırat-Dicle Havzası'na daha çok sayıda baraj ve HES inşa edilmesinin gerektiği belirtilmiştir. Bu havzada tamamlanmış olan Yusufeli ve inşası devam etmekte olan Ilısu barajları örneklerinde yaşanan uluslararası baskının benzerini yaşamamak için, Türkiye'nin bir an önce (Türkiye'nin AB'ye katılım sürecinde gerçekleştirmek zorunda olduğu düzenlemeler nedeniyle karşılaşabileceği güçlüklerden kaçınmak için) bu havzada üzerine tesis yapılabilecek her akarsuyu değerlendirmesi gerektiği görüşü savunulmuştur. DSİ Genel Müdürlüğü yapmış olan günümüzde ise Orman ve Su İşleri Bakanlığı görevini yürüten Veysel Eroğlu da zaman zaman baraj göllerinin PKK'nın mobilizasyonunu kısıtlamada oynadığı rolü anlatan demeçlerde bulunmuştur. Zira rezervuar göllerinin tamamlandığında PKK'nın saklandığı bazı bölgeleri ve önemli geçiş noktalarını sular altında bırakacağı ve örgütün hareketliliğini kısıtlayacağı öngörülmektedir[3]. Hidrolik projelerin sosyal ve ekonomik kalkınmayı da beraberinde getireceği görüşünün yanı sıra güvenliği de inşa edeceği savından hareketle bu projelere karşı çıkan ya da gerekliliğini sorgulayan kesimler zaman zaman DSİ ve merkezi yönetim yetkililerince bölücülerle bilerek ya da bilmeyerek[4] işbirliği yapmakla itham edilmişlerdir[5]. Suyun hem ulusal hem de bölgesel ölçekte bir güvenlik aracı (silahı) olarak kullanılabileceğini altını sıklıkla çizen bu söylem, su meselesini birincil olarak suya sahip olan ve olmayan ekseninde değerlendirmektedir.

• *Muhalif paradigma: Türkiye'de su sorunu yönetim, ekoloji ve adalet kavramları ile doğrudan ilişkili bir mesele olup özelleştirmeden olduğu kadar ticarileşmeden de kaynaklanmaktadır.*

Türkiye'de herkese yetecek kadar su vardır ama bu potansiyel diğer doğal kaynaklarda olduğu gibi sermaye sahibi güç odaklarında toplanmakta ve bu durumun temelini Türkiye'deki yönetimsel yapılar oluşturmaktadır (TMMOB 2009). Türkiye'de ayrıca biyoçeşitlilik, küresel ısınma ve doğa koruma gibi çeşitli çalışma alanlarında insan faaliyetlerinin doğal varlıklar (canlılar ve ekosistemler) üzerindeki olumsuz etkilerinin yine insanı etkileyeceğini vurgulayan (evrensel) ekoloji eksenli anlayışlar ortaya çıkmıştır. Türkiye'de su sorunu aynı zamanda

3 www.taraf.com.tr/haber/suyu-basalim-pkkyi-yenelim.htm

4 Bölücülere bilmeyerek destek olanlardan kastedilen Doğa Derneği'nin Ilısu Barajı'nın inşasına karşı yürüttüğü "Hasankeyf Yok Olmasın" adlı kampanyada Tarkan ve Sezen Aksu gibi geniş kitleler tarafından sevilen sanatçıların Hasankeyf'in yok olmasına karşı bulundukları fikir beyanlarıdır.

5 *Dönemin Çevre ve Orman Bakanı Veysel Eroğlu'nun 17.12.2008 tarihli demeci ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 31.10.2010 tarihli demeci*

bir demokrasi meselesidir; yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve halkın katılımı ile daha etkin bir su yönetimi ve herkesin suya erişim hakkı mümkün olacaktır. Bu hakkın milli güvenlik ve kalkınma yarışı gibi nedenlerle gasp edilmemesi ve temel ihtiyacını karşılayacak miktarda temiz suya erişim hakkına herkesin sahip olması gerekmektedir. Suyun ekonomik bir mal değil kamusal bir varlık olması nedeniyle ancak kamu eliyle yönetilmesi uygun olacaktır. Ancak su yönetiminin kamulaştırılması kavramıyla anlatılmak istenen, yeniden devletleştirilmesi ya da şirket gibi davranan kamu kurumlarına teslim edilmesi değil, bilakis suyun daha doğrudan ve daha katılımcı bir biçimde halk eliyle yönetilmesidir. Böylece demokratik yönetimcilik anlayışı ve uygulamaları gelişecek, katılımcı ve yerel ölçek odaklı su politikalarının oluşturulması ve uygulanması mümkün olacaktır.

Elbette ki Türkiye gibi muazzam bir politik görüş zenginliği barındıran bir ülkede *herkesin meselesi* olan su sorunu üzerine söylemleri üç başlık altında özetlemek mümkün değildir. Ancak aynı fiziksel sorun üzerine kurulmuş bu farklı görüşlerin şifrelerinin çözülmesi su sorunun anlaşılmasında ve dolayısıyla ona etkin çözümler üretilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Aynı fiziksel gerçekliğe bakarak farklı sosyal gerçeklikler üreten aktörlerin hepsi su meselesinin muhatabı ve ona çözüm üretecek potansiyel gücün sahibidir.

Türkiye'de su sorununa yönelik farklı yorumları özetledikten sonra su yönetimine kısaca bakmak faydalı olacaktır. Türkiye'nin su kaynakları yönetimi esasen 1954 yılında kurulan Devlet Su İşleri (DSİ) ile başlamıştır. Ülkede var olan tüm su kaynaklarının planlanması, geliştirilmesi ve denetlenmesinde birinci derecede sorumlu olan bu devlet organı günümüze kadar bu görevi devam ettirmiştir. DSİ, ABD'de 1933'de geliştirilen bir hidrolik paradigma (suyun sadece hidrolik boyutuyla değerlendirilmesi) modeli olan Tenesse Valley Authority (TVA) modelini benimsemiş ve Türkiye şartlarında uygulamaya çalışmıştır.

ABD'nin kendi coğrafya ve sosyal yapısı içinde oldukça etkili sonuçlar veren TVA kısa sürede başarısını duyurmuş ve sadece Türkiye'ye değil dünyanın gelişmekte olan pek çok ülkesine de başarılı bir biçimde pazarlanmış ve kalkınma yarışmasındaki pek çok ülkenin izlediği bir model olmuştur. Modelin yaygınlaşmasında en önemli etken, TVA'nın hidrolik projeler vasıtasıyla bölgesel kalkınmadan ulus yaratmaya uzanan büyük amaçlara ulaşma iddiaları olmuştur.

Ancak TVA modelinin Türkiye'de tepeden inme biçimde gerçekleştirilen uygulamaları pek çok sosyal-ekolojik sorunlar ortaya çıkartmıştır. Bu duruma verilebilecek örnek Güneydoğu Anadolu Projesi'dir (GAP). GAP 1960'larda TVA modeli temele alınarak geliştirilmiş bölgesel ölçekli bir projedir. GAP ile Fırat ve Dicle nehirleri üzerine kurulacak olan barajların ve HES'lerin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki sanayi ve tarımsal üretimi artıracağı ve bunun da bölgeye sosyal ve ekonomik kalkınma getireceği iddiasıyla ortaya çıkmıştır. Ancak proje uygulamaya geçilmesinin ardından büyüyen sorunlara neden olmuş ve öngördüğü sonuçlara ulaşamamanın yanı sıra önceden kestirilemeyen sosyal-ekolojik (iç göç, Suriye ile yaşanan uluslararası anlaşmazlıklar, kontrolsüz sulamaya bağlı tuzlanma ve kirlilik gibi) sorunları da beraberinde getirmiştir. Ayrıca proje uygulanmaya başlayalı yarım asır geçmiş olmasına rağmen hala tamamlanamamıştır. Hesaplanmayan sosyal-

ekolojik maliyetler projeyi içinden çıkılmaz bir sorunsala dönüştürmüştür.

Tamamlanması geciken GAP'ın, küresel ölçekte yaşanan gelişmelere ve eleştirilere cevap verme amacıyla bir dizi değişiklikten geçmesi, esasen büyük ölçekli bir hidrolik projeye kağıt üzerinde sosyal ve ekolojik amaçlar eklemekten öteye geçmemiştir. GAP bünyesindeki entegre projeler yerel halkın bilgisi ve onayından bağımsız şekilde geliştirilmiş, uygulanmış ve uygulanmaktadır. Elbette ki bu durum Türkiye'de GAP ile sınırlı değildir. Günümüzde ülkenin her coğrafi bölgesinde hemen tüm akarsuların üzerinde insanların fikri alınmadan onların bilgisi haricinde planlanan ve uygulanmakta olan 2000'in üzerinde baraj ve HES projesi mevcuttur.

Dönemin DSİ genel müdürü ve günümüz Orman ve Su İşleri Bakanı Veysel Eroğlu'nun çarpıcı söylemleri Türkiye'de baraj ve HES projelerinde gelinen noktayı vurgular niteliktedir. Eroğlu 2006 yılında Aksiyon Dergisi için yapılan bir söyleşi[6] sırasında, kendisini döneminde yapılan baraj sayısı bakımından "Baraj Kralı" olarak da bilinen Süleyman Demirel ile kıyaslayanlara şöyle cevap vermektedir:

> "Süleyman Demirel'in DSİ Genel Müdürlüğü döneminde yapılan 40 barajın üç katını biz sadece 4,5 senede yaptık. Krallık ünvanını verecekse vatandaşımız versin. Ben ünvan peşinde değilim".

Görüldüğü gibi her koşulda baraj ve HES inşa etmeyi kalkınma olarak kabul eden ve bu hidrolik yapıların sayısını da kalkınmada başarının derecesi olarak gören bir su yönetimi anlayışı DSİ bünyesinde ülkenin su politikalarını belirlemektedir. Suyu bir damlasının bile boşa ve yabancıya akmaması gereken bir ekonomik kaynak olarak gören bu zihniyet, su sorununu bir kalkınma ve milli güvenlik meselesi olarak tanımlayan yaklaşımların uzantısıdır. Büyük hidrolik yapılarla devlet otoritesi kurmak ve ulus yaratmak da bu yaklaşımın bir parçasıdır. Yortanlı Barajı, Ilısu Barajı projesi ve Munzur projeleri gibi kamuoyunda çokça sorgulanan ve kabul görmeyen projelerin her şeye ve herkese rağmen yapılması da dev hidrolik projeler ile devlet otoritesi arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmaktadır. 2009 yılında yapımı uluslararası konsorsiyum ve kredi bankaları tarafından ikinci kez reddedilen Ilısu Barajı[7] projesi ile ilgili olarak Veysel Eroğlu'nun sözleri de bu anlamda oldukça manidardır. Eroğlu, Ilısu Barajı'nı yapmaktan vazgeçen yabancı şirketlere yönelik olarak baraj inşaatına kim ne derse desin başlanacağını ve gerekirse Türkiye'nin kendi finansal kaynaklarıyla bunun gerçekleştirileceğini beyan etmiştir.

DSİ için bu hidrolik projeler öylesine vazgeçilmezdir ki, Hasankeyf örnek durumunda da olduğu gibi önemli kültür ve doğa mirası olarak kabul edilen varlıkların "kalkınma misyonu" gerçekleştirirken feda edilmesinde sakınca görülmemektedir. Hatta bu projeleri eleştirenler Ilısu Barajı örneğinde de görüldüğü gibi ülkenin kalkınmasını ve gelişmesini istemeyen teröristler olarak ilan edilmektedir.

Bu projelerin tamamlanmış olanları Türkiye'deki su sorununa çok önemli olumsuz katkılarda bulunmuştur. Hidrolik projelerin su sorununa kattığı sosyal boyutlardan biri

6 20.03.2006 tarihinde Ankara'da Aksiyon Dergisi'nde yayımlanan Veysel Eroğlu söyleşisinden alıntıdır.

7 Aynı proje ilk olarak İngiliz Bellfour Beaty liderliğindeki bir uluslararası konsorsiyum tarafından 2000 yılında reddedilmiştir.

şüphesiz ki iç göçtür. Barajların neden olduğu zorunlu iç göçten etkilenen insanların sayısı milyonlara ulaşmış ve bu insanlar çoğu durumda başkalarının kalkınmasının bedelini topraklarından ve geleneksel yaşam biçimlerinden koparak, hem maddi hem de manevi anlamda yoksullaşarak ödemişlerdir. İç göç tüm boyutlarıyla anlaşılamayacak kadar karmaşık bir süreç olmasına rağmen, yadsınamayacak bir şekilde hızlı ve kontrolsüz kentleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Bir başka boyut ise bir önceki paragrafta bahsedilen doğal ve kültürel miras kaybıdır. Gelecek nesillere taşımakla yükümlü olduğumuz bu varlıkların korunamaması durumuna en yakın geçmişteki örnek Allianoi'dir. Yortanlı Barajı'nın su tutmaya başlaması ile sular altına gömülmüş tüm insanlığa ait bu önemli kültür mirası geri dönüşü olmayan bir şekilde kaybedilmiştir.

Bu projelerin Türkiye'deki su sorununa ekledikleri çevre boyutu ise başta tarım olmak üzere enerji ve endüstri sektörlerini de ilgilendirmektedir. GAP örneğinde de yaşandığı gibi sulama amaçlı kurulan baraj rezervuarlarından gelen bol su ile kontrolsüz sulama yapan tarım işletmeleri toprakta tuzlanma gibi çevresel yıkımlara neden olmuşlardır. Bunun yanı sıra, yoğun tarım faaliyetleri sonucu toprakta biriken ve oradan da yeraltı su kaynaklarına ulaşan büyük miktarlarda gübre, pestisit ve herbisit konsantrasyonları söz konusudur. Su ve toprakta meydana gelen bu kirlenme ve tükenme su havzası canlılarının yaşamını sürdürmesi için gerekli olan su akış hızını, miktarını ve kalitesini düşürmüştür. Baraj rezervuarları ise bu canlıların habitatlarını önce sular altında, sonra da zaman içinde de akarsuyla birlikte taşınan toprak altında bırakmaktadır. Türkiye'de su havzaları RAMSAR Sözleşmesi ile koruma altında olan önemli biyoçeşitlilik ve yaşam merkezleridir. Baraj yapımına bağlı gelişen çeşitli olumsuz etkiler sonucunda bu havzalarda yaşayan bazıları endemik olmak üzere pek çok canlı türü de yok olmuştur.

Daha önceden de belirtildiği gibi, Türkiye'de sosyal su sorunu sadece DSİ gibi merkezi devlet kurum ve kuruluşlarının söylemleri ile açıklanamayacak kadar çok boyutlu bir meseledir. Su sorunun önemli bir bölümü de, merkeziyetçilik ve yerelleşme ekseni üzerinde devam eden tartışmalarda tanımlanmaktadır. 1980'lere kadar yerel idari yapılar (belediyeler), hem yönetsel hem de mali bakımdan merkeze bağlı kurumlar oldukları için yerelden çok merkezi anlayışın yerel ölçekteki temsilcisi olarak davranmıştır. Bu durum ise merkeziyetçiliğin daha da kemikleşip güçlenmesi sonucunu doğurmuştur.

1980'lerden itibaren belediyeler "sosyal belediyecilik" anlayışı adı altında bir dizi yapısal değişiklikten geçmiştir. Bu dönemle birlikte yönetimde merkeziyetçiliğin mutlak hâkimiyet seyri yavaş da olsa bir nebze zayıflamıştır. Ancak bu gelişmeler toplumun bazı kesimleri tarafından kuşku ile karşılanmıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri Türkiye'de yerel yönetimin gelişiminin Batı dünyasında olduğu gibi "tabandan tavana" gerçekleşmemiş olmasıdır. Bu durum, Osmanlı döneminde Tanzimat ile başlayan "Batı gibi olabilmek ve parçalanmayı önleyebilmek amacıyla yukarıdan aşağıya şekillenmiş" uygulamaları ve bunlara yönelik sosyal tepkileri andırmaktadır (Kastan 2004: 524). Zira yerel yönetimler konusu, Türkiye'nin siyasi gündemine 1985 Yerel Yönetimler Evrensel Bildirgesi, 1992 Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi'nde temelleri atılan (Yerel) Gündem 21, 1998 Aarhus Konvansiyonu ve 2004 AB müktesebatıyla uyum gibi küresel ölçekte yaşanmakta olan süreçlere paralel olarak gelmiştir. Tanzimat'tan bu yana Batı kaynaklı gelişmelere şüphe

ile yaklaşma geleneği, ülkenin gündemine kendi iç dinamiklerinden değil de küresel gelişmelere uyum sağlama çabalarından gelen *yerel yönetimler vurgusu* ile ilgili toplumsal algıyı büyük ölçüde etkilemiştir.

Ancak elbette ki yerel yönetimlere yönelik şüphecilik geleneğini besleyen pek çok reel durum da ortaya çıkmıştır. Kastan'ın da (2004: 524) belirttiği gibi bu tipte bir yönetim geleneği olmayan yerel yönetimlerin tecrübesizliği ve "bu yetkiyi siyasete bulaştırması sonucunda merkezin oy potansiyeli uzaktan kumanda yönetim birimlerine dönüşmüştür".

Yeni düzenlemeler ile Türkiye'de belediyeler kentsel altyapı, konut, çevre, katı atık, ulaşım, kültür ve sanat, turizm gibi pek çok sosyal hizmeti yürütmede yetki ve imtiyaz sahibi kurumlar haline dönüştürülmüştür. Ancak Türkiye'de çoğu belediye bu kadar çeşitli hizmetleri yürütecek mali ve yönetsel kapasiteden yoksundur. Bu nedenle belediyeler bu yetki ve imtiyazlarını kullanarak özellikle yüksek maliyet gerektiren altyapı projelerinde borçlanma yoluna başvurmaktadır. Bilanço bakımından yetersiz olan pek çok belediye, gerek yerli gerekse yabancı finansörlerden destek bulamamakta ve çareyi merkezi yönetimi işin içine katarak dış kredi bulmada aramaktadır. Belediyeler büyük maliyeti olan altyapı projelerine verilecek dış krediyi ancak Hazine Müsteşarlığı garantisi altında temin edebilmektedir. Bu da yerel idari yapıların merkeze var olagelmiş bağımlılığını sürdürmesi ve yerelleşmenin bu düzlemde büyük oranda boş bir kavramdan öteye gidememesi anlamına gelmektedir.

Belediyeler yetki ve imtiyaz sahibi oldukları çoğu kamusal hizmetin yürütülmesini yönetimsel ve mali kapasite düşüklüğü gibi nedenlerden dolayı özel sektöre devretmektedir. Belediyelerin su hizmetleri ise henüz tamamen özelleştirilmemiş olan bir iki kamu hizmetinden biridir. Büyüyen nüfus ve kentleşme ihtiyaçlarına cevap verebilmek için su altyapılarının kapasitelerinin genişletilmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Belediyelerin artan yetki ve imtiyazlarıyla birlikte hizmetlerini yürütebilmek için özel sektörün teknik/yönetimsel bilgisine ve dış krediye bağımlı hale gelmesi, bu süreç içinde su fiyatlarının artması, öde-al gibi uygulamaların hayata geçirilmesi sonucu parası olmayanın suya erişiminin engellenmesi veya kısıtlanması gibi gelişmeler de *yerelleşme vurgusunun* toplum nezdinde olumludan çok olumsuz olarak algılanmasında önemli paya sahiptir.

Yerelleşme ve merkeziyetçilik ekseninde süren tartışmaların önemli bir sonucu Türkiye'de su sorunun birincil olarak bir yönetimsel mesele olduğu ve ancak yönetimde yapılacak değişimlerle sorunun çözüleceği kanısının güçlenmesidir. Ancak bu tartışma ekseni, aynı zamanda, yerel yönetimlerin güçlenmesi, halkın yönetime katılımı ve doğrudan demokrasi meselelerinin yeniden tanımlandığı ve suyun demokrasi ve haklar gibi daha geniş bir düzlemde ele alınması gerektiğini savunan yaklaşımların doğmasına da neden olmuştur. Bir başka ifade ile su sorunu gibi çok boyutlu bir meseleye salt yönetimsel değişiklikler ile etkin çözümler oluşturulamayacağı, bu yaklaşımın sorunun parçası olduğu vurgulanmaktadır. Zira belediyelerin yetkileri ve imtiyazları kapsamında yerelleşme yönünde yapılan tüm değişikliklere rağmen su sorunu devam etmektedir. Su sorunun sadece yönetimsel değil, aynı zamanda politik ve kültürel boyutlarıyla da ele alınması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Özet olarak, Türkiye'de fiziksel bir su sorunu yaşanmaktadır. Bu fiziksel gerçekliği farklı

perspektiflerden görerek yorumlayan çeşitli söylemler vardır. Bu söylemlerden bazıları belirli noktalarda birbirleriyle örtüşmektedir. Örneğin Türkiye'nin su sorununu bir milli güvenlik meselesi olarak gören yaklaşım ile onu bir kalkınma meselesi olarak tanımlayan anlayış büyük oranda örtüşmektedir. Bu paralelliğin bir meyvesi ülkenin su ve toprak gibi doğal kaynaklarının tam kapasite kullanılması için planlanan ve inşa edilen binlerce baraj ve HES'tir. Bu durumun kaçınılmaz sonucu ise Türkiye'nin su kaynaklarının daha hızlı bir biçimde tükenecek olmasıdır. Zira suyun arzını genişletme politikalarının arka planında, insanın birincil ihtiyaçlarına değil, ekonomik kalkınma için tarım ve endüstri sektörlerinin büyüyen su ihtiyacına cevap verme projesi vardır.

Tüm bu saptamaların ışığında, Türkiye'de devletin dünya su krizi çerçevesinde su sorununa güvenlik ve ekonomik kalkınma ekseninden mekanik bakan bir politika izlediği anlaşılmaktadır. Bu anlayışın, ülkenin su kaynaklarının daha hızlı kirlenmesi ve tükenmesi sonucunu doğuracağı açıkça görülmektedir. Böylece Türkiye dünya su krizinin büyüyen bir parçası olma yolunda ilerleyecektir. Türkiye'de su sorunu ile ilgili devlet söylemine (milli güvenlik-ekonomik kalkınma) muhalif söylem ise suyu ve su sorununu daha geniş bir perspektiften ele alan bir bütünsel bakışla:

- Suyun ticari bir meta değil bir doğa varlığı ve yaşam kaynağı olduğunu,
- Tüm insan ve canlıların bu yaşam kaynağına yeterli miktarda ve kalitede ulaşmasının temel bir yaşam hakkı olduğunu,
- Bu hakkın korunması için daha doğrudan (yerele ve halka vurgu yapan bir anlayışıyla) ve demokratik (sadece güç sahibi olan ekonomik sektörlerin ve sermaye gruplarının suyu kullanma hakkını değil, tüm insanların temel su ihtiyaçlarına öncelik veren) bir su yönetimini oluşturmanın gerekliliğini ve aciliyetini,
- Ekonomik kalkınma ve milli güvenlik sağlama uğruna bu yaşam hakkından vazgeçilemeyeceğini vurgulamaktadır.

III.
Su Yönetiminde Hâkim Yaklaşımlar ve Uygulamalar

3.1. Dünyada Su Politikalarının Evrimi

Su yönetimi insanlık tarihi kadar eski olup, uygarlıkların ortaya çıkışında ve gelişmesinde belirleyici rol oynamıştır. Suya yönelik olarak iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden ilki, Clarke'ın da (1991: 90-110) belirttiği gibi suyun insanlık tarihi boyunca, yerel ve ulusal ölçeklerde olduğu kadar küresel ölçekte de pek çok ihtilaf ve çatışmanın kaynağı olduğudur. İkinci görüşe göre ise, Westing (1986) ve White'ın da (1998) ifade ettiği gibi su havzalarında başlayan ve evrilen sosyal yapılanma, insanlığın doğayla olan en zengin diyalog arşivi olarak kabul edilebilir. Zira sınırlar ötesi su paylaşımı konusunda sadece yedi kez anlaşmazlık yaşanmış ve bunlardan M.Ö. 2005 yılında Lagash ve Umma adlı Sümer şehirleri arasında ortaya çıkan çatışma hariç hiçbiri savaşa dönüşmemiştir (Wolf 1998: 61-62). Wolf (1998) tarih boyunca uluslararası su kullanma hakkı üzerine 3600'den fazla anlaşmanın imzalandığını ve bunlardan 150'sinin 20. yüzyılda gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Benzer olarak, Delli (1997: 3) de sulama sistemlerinin uygarlık tarihinin oluşturulmasındaki belirleyici rolüne ithafen su yönetiminin, "toplumun oluşturulması sürecinde insanlığın en önemli öğrenme platformu" olduğunun altını çizmektedir.

İki görüşün de belirli noktalarda haklılık payları bulunmakla birlikte, esas mesele suya erişim hakkı konusundan yaşanan küresel gelişmeleri ve onların ulusal ve yerel ölçeklerde izdüşümlerini tarihsel bir bütünlük içinde görebilmektir. Zira gelinen nokta ekonomik ve sosyal alanlarda yaşanan küreselleşme sürecinin bir sonucudur. Bu karmaşık süreci anlamak için de küresel gelişmeleri belirleyip yön veren anahtar aktörlere (kurum ve kuruluşlar) bakmak, onların söylemlerini anlamak atılacak ilk adım olmalıdır.

Bu nedenle ilk olarak suyun ekonomik bir değere dönüştürülmesi sürecinde belirleyici rol oynayan anahtar kurum ve kuruluşlar ele alınacaktır. Böylesine büyük ölçekte ortaya çıkmış gelişmelerin ve aktörlerin tümünden bahsetmek başlı başına başka bir çalışmaya konu olabilecek kadar kapsamlıdır. Zira bölgesel ve ulusal ölçekteki kalkınma ve kredi

bankaları, küresel finans kuruluşları, su ve yan sektörlerindeki şirketler, devlet birlikleri ve düşünce fabrikaları (think-tanks) gibi muazzam çeşitlilikte aktörlerin birbirleriyle karşılıklı iletişimlerinden sürekli olarak yeniden evrilen bir süreçten bahsetmek için sadece en önemli olan aktörler ve gelişmeler kısaca ele alınacaktır. Bunlar Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (IMF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Avrupa Birliği (AB) ve Dünya Su Konseyi (WWC) gibi uluslararası kurum ve kuruluşlardır.

İkinci olarak dünya ölçeğinde gerek su gerekse diğer doğal varlıkların yönetimi konusunda yaşanan gelişmelerin neden olduğu sosyal-ekolojik negatif etkiler hatırı sayılır muhalif sosyal hareketlere ve yapılanmalara neden olmuş, bunlar günümüzde küresel bir kimlik kazanmıştır. İkinci kısımda da küresel muhalif hareketler ve bu hareketin suyun bir yaşam hakkı olduğunu belirten söylemleri incelenecektir.

3.1.1. Suyun Ekonomik Değere Dönüştürülmesi Yönünde Yaşanan Değişimler

Siyasi sınırları aşan su sorunlarının çözümünün 19. yüzyıldan itibaren gittikçe artan bir sıklıkla uluslararası ve uluslar ötesi kurum ve kuruluşlarda arandığı göze çarpmaktadır. ABD'nin Kanada ve Meksika ile paylaştığı su kaynaklarının yönetimine ilişkin yürüttüğü çalışmalar ve gerçekleştirdiği anlaşmalara bakıldığında, 20. yüzyılda gelişen ve 21. yüzyılda da hâkimiyetini koruyan su kaynakları yönetimi anlayışının tarihi arka planı daha net görülmektedir. İlk olarak, 19. yüzyıl sonlarında ABD ve Kanada'nın paylaştıkları sınır göllerindeki ticari balıkçılık etkinlikleri sonucu yaşanan ihtilafların çözümü için, iki devlet arasında ticaret yapılabilen su kaynaklarını özel sektörün kullanımına tahsis eden bir ortak kurul oluşturmuştur (Yılmaz 2009). İkinci olarak da, 20. yüzyıl ortalarında ABD ile Meksika'nın paylaştığı nehirlerin kullanımına ilişkin yaşanan çatışmaların çözülmesi için Uluslararası Sınırlar ve Su Komisyonu (IBWC) kurulmuş ve bu komisyon hızlı sanayileşme sonucu artan su kirliliği ve tüketimi sorunları yerine, iki devletin de su arzına yönelik sorunların çözümü için uluslararası tahkim mekanizmalarına başvurabilmesi gibi konulara odaklanmıştır (Yılmaz 2009).

Bu duruma paralel bir şekilde, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük bir ivme kazanan ekonominin küreselleşmesi sürecinin beraberinde getirdiği gittikçe artan kirlenme ve tükenmeye 1970'lere[8] kadar yer verilmemiş, endüstri ve tarım sektöründeki aktörler arasında suyun paylaşılması ve bu konuda yaşanan çıkar çatışmalarının çözümü gibi konulara odaklanılmıştır. Dünyada ve Türkiye'de doğal varlıkların yönetiminin vardığı noktayı anlamak için II. Dünya Savaşı sonrası dönemini iyi anlamak şarttır. Bu dönemde küreselleşmenin önündeki sosyal, ekonomik ve politik engeller, tarihsel sıra ile Dünya Bankası (1944), Uluslararası Para Fonu (IMF) (1944), Birleşmiş Milletler (BM) (1945), Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) (1948), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) (1948), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) (1961), Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA) (1972), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) (1995) ve Dünya Su Konseyi (WWC) (1996) gibi yapılanmalar ile büyük ölçüde aşılmıştır.

8 *Su konusun uluslararası platformda dile getirilmesi ilk kez Birleşmiş Milletler (BM) tarafından İsveç'in başkenti Stokholm'de düzenlenen Çevre Konferansı'nda gerçekleşmiştir.*

Bu küreselleşme süreci dünya doğa kaynaklarının gittikçe artan bir şiddette küresel ekonomi döngüsüne dâhil edilmesi sonucunu doğurmuştur. Doğal varlıkların maruz bırakıldığı bu küresel süreçten en geç etkilenen yaşam kaynağı ise sudur. Suyun tüm insanlar, diğer canlılar ve ekosistemler için birincil önem taşıyan bir varlık ve yeri doldurulamayacak bir doğal tekel olması bu gecikmeyi bir dereceye kadar açıklamaktadır. Bunun yanı sıra, su insanlar için birincil ihtiyaçları karşılayan bir fiziksellik barındırdığı kadar, önemli bir kültürel değerler zenginliği de taşımaktadır.

Ancak tüm bunlara rağmen su da gittikçe büyüyen bir değer erozyonunun nesnesi olmuştur. Bundan sadece otuz sene önce Türkiye'de çoğu insan suyun plastik şişelerde alınıp satılan bir ürüne dönüşebileceğini hayal bile edemezken, 1990'lardan itibaren ambalajlı su kent yaşamının ayrılamaz ve kanıksanmış bir parçası haline gelmiştir. Yaşanan bu değerler değişiminin arka planındaki süreç ve bu sürece yön veren çok uluslu şirketler, ulusal ve bölgesel kalkınma/kredi bankaları, uluslararası mali kuruluşlar, uluslararası örgütler gibi çeşitli aktörler önceden de belirtildiği gibi tarihsel sıra ile ele alınacaktır.

Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)

Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IRBD) adı altında II. Dünya Savaşı sonrası kurulmuş olan ve 1947'den bu yana Birleşmiş Milletler (BM) özerk uzman kuruluşlarından biri olarak devam eden Dünya Bankası 185 üye devletten oluşmaktadır. Dünya Bankası'na üye ülkelerden sadece on bir tanesi banka sermayesinin yarısından çoğunu elinde bulundurmaktadır. Oy gücü sermaye payıyla doğrudan orantılıdır. Günümüzde Dünya Bankası, Uluslararası Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Finans Komisyonu (IFC), Çok taraflı Yatırımlar Garanti Ajansı (MIGA) ve Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) adlı beş uluslararası organizasyondan oluşmaktadır.

Dünya Bankası, üye ülkelerle yapılan kredi anlaşmalarında su hizmetlerinin ticarileştirilmesini ön koşul olarak belirlenmiştir. 1990'lı yıllardan itibaren, Dünya Bankası öncülüğündeki su özelleştirmeleri pek çok ülkede uygulanmaya başlanmıştır. 1993 tarihli "Su Kaynakları İşletim Belgesi", "kullanan öder" prensibine dayanan ve suya sübvansiyon ilkesine karşı piyasa fiyatlandırılmasını ve su yönetiminde yerelleşme ve özelleştirme politikalarının takip edilmesini savunan bir Dünya Bankası belgesidir. Belge, 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi'nde ortaya çıkan "modern su kaynakları yönetimi fikirbirliği"nden yola çıkarak, su yönetiminin aşağıdaki üç temel Dublin İlkesine dayandırılması gerektiğini belirtir (Dünya Bankası 2004: 2):

> **1.** *Ekolojik İlke*: Suyun yönetiminde çeşitli sektörler arasındaki koordinasyon eksikliği giderilmeli, analiz birimi su havzası olmalı, toprak ve su birlikte yönetilmeli ve çevre meselelerine daha fazla özen gösterilmelidir.
>
> **2.** *Kurumsallık ilkesi*: Su kaynakları yönetimi devlet, özel sektör ve sivil toplumu kapsayan dengeli bir katılımcılıkla daha iyi hale gelebilir. İyi bir yönetim için ayrıca kadınların yönetime katılması ve yerel düzeyde gerçekleştirilecek faaliyetlerle yerinde hizmet prensibine uygunluk önemli unsurlardır.

3. *Etkililik İlkesi*: Su kıt bir kaynak olup, suyun artan kullanımına bağlı olarak suyun tahsisi ve kalitesinin iyileştirilmesinde teşviklere ve ekonomik prensiplere ihtiyaç duyulmaktadır.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ise 1944 yılında ABD'nin Bretton Woods kentinde kurulan ve 1947'den itibaren fiilen çalışmaya başlayan devletler arası ekonomik meseleleri ele alan ve onlara yön veren bir örgüttür. 187 üye devletten oluşan IMF'nin amaçları (www.hazine.gov.tr) şöyle özetlenmiştir:

- Uluslararası parasal işbirliğini geliştirmek,
- Uluslararası ticaretin genişlemesini ve dengeli bir şekilde büyümesini sağlamak,
- Döviz kurlarında istikrarı teşvik etmek,
- Çok taraflı bir ödemeler sisteminin kurulmasına yardım etmek,
- Ödemeler dengesi finansmanında problemler yaşayan üye ülkelere finansal destek sağlamak.

IMF üye ülkelere aşağıdaki üç şekilde yardımda bulunmaktadır (www.hazine.gov.tr):

- Üye ülkelerde ve küresel düzeyde ekonomik ve finansal gelişmeleri izlemek ve üyelerine tavsiyelerde bulunmak,
- Ödemeler dengesi problemi yaşayan üye ülkelere, geçici finansman desteği sağlamak ve üye ülkelerin bu problemleri kalıcı olarak çözmeyi hedefleyen yapısal reform politikalarını desteklemek,
- Üye ülke hükümetlerine ve merkez bankalarına kendi uzmanlık alanlarında teknik yardım ve eğitim sağlamak.

IMF ile kredi anlaşması yapan devletler, IMF'nin devletin rolünü kısıtlayıcı politikaları doğrultusunda merkezi bütçeden yerel idari yapılara (belediyelere) ayrılan bütçeyi kısmaktadır. Böylece belediyeler büyük masraflar ve teknik bilgi gerektiren altyapı kurma ve işletme gibi kamu hizmetlerini yürütmek üzere özel sektörle işbirliğine gitmek durumunda kalmakta ve doğa kaynaklarının özelleştirilmesi süreci sürdürülmektedir.

Dünya Bankası (2004: 2) raporunda su kaynaklarının geliştirilmesi ve yönetiminin sürdürülebilir kalkınmada ve yoksullukla mücadelede elzem olduğu, dolayısıyla Dünya Bankası'nın misyonunun merkezinde bulunduğu belirtilmektedir. Rapora göre su kaynaklarının etkin biçimde geliştirilmesi ve yönetimi dört farklı mekanizma ile mümkün olmaktadır. Bunlar şöyle sıralanmıştır:

- Su kaynaklarına barajlar ve havzalar arası su transferleri gibi büyük altyapı inşası gerektiren müdahaleler, yoksullar da dâhil olmak üzere tüm insanlara bölgesel ve yerel kazanımlar sağlamaktadır.

- Yoksul insanlar genellikle gelişmemiş ya da değeri düşük yerlerde ikame ettiğinden havzanın iyileştirilmesi ve yoksullar için yaşama alanları oluşturmak için su kaynaklarına yoksulluk merkezli müdahaleler büyük önem arz etmektedir.

- Genel kullanıma yönelik (kullanılabilirliği, kullanıcı birliklerini ve sulama departmanlarını iyileştirmeyi amaçlayan) büyük ölçekli su hizmetleri çalışmaları yoksullar da dâhil olmak üzere tüm insanların yararınadır.

- Su hizmetlerine yoksulluk merkezli müdahaleler (su ve hıfzıssıhha, sulama hizmetlerinden faydalanamayan yoksullara ulaşmasını hedefleyen faaliyetler) Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Ekonomik büyüme odaklı ve yoksullukla mücadele eden su kaynakları stratejileri bu dört alanın hepsinde faaliyet göstermeli ve bu noktada Dünya Bankası bütünlüklü hizmet veren bir danışman kuruluş olarak görevini yerine getirmelidir. Bankanın ideolojik görüşünü yansıtan bu rapor su kaynaklarının "geliştirilmesi" yani su altyapılarının artırılıp büyümesini fakirlikle mücadele olarak göstermektedir.

Nitekim 1990'ların sonlarına doğru Dünya Bankası üçüncü dünya ülkelerinde uygulanmak üzere geliştirilmiş bazı mega ölçekli su projelerine destek verme yoluna gitmiştir. Artan enerji ihtiyacını karşılamak için yenilenebilir olarak tanımladığı hidroelektrik enerjisini daha fazla üretmek gerektiğini savunan Banka, baraj ölçeklerinin büyütülmesi için çalışmalar yürütmektedir. Zira Dünya Bankası'nın görüşüne göre yoksulluğun boyutları büyükse onunla mücadelenin, dolayısıyla çözüm olarak önerilen projelerin ölçekleri de büyük olmak zorundadır.

Su yönetiminde sektörler arası koordinasyonun önemini vurgulayan Dünya Bankası enerji sorunu yaşayan gelişmekte olan ülkelerde, sudan önce enerji sektöründe özelleştirmelere destek vermekte, böylece dolaylı yoldan suyun özelleştirmesinin önünü de açmaktadır. Bankanın yenilenebilir olarak kabul ettiği hidroelektrik enerji pek çok açıdan yenilenebilir değildir. Banka gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri yenilenebilir enerji potansiyeli ve bunu kullanma açısından da kıyaslamakta, kalkınmayı suya olduğu kadar bu parametreye de endeksli göstermektedir (Dünya Bankası 2004: 1). Aynı raporda enerji sektöründe de tıpkı suda olduğu gibi yeterli alt yapıya sahip olan gelişmiş ülkelerin enerjiden en üst düzeyde faydalandığı, altyapı eksikliğini yaşayan gelişmekte olan ülkelerde hidroelektrik enerji kaynaklarını geliştirmek için kamusal ve özel kaynakların sağlanmasında gereken desteği Dünya Bankası'nın vereceği belirtilmektedir.

Raporda ayrıca devletlerin su hizmetlerini ve altyapılarını geliştirmek için kredilere duydukları ihtiyacın arttığı, ancak Dünya Bankası'nın her talebe olumlu yanıt vermekte çekimser kaldığı belirtilmektedir. Bankanın daha etkin bir ortak olabilmesinin ancak daha etkili bir iş modeli yaklaşımı içersinde riski olduğu kadar getirisi de yüksek olan su altyapı projelerine yönelmesi ile mümkün olabileceği vurgulanmaktadır (Dünya Bankası 2004: 3).

Dünya Bankası bahsettiği risk faktörüne çözüm olarak kredi verdiği devletlere proje kapsamında ulusal piyasalarına giren şirketlere kâr garantisi vermelerini şart koşmaktadır. Türkiye'de gerçekleştirilen ilk Yap İşlet Devret (YİD) projesi olan İzmit Su Projesi (1995) her

ne kadar Avrupa Yatırım Bankası (EİB) kredisi ile gerçekleştirilmiş olsa da bu duruma örnek olarak verilebilir. Bir imtiyaz sözleşmesi olan bu projenin başında üretilen suyun üçte ikisinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne satılması planlanmış ancak fiyatın çok yüksek olması nedeniyle (aynı dönemde diğer belediyelerin yaklaşık üç katı) belediye suyu almaktan vazgeçmiştir. EİB'in risklerin devletçe karşılanacağı Hazine garantili sözleşmede yer alan "al veya öde" hükmü uyarınca devlet çok yüksek fiyatlı bu suyu satın almakla kalmayıp, büyük bir kısmını da kullanmadığı için dereye bırakmıştır.

Dünya Bankası, Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) çerçevesinde özel sektör katılımının gerekliliğini savunmaktadır. Banka, sudan çok çeşitli şekillerde fayda elde edildiğine ve su yönetiminin bu nedenle çok aktörlü bir yapısı olduğuna vurgu yaparak, yönetimde kamu ve özel sektörün birbirinden ayrılamayacağını ve hatta birbirini tamamladığını, bu nedenle de KÖİ'nin şart olduğunu belirtmektedir. Banka su yönetimine özel sektörün katılmasının olası sonuçlarını şöyle sıralamıştır (Dünya Bankası 2006: xix-xx):

> **1.** *Hizmet ve ticaret performansına odaklılığın ortaya çıkması*: İyi yapılandırılmış bir KÖİ anlaşması özel şirketi hizmetin iyileştirilmesinden sorumlu tutarken, masrafları kontrol altına alması, fiyatlandırma ve bedelin toplanması konularında ticari bir yaklaşım benimsediği için ödüllendirecektir. Zaman içinde hizmetin en az masrafla üretilmesine odaklı kültürel bir değişim de ortaya çıkabilir.
>
> **2.** *Finansal kaynaklara erişimin kolaylaşması:* Bankalar ve tahvil piyasaları gibi mali kaynak sağlayan kurumlar, güvenilirliği olan bir ticari yönetim yaklaşımına sahip olduğunu düşündükleri kamu kurumlarına yatırım yapmayı tercih edeceklerdir. Özel şirketin böyle bir kurumu yönetiyor olması bu güvenirliği sağlamanın yollarından biridir.
>
> **3.** *Politik netliğin ve sürdürülebilirliğin desteklemesi*: Özel bir şirketle anlaşmaya varmak, tarife belirlenmesi veya maliyet tasarrufu gibi meselelerde hata yapılmasını en aza indirgeyecektir.

Aynı raporda özel sektörün yapmaması gereken faaliyetler de şöyle sıralanmıştır (Dünya Bankası 2006: xx):

> **1.** *Bedelsiz para olmamalı*: Özel şirketin dâhil edilmesi su sektörü için finansman sağlamada kolaylık sağlar. Ancak bu sadece yapılan masrafların geri ödenmesi ile mümkün olacaktır. Başka bir deyişle, hizmet maliyeti müşteriler tarafından ya da hükümetle anlaşılmışsa, sübvansiyonlarla karşılanmalıdır ki finansman sağlanabilsin.
>
> **2.** *Riskin üzerine alınması sınırsız olmamalı*: Özel şirketler doğru faturalandırma, işletme masraflarını kontrol etme ve müşteri ağını genişletme gibi pek çok riski iyi yönetmek zorundadır. Ancak kuraklık ve döviz kurlarında ani değişimler gibi kendi kontrollerinin ötesinde cereyan edebilecek durumlara karşı önlem almalı, eğer bu risklerin sorumluluğunu üzerine alacaksa bunun bedelini verdiği hizmete dâhil etmelidirler. Özel şirketler ayrıca hükümetin "oyunun kurallarına saygı göstereceğini" ve politika değişiklikleri ile risk yaratmayacaklarını bilmek isterler.

3. *Hükümetin sorumluluğu devam etmeli*: Vatandaşlar su hizmetlerinin kalitesinden hükümeti sorumlu tutmaya devam edecektir. Hükümet özel sektörü dâhil ederek bu sorumluluktan kaçınmamalı, vatandaşın istediği kalitede hizmeti alıp almadığını anlamak amacıyla şirketin hizmet sağlama sorumluluklarını önceden net olarak belirlemelidir.

Dünya Bankası'nın belirlediği ve kredi verdiği ülke hükümetlerine şart koştuğu mali reformlarla vergilendirme yetkisi ve yatırım sorumlulukları yerel yönetimlere transfer edilmekte, su altyapı hizmetleri için gerekli yatırımlarla ilgili kararlar yerel hükümetler tarafından alınmakta, bu da merkezi hükümetten ödenek alamayan yönetimlerin özel sektöre kapıyı açmaları sonucunu doğurmaktadır. Özel sektör cephesinde ise KÖİ gerek çoğu ticari riskin devlete yüklenmesi, gerekse riski düşük yüksek kâr nedeniyle cazip hale gelmiştir.

Dünya Bankası'na göre, kâr elde etme merkezli olduğu için hükümetten ve dolayısıyla reel politikadan bağımsız çalışacak özel sektörün su alanına girişi önemli değişiklikler yaratacaktır. Bu durumun mutlak şekilde su kaynaklarının daha etkin ve sorunsuz kullanımı sonucunu doğuracağı varsayılmaktadır. Bir başka varsayım da su sektörüne özel şirketlerin katılımının hizmetlerin verimliliğini ve yönetimin etkinliğini arttıracak olması dolayısıyla suyun fiyatının düşmesidir (IBRD 2006: 3). Ancak yaşanan örnekler çoğu durumda suyun fiyatının yükseldiğini göstermektedir. Bu durumu Dünya Bankası şöyle açıklamaktadır. Fiyat düşüşünde ve su bedellerinin tam olarak ve zamanında tahsilâtında başarı sağlanması iki temel koşula bağlıdır. Bunlardan birincisi su fiyatlarının serbest piyasa tarafından belirlenmesi, ikincisi ise özel şirketin bedelini ödemeyen müşterinin aboneliğini durdurmasıdır (suyunu kesmesi) (IBRD 2006: 4). Böylece su gibi elzem bir yaşam kaynağı hizmete indirgenmekte, şirketin hizmetin bedelini ödeyemeyeni bu kaynaktan mahrum bırakması da meşrulaştırılmaktadır.

Birleşmiş Milletler (BM)

Birleşmiş Milletler'in (BM) su konusunda yaptığı ilk çalışmalar uluslararası deniz hukukuna yönelik olmuştur. Bu çalışmalarda kıyıdaş ülkelerin kıta sahanlığı, balıkçılık ve maden arama/çıkarma başta olmak üzere deniz kaynaklarından faydalanma gibi devletler arasında cereyan eden ekonomik kalkınma yarışında belirleyici ve düzenleyici konular ele alınmıştır.

Küresel arenada su sorununa yönelik ilk ifadeler ise yine BM'nin 1972 yılında düzenlendiği Stokholm Konferansı'nda yer almıştır. İnsan ve çevre konulu bu konferansın ardından aynı yıl kurulan Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) BM'nin çevreyle ilgili etkinliklerini koordine eden ve gelişmekte olan ülkelere çevreye yönelik politika ve uygulamalar oluşturmada danışmanlık veren bir birimdir.

Özellikle su kaynaklarının durumuna yönelik ilk toplantı olan BM Su Kaynakları Konferansı Arjantin'in Mar del Plata şehrinde 1977 yılında gerçekleştirilmiştir. Bu konferansın önemli sonuçlarından biri de içme suyuna erişimin bir insan hakkı olduğu görüşüdür.

Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu (WCED) ise 1984 yılında BM bünyesinde kurulmuştur. Komisyon'un oluşturduğu "Ortak Geleceğimiz" adlı Bruntland Raporu'nda (1987) su kaynaklarının yönetimi tamamıyla kalkınma misyonunun bir parçası olarak ele alınmıştır. Raporda ekonomik kalkınma ile çevreyi korumanın birbirine zıt kavramlar olmadığı, sürdürülebilir kalkınma çerçevesi içinde gelecek nesillerin doğal kaynaklardan faydalanma hakkını gasp etmeden de kalkınmanın mümkün olabileceği belirtilmektedir.

1992 yılında gerçekleşen BM Dublin Konferansı ise suyun ekonomik bir mal olduğunu vurgulayan en önemli küresel metnin oluşmasına vesile olmuştur. Konferansta oluşturulan anahtar ilkelerden dördüncüsünde suyun tüm rekabetçi kullanımları içinde ekonomik bir değere sahip olduğu ve ekonomik bir mal olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmektedir.

BM sürdürülebilir kalkınma, bütünlükçü su yönetimi, suyun tam maliyeti prensibi, kirleten/kullanan öder prensibi ve ekonomik sektörün su yönetimine katılımı gibi pek çok anahtar kavramın ortaya çıkması ve küresel kimlik kazanmasında belirleyici rol oynamıştır.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)

II. Dünya Savaşı'ndan çıkan Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi için büyük miktarda sermaye gerekmiştir. Bu finansal desteği sağlamak amacıyla 1947'de hazırlanmış olan ve 1948-1951 yıllarında yürürlüğe konan ABD kaynaklı Marshall Planı, Türkiye'nin de içinde bulunduğu on altı ülkeye ekonomik kalkınma için borç vermiştir. Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) de Marshall Planı'na uygun olarak 1947'de kurulmuştur. İlerleyen yıllarda genişleyen örgüt 1961 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) adını almıştır.

34 tam üyeden oluşan OECD'nin kuruluş amaçları şöyledir (www.oecd.org):

- Hem üye ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde insanların yaşam standardının iyileştirilmesi, sürdürülebilir ve dengeli ekonomik kalkınma politikasına destek ve yardım, işsizliğin ortadan kaldırılması;
- Ekonomik genişleme politikasının izlenmesi ve bununla eşgüdümlü olarak sosyo-ekonomik kalkınmanın desteklenmesi;
- Uluslararası yükümlülüklere uygun olarak çok taraflı ve devletler arasında ayrım gözetmeyen bir dünya ticaretinin geliştirilmesi;
- OECD'ye üye veya aday devletlerin sosyo-politik ve ekonomik yaşamda demokrasi, insan hakları ve vatandaşlık özgürlüğü ilkelerine bağlılığı benimsemelerinin sağlanması.

OECD, devletlere kamuya ait varlıkların özel sektör ile işbirliği içinde yönetilmesi yönünde tavsiyelerde bulunmakta ve çeşitli yönetim modelleri[9] önermektedir. Bu modellerin çeşitli uygulamalarından çıkarılan dersleri kamuoyuyla paylaşmakta ve modellerin

9 Yap-Sahiplen-Devret (YSD), Yap-Sahiplen-İşlet-Devret (YSİD), Yap-İşlet Devret (YİD), Yap-Sahiplen-İşlet (YSİ), Yap-İşlet-Alıştır-Devret (YİAD), Yap-Rehabilite et-İşlet-Devret (YRİD) ve Rehabilite et-İşlet-Devret (RİD) gibi özelleştirme yöntemleri

revize edilmesi veya değiştirilmesi tartışmalarına platform oluşturmaktadır. Örgüt, su yönetiminde kamudan piyasa mekanizmasına geçilmesi gerektiğini vurgulamakta ve suyun piyasa şartlarında fiyatlandırılması gereken ekonomik bir mal olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

OECD ayrıca küresel su piyasasındaki yatırım trendlerini yorumlayarak çeşitli devletlere ve şirketlere önerilerde bulunmaktadır. Örneğin son dönemde uluslararası su şirketleri gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımlarını küçültmektedir. Bu durumu yatırım yapılan bu ülkelerdeki politik ve ekonomik risklerin büyüklüğü ile açıklayan OECD, yabancı işletmecilerin yatırdıkları sermayenin geri dönüşünü güvence altına almaya önem vermeleri konusunda uyarmaktadır. OECD bu trende ilişkin olarak, su yatırımı yapacak çok uluslu şirketlerin KÖİ deneyimi olan gelişen piyasa ülkelerine yöneleceğini öngörmektedir. OECD'nin vurguladığı bir başka trend ise özellikle su işleme ve atıksuyu arındırma, su altyapıları ve desalinizasyon gibi su sektörü hizmetlerine yönelik imalat yapan şirketlerin de su işletimine operatör olarak dâhil olmalarıdır.

2006 tarihli OECD araştırmasına göre küresel su piyasasındaki genel trendler şöyledir (OECD 2006):

- Gelişmekte olan ülkelerin su sektöründe 1990'larda ortaya çıkan yatırım patlaması yerini düşüşe bırakmış ve pek çok büyük proje iptal edilmek zorunda kalmıştır. Ancak 2005 yılındaki etkinlikler göstermektedir ki su sektörü yeni bir aşamaya girmektedir. Sektör daha küçük ölçekli projelere, daha az sayıda ülkeye ve toptancılık faaliyetlerine odaklanmaktadır. Piyasaya yeni aktörler katılmaktadır.
- Su piyasasına yakın geçmişte girmiş olan bu yeni aktörlerin su piyasasının doğal olgunlaşmasının bir sonucu olarak görülmesi gerekir. Zira daha açık ve daha rekabetçi bir piyasa nihayet ortaya çıkmaktadır. 1990-1997 yıllarında proje sayısına göre ilk beş sponsor projelerin %54'ünü yürütmekte iken, 2002-2005 yıllarında bunların payı %30'a düşmüştür ve bunların üçü gelişmekte olan ülkelerdendir.
- 1990'larda devalüasyon, politik müdahale ve sözleşme ve düzenleme ile ilgili sorunlar gibi risklerin ciddiye alınmaması nedeniyle büyük kayıplar meydana gelmiş ve bazı projeler sona erdirilmek zorunda kalmıştır.
- Gelişmekte olan ülkelerden yeni işletmeciler su piyasasına girmektedir. Ancak büyük birkaç ulus ötesi şirket hâlâ yeni projeler almaya devam etmektedir.
- Bazı kamusal su şirketleri küresel su piyasasına açılarak kendi paylarını genişletmeye ve kârlarını artırma yollarını aramaktadır. Örneğin Hollanda orjinli Vitens adlı su şirketi Hollanda'nın beş bölgesinde hizmet verirken, bir Afrika ülkesi olan Ghana ile bir hizmet anlaşması imzalayarak küresel bir şirket olma yolunda adım atmıştır.
- Çeşitli firmalar bir ticaret imkânı olarak gördükleri su hizmetleri sektörüne girmektedir.
- Su sektöründe çoklu kullanım yayılmaktadır. Su sektöründe birbirini kapsayan

hizmetler söz konusu olduğundan bu doğal bir seyir olarak kabul edilmelidir.

- İmalat şirketleri, su hizmetleri sektöründe yayılmaktadır. Örneğin boru ve boru imalatı, pompalar, kimyasallar ve desalinizasyon üniteleri imalatçılarının su ve atıksu hizmetlerine girmeleri olağan bir durumdur.
- İnşaat şirketleri su hizmetleri sektöründe yayılmaktadır. İnşaat, altyapının oluşturulmasında en büyük masrafı oluşturmaktadır ve bu nedenle sektörde kâr elde etmek için büyük bir potansiyel vardır.
- Su hizmetleri finansal ve yatırım şirketleri için bir portföy seçimidir. Bazı sponsor firmalar portföylerini çeşitlendirmek için su hizmetleri alımına gitmektedir. Bunun önemli bir nedeni tüm dünyada banka ve diğer finansal kurumların su hizmetleri veren şirketlere olan artan ilgisidir. Özellikle de Uluslararası Finans Birliği (IFC) kendi gelişme misyonu için yükselen piyasa projelerine destek vermektedir.
- Kurulu su operatörleri büyümektedir. Mevcut su işlemleri olan bazı şirketler kendi ülkelerinde veya başka ülkelerde başka projeleri veya şirketleri almışlardır.
- Eski kamu varlıkları özelleştirilmektedir. Çok sayıda firma, şirketleşerek kamu varlığı olmaktan ya büyük oranda ya da tamamen çıkmıştır. Bu şirketlerin hepsinin ticari bir oryantasyon ve model adapte edecekleri öngörülmektedir.
- Yabancı operatör içeren projeler yerelleşmektedir. Pek çok sayıda yeni su şirketi yabancı şirketlerle ortak teşebbüs olarak başlamıştır Zira yerel firmalar yabancı olanlara kıyasla yerel kamuoyu tarafından daha kolay kabul edilmektedir.
- Kamu şirketleri ticari bir yol izlemeye başlamıştır. Stockholm Water, Rand Water ve Vitens gibi bazı kamu şirketleri önceki başarıları nedeniyle su piyasasına girmiş bulunmaktadır.
- Özellikle gelişmiş ülkelerde özel su işletmeleri diğer piyasalarda kârlı iş imkânları aramaktadır.
- Enerji şirketleri su sektöründe genişlemektedir.

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS)

1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çok taraflı ticaret sisteminin yasal ve kurumsal organıdır. 1948'de uluslararası ticaretin önündeki engelleri kaldırmak için kurulmuş olan Ticaret ve Gümrük Genel Anlaşması'nın (GATT) devamı olan DTÖ, gerek üye sayısı bakımından (2008 yılı itibarıyla 153 üye ülke) gerekse ticari politikalar ve etkinler açısından GATT'dan çok daha kapsamlıdır. Türkiye'nin 1953 yılında üye olduğu GATT, salt mal ticaretinden ibaret iken, DTÖ hizmetler ve fikir ticaretini de kapsamaktadır.

DTÖ ile birlikte yürürlüğe giren Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) her hizmet alanında tüm sektörleri kapsayan ve küresel ticaretin önündeki engelleri kaldırmayı hedefleyen çok taraflı ve yasal bağlayıcılığı olan bir anlaşmadır. GATS'ın iki önemli hükmünden biri yabancı ile yerli sermayeye aynı hakların uygulanması koşulunu tanımlayan "Ulusal Muamele Hükmü", bir diğeri de üye ülkenin diğer bir ülkeye tanıdığı yatırım ve ticaret ay-

rıcalıklarını tüm üye ülkelere gösterme zorunluluğuna yönelik oluşturulmuş "En Çok Kayırılan Ülke Hükmü"dür.

Su ve atıksu hizmetlerinin, çevre hizmetleri alanında GATS anlaşması kapsamına resmi olarak alınışı ise 2001 yılında Katar'ın Doha kentinde başlayan ve henüz tamamlanmamış olan DTÖ Kalkınma Raundu'nda gerçekleşmiştir. Bunun dışında GATS turizm ve enerji sektörü alanlarındaki hükümleriyle de su yönetimini dolaylı da olsa kapsamaktadır.

2005 yılında Hong Kong'da gerçekleştirilen raunda önceleri üye devletler arasında ikili düzeyde sürdürülen GATS müzakereleri, ikiden fazla tarafın da katılabileceği toplu müzakerelerin yapılabilmesi kararını almış ve toplu müzakere taleplerine yol açmıştır. Bu gelişmeyi, söz konusu toplu taleplerin insani kullanımı ilgilendiren suyu içermeyeceği tartışmaları izlemiştir. Ancak GATS toplu talepler sisteminde, talep eden ülkelerin listelerine "doğa ve peyzaj koruma hizmetleri" adı altında yeni bir başlık ekledikleri, bu talebin toprak ve su kalitesini iyileştirilme hizmetini de kapsadığından su kaynaklarının yönetimi üzerinde doğrudan etkili olacağı beklenmektedir (Yılmaz 2009). Buna ek olarak, 2008 yılı GATS müzakerelerinde su temini ve atıksu arıtma hizmetlerinin ticaretinin önündeki engellerin ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır.

GATS toplu talepler sisteminin farklılığı şirketlere "ticari varlık oluşturmak suretiyle hizmet sunumu" başlığı altında üye devletlerle müzakereye girme imkânı vermesidir. Bir başka ifade ile şirketler üye devletlerin su hizmetlerini yürüten kuruluşlarıyla ortak olma veya birlikte işletme açma hakkına sahiptir.

Bu sistemin işlemeye başlaması ile birlikte pek çok üye ülke yabancı doğrudan sermaye yatırımlarının önündeki engellerin kaldırılmasını talep ederek DTÖ'ye başvurmuştur. Bir başka gelişme de su fiyatlarının piyasada belirlenip kullanıcıların suya erişimlerinin piyasa fiyatları üzerinden gerçekleşirken, alt gelir gruplarının gelir desteği ile suyu satın alabilmelerinin kolaylaştırılması şeklinde bazı sübvansiyonların sağlanması konusunda üye devletler arasında yapılan görüşmelerdir (Yılmaz 2009).

Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA), Dünya Su Konseyi (WWC) ve Dünya Su Forumu (WWF)

Dünya su kaynaklarının sürdürülebilir yönetimi üzerine akademik çalışmalar yapmak üzere 1972 yılında kurulan Uluslararası Su Kaynakları Birliği (IWRA) bir düşünce fabrikası (think-tank) olarak tanımlanabilir. Dünya Su Konseyi'nin (WWC) kurucu üyelerinden olan IWRA, öncelikli olarak suyun değerinin piyasa merkezli belirlenmesi konusunda araştırmalar yürütmektedir. IWRA suyun metalaşmasını hedefleyen çok uluslu şirketlere, bunun hukuksal ve politik altyapısını hazırlayacak olan devletlere ve uluslararası kuruluşlara danışmanlık hizmeti vermektedir (Yılmaz 2009). Yazar ayrıca, IWRA'nın WWC'nin kurulması yönündeki öneriyi BM'ye ilk getiren örgüt olmasının uluslararası etkileme gücünü kanıtladığını vurgulamaktadır.

1996 yılında kurulmuş olan WWC'nin en önemli bileşeni yüz binleri aşan çalışanı ve onlarca milyar dolarlık yıllık gelirleriyle suyun kaynaktan temini ve işlenmesi, kullanım alanlarına dağıtımı, atıksuyun toplanması ve arıtımı, desalinizasyon, baraj yapımı ve enerji üretimi gibi faaliyet alanları olan su şirketlerinden oluşmaktadır. Bunlardan bazıları

şöyledir: Suez Environment, Veolia Water, Thames Water, Saur, Agbar, Dragados, Tecvasa, Aquamundo, Biwater United Utilities, Anglian Water, Bechtel, ITT ve International Water gibi çok uluslu su devleridir. Diğer bileşenleri ise su konusunda faaliyet gösteren ve şirketlerin ilişkide olduğu STK'lar, kamu kurum ve kuruluşları, UNESCO, UNEP ve Dünya Bankası gibi uluslararası örgütler ve finansman kuruluşlarıdır. WWC'de Türkiye'den de çeşitli şirketler ve kuruluşlar üye olarak bulunmaktadır (Bakınız ek 2).

WWC, küresel su politikasının yönünü belirleme amacıyla kurulmuş bir düşünce fabrikası olarak çalışmaktadır. Konsey "su politikası" anlamına gelen Water Policy adlı bir dergi yayınlamakta ve su sektöründe yaşanan gelişmeleri kendi perspektifinden yorumlamaktadır. Konseyin sıklıkla vurguladığı meseleler gelişmekte olan ülkelerde gözlenen yüksek nüfus artışı ve suyun maliyetinin altında fiyatlandırılmasına bağlı israf gibi konulardır.

WWC, 1997'da Marakeş'te, 2000'de the Hague'de, 2003'da Kyoto'da, 2006'da Meksika'da ve 2009'de de İstanbul'da olmak üzere beş kez Dünya Su Forumu düzenlemiştir. Bir sonraki forum ise 2012 yılında Marsilya'da düzenlenecektir. İlki Marakeş'te yapılan Dünya Su Forumu, fazla katılımın olmadığı iki günlük bir sempozyum olarak gerçekleşmiştir. Ancak Hollanda'da düzenlenen 2. Dünya Su Forumu'na katılım çok daha kuvvetli olmuştur. 15 bin kişinin tartışmalara katıldığı bu forum, 5700 Forum katılımcısı, 114 bakan ve 130 ülkenin temsilcilerinin katıldığı Bakanlar Konferansı ile gelecek forumların büyüklüğü konusunda bir fikir vermiştir. Ayrıca Forum sırasında açılmış olan Dünya Su Fuarı'na 32.500 ziyaretçi katılmıştır. Kyoto ve Meksika'da yapılan forumlara da ilgi oldukça yoğun olmuştur.

İstanbul'da gerçekleşen 5. Dünya Su Forumu'nda (www.worldwatercouncil.org):

- suyun çoklu kullanımı,
- enerji için su - su için enerji,
- açlık ve fakirliğin giderilmesi için su ve gıda,
- düzenleyici yaklaşımlar yoluyla verimin arttırılması,
- su hizmetlerinde kamu ve özel sektörün optimizasyonu,
- yerel su yönetimleri ve sistemleri için sürdürülebilir finans kaynakları,
- hakkaniyet ve sürdürülebilirliğe yönelik fiyatlandırma politikaları gibi konular ele alınmıştır.

Yerel ve bölgesel idarelerin finansal kaynaklara doğrudan erişimlerini sağlamak, kolaylaştırmak ve yoksul toplumlara yönelik yerel su ve sağlık hizmet altyapılarının finansmanını arttırmak, küresel değişikliklerin etkilerini azaltarak uyum sağlanmasını hızlandırmak gibi meselelerin de ele alındığı Forum'a 25.000 ziyaretçi katılırken, resmi katılım görece kısıtlı olmuş, 100 ülke delegasyon düzeyinde katılmıştır. Forumun bir sonucu da 250 yerel yönetim tarafından imzalanan "Yerel ve Bölgesel Otoriteler için İstanbul Su Konsensüsü" olmuştur.

Görüldüğü gibi Birleşmiş Milletler, DTÖ, OECD ve WWC gibi kuruluşlar suyun özelleştirilmesinin politik, ekonomik, hukuksal ve sosyal ayaklarını inşa etme görevini yürüten düşünce fabrikaları gibi çalışmaktadır. Dünya Bankası, IMF ve çeşitli bölgesel kalkınma bankaları ise, devletlere özelleştirme reformları ile birlikte çeşitli KÖİ biçimlerini uygula-

maları şartını getirerek kredi vermekte ve suyun özel sektöre açılmasının uygulama ayağını yürütmektedir.

3.1.2. Suyun Yaşam Hakkı Olarak Tanımlanması Yönünde Yaşanan Gelişmeler

1970'li yıllardan bu yana gittikçe artan bir sıklıkla dile getirilen su sorunlarının (kirlenme, fiziksel ve sosyal kıtlık, adaletsiz paylaşım, yönetimsel sorunlar vb.) sosyal evrende nasıl algılandığı ve formüle edildiği önemli bir meseledir. Suyla ilgili sorunların tanımlanmasında fiziksel boyutların yanı sıra gittikçe artan bir vurgu ile sosyal boyutların da altının çizilmesi dikkat çekicidir. Bu sorunların fiziksel olduğu kadar sosyal boyutlarının da olduğunun anlaşılması oranında, salt teknolojik çözümler öneren teknokratik yaklaşımlardan toplumu ve toplum-doğa ilişkilerini merkeze alan bütünsel yaklaşımlara geçiş yaşanmaktadır.

Bu bölümde, dünyada yaşanan her gelişimin ulusal ve yerel ölçekte etkileri olduğu gerçeğinden yola çıkarak bir insan hakkı olarak suya erişimi, suyun diğer canlılar ve ekosistemler için önemi ve su yönetimine halkın katılımı gibi temel kavramların ortaya çıkışı ve dünya gündemine taşınması kısaca ele alınmaktadır.

Stokholm Deklarasyonu (1972)

Artan ekonomik faaliyetlerin doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerin neden olduğu sorunların dünya gündemine taşınması 1970'li yıllarda başlamıştır. 1972 yılında Stokholm'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler İnsan ve Çevresi Konferansı'nın ardından kabul edilen Stokholm Deklarasyonu'nda (1972) herkesin, kendi hayatını ve çevresini ilgilendiren konular ile ilgili bilgi edinme hakkına sahip olması gerektiği ve temiz bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Sürdürülebilir kalkınma kavramının temellerinin atıldığı Stokholm Deklarasyonu ilk iki ilkesi ile dikkat çekmektedir.

Bildirgenin ilk ilkesi insanın en temel hakkının özgürlüğe, eşitliğe, onurlu ve yeterli yaşam şartlarına sahip olması olduğunu belirtmektedir. Ayrıca çevrenin bugünkü ve gelecek nesiller için korunması ve iyileştirilmesinin insanın sorumluluğunda olduğu vurgulanmıştır. İkinci ilkede ise hava, su, toprak, hayvan ve bitki örtüsü gibi yerkürenin tüm doğal kaynaklarının ve özellikle temsili örnek olan doğal varlık ve ekosistemlerin bugünkü ve gelecek nesiller için korunması ve varlıklarının sürmesinin garanti altına alınması için gerekli düzenlemelerin ve yönetimlerin oluşturulması gerekmektedir denilmektedir. Gelecek nesiller vurgusu iki ilkede de dikkat çekicidir. Bu vurgu daha sonraki yıllarda sürdürülebilirlik kavramının tanımında da kilit rol oynayacaktır.

Stokholm Deklarasyonu zamanı için yenilikçi kavram ve düşünceleri küresel ölçekte tartışmaya açsa da büyük oranda 1970'lerdeki algıyı yansıtmaktadır. Örneğin bildirgenin pek çok noktasında gelişmekte olan ülkelerdeki çevre sorunlarının çoğununun "yeterince kalkınamamak" olduğu ve doğal nüfus artışının çevreyi olumsuz etkilediği gibi varsayımlar yer almaktadır. Bunların ise gerçeği yansıtmadığı bilinmektedir. Konferans sırasında da bazı gelişmekte olan ülkelerin temsilcileri ülkelerindeki çevre sorunlarını nüfus artışı ya da kalkınamamışlıktan çok gelişmiş ülkeler tarafından doğal kaynaklarının sömürülüyor olmasına bağladıklarını çeşitli protestolar eşliğinde ifade etmişlerdir.

Yerel Yönetimler Evrensel Bildirgesi (1985)

1985 Rio de Janerio'da yapılan Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği (IULA) 27. toplantısında Yerel Yönetimler Evrensel Bildirgesi kabul edilmiştir. Bildirge, yerel yönetimin vatandaşlara en yakın yönetim kademesi olduğu için onların yaşama koşullarıyla ilgili kararların alınmasına katılmalarını sağlamak ve toplumsal gelişmenin hızlandırılması konusunda onların bilgi ve yeteneklerini seferber etmek bakımlarından en elverişli konumda bulunduğunun altını çizmektedir. Bildirgede aşağıdaki konular ele alınmıştır (TODAİE[10] 2010):

1. Yerel Yönetim ilkesi ve bu ilkenin ülkenin genel yönetim yapısı ile ilgili anayasada veya temel yasalarda yer alması,

2. Yerel yönetimin, yerel yönetim birimlerinin kamuyla ilgili yerel işleri kendi sorumlulukları altında ve yerel halkın çıkarları doğrultusunda düzenleme ve yönetme hakkına sahip olması,

3. Bu hakkın, eşit ve genel oyla dönemsel olarak serbestçe seçilen bireyler ve temsili organlar tarafından kullanılması,

4. Kamusal sorumlulukların, yerel yönetimin yurttaşa en yakın temel birimlerince kullanılması,

5. Yerel yönetim birimlerinin, bir başka makamın tekeline bırakılmamış veya yerel yönetimin yetki alanının özellikle dışında tutulmamış bulunan her alanda inisiyatif kullanma konusunda genel bir hakka sahip olması,

6. Yerel yönetimlerin temel sorumluluklarının ve bu sorumlulukları değiştirmeye ilişkin usul işlemlerinin, anayasada veya yasada belirtilmesi,

7. Yerel yönetim birimlerine verilen yetkilerin yerel yönetim birimlerine özgü olması,

8. Yerel yönetim birimlerinin, yerel düzeyde alınan kararlara etkin bir biçimde katılımı,

9. Mevcut yerel yönetim birimlerinin sınırlarındaki değişikliklerin, ancak yasayla ve ilgili yerel topluluğa veya topluluklara danışıldıktan sonra ve yasanın izin verdiği hallerde referanduma da başvurularak yapılması,

10. Yerel yönetim birimlerinin iç idari yapılarını kendilerinin belirlemesi,

11. Seçilmiş yerel temsilcilerin görevlerini serbestçe yerine getirilmesinin güvence altına alınması,

12. Yerel yönetim birimlerinin faaliyetlerinin denetiminde sadece hukuka uygunluğun aranması,

13. Yerel yönetim birimlerinin uluslararası bağlar kurması hakkına sahip olması,

14. Yerel yönetimlerin özerkliklerinin yasal yönden korunması.

Rio Deklerasyonu (1992)

Rio de Janeiro'da 1992'de toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda esasen 1972'de Stokholm'de kabul edilmiş olan Stokholm Deklarasyonu'nu kabul edilmiş ve onun üzerine bazı konular da ele alınmıştır. Rio Deklarasyonu'nun bazı ilkeleri şöyledir:

10 Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE) resmi websitesi www.yerelnet.org.tr/yyeb.php

1.İlke: İnsanlar sürdürülebilir kalkınma meselesinin merkezindedir. Doğa ile uyumlu, sağlıklı ve yaratıcı bir ortamda yaşama hakkına sahiptirler.

3.İlke: Kalkınma hakkı bugünkü ve gelecek nesillerin çevresel ve kalkınma ihtiyaçlarını adil olarak karşılayacak şekilde kullanılmalıdır.

4.İlke: Sürdürülebilir kalkınma için çevrenin korunması kalkınma sürecinin önemli bir parçasını oluşturmalı ve onu dışlamamalıdır.

7.İlke: Devletler yerkürenin ekosisteminin sağlığını ve bütünlüğünü korumak ve iyileştirmek için evrensel bir ortaklık içinde olmalıdırlar. Küresel çevre sorunlarına farklı katkılarından dolayı devletlerin ortak ama birbirinden farklı sorumlulukları vardır.

8.İlke: Sürdürülebilir kalkınma ve bütün insanlara daha yüksek hayat kalitesi sağlamak için devletler sürdürülebilirliği olmayan üretim ve tüketim faaliyetlerini azaltmalı ve uygun nüfus politikaları geliştirmelidirler.

10.İlke: Çevresel konular tüm ilgilenen vatandaşların uygun seviyede katılımıyla ele alınmalıdır. Ülke ölçeğinde, her birey kendi çevresine ilişkin ilgili makamlarca tutulan bilgilere, zararlı maddelere dair bilgiye erişim ve karar verme süreçlerine katılma hakkına sahip olmalıdır. Devletler ulusal düzeyde toplumsal bilinci artırmalı, katılımı kolaylaştırmalı ve teşvik etmelidirler.

13.İlke: Devletler kirlilik mağdurları, diğer çevresel felaketlerin tazmini ve sorumluluğuna dair ulusal kanunlarını geliştirmelidirler. Devletler ayrıca kendi sınırları içinde ve dışındaki faaliyetlerin sebep olduğu çevresel zararların olumsuz etkilerinin tazmini ve sorumluluğuna dair uluslararası kanun geliştirmeye yönelik bir işbirliği içinde olmalıdırlar.

14.İlke: Devletler insan sağlığına zararı olan veya ciddi çevresel kirlenmeye neden olan madde ve etkinliklerin diğer ülkelere naklini önlemek ve caydırıcı hale getirmek için diğer devletlerle işbirliği içinde olmalıdırlar.

16.İlke: Ulusal otoriteler çevresel maliyetlerin karşılanmasında kirletenin kirliliğin bedelini halkın çıkarı gözetilerek ve uluslararası ticaret ve yatırıma zarar vermeden ödemelidir.

22.İlke: Yerel bireyler ve topluluklar bilgileri ve geleneksel tecrübelerinden dolayı çevresel idare ve gelişme üzerinde hayati bir role sahiptirler. Devletler onların kimliklerini, kültürlerini ve çıkarlarını kabul ederek desteklemeli ve sürdürülebilir kalkınmanın başarılmasında etkin katkılarını almalıdır.

Yerel Gündem 21

Gündem 21, sürdürülebilir kalkınma kavramını yaşama geçirmeye yönelik bir eylem planıdır. 1992 Rio Yeryüzü Zirvesi'nde BM üyesi ülkelerce kabul edilmiştir. Gündemde ulusların arasında ve ulusların kendi içinde var olan eşitsizlik, artan yoksulluk, hastalıklar ve bilinçsizlik ve ekosistemlerdeki kötüleşme vurgulanmaktadır. Çözüm olarak da insanların temel ihtiyaçlarının karşılanmasını, yaşam standartlarının iyileştirilmesini, ekosistemlerin daha iyi yönetilmesi ve daha güvenli bir gelecek için küresel ortaklık kavramlarından fay-

dalanılmaktadır. Gündem 21'in uygulanmasında öncelikli olarak hükümetlerin sorumlu olacağı belirtilirken, bu sürece, halkın ve hükümet dışı kuruluşlarla diğer grupların etkin bir biçimde katılımının sağlanması gereği vurgulanmaktadır (www.kentkonseyleri.net).

Gündem'in 28. bölümü, "Gündem 21'in desteklenmesinde yerel yönetimlerin girişimleri" başlığını taşımaktadır. Temel dayanak olarak, Gündem'de "ele alınan sorunların ve çözümlerin büyük bir bölümünün yerel düzeydeki faaliyetlere dayalı olması nedeniyle, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde yerel yönetimlerin katılımı ve işbirliği, en belirleyici etken olacaktır" görüşü sunulmaktadır (www.kentkonseyleri.net). Yerel Gündem 21'de (YG-21) halka en yakın yönetim kademesi olan yerel yönetimin, sürdürülebilir kalkınmada hayati rolünün altı çizilmekte ve onu etkinleştirmeye yönelik hedefler geliştirilmektedir. Bu hedeflere ulaşmada her yerel yönetimin, vatandaşlarıyla, yerel kuruluşlar ve özel sektör kuruluşlarıyla diyalog içerisinde kendi YG-21'lerini geliştirmeleri gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, uluslararası topluluk ile yerel yönetimler arasındaki işbirliğinin arttırılması ve uluslararası ölçekte yerel yönetimler arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesine yönelik adımlar atılması teşvik edilmektedir. Aynı şekilde, deneyim ve bilgi alışverişini zenginleştirmek amacıyla yerel yönetim birlikleri ve diğer yerel yönetimlerin temsilcileri arasındaki koordinasyon ve işbirliği düzeyinin geliştirilmesi hedeflenmektedir (www.kentkonseyleri.net).

Türkiye`de YG-21 çalışmaları proje bazında Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği - Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı (IULA-EMME) tarafından geliştirilmiş ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye Daimi Temsilciliği ile UNDP Kapasite 21 Programı'nın çatısı altında ve desteğiyle 1997'de UNDP, IULA-EMME ve Türk Hükümeti tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir (www.kentkonseyleri.net).

Aarhus Konvansiyonu (1998)

Aarhus Konvansiyonu (1998) Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (BM-AEK) tarafından geliştirilmiş çevre yönetimini ilgilendiren hususlarda bilgiye erişimi ve karar verme ve adalet süreçlerine halkın katılımını öngören bir anlaşmadır. Konvansiyon (UNECE 2010):

- Çevre ile ilgili vatandaşlık hakları ile insan haklarını birleştirir,
- Gelecek nesillere karşı sorumluluğu belirtir,
- Sürdürülebilir bir kalkınmanın ancak sosyal aktörlerin dâhil edilmesi ile mümkün olabileceğini vurgular,
- Yönetim sorumluluğu ile çevre korumayı entegre eder,
- Demokratik bağlamda toplum ile yetkililer arasındaki etkileşime odaklanır.

Konvansiyonun merkezinde halk ve yönetim arasındaki ilişki vardır. Konvansiyonda sadece çevre ile ilgili değil, yönetimin görevleri, sorumlulukları, şeffaflığı, değişen şartlara yönelik hassasiyeti ve çözüm üretebilmesi konuları da yer almaktadır. 2001 yılında yürürlüğe giren Konvansiyon 29 ülke tarafından imzalanmış ve 2005 yılında AB tarafından da onaylanmıştır.

Su Çerçeve Direktifi (SÇD) (2000)

2000 Su Çerçeve Direktifi'nin (SÇD) tarihi, 1975 yılında oluşturulan ve içme suyu için kullanılan nehir ve göllere yönelik bir takım standartların belirlendiği Avrupa Su Mevzuatı'na (EWL) kadar uzanmaktadır. Bunu izleyen yıllarda özellikle suyun kalitesini korumaya odaklı bir dizi yasal yönergeden sonra 1988 yılında ekolojik kaliteyi temel alan bir direktife duyulan ihtiyaca yönelik olarak 1996 yılında AB Komisyonu (EUC) tarafından oluşturulan SÇD taslağı 1998 yılında tartışmaya açılmış ve 2000 yılında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

SÇD'nin 2000 yılından itibaren yasal yürürlüğe girmesi ile birlikte sürdürülebilir su yönetiminin iki önemli boyutu gündeme getirilmiştir:

1. Su havzalarının yönetiminde bütünsel ve sınır aşan yaklaşımların benimsenmesi ve onların idari ve siyasi yapılar olduğu kadar bir doğal yapılar da olduğunun farkına varılması,

2. Su yönetiminde katılımcı yaklaşımların teşvik edilmesi.

SÇD'nin ana ilkeleri şöyledir (Akkaya ve diğerleri 1998):

- Suyun adil ücretlendirilmesi (madde 9)

Su diğerleri gibi bir ticari varlık değildir ve bir miras olarak görülmelidir. Ancak, su hizmetlerinin maliyetlerinin karşılanması için ücretlendirilmesi gerekmektedir. Bu, suyun sürdürülebilir kullanımını sağlayacaktır. Direktif "kirleten öder" prensibini benimsemektedir.

- Sürdürülebilir su kullanımı (madde 18, 19 ve 41)

Pek çok insani etkinlik su kaynaklarını olumsuz etkilemektedir. Bu durum suyun korunmasının önemini göstermektedir. Suya olan ihtiyacın artıyor olması da önemli ve dikkate alınması gereken bir durumdur. Bu nedenle, gelecek kuşaklar için yeterli kalitede su sağlamak için SÇD iyi bir şekilde uygulanmalıdır.

- Uluslararası İşbirliği ve Yeni Su Birliği (madde 3)

Su siyasi sınırları tanımaz olduğu için onu yönetmenin en iyi yolu uluslararası işbirliğidir. SÇD, bir havzadaki tüm ortakların yakın işbirliği içinde nehir havzalarını yönetmelerini gerektirmektedir. Bu durum, ilgili ülkelerin verilen zaman içinde, SÇD'nin net hedeflerine ulaşacak ortak bir Nehir Havza Yönetim Planı oluşturmaları gerektiği anlamına gelmektedir.

- Su herkesi ilgilendiren bir konudur (madde 14)

Farklı ülkelerin su kaynaklarını korumak amacıyla işbirliği yapmak zorunda oldukları gibi farklı sektörlerden sosyal aktörlerin de işbirliği yapmaları gerekmektedir. Su, kentsel, endüstriyel ve tarımsal amaçlarla kullanıldığı için tüm paydaşların yönetime katılmaları gerekmektedir.

- Su hassas bir kaynaktır (madde 4, 8, 10, 11, 16 ve 17)

Su kaynakları tarımsal, endüstriyel ve evsel kullanımdan etkilenmektedir. Esas olarak SÇD, kirlilik kaynaklarının oluşmadan engellenmesini ve tüm kirlilik kaynaklarının kontrolü için sürdürülebilir bir mekanizma oluşturulmasını gerektirmektedir. Direktif, yeraltı sularını da korumakta, nitelik ve niceliksel olarak kesin hedefler getirmektedir. Nehirler, göller ve kıyı suları için de belirlenmiş ekolojik hedefler öngörülmüştür. Günümüzde yüzey ve yeraltı sularının çoğu kirlenmiş olsa da, SÇD ile hepsinin 2015 yılına kadar "iyi durum"a gelmesi hedeflenmektedir.

SÇD'nin yukarıda sunulmuş olan hedefleri ile paralel olarak aşağıdaki kurumsal ve idari gereklilikler şöyle özetlenebilir (Akkaya ve diğerleri 2006: 199):

- Entegre yaklaşım, su yönetimi planlama ve geliştirilmesinde. Yakın işbirliği ve koordinasyon gerektirmektedir. Zira sektörel bir yaklaşım ile SÇD'nin hedeflerine ulaşılamaz. Su yönetiminde doğrudan ve dolaylı yetkisi ve sorumluluğu olan farklı kamu kurumları yakın işbirliği içinde olmalıdır.
- Tüm sulara (yüzeysel, kıyı ve deniz, yeraltı suları) entegre bir şekilde değinilmelidir.
- Su yönetimi sadece devletin sorumluluğu değildir. Devlet lider olmalı ancak tanımlanan tüm sosyal aktörlerin yani paydaşların da katılımını sağlamalıdır.

Yakın ve etkin işbirliği ve danışmanlık için "bilgi" paylaşılmalıdır.

- Ekonomik araçlar, "kirleten öder" ve "tam maliyet geri dönüşümü" ilkeleri ile geliştirilmelidir.
- Su kullanımı ve kirliliği, su kalitesi ve miktarını siyasi sınırların ötesinde etkilediği için uluslararası işbirliği gerekmektedir.

Görüldüğü gibi SÇD 2000, havza bazında yönetim ve katılımcılık gibi olumlu ilkelerin yanı sıra kirleten öder prensibi ile parası olanın suyu kirletme hakkının olduğu sonucuna, suyun fiyatını belirlerken tam maliyetinin hesaplanması prensibi ile de suyun ekonomik bir mal olduğu ve bunu meşrulaştırma gibi neticelere de neden olabilmektedir. Ayrıca SÇD 2000 suyun kentsel, endüstriyel ve tarımsal amaçlarla kullanılması nedeniyle bu ekonomik sektörlerin aktörlerinin suyun yönetiminde yer almalarının altını çizerken, halk ve ekonomik sektör arasında var olan güç dengesizliğinin daha da artması anlamına gelen sektörel katılımı da desteklemektedir.

Alternatif Su Forumları

Dünya Su Konseyi (WWC) tarafından düzenlenen Dünya Su Forumları (WWF) düzenlendikleri ülkelerde çeşitli sosyal tepkilerin oluşmasına neden olmuşlardır. Zira Dünya Su Forumu (WWF) ekonomik sektörün çıkarlarını savunan ve suyun ticari bir meta haline getirilmesi sürecine destek sunan bir etkinliktir. Bu sosyal tepkiler ilk olarak Meksika'da gerçekleşen 4. WWF'ye karşı ve onunla eş zamanlı olarak yürütülmüş olan "Suyun Savunmasında Uluslararası Forum"unda görünürlük kazanmış ve Alternatif Su Forumu kavramının doğmasına neden olmuştur. Suyun kamu yönetiminde öncelikli olarak sektörün değil insan ihtiyaçlarını karşılaması gerektiğini savunan bu alternatif forum, Su Hakkı için Meksikalı Organizasyonlar Koalisyonu (COMDA) tarafından yürütülmüştür. COMDA'ya 40'tan fazla ülkeden çeşitli kuruluş katılmıştır.

17-19 Mart 2006 tarihinde geçekleştirilen forumda:

- "Çevre, sürdürülebilirlik ve ekoloji", "Gelecek için stratejiler", "Demokratik yönetim, eşitlik, adalet ve sosyal katılım", "Özelleştirme, kamu yönetimi ve sorumluluk", "İnsan hakkı olarak su" adları altında 5 genel panel",
- "Su ve afet", "Latin Amerika Su Gözlemevi", "Boru hayalleri: Özel sektör nasıl başarısız oldu", "Suyun zenginliğini paylaşmak", "Şişenin içinde: Şişelenmiş su endüstrisinin gösterilmesi", "Kamu su alternatifleri için koordinasyon ve işbirliği / Kamu alternatifleri için koordinasyon ve işbirliği", "Suyu savunmada kadınlar", "Küresel meselelere ulusal cevaplar: Bolivya Hükümeti'nin resmi deklarasyonu", "Kaliforniya'da su için yerel mücadeleler", "Avrupa ve Meksika'da suyun özelleştirilmesi", "Küresel Emperyalizm ve su: Latin Amerika'da suyun savunulmasının önündeki engeller", "Suyun sosyal sözleşmesi", "ADB su politikası ve Asya üzerindeki etkileri", "Su değirmene nasıl gidiyor: Suyun politik ekolojisi", "Su hakkında uluslararası anlaşmaya doğru", "Suyu savunma mücadeleleri: Honduras, Ekvator, Kolombiya, El Salvador, Peru ve daha fazlasında örnek olay incelemeleri", "Su sektörüne yatırım yapan Avrupa Yatırım Bankası (EİB): Kim faydalanıyor?", "Gelişmekte olan ülkelerde başka bir su politikasına doğru", "Dünya Bankası'nın kırsal sektördeki su politikası", "Asya'daki su özelleşmelerine karşı insanların mücadeleleri", "Su kaynakları ve hizmetlerinde halkın yönetimini teşvik etmek" ve "Serbest ticaret anlaşmalarının dışında su" başlıklarında da 22 atölye çalışması gerçekleştirilmiştir.

Forum sonunda 40'tan fazla ülkeden gelen çeşitli kuruluşların imzaladığı sonuç deklarasyonu (Bakınız ek 3) Dünya Su Forumu toplantılarının uluslar ötesi şirketlerin, uluslararası finans kuruluşlarının (Dünya Bankası, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası vb.) ve dünyanın en güçlü devletlerinin dışlayıcı ve antidemokratik etkinlikleri olduğunu ve bu örgütlerin meşruluğunun reddedildiğini belirtmektedir. Bildirge bu örgütlerin halkların gerçek ihtiyaçlarını ve taleplerini umursamadığını ve suyun ticarileştirilmesi için yeni formlar araştırmaya devam ederek neoliberal modelin olağanüstü yüksek insani, sosyal ve ekolojik maliyetini görmezden geldiğini ifade etmektedir.

Deklarasyon suyun bütün biçimleriyle kamuya ait bir varlık ve suya erişimin de temel ve devredilemez bir insan hakkı olduğunu savunmaktadır. Suyun toplumların, halkların ve insanlığın mirası ve hayatın temel bileşeni olup, ticari bir ürün olarak görülmemesi gerektiğini belirten sonuç bildirgesinde özelleştirmenin, dünyanın her yerinde başarısızlıkla sonuçlanan Kamu-Özel İşbirlikleri (KÖİ) de dâhil olmak üzere tüm biçimlerinin reddedilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca suyun yönetiminin ve kontrolünün kamusal, sosyal, kooperatifçi, katılımcı, adil ve kâr amacı gütmeyen yapıda olmak zorunda olduğu savunulmaktadır. Bildirge içilebilir su dağıtımının olduğu yerlerde, yeterli minimum miktarın, kültür, toplum, din, coğrafya, ekonomi ve cinsiyet farkı gözetmeksizin parasız olarak tahsis edilmesini talep etmekte ve hiçbir şirketin, yönetim veya uluslararası kurumun, faturaların ödenmemesi nedeniyle evlere ulaştırılan su hizmetini durduramayacağını belirtmektedir.

Bunu izleyen ikinci alternatif su forumu ise İstanbul'da gerçekleştirilen 5. WWF'ye karşı olarak düzenlenen iki etkinlik olan Alternatif Su Forumu ve Karşı Su Forumu'dur. Bunlardan ilki Suyuma Dokunma Kampanyası'nın öncülüğünde düzenlenmiş ikincisi ise Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu tarafından gerçekleştirilmiştir. Suyuma Dokunma Kampanyası 2006 Meksika Suyun Savunmasında Hareketlerin Ortak Deklarasyonu'nu kabul etmektedir.

Fotoğraf 1. Alternatif Su Forumu (2009 İstanbul)

20-22 Mart 2009 tarihlerinde gerçekleştirilen Alternatif Su Forumu'nda:

- "Ekolojik su yönetimi", "Türkiye'de ekolojik yıkım", "Türkiye'de ve dünyada su politikaları", "Hegemonya, savaş ve su politikaları", "Baraj karşıtı mücadeleler", "Hidroenerji, barajlar ve sürdürülebilirlik", "Küresel İklim Değişikliği ve su politikaları", "Barajlar ve kültürel miras", "Milliyetçilikle zehirlenen su", "Kamusal

bir ürün su ve su yönetimi", "Bir insan hakkı olarak su", "Tarım ve su politikaları", "Su, gıda ve ekonomik kriz", "Sağlık, yaşam hakkı ve su" ve "Su ve kadın" başlıkları altında genel paneller,

- "Himalayalar'da baraj yapımı", "Ilısu'yu durdurun Avrupa'nın katılımına karşı kampanya", "Yusufeli Baraj projesine karşı mücadele", "Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da su hakkı", "Büyük barajlara karşı nasıl mücadele ederiz?", "Baraj inşaatları ve iklim değişikliği" ve "İklim mücadele sürecinde küresel su krizi ve gıda güvenliği" başlıkları altında da atölyeler düzenlenmiştir.

Forumun ardından imzalanan sonuç deklarasyonunda su adaleti için küresel hareketin devamında 2006 Meksika'dan sonra 5. Dünya Su Forumu'na karşı harekete geçmek için İstanbul'da toplanıldığı belirtildikten sonra Dünya Su Forumu'nun gayri meşruluğu vurgulanmaktadır. Deklarasyonda Türkiye Hükümeti'nin yıkıcı su politikaları ile hem su hizmetlerinin hem de havzaların özelleştirilmesini ve ülkedeki her nehir üzerine baraj yapılmasını planladığı belirtilmektedir. Bildirge 5. WWF sonucu yazılmış olan Bakanlar Deklarasyonu'nu suyu evrensel bir insan hakkı olarak tanıdığı halde onu küresel ticaret anlaşmalarının dışında tutmadığı için kınamaktadır.

Deklarasyonda suyun tüm hayatın ana unsuru olarak, temel ve devredilemez bir insan hakkı olduğu, her çeşit özelleştirmenin reddedilmesi gerektiği, suyun yönetim ve kontrolünün kamusal, sosyal, müşterek, katılımcı, eşitlikçi ve kâr amacı gütmeden olması gerektiği ilan edilmektedir. Ekosistemlerin demokratik ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması, havzaların ve çevrenin korunması ve düzgün yönetimi ile sağlanacak su döngüsünün bütünlüğünün korunması için çağrıda bulunulmaktadır.

5. WWF'nin savunduğu yıkıcı ve katılımcılıktan uzak kamu alanındaki reformlara karşı çıkıldığı belirtilen bildirgede ayrıca yeni ağların kurulmasının ve yeni toplumsal ittifakların oluşturulmasının görev kabul edildiği belirtilmektedir. Bu toplumsal ittifaklara suyun kamusal bir ürün olduğu konusunda uzlaşan yerel yönetimlerin ve parlamenterlerinin katılması gerektiği de vurgulanmaktadır. Deklarasyonda tüm kamuya ait su hizmetlerinin birleştirilmesinin ve yerel hareketler ile bölgesel ağların oluşumunun teşvik edilmesi gerektiği bildirilmektedir.

17-20 Mart 2009 tarihlerinde Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu'nun düzenlediği Karşı Forum'da ise "Mücadele ve deneyimler", "Suya erişim ve metalaşma", "Sınıraşan sular, sorular ve çözüm önerileri", "Suya müdahalenin ve su transferlerinin havzalara etkisi", "Su ve enerji", "Tarım, orman ve su", "Gıda ve su", "Su ve sağlık", "Tüm canlılar için su", "Su kaynaklarımızın kullanılması ve emek", "Su ve sanat", "Su kaynakları ve havzalarının korunumu", "Su kullanımı ve ekonomi politiği" ve "Enerji su ve iklim değişikliği" başlıkları altında atölyeler ve paneller düzenlenmiştir.

Karşı Forum sonunda oluşturulan deklarasyon su mücadelesinin sadece Dünya Su Konseyi'ne ve Dünya Su Forumu'na karşı durmakla sınırlandırılamayacağını, suyu ticari bir mal olarak tanımlayan ilk uluslararası kurum olması ve kuruluşundan beri Dünya

Su Konseyi'nin sponsorluğunu üstlenmesi dolayısıyla Birleşmiş Milletlerin su sorunun çözümü değil, sorunun parçası olduğunu belirtmektedir. Bildirgede ayrıca denilmektedir ki Dünya Su Konseyi, OECD ve Dünya Bankası gibi kapitalist sistemin kurumlarının son dönemde "Kamu-Kamu İşbirliği" stratejisini öne çıkarıyor olmaları da, halkların algısında suyun metalaştırılma sürecinde bulanıklık yaratma hedefinden öte bir şey değildir.

Fotoğraf 2. Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu - Karşı Forum (2009 İstanbul)

Deklarasyonda suyun bir piyasa malı haline getirilmesinin zorunlu bir gereği ve kapitalist-emperyalist sistemde sömürü ve kârların büyütülmesinin bir aracı olarak, suyun doğal çevrimini, ekosistemin bütünlüğünü, akarsuyun özgürce akmasının doğal yaşam ve tarımsal etkinlikler için yaşamsal önemini ve canlıların suya ulaşımını temel almayan barajların yapılmasının, sulama gereksiniminin karşılanmasına sürdürülebilirliğine çözüm olmadığı gibi su yetersizliğini ve su kalitesinin bozulmasını daha çok arttırdığı belirtilmektedir. Bildirgede herkesin içilebilir ve temiz suya erişiminin eşit ve parasız olarak sağlanmasının gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca suyun sadece insanlar için değil diğer canlılar için de ihtiyaç olduğu, doğanın bir bileşeni olarak canlı ve cansız sistemin koruyucusu olduğu ve doğanın bir bileşeni olarak canlı olduğuna vurgu yapılarak suyun yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak ticarileştirilmesinin kabul edilemez olduğu söylenmektedir.

3.2. Türkiye'de Su Politikası ve Suyun Özelleştirilmesi

Bu bölümde Türkiye'de su politikalarının belirlenmesindeki anahtar aktörlerin su yönetimini oluşturan yapılarına bakılmaktadır. Bu aktörler merkezi ve yerel idareler olmak üzere ele alınmıştır. Merkezi idareler en başta Devlet Su İşleri olmak üzere Orman ve Su İşleri Bakanlığı (OSİB), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) ve bünyesinde bulunan İller Bankası A.Ş. ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) Genel Müdürlüğü, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), Sağlık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı gibi kamu kuruluşlarıdır.

3.2.1. Devlet Su İşleri (DSİ)

Türkiye'de su yönetimi kapsamında yer alan ilk çalışmalar 1930'larda başlamıştır. Ancak ülkedeki mevcut su kaynaklarının belirlenmesi ve bu kaynaklara ilişkin verilerin toplanması 1950'lerde gerçekleşmeye başlamıştır. Bu görevleri yürütme 1953'e kadar Su İşleri Teşkilatı tarafından gerçekleştirilmiştir. DSİ'nin kısa tarihçesi şöyledir (www.dsi.gov.tr):

Su İşleri Teşkilatı 1 Aralık 1953 tarihinde kabul edilen ve 28 Şubat 1954 tarihinde yürürlüğe giren 6200 sayılı Kanun ile yetkileri arttırılarak DSİ adı altında Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyetlerine başlamıştır. DSİ 1964'te Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlanmış, ancak ihale yasası, uygun bedel tebliği, müteahhit sicilleri gibi idari ve teknik sorunların yaşanması nedeniyle 1986 yılında yeniden Bayındırlık ve İskan Bakanlığı bünyesine alınmıştır. Daha sonra ülke kalkınmasında önem kazanan enerji yatırımları konusundaki koordinasyon yetersizliği göz önüne alınarak 1996 yılında tekrar Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlanmıştır. DSİ 31 Ağustos 2007 tarihinde ise Çevre ve Orman Bakanlığı'na bağlanmıştır. Son olarak da 5 Temmuz 2011 tarihli 27984 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 645 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Orman ve Su İşleri Bakanlığı olarak değiştirilmesi sonucunda DSİ Orman ve Su İşleri Bakanlığı'na bağlı olarak varlığını sürdürmektedir.

Merkezi Yönetim Bütçesi'ne tabii genel bütçeli yatırımcı bir kuruluş olan DSİ'nin görev ve sorumlulukları genel olarak şöyledir (www.dsi.gov.tr):

- Türkiye sınırları içinde yer alan bütün su kaynaklarının planlanması, yönetimi, geliştirilmesi ve işletilmesi,

- Bir kamu kuruluşu olarak kendine verilen; taşkın koruma, sulu ziraatı yaygınlaştırma, hidroelektrik enerji üretme, büyük şehirlere içme suyu teminin yanı sıra belediye teşkilatı olan yerleşim yerlerine de içme suyu temini. Hedeflerini etkin bir şekilde yerine getirebilmesi bakımından, söz konusu dört maksadın ortak noktası olan baraj çalışmaları konusunda öncelikli faaliyetlerini sürdürmek.

Son görev tanımından yola çıkarak, DSİ Genel Müdürlüğü kendini Türkiye'de barajlar yapmada ve su kaynaklarının çeşitli kullanım maksatlarına tahsisinde otorite bir kuruluş

olarak değerlendirmektedir (www.dsi.gov.tr). Enerji, tarım, içme ve kullanma suyu, çevre ve taşkın koruma olmak üzere dört alanda çalışma yürüten DSİ Genel Müdürlüğü faaliyetlerini aşağıda özetlenmiş olan 6200, 167 ve 1053 sayılı kanunlara göre yürütür (www.dsi.gov.tr):

- 28 Şubat 1954 tarihli 6200 sayılı Teşkilat ve Vazifeler Hakkındaki Kanun ile;
    - Baraj yapımı,
    - Taşkın koruma,
    - Sulama,
    - Bataklık alanların ıslahı,
    - Hidroelektrik enerji üretimi,
    - Akarsularda ıslahat yapmak ve icap edenleri seyrüsefere elverişli hale getirmek,
    - Bu işlerle ilgili her türlü etüt, proje ve inşaatları yapmak veya yaptırmak,
    - Bu tesislerin işletme, bakım ve onarımlarını sağlamakla yükümlüdür.
- 16 Aralık 1960 tarihli 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun ile;
    - Yeraltı suyu etüt ve araştırmaları için kuyu açmak veya açtırmak,
    - Yeraltı suyu tahsisi yapmak,
    - Yeraltı sularının korunması ve tescili,
    - Arama, kullanma ve ıslah-tadil belgesi vermek ile yükümlüdür,
- 3 Temmuz 1968 tarihli 1053 sayılı Ankara, İstanbul ve Nüfusu 100,000'den Büyük Şehirlere İçme Suyu Temini Hakkında Kanun ile;
    - Baraj ve isale hattı,
    - Su tasfiye tesisi inşaatları,
    - Su depoları yapmak görevleri DSİ'ye verilmiş iken, 18 Nisan 2007 tarih ve 5625 sayılı Kanun ile 1053 sayılı kanunun 10. maddesinin değişmesi neticesinde nüfus kriteri kaldırılarak belediye teşkilatı olan tüm yerleşim yerlerinin içme kullanma ve endüstri suyu ve gerekmesi halinde atıksu tesislerinin yapımında DSİ yetkili kılınmış olup 1053 sayılı Kanunun adı da "Belediye Teşkilatı Olan Yerleşim Yerlerine İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun" olarak değiştirilmiştir.

3 Mart 2001'de yürürlüğe giren 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu ve bu kanuna istinaden çıkarılan Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği hükümleri uyarınca: DSİ ve EİEİ tarafından geliştirilen enerji projelerini özel sektör başvurularına açmak, ayrıca Türkiye'nin hidroelektrik kaynaklarının değerlendirilmesi maksadıyla yeni projeler geliştirmek, tüzel kişilerce geliştirilen enerji projelerinin uygunluğunun kontrolünü ve incelemesini yapmak, lisans alması uygun bulunan enerji projeleri için su kullanım hakkı anlaşması imzalamak görevleri Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir (www.dsi.gov.tr).

Bir başka görev genişlemesi ise 31 Aralık 2004 tarihli 25687 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ile gerçekleşmiştir. Yönetmelikte kıta içi su kaynaklarının mevcut kalitesinin kullanım alanları için gerekli kalite kriterlerine uygunluğunun tespitinin ve havza planının ilgili kurumların görüşünü alarak Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından yapılması şart koşulmuştur (DSİ 2010: 17).

26 Temmuz 2005 tarihinde yürürlüğe giren 4122 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu'nun 4. maddesi (n) fıkrasında "Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü; barajların su toplama havzalarında mülkiyeti kendisine ait veya 6200 sayılı Kanunla kendisine verilen görevler için tahsis edilen veya izin veya irtifak hakkı tesis edilen sahalarda ağaçlandırma ve erozyon kontrolü çalışmalarını ve bakım ile koruma işlerini yapar veya yaptırır" denilerek bu görevler de DSİ'ye verilmiştir (DSİ 2010: 17).

31 Ocak 2007 tarihli 5578 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un değişiklik yapılan 17. maddesi ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'ne kendi sulama alanlarında arazi toplulaştırma ve/veya tarla içi geliştirme hizmetlerini yapma yetkisi verilmiştir (DSİ 2010: 17).

21 Mayıs 2008 tarihli 5762 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap İşlet Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun ile Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile DSİ tarafından Yap İşlet Devret (YİD) modeli çerçevesinde gerçekleştirilecek sulama projeleri için kanuni altyapı sağlanmıştır (DSİ 2010: 17).

06 Ağustos 2008 tarihli 5793 sayılı Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne tahsis olunan veya kullanımında olan taşınmazların satışından elde edilecek gelirlerin DSİ yatırımlarında kullanılmak üzere bütçeye gelir kaydedilmesi hususuna karar verilmiştir (DSİ 2010: 17).

DSİ'de yaşanan değişimin bir başka boyutu da DSİ tarafından yapılmış olan tarımsal sulama tesislerinin sulama birlikleri ve kooperatifleri gibi mahalli idare birimlerine devredilmesi sürecidir. 1979'da IMF ile imzalanan Stand-by anlaşmasının ardından Dünya Bankası ile imzalanan 5 SAL (Yapısal Uyum Kredisi) anlaşması ile toplam 1.6 milyar dolar borç alınmıştır. Bu borca karşılık olarak Kamu İktisadi Teşebbüslerin (KİT) tasfiye edilmesi, dış piyasalarla uyum ve bürokrasinin yeni organizasyonu için gereken süreç başlatılmıştır. 1984 yılında sona eren 5 SAL anlaşması yerini SECAL (Sektörel Yapısal Uyarlama Kredileri) kredilerine bırakmıştır. 1985 yılından itibaren Tarım SECAL ile kredi ve sulama sistemlerinde kamusal örgütlenmenin çözülmesi ve tarım sektörünün doğrudan küresel piyasa dengelerine bağımlı kılınması için gerekli zemin hazırlamıştır (Akyazılı 2002; Güler 2002).

300 milyon dolarlık tarım sektörü yapısal kredisi olan Tarım SECAL, sektörde kamusal ağırlık sağlayan girdi sistemini, kredi sistemini ve sulama altyapı sistemini kapsayan etkiler yaratarak tarımsal sektörün küresel piyasalara açılması sürecinin ilk adımı olmuştur (Güler 2002). Bu bağlamda 1986'da yine Dünya Bankası ile imzalanan "Drenaj ve Tarla İçi Geliştirme Projesi" de su tesislerinin devrinin sulama birliklerine ve kooperatiflerine devredilmesi sürecinde önemlidir. 1986 ile 1992 yıllarını kapsayan bu dört senelik anlaşma ile 255 milyon dolarlık bir kredi alınmış ve proje zamanında bitirilemediği için Dünya Bankası

özellikle sulama tesislerinin işletiminin su kullanıcı birliklerine devri durumunda kredinin kapanmayacağını belirtmiştir. Buna istinaden DSİ'nin 1993 yılından itibaren sulama alanlarını kullanıcılarına devretmeye başlamıştır. 1997 yılında Dünya Bankası ile imzalanan bir diğer ikraz anlaşması olan "Sulama Yönetimi ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi" ile de DSİ'nin tarımsal su sistemlerini sulama birliklerine devri hızlanmıştır. Öyle ki bugün DSİ verilerine göre devredilmiş sulama tesisi sayısı %96'ya ulaşmıştır.

DSİ'nin bütçesinde de bir daralma söz konusudur. DSİ'nin "2010- 2014 Stratejik Planı Raporu"nda kuruluşun mali yapısına istinaden şöyle denilmektedir (DSİ 2010: 35):

> DSİ 6200 sayılı Kanunla kurulmuş Katma Bütçeli bir kuruluş iken, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereği 2006 yılında Genel Bütçe'ye dâhil edilmiş ve Merkezi Yönetim Bütçe kapsamında Analitik Bütçe uygulaması ile çalışmalarına devam etmektedir. DSİ'nin Türkiye'nin en büyük yatırımcı kuruluşlarından biri olması dolayısıyla devlet bütçesinden aldığı pay pek çok kurumdan daha büyüktür. DSİ'nin devlet bütçesinden aldığı payın bazı yıllarda (1986) %10,81'e kadar yükseldiği, ancak genel olarak yıllar içersinde bir düşüş gösterdiği görülmektedir. Öyle ki 2009 yılı bütçesinde bu oran %1,88'e düşmüştür. Aynı durum kurumun yatırım bütçesinde de görülmektedir. DSİ yatırım bütçesinin bazı yıllarda (1986) devlet yatırım bütçesinden aldığı pay %53,86'ya kadar yükselmiş ancak daha sonraki yıllarda düşüş göstermiştir. 2009 yılı bütçesinde ise bu oran %21,93 olmuştur.

DSİ'nin geleceğe yönelik hedeflerinden bazıları şöyledir (DSİ 2010):

- *On havzanın master planı güncellenmesi:*

  - Havzadaki tüm sulama projelerinin mevcut durumu belirlenerek kalan potansiyel değerlendirilecektir.

  - Alternatif su kaynakları ve havzalararası su aktarımları bütün yönleriyle araştırılacaktır.

- *HES projeleri ile hidrolik enerji potansiyelinin kullanımının arttırılması:*

  - Akköprü, Alparslan I, Çine, Deriner, Ermenek, Kılavuzlu, Manyas ve Topçam barajları tamamlanacaktır.

- *Ülke genelinde sulamaya açılmış olan alanın 4 milyon hektara çıkarılması:*

  - Yatırım programında bulunan sulama projeleri öncelikli olarak ele alınacaktır (Su kaynağının hazır olması, ciddi bir sulama talebin mevcut olması, arazinin verimli olması, cazibe ile sulama yapılması, toplulaştırma kapsamında bulunması).

  - Başta bölgesel kalkınma planları olmak üzere (GAP, DAP, KOP ve diğer bölgesel öncelikli projelerin) sulama programı gözden geçirilerek su kaynağı hazır, ana kanal inşaatı süren, tasarımı büyük ölçüde tamamlanmış ve cazibeyle sulama yapılacak projeler ile ekonomik görülen birinci kademe pompaj sulamaları tamamlanacaktır.

  - Sulama projelerinde Yap-İşlet (Yİ) modeline işlerlik kazandırılacaktır.

Anlaşılan odur ki DSİ kurulduğu yıldan bu yana su hizmetlerinin ve altyapılarının finansmanı, işletilmesi ve bakımı/onarımı gibi alanlardan uzaklaşmış, bunları tedricen özel şirketlere ve suyla şirket gibi kâr amaçlı ilişkilenen kamu kurumlarına devretmiştir. Bunda IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlarla yapılan borç anlaşmaları büyük rol oynamıştır. DSİ yine bu kurumların önerileri doğrultusunda ülke ölçeğinde strateji ve politika üretme, planlama, organizasyon ve koordinasyon gibi küresel karakterde hizmetler yürütmeye yönelmiştir. DSİ 2010- 2014 Strateji Planı'nda da belirtildiği gibi baraj, HES ve bölgesel kalkınma projelerinin bir an önce tamamlanmasını, ülkedeki sulama ve hidroelektrik potansiyelinin tamamen kullanılmasını hedeflemesi bu iddiaları doğrular niteliktedir.

3.2.2. Merkezi İdare Kurumları

Su yönetimi ile doğrudan ilgili olan merkezi idare kurumları Orman ve Su İşleri Bakanlığı (OSİB) ve bünyesinde Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) ve bünyesinde İller Bankası A.Ş. ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü; Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve bünyesinde Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM) ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü; Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı (ETKB) bünyesinde Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) Genel Müdürlüğü ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK); Sağlık Bakanlığı ve bünyesinde Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi (RSHM), Çevre Sağlığı Daire Başkanlığı ve Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü; Kalkınma Bakanlığı; İç İşleri Bakanlığı; Dış İşleri Bakanlığı; Milli Savunma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı'dır.

Orman ve Su İşleri Bakanlığı (OSİB)

Orman ve Su İşleri Bakanlığı'nın (OSİB) kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılması; 6 Nisan 2011 tarihli ve 6223 sayılı Kanun'un verdiği yetkiye dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nca 29 Haziran 2011 tarihinde kararlaştırılmıştır. Bakanlığın görevlerinden bazıları şunlardır (www.ormansu.gov.tr):

- Ormanların korunması, geliştirilmesi, işletilmesi, ıslahı ve bakımı, çölleşme ve erozyonla mücadele, ağaçlandırma ve ormanla ilgili mera ıslahı konularında politikalar oluşturmak.
- Tabiatın korunmasına yönelik politikalar geliştirmek, korunan alanların tespiti, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve biyolojik çeşitlilik ile av ve yaban hayatının korunması, yönetimi, geliştirilmesi, işletilmesi ve işlettirilmesini sağlamak.
- Su kaynaklarının korunmasına ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasına dair politikalar oluşturmak, ulusal su yönetimini koordine etmek.
- Meteorolojik olayların izlenmesi ve bunlarla ilgili gerekli tedbirlerin alınmasına yönelik politika ve stratejiler belirlemek.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü ve Orman Genel Müdürlüğü OSİB'e bağlı kuruluşlardır. Bakanlıkta bulunan doğrudan su yönetimi ile ilgili hizmet birimleri ise şöyledir: Çölleşme ve Erozyonla Mücadele Genel Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü ve Su Yönetimi Genel Müdürlüğü.

OSİB'e bağlı olan üç kurumdan biri olan DSİ ayrı bir başlıkta incelendiği ve Orman Genel Müdürlüğü ise su konusuyla doğrudan ilgili olmadığı için burada sadece Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nden bahsedilmektedir. Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, Hava Tahminleri Dairesi Başkanlığı, Zirai Meteoroloji ve İklim Rasatları Daire Başkanlığı ve Araştırma ve Bilgi İşlem Daire Başkanlığı gibi hizmet birimlerinde suyu da yakından ilgilendiren incelemeler ve çalışmalar yapmaktadır. Yağış, nem, evaporasyon ve kuraklık gibi su kaynaklarının planlanması ve korunmasına yönelik değerlendirmeler ve araştırmalar yürütmektedir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB)

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) 8 Temmuz 2011 tarihinde Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. Eski Bayındırlık ve İskân Bakanlığı ile Çevre Bakanlığı'nın bir araya gelerek oluşturduğu ÇŞB'nin bazı görevleri şöyledir (www.cevresehircilik.gov.tr):

- Yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya dair imar, çevre, yapı ve yapım mevzuatını hazırlamak, uygulamaları izlemek ve denetlemek, Bakanlığın görev alanı ile ilgili mesleki hizmetlerin norm ve standartlarını hazırlamak, geliştirmek, uygulanmasını sağlamak ve ilgililerin kayıtlarını tutmak.
- Çevrenin korunması ve iyileştirilmesi ile çevre kirliliğinin önlenmesi için prensip ve politikalar tespit etmek, standart ve ölçütler geliştirmek, programlar hazırlamak; bu çerçevede eğitim, araştırma, projelendirme, eylem planları ve havza koruma planları ile kirlilik haritalarını oluşturmak, bunların uygulama esaslarını tespit etmek ve izlemek, iklim değişikliği ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek.
- Faaliyetleri sonucu alıcı ortamlara katı, sıvı ve gaz halde atık bırakarak kirlilik oluşturan veya oluşturması muhtemel her türlü tesis ve faaliyetin, çevresel etkilerini değerlendirmek; alıcı ortamlar ile ilgili ölçüm ve izleme çalışmalarını yapmak; bahse konu tesis ve faaliyetleri izlemek, izin vermek, denetlemek ve gürültünün kontrol edilmesini sağlamak.
- 657 sayılı Harita Genel Komutanlığı Kanunu hükümleri saklı kalmak kaydıyla, Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi'nin kurulmasına, kullanılmasına ve geliştirilmesine dair iş ve işlemleri yapmak, yaptırmak, mahalli idarelerin planlama, harita, altyapı ve üstyapıya ilişkin faaliyetleri ile ilgili kent bilgi sistemlerinin kurulması, kullanılması ve Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi ile entegre olmasını desteklemek.
- Küresel iklim değişikliği ve bununla ilgili gerekli tedbirlerin alınması için plan ve politikaları belirlemek.

ÇŞB bünyesindeki bazı hizmet birimleri ise şöyledir: Mekânsal Planlama Genel Müdürlüğü, Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, İmar ve Kentsel Altyapı Genel Müdürlüğü, Tabiat

Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü ve Çevresel Etki Değerlendirmesi. Bunlardan su yönetimi konusuyla en doğrudan ilişkili olan hizmet birimi İller Bankası'dır. İller Bankası A.Ş. ilk olarak 11 Haziran 1933 tarihinde 2301 sayılı Kanunla "Belediyeler Bankası" adı altında kurulmuştur. Banka'nın "Mahalli İdareler İmar Bankası"na dönüştürülmesi için 29 Temmuz 1944 tarihinde T.B.M.M'ye sunulan bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Tasarının görüşülmesi sırasında Bankanın adı İller Bankası olarak değiştirilmiştir. 26 Ocak 2011'de T.B.M.M. tarafından kabul edilen ve 08 Şubat 2011 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 6107 sayılı Kanunla İller Bankası A.Ş. adını almıştır (www.ilbank.gov.tr).

İller Bankası A.Ş., Kuruluş Kanunu'nun 1.maddesinde de belirtildiği gibi ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kurulmuş, tüzel kişiliği haiz özel bütçeli bir kuruluştur. Banka ayrıca yatırım ve kalkınma bankası olarak 4389 sayılı Bankalar Kanununa tabi bulunmakta ve 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'na göre vergi ödemektedir.

İller Bankası A.Ş.'nin bazı görevleri şöyledir (www.ilbank.gov.tr):

- Mahalli idarelere kredi sağlamak,
- Mahalli idarelerin talepleri üzerine, yatırım programları dâhilinde alt ve üstyapı yatırımlarını yapmak veya yaptırmak,
- Bankadan alınan kredilerle yapılan işlerin kontrollük ve denetimini yapmak,
- Mahalli idarelere yatırımları için gerekli araç ve malzemeyi sağlamak,
- Mahalli idarelerin taşınır ve taşınmaz mallarını sigorta ettirmek,
- Yönetmeliğinde belirtilen banka işlerini yapmak,
- Kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirmek.

İller Bankası A.Ş. Yeraltı Etüdleri Dairesi Başkanlığı, Altyapı Uygulama Dairesi Başkanlığı, Üstyapı Uygulama Dairesi Başkanlığı, Proje Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Çevre Yapıları Dairesi Başkanlığı ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı gibi hizmet birimleri ile su yönetimi ile doğrudan ilgili bir kuruluştur. İller Bankası için verdiği krediler ve yaptığı yatırımlar açısından su hizmetleri önemli paya sahiptir. Banka'da yaşanan değişimlerle ilgili olarak şunlar söylenebilir (TÜSİAD 2008a):

- Banka 1983'e kadar kanunen nüfusu 100.000'in altında olan belediyeler ile nüfusu 3000'den fazla olup belediye kimliğini kazanmış beldelere hizmet vermekle yükümlü iken, belirtilen tarihten itibaren nüfus kısıtlamasına bakılmaksızın yetki veren her belediyeye hizmet götürmeye başlamıştır.
- Banka belediye adına işin projelendirilmesi, inşa edilmesi ve hatta gerektiğinde deneme olarak işletilmesi gibi sorumlulukları belediyelere devrederek, banka kimliği ile ortaya çıkmaktadır. Zira banka çeşitli devlet fonlarından belediyelere tahsis edilen payları kullanarak hizmet verirken, bu payların önemli miktarda azalmış olması sonucu belediyelerin taşınmaz mallarını ve gelir getiren

hizmetlerini teminat olarak kabul edip kredi sağlamaktadır. Bu nedenlerle krediyi verip, geriye kalan süreci belediyelere bırakmakta ve eskiden verdiği teknik-mühendislik hizmetlerini azaltma yoluna gitmektedir.

ÇŞB bünyesinde bulunan su yönetimi ile ilgili bir başka hizmet birimi ise Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'dür. 383 sayılı Kanun Hakkında Kararname ile Başbakanlık Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı adı altında kurulan hizmet birimi ilk aşamada 444 sayılı Kanun Hakkında Kararname ile 21 Ağustos 1991'de kurulan Çevre Bakanlığı'na bağlanmıştır. Kurum daha sonra 1 Mayıs 2003 tarihli 4856 sayılı Kanun dâhilinde Çevre ve Orman Bakanlığı'na bağlanmıştır. Son olarak da 7 Temmuz 2011 tarihli 7062 sayılı Kanun ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na dâhil edilmiştir (www.ozelcevre.gov.tr).

Kurum kamu tüzel kişiliğine haiz özel bütçeli bir kamu kuruluşu olarak çalışmaktadır. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü'nün bazı görevleri şöyledir (www.ozelcevre.gov.tr):

- Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların tescil, onay ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tescil etmek.

- Tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerinin tespit, tescil, onay, değişiklik ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tespit ve tescil etmek, yönetmek ve yönetilmesini sağlamak.

- Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarını belirlemek ve her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak, değiştirmek, uygulamak veya uygulanmasını sağlamak.

- Tabiat varlıkları, doğal, tarihi, arkeolojik ve kentsel sitler ile koruma statüsü bulunan diğer alanların çakıştığı yerlerde koruma ve kullanma esaslarını ilgili bakanlıkların görüşünü alarak belirlemek ve bu alanların kısmen veya tamamen hangi idarelerce yönetileceğine karar vermek, her tür ve ölçekteki çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak, yaptırmak ve onaylamak.

- Orman alanları dışında yer alan korunması gerekli taşınmaz tabiat varlıkları, koruma alanları ve doğal sit alanlarının Bakanlık tarafından belirlenen ilke kararlarına, onaylanan planlara uygun olarak kullanılmak üzere tahsisini gerçekleştirmek, uygulamaların tahsis şartlarına uygun olarak gerçekleşmesini izlemek ve denetlemek.

- Tabiat varlıkları ve doğal sit alanları ile özel çevre koruma bölgelerine

ilişkin olarak; hâlihazır haritaları aldırmak, gerekli görülen projeleri yapmak, yaptırmak ve onaylamak, her türlü araştırma ve inceleme yapmak, yaptırmak, izlemek, eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları yürütmek, kullanım yasağı getirilen alanların kamulaştırma veya benzer yollarla kamunun eline geçirilmesini sağlamak, kontrol ve denetim yapmak, gerekli görülen alanların korunması ve kirliliğin önlenmesi amacıyla yatırım yapmak veya ilgili idarelerin yatırım projelerini desteklemek, bu alan ve bölgelerde Devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlere ilişkin her türlü tasarrufta bulunmak, işletmek, işlettirmek ve kullanım izinlerini vermek, korunan alanlara ilişkin insan ve finansman kaynağı sağlamak.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB)

Türkiye'deki su tüketiminin %74'ünün tarım sektörüne ait olduğu düşünüldüğünde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın (GTHB) su yönetimindeki önemi daha net anlaşılmaktadır. 3 Haziran 2011 tarihli 639 sayılı Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri hakkında Kanun Hükmünde Kararname'ye göre GTHB'nin görevi bitkisel ve hayvansal üretim ile su ürünleri üretiminin geliştirilmesi, tarım sektörünün geliştirilmesine ve tarım politikalarının oluşturulmasına yönelik araştırmalar yapılması, gıda üretimi, güvenliği ve güvenirliği, kırsal kalkınma, toprak, su kaynakları ve biyoçeşitliliğin korunması, verimli kullanılmasının sağlanması, çiftçinin örgütlenmesi ve bilinçlendirilmesi, tarımsal desteklemelerin etkin bir şekilde yönetilmesi, tarımsal piyasaların düzenlenmesi gibi ana faaliyet konularının gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak; gıda, tarım ve hayvancılığa yönelik genel politikaları belirlemek, uygulanmasını izlemek ve denetlemektir (www.tarim.gov.tr).

Bakanlık Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Hayvancılık Genel Müdürlüğü, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü, Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü (TAGEM), Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü ve Toprak Mahsulleri Ofisi Genel Müdürlüğü gibi hizmet birimleriyle su ile doğrudan ya da dolaylı ilgisi olan pek çok hizmet birimini bünyesinde barındırmaktadır.

Bu hizmet birimlerinden biri olan Tarım Reformu Genel Müdürlüğü su yönetimi bakımından önem arz etmektedir. 3 Haziran 2011 tarihli 639 sayılı Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri hakkında kanun hükmünde kararnameye göre Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün 11. madde ile belirlenen bazı görevleri şunlardır (www.tarimreformu.gov.tr):

- Rekabetçi bir tarım sektörünün oluşturulması, fiziki potansiyelin, çevre ve arazinin geliştirilmesi, kırsal alanlardaki yaşam kalitesinin ve ekonomik çeşitliliğin iyileştirilmesi, yerel kırsal kalkınma kapasitesinin oluşturulması için programlar hazırlamak, uygulamak ve izlemek.
- Tarımsal ve kırsal kalkınma desteklerinin uygulanmasına ilişkin gerekli

işlemleri yapmak, kontrol etmek ve ödemeler arasındaki uyumu sağlamak.

- Toprak ve sulama suyu analiz laboratuarlarının kuruluş esaslarını belirlemek; arazi, toprak, su kaynakları ile ilgili analizleri ve toprak, arazi ve su sınıflandırması yapmak.
- Tarımsal verileri toplamak ve istatistikleri oluşturmak.
- Entegre idare ve kontrol sistemi dâhil olmak üzere, görev alanına giren konularda bilgi sistemleri kurmak, işletmek ve güncel tutmak.
- Tarımsal sulamada verimliliği arttırmak, uygun sulama tekniklerinin kullanılmasını sağlamak, uygun sulama tesislerini yaptırmak, toprak kaynaklarını korumak ve tarla içi geliştirme hizmetlerini yürütmek.
- Tarım sektörüne ve kırsal kesimlere verilecek desteklere ilişkin çalışmalar yapmak, teklifte bulunmak ve 5488 sayılı Tarım Kanunu uyarınca kurulan Tarımsal Destekleme ve Yönlendirme Kurulunun sekretarya hizmetlerini yürütmek.

Başka bir hizmet birimi olan Tarımsal Araştırmalar ve Politikalar Genel Müdürlüğü'nde (TAGEM) ise "doğal kaynaklar ve çevre" ve "toprak ve su kaynakları" gibi konularda çeşitli projeler, TUBİTAK Kamu Tarım Araştırma program kapsamında projeler, Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) projeleri ve AB Çerçeve Programı'na yönelik su ve tarım konulu çalışmalar da yer almaktadır.

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı (ETKB)

Türkiye'de su ile ilgili bir başka kurum ise Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı'dır (ETKB). DSİ'nin Çevre ve Orman Bakanlığı kurulmadan önce ETKB bünyesinde yer aldığı düşünüldüğünde de Türkiye'de su ve enerji arasındaki ilişki netleşmektedir. 3154 Sayılı Kanun'a göre Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın kuruluş amacı; enerji ve tabii kaynaklarla ilgili hedef ve politikaların, ülkenin savunması, güvenliği ve refahı, milli ekonominin gelişmesi ve güçlenmesi doğrultusunda tespitine yardımcı olmak; enerji ve tabii kaynakların bu hedef ve politikalara uygun olarak araştırılmasını, geliştirilmesini, üretilmesini ve tüketilmesini sağlamaktır (www.enerji.gov.tr).

Elektrik İşleri Etüt İdaresi (EİEİ) Genel Müdürlüğü ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ise ETKB'de suyla en doğrudan ilgili hizmet birimleridir. 14 Haziran 1935 tarihli 2819 sayılı Kuruluş Kanunu'na göre EİEİ'nin görevleri ülkenin hidrolik, rüzgâr, jeotermal, güneş, biyokütle ve diğer yenilenebilir enerji kaynakları öncelikli olmak üzere tüm enerji kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik ölçümler yapmak, fizibilite ve örnek uygulama projeleri hazırlamak; araştırma kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yaparak pilot sistemler geliştirmek, tanıtım ve danışmanlık faaliyetleri yürütmektir (www.eiei.gov.tr).

Bakanlıkta suyla doğrudan ilgili bir kurum olan Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) ise Su Kullanım Hakkı (SKH) yönetmeliği olarak bilinen düzenlemede DSİ ile bir-

likte çalışmaktadır. 20 Şubat 2001 tarihli 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu'nun birinci maddesi'nde kanunun amacı: "elektriğin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterebilecek, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir elektrik enerjisi piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanmasıdır" olarak belirtilmektedir. SKH yönetmeliği de aynı yasa kapsamındadır. Bu yönetmelikle DSİ, HES projelerini belirli şartlar altında özel sektöre devretmektedir. DSİ kendisine gelen projeleri inceleyerek onayladığı projelerin sahibi şirketlerle SKH anlaşması imzalamakta ve proje dosyası EPDK'ye gönderilmektedir. EPDK ise projeyi inceledikten sonra onaylarsa şirkete enerji üretim lisansı vermektedir. Onaylama gibi kontrolü de yürütmekle yükümlü EPDK, yetersiz sayıda personel nedeniyle HES projelerinin kontrolünde boşluğun doğmasına neden olmaktadır (TÜSİAD 2008a).

Sağlık Bakanlığı

1936 tarihli 3017 sayılı Kanunla ve 181 sayılı Kanun Hakkında Kararname ile içme sularının sağlık kontrolü Sağlık Bakanlığı'na verilmiştir. Sağlık Bakanlığı'nda bulunan suyla ilgili kurumlar Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi (RSHM), Çevre Sağlığı Daire Başkanlığı ve Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür.

Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi (RSHM) Başkanlığı çevre ve sağlık hizmetleri konusunda temizlik maddeleri, dezenfektanlar, hava, su, toprak kalitesi ve toksik maddelerin incelenmesine yönelik çalışmalar yapmaktadır. RSHM'nin bazı görevleri şöyledir (www.rhsm.gov.tr):

- Gıda kontrol ve beslenme hizmetlerinin gerektirdiği araştırma ve laboratuar hizmetlerini yürütmek.
- Çevre kirlenmesinin önlenmesine yönelik araştırma ve laboratuar hizmetlerini yürütmek.
- Zehir kontrol ve araştırma hizmetlerini yürütmek.
- Salgın hastalıklarla ilgili araştırma, doğrulama ve laboratuar hizmetlerini yürütmek.

Çevre Sağlığı Daire Başkanlığı'nın su alanındaki görevleri ise şöyledir (www.sağlık.gov.tr):

- Halka yeterli ve sağlıklı su temini ile su kaynaklarının korunması konusunda araştırma, düzenleme, geliştirme ve denetim hizmetlerini planlamak, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde gerekli her türlü tedbiri almak veya aldırmak, kaynak suları ve şifalı suların ruhsatlandırma işlemlerini yürütmek.
- Sanayi kuruluşları ile faaliyetleri esnasında halkın sağlık ve huzurunu bozabilecek her türlü tesis ve işletmelerin sağlığa uygun hizmet vermesini sağlamak amacıyla; araştırma, düzenleme, geliştirme ve denetim planlarını yapmak, uygulamak, değerlendirmek ve gerekli tedbirleri almak, aldırmak.
- Yerleşim yerlerinin ve meskenlerin sağlıklı olarak geliştirilmesi ve iyileştirilmesi amacıyla; kanalizasyon tesisatı ile ilgili sağlık düzenlemeleri yapmak, insan

sağlığını tehlikeye düşürecek çöp, gübre ve vektör gibi zararlı amillerle mücadele hizmetlerini planlamak, uygulamayı denetlemek, ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği içerisinde gerekli tedbirleri almak, aldırmak.

- Doğal kaynakların korunması amacıyla; pestisitlerin ve diğer çevre kirleticilerinin kontrol altına alınması çalışmalarını planlamak ve uygulamasını sağlamak, üretilen veya ithal edilen pestisitlerin ruhsatlandırma ve izin işlemlerini yürütmek.

Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün 3017 sayılı Kanunu'nun 9. maddesi ile belirlenmiş olan görevlerinden bazıları da içilecek ve kullanılacak nitelikte su temini, sıcak ve soğuk hamamlar ile içmeceler tesisi, mezbaha inşaatı, mezarlıklar tesisatı, ölü defni ve nakli işleri ve lağım ve mecralar tesisatı ile ilgili sağlık düzenlemeleri yapmak ve denetlemek, insan sağlığını tehlikeye düşürecek amillerle mücadele etmektir.

Türkiye'de su yönetimi ile ilgili diğer kurumlar ise Kalkınma Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Maliye Bakanlığıdır. Kalkınma Bakanlığı için çıkarılan Kanun Hakkında Kararname ile bir dönem su yatırımlarının ülke genelinde dengeli dağılımı ve planlamasından sorumlu Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kapatılarak bazı yetki ve görevleri bakanlığa devredilmiştir. İç İşleri Bakanlığı il özel idareleri, belediyeler ve köyler gibi yerel yönetimler kendi bünyesinden yer aldığından dolayı su ile ilgili bir kurumdur. Dış İşleri Bakanlığı ve Milli Savunma Bakanlığı ise özellikle sınıraşan sular konusunda çeşitli uluslararası müzakereler, anlaşmalar ve işbirlikleri içindedir. Maliye Bakanlığı ise bünyesindeki Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kanalıyla özellikle belediyelere su altyapılarının ve hizmetlerinin gerçekleştirilmesi konularında dış kaynaklı kredi bularak ve krediye garanti sağlayarak destek olmaktadır.

3.2.3. Yerel Yönetimler ve Su

Türkiye'de su hizmeti büyük oranda kamu kurumları tarafından gerçekleştirilmektedir. Su ve kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesindeki yerel idareler köyler, belediyeler, büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idareleri, il özel idareleri, sulama birlikleri ve sulama kooperatiflerdir.

Köyler

Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü (MİGM) verilerine göre Türkiye'de 34.395 köy bulunmaktadır. 18 Mart 1924 tarihli 442 sayılı Köy Kanunu'nun 13. maddesinde köylülere ve köy tüzel kişiliğine suyun korunmasına ilişkin verdiği mecburi görevler şöyledir:

- Sıtma, sivrisinek tarafından aşılandığı ve sivrisinek de su birikintilerinde barındığı ve ürediği için her şeyden evvel köy sınırı dâhilindeki su birikintilerini kurutmak;
- Köye kapalı yoldan içilecek su getirmek ve çeşme yapmak, köyün içtiği su kapalı geliyorsa yolunda delik deşik bırakmamak ve mezarlıktan veya süprüntülük ve gübrelikten geçiyorsa yolunu değiştirmek;
- Köylerdeki kuyu ağızlarına bir arşın yüksekliğinde bilezik ve etrafını iki metre

eninde harçlı döşeme ile çevirmek;

- Köyün her evinde üstü kapalı ve kuyulu veya lağımlı bir hela yapmak ve köyün münasip bir yerinde herkes için kuyusu kapalı veya lağımlı bir (hela) yapmak;
- Evlerden dökülecek pis suların kuyu, çeşme, pınar sularına karışmayarak ayrıca akıp gitmesi için üstü kapalı akıntı yapmak;
- Çeşme, kuyu ve pınar başlarında gübre, süprüntü bulundurmayıp daima temiz tutmak ve fazla sular etrafa yayılarak bataklık yapmaması için akıntı yapmak.

Görüldüğü gibi Köy Kanunu'na göre köy sularının korunması hususunda köylüler neredeyse tamamen sorumludur. Ancak ilerleyen yıllarda çıkarılan değişik kanunlarla suyun sağlanması ve su altyapı hizmetlerinin yürütülmesinde merkezi kurumlara da bazı görevler verilmiştir. 2005 yılından itibaren köy kanalizasyon tesislerinin inşası, bakımı, onarımı ve işletilmesi gibi hizmetler İl Özel İdareleri tarafından yürütülmektedir.

Ayrıca Köy Kanunu'nun değiştirilmesi için çalışmalar devam etmektedir. Yeni Köy Kanunu yasa tasarısında muhtarların özlük hakları yeniden ele alınmaktadır. Tasarıda ihtiyar heyeti yerine köylünün oyu ile seçilecek kişilerden oluşan bir köy meclisi geleceği belirtilmektedir. "Türkiye Köyler Birliği" adı altında yeni bir birlik kurularak köyler arasında yardımlaşma ve işbirliği teşvik edilecektir. Köy muhtarı veya köy meclisi görevini yapmaz ve kamu hizmetleri aksarsa köydeki kayıtlı seçmenlerin yarıdan bir fazlasının kaymakama yazılı başvurusu durumunda muhtar ve köy meclisi geri çağırılarak seçimler yenilenebilecektir. Yeni kanunla köy meclisi isterse, köyün ismini mülki idare amirinin ve İçişleri Bakanlığı'nın onayı ile değiştirebilecektir. Köylere yol, su, kanalizasyon, mezarlıklar gibi tesislerin bakım ve onarımı, çevrenin korunması gibi görevler verilecektir.

Belediyeler

28 Nisan 926 tarihli 831 sayılı Sular Hakkında Kanun'nun 1.maddesine göre belediye tüzel kişiliği bulunan yerlerde insani kullanıma yönelik su ihtiyacının karşılanması ve yönetimi belediyelerin görevidir. 4. maddeye göre de suların tesis, idame ve isale masrafları belediyeler tarafından karşılanır. Kanunun 9. maddesine 1. ek madde olarak "belde halkının kullanımına özgü suların kaynakları belediye sınırı dışında bulunsa bile, su yollarının ve kaynakların bakımı ve onarımı, temizlenmesi, suyun sağlık şartlarına uygun bir halde bulundurulması belediyelere aittir" şartı getirilmiştir. Kanunun yine 9. maddesine 4. ek madde ise ortak idare edilecek suların ilgili şehir, kasaba ve köyün Belediye Kanunu'na göre kuracakları bir birlik eliyle yönetileceğini belirtmektedir.

9 Temmuz 2004 tarih ve 5215 sayılı Belediye Kanunu'na göre belediye su ve kanalizasyon, hizmetlerini yapar veya yaptırır. Kanunun 15. maddesine göre belediyenin yetkileri ve imtiyazlarından doğrudan su ile ilgili olanları şunlardır:

- Özel kanunları gereğince belediyeye ait vergi, resim, harç, katkı ve katılma paylarının tarh, tahakkuk ve tahsilini yapmak; vergi, resim ve harç dışındaki özel

hukuk hükümlerine göre tahsili gereken doğalgaz, su, atıksu ve hizmet karşılığı alacakların tarh, tahakkuk ve tahsilini yapmak veya yaptırmak;

- Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atıksu ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek.

Büyükşehir Belediyeleri Su ve Kanalizasyon İdareleri

Türkiye'de belediyelerin yönetimine ilişkin hususlar 1982 Anayasası dönemine kadar, 1930 yılında çıkarılan 1580 sayılı Belediye Kanunu'nda düzenlenmiş ve belediyelerin büyüklüğüne göre farklı bir yönetim biçimi öngörülmemiştir. 4 Aralık 1981 tarihli 2561 sayılı "Büyükşehirlerin Yakın Çevresindeki Yerleşim Yerlerinin Ana Belediyelere Bağlanmaları Hakkında Kanun" nüfusu 300.000'i geçen belediyelerin çevresindeki belediye ve köylerin, yakınında bulunan ana belediyeye bağlanmasına olanak vermiştir. Büyükşehir Belediye yönetiminin hukuki altyapısı ilk olarak 1982 Anayasası'nın 127. maddesinin ikinci ve üçüncü fıkrasında "mahalli idarelerin kuruluş ve görevleri ile yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir" denmektedir. Kanun'da ayrıca "büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirilebilir" hükmü vardır. 1982 yılında çıkarılan 2680 sayılı yetki Kanunu'na istinaden 8 Mart 1984 tarihinde yayımlanan 195 sayılı "Büyükşehirler Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" ve 27 Haziran1984 tarih 3030 sayılı Büyükşehirler Yönetimi Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun ile belediye sınırları içinde birden fazla ilçe bulunan İstanbul, Ankara ve İzmir'de Büyükşehir Belediyeleri kurulmuştur. 25 Mart 1984'te yapılan mahalli idare seçimleri ile bu illerdeki büyükşehir belediyeleri faaliyete başlamıştır (www.migm.gov.tr).

2004 yılına kadar yürürlükte kalan ve büyükşehir belediyelerin yönetimini düzenleyen 3030 sayılı Kanun döneminde; 5 Haziran 1986 tarih 3306 sayılı Kanun ile Adana, 18 Haziran 1987 tarih ve 3391 sayılı Kanun ile Bursa, 20 Haziran1987 tarih ve 3398 sayılı Kanun ile Gaziantep aynı tarih ve 3399 sayılı Kanun ile Konya, 7 Aralık 1988 tarih ve 3508 sayılı Kanun ile Kayseri, 2 Eylül 1993 tarih ve 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Antalya, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, İzmit, Mersin ve Samsun, 14 Ocak 2000 tarih ve sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Sakarya illerindeki il belediyeleri büyükşehir belediyelerine dönüştürülmüştür (www.migm.gov.tr). 2011 yılı itibariyle Türkiye'de Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya, Mersin, Sakarya ve Samsun olmak üzere 16 büyükşehir belediyesi bulunmaktadır.

Büyükşehir belediyelerinde su ve kanalizasyon hizmetleri belediyelere bağlı olan Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü kanalıyla yürütülmektedir. 1981 yılında İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin (İSKİ) kurulması ile önceleri sadece İstanbul'un su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmeye yönelik bu yapı tüm büyükşehir belediyelerinde uygulanmaya başlanmıştır. 2560 sayılı İSKİ Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre:

- Madde 2, İSKİ'nin görev ve yetkileri şunlardır:

a) İçme, kullanma ve endüstri suyu ihtiyaçlarının her türlü yeraltı ve yerüstü kaynaklarından sağlanması ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılması için; kaynaklardan abonelere ulaşıncaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak, bu projelere göre tesisleri kurmak veya kurdurmak, kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek;

b) Kullanılmış sular ile yağış sularının toplanması, yerleşim yerlerinden uzaklaştırılması ve zararsız bir biçimde boşaltma yerine ulaştırılması veya bu sulardan yeniden yararlanılması için abonelerden başlanarak bu suların toplanacakları veya bırakılacakları noktaya kadar her türlü tesisin etüt ve projesini yapmak veya yaptırmak; gerektiğinde bu projelere göre tesisleri kurmak ya da kurdurmak; kurulu olanları devralıp işletmek ve bunların bakım ve onarımını yapmak, yaptırmak ve gerekli yenilemelere girişmek;

c) Bölge içindeki su kaynaklarını, deniz, göl, akarsu kıyılarının ve yeraltı sularının kullanılmış sularla ve endüstri atıkları ile kirletilmesini, bu kaynaklarda suların kaybına veya azalmasına yol açacak tesis kurulmasını ve bu tür faaliyetlerde bulunulmasını önlemek, bu konuda her türlü teknik, idari ve hukuki tedbiri almak;

d) Su ve kanalizasyon hizmetleri konusunda hizmet alanı içindeki belediyelere verilen görevleri yürütmek ve bu konulardaki yetkileri kullanmak;

e) Her türlü taşınır ve taşınmaz malı satın almak, kiralamak, ekonomik değeri kalmamış araç ve gereçleri satmak, İSKİ'nin hizmetleriyle ilgili tesisleri doğrudan doğruya yahut diğer kamu veya özel kuruluşlarla ortak olarak kurmak ve işletmek, bu maksatla kurulmuş veya kurulmakta olan tesislere iştirak etmek;

f) Kuruluş amacına dönük çalışmaların gerekli kılması halinde her türlü taşınmaz malı kamulaştırmak veya üzerinde kullanma hakları tesis etmek.

İSKİ'nin gelirleri ise aşağıdaki kaynaklardan sağlanır (Madde13):

a) Su satışı ve kullanılmış suların uzaklaştırılmasına karşılık, tarifesine göre abonelerden alınacak ücretler,

b) Belediye Gelirleri Kanunu uyarınca, su ve kanalizasyon tesislerinden yararlananlardan ilgili belediye adına alınacak katılma payları,

c) Hizmet alanındaki belediyelerin, İller Bankasınca 2380 sayılı "Belediyelere ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun" gereğince nüfus esasına göre dağıtılan paylardan bu banka tarafından tutularak İSKİ'ye gönderilecek %10'luk pay,

d) Büyük ve temel yatırım programları karşılığında Devlet tarafından yapılacak yardımlar,

e) İSKİ'ye devredilecek tesis ve işletmelerden sağlanan gelirler,

f) Şahıs, kurum ve kuruluşlar için yapılan özel hizmetlerden alınacak ücretlerle ortaklıklardan ve üretilen malların satışlarından elde edilecek gelirler,

g) Her türlü yardım ve bağışlar ile diğer gelirler.

• Madde 14, İSKİ yurt içi kuruluşlardan, İller Bankası'ndan, Maliye Bakanlığı'nın izniyle yurt dışı kuruluşlardan kredi ve borç alabilir. İSKİ, İller Bankası'ndan alacağı kredilerde İller Bankası Kanunu'nun 1. maddesinde yazılı idare ve kurumlara verilen krediler hakkındaki hükümlere tabidir.

• Madde 15, İSKİ'nin bütçesi, yıllık olarak ve takvim yılı esasına göre hazırlanır. Yıllık bütçeler, KİT'lerde uygulanan bütçe formülüne göre düzenlenir.

• Madde 23, su satışı, kanalizasyon tesisi bulunan yerlerdeki kullanılmış suların uzaklaştırılması, septik çukurların boşaltılması giderleri için ayrı tarifeler yapılır. Bu tarifelerin tespitinde, yönetim ve işletme giderleri ile amortismanları doğrudan gider yazılan (aktifleştirilmeyen) yenileme, ıslah ve tevsi masrafları ve %10'dan aşağı olmayacak nispetinde bir kâr oranı esas alınır.

İl Özel İdareleri

İl özel idarelerinin kuruluş ve görevlerini düzenleyen İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkati 1913 tarihli geçici bir kanun olmasına karşın Cumhuriyet döneminde de yürürlüğünü korumuştur. Kanunun adı 1987 tarihli 3360 sayılı Kanunla "İl Özel İdaresi Kanunu" olarak değiştirilmiştir. Bu kanunu ek ve değişiklikleriyle birlikte yürürlükten kaldıran 22 Şubat 2005 tarihli 5302 sayılı "İl Özel İdaresi Kanunu" 4 Mart 2005 tarihli 25745 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanunda daha sonra 5340, 5391, 5393, 5538, 5594, 5675, 5728, 5766 ve 5917 sayılı kanunlarla değişiklikler yapılmıştır (www.migm.gov.tr). Kanuna göre il özel idaresi il halkının yerel ortak nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişiliği olarak tanımlanmıştır. İl özel idaresi, ilin kurulmasına dair kanunla kurulmakta ve ilin kaldırılmasıyla tüzel kişiliği sona ermektedir.

İl özel idaresinin görev alanı genel olarak il sınırlarını kapsasa da bazı konulara ilişkin görevleri ve sorumlulukları o ildeki belediyelerin sınırları dışında da geçerli olmaktadır. İl özel idaresi yerel ortak nitelikte olmak şartıyla; imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında yapmakla görevli ve yetkilidir. Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları; yapım, bakım ve onarım işleri, devlet ve il yolları, içme suyu, sulama suyu, kanalizasyon, enerji nakil hattı, sağlık, eğitim, kültür, turizm, çevre, imar, bayındırlık, iskân, gençlik ve spor gibi hizmetlere ilişkin yatırımlar ile bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşlarının görev alanına giren diğer yatırımları, kendi bütçelerinde bu hizmetler için ayrılan ödenekleri il özel idarelerine aktarmak suretiyle gerçekleştirebilmektedir. Aktarma işlemi ilgili bakanın onayıyla yapılır ve ödenekler tahsis amacı dışında kullanılamamaktadır. İş, il özel idaresinin tabi olduğu usul ve esaslara göre sonuçlandırılmaktadır. İl özel idareleri de bütçe imkânları ölçüsünde bu yatırımlara kendi bütçesinden ödenek aktarabilir. Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları tarafından aktarılacak ödenekler ile gerçekleştirilecek yatırımlar, görev alanı sınırlamasına tabi olmadan bütün il sınırları içinde gerçekleştirilebilir (www.migm.gov.tr).

Sulama Birlikleri

Sulama birlikleri Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü tarafından kurulmuş, planlama veya inşa safhasında bulunan sulama tesislerini amaçlarına uygun biçimde kullanmak, işletmek, DSİ'nin onayını almak suretiyle işlettirmek, bu tesislerin bakımı, onarımı ve yönetimi sorumluluğunu yürütmek, tesisi geliştirmeye yönelik yeni projeler yapmak, yaptırmak veya tesisi yenilemekle görevlidir (www.dsi.gov.tr). 1960'lardan 1990'lara kadar olan dönemde de sulama sistemlerinin DSİ'den yerel birliklere devredilişi söz konusu olsa da esas olarak 1993 yılından itibaren hızlanan bir şekilde işletme yönetimi sorumluluğu çiftçi örgütlerine devredilmeye başlamıştır. DSİ yapılan bu devir çalışmalarının Dünya Bankası tarafından desteklendiği ve dünyaya örnek teşkil ettiğini belirtmiştir (www.dsi.gov.tr). 1998'de Dünya Bankası ile imzalanan "Sulama Yönetimi ve Yatırımlarında Katılımcı Özelleştirme Projesi" ikraz anlaşması DSİ'nin işletmecilik ve yatırımcılıktan uzaklaşmasının altyapısını hazırlamıştır. 1993'den itibaren ise DSİ tarafından yapılmış olan sulama tesisleri su birliklerine devredilmiştir. DSİ verilerine göre mahalli idareler devredilmiş tesis sayısı %96'ya ulaşmıştır. Merkezi idare bakımından ise 2005 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) kapatılarak sulama tesisleri mahalli idarelere devredildiği için tarımsal suya yönelik kullanım yetkisi eski Tarım Bakanlığı'ndan İçişleri Bakanlığı'na devredilmiştir.

Daha önceden Mahalli İdare Birlikleri Kanunu'nu içinde yer alan Sulama Birlikleri, 8 Mart 2011 tarihli 6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanunu ile kapsama dışına çıkarılmıştır. Sulama birlikleri kamu tüzel kişiliğine sahip olup bu Kanun'da hüküm bulunmayan hallerde özel hukuk hükümlerine tabidir.

Sulama birliklerinin görevleri şöyledir:

- Görev alanı içerisinde yer alan tesislerin işletme, bakım, onarım, yönetim ve yenileme hizmetlerini usul ve esaslarına uygun olarak yapmak;
- Katılım payını, su kullanım hizmet bedelini ve uygulanan cezaları tahsil etmek;
- Devraldığı tesislerin yatırım bedellerini geri ödemek;
- Devraldığı tesisi DSİ'nin onayını almak suretiyle geliştirmek, bu tesis ile ilgili yeni projeler yapmak veya yaptırmak;
- Görev alanı içerisinde su miktarına bağlı olarak ekilecek bitki desenini Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın ilgili birimi ile işbirliği yaparak planlamak;
- Sulama ve diğer tarımsal konularda faaliyet gösteren kurumlarla işbirliği yaparak araştırma, geliştirme ve eğitim çalışmalarında bulunmak;
- Ortak tesisler için DSİ tarafından sarf olunan işletme ve bakım masraflarından kendi payına düşen miktarı ödemek.

11. Madde'de belirlenen sulama birliklerinin gelirleri ise katılım payı, su kullanım hizmet bedeli, her türlü yardım ve bağışlar, yatırım bedellerine ilişkin geri ödeme katkı payı, birlik ana statüsüne aykırı hareket edenlerden alınan idari para cezaları, alım, satım, kira, faiz ve benzerlerinden doğan gelirler ve diğer gelirler olmak üzere çeşitlenmektedir.

Bir başka husus ise kanunun 6. maddesi ile belirlenen birlik meclisine üyelik şartlarıdır. Bunlardan ikisi şöyledir:

- Birlik görev alanı içinde mülk sahibi olmak ya da araziyi fiilen kullanmak üzere en

az beş yıl süre için kiralamış olmak;

- Birlik meclisi üyeliği seçimlerinde kullanılacak oy sayısı, birlik görev alanı içindeki işletmeye açılmış toplam sulama alanının aynı alan içindeki ortalama parsel büyüklüğüne bölünmesiyle tespit edilir. Her birlik üyesi, sulama alanındaki arazisinin ortalama parsel büyüklüğüne bölünmesiyle bulunacak sayıda oy hakkına sahiptir. Ancak oy hakkı beşi geçemez. Hesaplama sonucu bulunacak küsuratlı değer yarıma eşit ve büyükse bir yukarısına tamamlanır.

Anlaşılacağı üzere su birliklerinde yönetimde ve oy kullanmada sahip olunan tapu ve kullanılan su miktarı belirleyici olmaktadır. Böylece büyük sermayedarlar daha fazla temsil edilecektir.

Sulama Kooperatifleri

DSİ, sulama tesislerinin bir kısmını da 24 Nisan 1969 tarihli 1163 sayılı Kanun'a (değişiklik 06 Ekim 1988 tarihli 3476 sayılı kanun) göre kurulmuş sulama kooperatiflerine devretmiştir. 1163 sayılı Kanun'un ilk maddesine göre "tüzel kişiliğe haiz olmak üzere ortaklarının belirli ekonomik menfaatlerini ve özellikle meslek ve geçimlerine ait ihtiyaçlarını karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle sağlayıp korumak amacıyla gerçek ve kamu tüzel kişileri ile özel idareler, belediyeler, köyler, cemiyetler ve dernekler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli teşekküllere kooperatif" denir. Sulama kooperatifleri, Bölge Birlikleri'nin faaliyete geçirilmesinden sonra, 30 Nisan 2001 tarihli 5284 sayılı Ticaret Sicil Gazetesi'nde yayınlanan Sulama Kooperatifleri Merkez Birliği ile ülke ölçeğindeki örgütlenmesini tamamlamıştır. Birliği'nin kuruluş izni Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın 20 Nisan 2001 tarihli 131 sayılı onayı ile gerçekleşmiştir.

1163 sayılı Kooperatifler Kanunu kapsamında 2580 sulama kooperatifi mevcut olup, Bakanlık tarafından belirlenen 27 bölgenin onunda sulama kooperatifleri bölge birliği düzeyinde örgütlenme tamamlanmıştır. TÜS-KOOPBİR olarak adlandırılan bu yapı yatay ve dikey örgütlenme çalışmalarını sürdürmekte olup, bu kapsamda 27 bölgede, bölge birliği düzeyinde örgütlenme sağlayarak bunların merkez birliği çatısı altında toplanmasını hedeflemektedir. Merkez Birliği, ayrıca kooperatifçilik bilincinin geliştirilerek yaygınlaştırılması çalışmalarını yürütmektedir. Birliğin görevleri şöyledir (www.tuskoop.org):

- Ortak birliklerin amacına uygun yapılacak tesislerin programlanması, planlanması, projelendirilmesi, inşası, işletilmesi, bakım ve onarımı gibi konularda rehberlik ve teknik yardım yapmak, bu maksatla ilgili kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği sağlamak;
- Sulama birlikleri sahasında toprak muhafaza ve tarımsal sulama tekniğinin zorunlu kıldığı hallerde ilgili teşkilatların teknik yardımından yararlanarak, ilgili mevzuata göre arazi toplulaştırması çalışmaları konusunda yardımcı olmak;
- Ortak birliklerin amacıyla ilgili her çeşit makine, araç, alet, takım yedek parça ve elektrik enerjisi, akaryakıt gibi ihtiyaç maddelerini daha elverişli şartlarda temin etmek;
- Kuruluş amaç ve çalışma konuları ile ilgili gerekli tesisleri kurmak veya kurulmuş

teşekküllere ortak olmak, taşınır ve taşınmaz mallar edinmek;

- Kamu kurum ve kuruluşları ile bankalardan sağlanacak kredi işlemlerinde ortaklarına kefalet etmek, gerektiğinde kredi kullanmak veya kullandırmak, bunun için gerekli ipotek işlemlerini yapmak, gerçek kişiler ve resmi kuruluşlarca yapılacak her çeşit yardım ve bağışı kabul etmek;
- Ortaklarına hukuki, mali ve teknik konularda yardımcı olmak, gerektiğinde bu konularda eğitim ve denetim yapmak;
- Çalışma konuları ile ilgili olarak gerektiğinde ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak ve bu kuruluşlara üye olmak;
- Ortakların sosyal güvenceye kavuşması için gerekli çalışmaları yapmak, her türlü hizmetlerinin sağlanmasında aracılık etmek;
- Amaç ve çalışma konularında belirtilen konularda gerektiğinde seminer, sempozyum, panel, konferans vb. toplantılar düzenlemek.

3.2.4. Türkiye'de Suyun Özelleştirilmesi

Türkiye'de suyun özelleştirilmesi süreci farklı boyutlarda eş zamanlı olarak yaşanmaktadır. Bu sürecin bir boyutu baraj ve HES gibi büyük hidrolik yapıların planlanmasından, inşasına ve işletilmesine kadar DSİ ve EİEİ gibi kamu kuruluşları tarafından yürütülmesi ve bunların Yap-İşlet-Devret (YİD) modeli ve Su Kullanım Hakkı (SKH) Yasası gibi çeşitli mekanizmalarla yerli ve yabancı şirketlere açılması sürecidir. Suyun özelleştirilmesinin başka bir boyutu da Dünya Bankası ile 1950 yılından bu yana imzalanan her sektörü olduğu gibi tarım sektörünü ve suyu da ilgilendiren çeşitli anlaşmalar sonunda DSİ'nin yaptığı sulama tesislerinin su birliklerine ve kooperatiflerine devredilmesi sürecidir. Su özelleştirmelerinin bir başka boyutu ise on yıllar boyunca belediyelerin su ve kanalizasyon hizmetleri ve altyapıları için gereken finansal ve teknik desteği veren İller Bankası'nın yetkilerinin son dönemde neredeyse sadece Dünya Bankası ve diğer bölgesel yatırım bankalarından gelen dış kaynaklı krediyi belediyelere paylaştırmaya dönüşmesi yönünde yaşanan değişimdir. Unutulmaması gereken bir başka boyut da ambalajlı suyun görece çok kısa süre içinde yükselişi ve modern yaşamın vazgeçilmezi haline getirilişidir.

Türkiye'de Hidrolik Yapılarda Yaşanan Özelleştirme

1960'larda dünyanın pek çok ülkesinde esen ulusal kalkınma rüzgârı Türkiye'de de yaşanmıştır. Bir tarımsal ve sanayi kalkınma hamlesi içinde olan Türkiye hem tarımın sulama, hem de endüstrinin enerji ihtiyaçlarını birlikte karşılayacak olan dev barajların planlanması ve kurulması için DSİ'yi görevlendirmiştir. Aynı dönemde Orta Doğu'da Suriye ve Irak gibi yeni ulus devlet modeline geçmiş ülkeler de Türkiye ile benzer bir ekonomik kalkınma hamlesi içinde Türkiye ile paylaştıkları Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde bir takım hidrolik projelerin planlanması ya da inşası faaliyetlerine başlamıştır. Türkiye ile Suriye ve Irak arasında Fırat ve Dicle havzaları üzerine çıkan anlaşmazlıkların başlangıç noktası bu üç ülkenin 1960'larda başlayan birbiri ile koordine olmayan kalkınma projeleridir (Kibaroğlu 2007). Bunlar Türkiye'de Atatürk, Keban ve Karakaya baraj projeleri, Suriye'de Tabka Barajı projesi ve Irak'ta Tartar Kanalı projesidir.

1960'lardan itibaren Fırat ve Dicle havzalarında planlanan ya da başlatılan bu projeler sadece nehrin üzerindeki fiziksel baskıları değil, üçü de yakın geçmişte bağımsız

olup kurulmuş olan genç ve gelişmekte olan devletler arasında cereyan eden bir kalkınma yarışının hızını da artırmıştır. Kibaroğlu (2007) üç ülkede de hidrolik misyonun milliyetçilikle birlikte endüstri, tarım ve hizmet sektörlerinin artan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ulusal bir su yönetiminin temel taşları olduğunu belirtmektedir. Türkiye'de su yönetiminde otorite olan DSİ, baraj ve HES gibi hidrolik yapılarla sadece bölgesel ölçekte Suriye ve Irak gibi komşu ülkelerle olan ilişkilerini belirlemeyi değil, yeni bir ulus yaratmayı da hedeflemiştir.

DSİ kuruluşunun ilk yıllarından itibaren Dünya Bankası ile hidrolik yapılar üzerine çeşitli projelere imza atmıştır. Bankanın 1980'lerde yoğunlaşan *kamu idaresinin daraltılması ve piyasa merkezli yaklaşımlarının benimsenmesi* politikalarının etkisinde DSİ yapımı büyük masraf ve yüksek teknoloji gerektiren hidrolik yapıların inşası ve işletilmesi faaliyetlerini özel sektöre devretmenin yollarını araştırmıştır. 8 Haziran 1994 tarihli 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun bu konuda bir milat sayılabilir. Kanunun ilk maddesinde "Kanunun amacı kamu kurum ve kuruluşlarınca (kamu iktisadi teşebbüsleri dâhil) ifa edilen, ileri teknoloji veya yüksek maddi kaynak gerektiren bazı yatırım ve hizmetlerin, yap-işlet-devret modeli çerçevesinde yaptırılmasını sağlamaktır" denilmektedir. Örneğin İzmit Su projesi kapsamında inşa edilen yapımı 1995 yılından itibaren YİD kapsamına alınan Yuvacık Barajı bu modele uygun olarak gerçekleştirilen ilk barajlardandır.

Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun'un 24. maddesi ise kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi politikasının ülke ölçeğini tanımlamaktadır. Bu yasaya göre DSİ tarafından su kaynaklarının geliştirilmesi için kurulan her türlü tesisin kurulma, işletme ve bakımı için yapılan tüm harcamaların bu tesislerden faydalanacak olanlar tarafından geri ödenmesi şarttır.

3 Mart 2001'de yürürlüğe giren 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu da önemli bir gelişmedir. Bu kanuna istinaden çıkarılan Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği hükümleri uyarınca DSİ ve EİEİ tarafından geliştirilen enerji projeleri özel sektör başvurularına açılmıştır. 21 Mayıs 2008 tarihli 5762 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun ile Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile DSİ tarafından YİD modeli çerçevesinde gerçekleştirilecek sulama projeleri için kanuni altyapı sağlanmıştır.

Tüm bu yasal dayanaklarla DSİ Türkiye'nin dört bir yanında planlanan ya da inşa halinde olan binlerce baraj ve HES projesini hızla tamamlamayı hedeflemektedir. DSİ gerek kısa vadede (DSİ 2010-2014 Strateji Planı'na göre 2014 yılı), gerekse uzun vadede (Cumhuriyet'in Kuruluşu'nun 100 yılına denk gelen 2023 yılı) Türkiye'de her akarsuyunun değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Türkiye'de Sulama Birliklerinde Yaşanan Özelleştirme

Türkiye'de suyun özelleştirilmesi süreci esas olarak son otuz seneyi kapsasa da, özelleştirmenin iki önemli küresel aktörü olan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile olan ilişkiler 1950'lere dayandığından bu dönemden başlamak da fayda vardır. Türkiye Dünya Bankası ile ilk kez 1950 yılında Liman Projesi, Tahıl Depolama Projesi ve Türkiye için Kalkınma Bankası Projesi adları altında kredi anlaşmaları imzalamıştır. Banka

ile imzalanan anlaşmaların sayısı yıllar içinde artış göstermiştir ve 200'e yaklaşmıştır. Bu anlaşmaların sayısı sektöre göre düşünüldüğünde görece en büyük payın tarıma, ikinci büyük payın ise enerji sektörüne ait olduğu görülmektedir.

1950'den 2000'e kadar olan süre içersinde tarım sektörüne 31 kredi açılmış olup, bunların 1980'e kadarki dönem içinde olanları dar kapsamlı ve belirli noktalarda verimlilik artışı hedefleyen kalkınma kredileri iken, 1980'lerden itibaren (özellikle 1985 yılında imzalanan Tarım Sektörü Yapısal Uyarlama Kredisi (SECAL) anlaşması ile birlikte) tarım sektöründe ürün planlamadan kredi sistemine, girdi sağlamadan sektöre dönük kamu örgütlenmesine kadar hem sektörü hem de sektörün yönetimini yeniden yapılandırmaya yönelik program kredileridir (Güler 2002).

1980'lere gelindiğinde IMF ile imzalanan 18 Haziran 1980 tarihli 13. Stand-by Anlaşması ve Dünya Bankası ile 1980'de imzalanan Yapısal Uyarlama Kredisi Projesi şartları dâhilinde büyük bir değişim süreci başlamıştır. Dünya Bankası Yapısal Uyarlama Kredisi Projesi dâhilinde 5 genel amaçlı uyarlama kredisi alınmıştır. Bu krediler ülkenin kalkınma stratejisini ihracata dönükleştirmeye ve bunu gerçekleştirmek için öncelikle KİT'lerin tasfiye edilmesine, mali sistemin serbestleştirilmesine ve enerji politikalarının piyasa mekanizmasına uygun hale getirilmesine yöneliktir (Güler 2002).

Bundan hemen sonra aynı politikaları sektörel düzeyde yerleştirip derinleştiren 300 milyon dolarlık Tarım SECAL 1985'te imzalanmıştır. Tarım sektörünün kapsamlı biçimde küresel piyasalara açılmasını sağlayan ilk büyük adım olan Tarım SECAL, sektörün kamusal ağırlık sergileyen girdi sistemini; kredi sistemini ve sulama altyapı sistemini kapsayan değişimleri başlatmıştır (Güler 2002).

Tarım SECAL kapsamında yer alan Sulama ve Drenaj Çekirdek Programı ile DSİ ile şimdi kapatılmış olan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KHGM) kuruluşlarına çeşitli yükümlülükler getirilirken, bu yükümlülükler 1986'da imzalanan Sulama ve Drenaj Geliştirme Projesi ile derinleştirilmiştir (Güler 2002). 1986-1992 yıllarını kapsayan proje 1992'de bitmesi gerekirken uzadığı için Dünya Bankası yetkilileri şu açıklamayı yapmıştır (TMMOB 2009):

> Sulama tesislerinin işletme, bakım ve yatırım ücretlerinin tahsilatına ilişkin tedbirler, Haziran 1993'e kadar yürürlüğe konmasa dahi, özellikle tesislerin işletiminin su kullanıcı birliklerine devri ve diğer hususların incelenerek gelecekteki uygulamalara yönelik tedbirler konusunda çalışmalara başlanabilmesi halinde kredi kapanması önlenecektir.

DSİ 1993'e kadar, inşa ettiği tesislerden sadece işletme birimlerinden uzakta olan veya işletme tesisi kurulması fiziksel ya da ekonomik olarak güç olan küçük çaplı gölet ve sulama tesislerinin işletmesini devrederken, 1993'ten itibaren tüm tesislerin devir sürecini başlatmış ve gerekçe olarak da Dünya Bankası'nın tavsiyesi ile özelleştirme uygulamalarını göstermiştir (TMMOB 2009).

1997'de imzalanan Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Projesi ise 37.5 milyon dolarlık bir kredi anlaşmasıdır. Bu anlaşmaya göre projenin amaçları şöyledir (TMMOB 2009):

- Tarımsal sulama ile ilgili kurumları güçlendirmek.
- Kamu sektörünü, sulamaların işletme ve bakımı için sağladığı finansman ve sübvansiyon yönünden rahatlatmak.
- Kamu sektörünü, sulama şebekesi yatırımlarındaki finansman ve yönetim rolü açısından rahatlatmaya yönelik süreci başlatmak.
- Tarımda verimlilik artışına katkıda bulunmak üzere sulama sistemlerinin etkin ve devamlılık arz edecek şekilde kullanımını teşvik etmek.
- Su kullanımı organizasyonlarını güçlendirmek üzere DSİ ve KHGM'ye yardımcı olmaktır.

Görüldüğü gibi sıklıkla kullanılan "rahatlatmak" sözü ile anlatılmak istenen kamunun sulama sistemleri ve altyapılarında işletme, yatırım ve yönetim ile ilgili yetkilerinin daraltılmasıdır. Dönemin DSİ Genel Müdürü Doğan Altınbilek'in bahsi geçen Dünya Bankası projeleri ile ilgili verdiği demeç[11] 1999 yılında gelinen noktayı özetlemektedir. Altınbilek şöyle demektedir:

> DSİ özelleştirme uygulamasında bugün %83'lük bir seviyeye ulaştı. Bugün ülkemizde 300'e yakın sulama birliği var. Yenileri de kuruluyor. Mevcudun %83'ü çiftçilerimize devredildi. Böylece Türkiye'nin en büyük gizli özelleştirmelerinden birini gerçekleştirdik. DSİ, bu sulama faaliyetlerini özelleştirmekle 3 bin personelin başka alanlara kaymasını sağladı. 1998 yılında personel gideri olarak 6.3 trilyon, enerji gideri olarak da 2 trilyon lira kaynak tasarrufu sağladık. Hedefimiz 2000 yılına kadar tüm alanların işletmesinin devredilmesi.

2011 yılı itibariyle DSİ'nin devretmiş olduğu su tesislerine yönelik olarak Sulama Birlikleri Derneği Genel Başkanı Sami Özseçen ise 18 Mart 2011 tarihli bir televizyon programında[12] 1994 yılından bu yana DSİ tarafından inşa edilip su kullanıcı örgütlerine devredilen sulama tesislerinin %94'ünün sulama birliklerine, %4'lük bir bölümünün sulama kooperatiflerine devredildiği ve geriye kalan %2'lik bölümün ise hâlâ DSİ'nin elinde işletilmekte olduğunu belirtmiştir.

Sulama birlikleri ile ilgili bahsedilmesi gereken bir başka husus ise 8 Mart 2011 tarihli 6172 sayılı Sulama Birlikleri Kanunu'nun 6. maddesinde birlik meclisine üye olma şartları ile ilgilidir. Bu maddeyle birlikte su birliklerinde yönetimde ve oy kullanmada sahip olunan tapu ve kullanılan su miktarı belirleyici olmaktadır. Bunun bir sonucu da daha büyük sermayedarların daha fazla temsil edilmesi dolayısıyla ortaya çıkabilecek adaletsizliktir. Ayrıca bazı su birlikleri teknik donanım bakımından hizmet yürütebilecek durumda olmadığından aksamalar meydana gelmekte ve buna çözüm olarak hizmetin yürütülmesi işi özel şirketlere verilmektedir (TMMOB 2009).

---

11 12 Ocak 1999 tarihli demeçten alıntıdır. www.arsiv.zaman.com.tr/1999/01/12/ekonomi/2.html

12 TRT Bu Toprağın Sesi Programı www.bts.gen.tr/takvim_gun_detay.asp?date=2011-03-18

Türkiye'de Kentsel Su Hizmetlerinin Özelleştirilmesi

Türkiye'de suyun özelleştirilmesinin kentsel boyutu da 1980'lere dayanmaktadır. 1980'lere kadar içme suyu ve kanalizasyon hizmetleri, İller Bankası yönetiminde kamu kredilerine dayalı yatırım ve finansman modeli ile yürütülmüştür (Çınar 2006). Zira, İller Bankası'nın kuruluş amaçları arasında belediyelere su ve kanalizasyon işleri ve altyapı projeleri konusunda gereken mali desteği kredi açarak vermek olduğu kadar, onlara bu projelerde teknik danışmanlık yapmak da olmuştur (TMMOB 2009). Ancak 1980'lerden itibaren İller Bankası modeli, IMF ve Dünya Bankası gibi küresel kuruluşların yaklaşımları çerçevesinde kurumun hareket alanının daraltılması ile değişmeye başlamıştır (Çınar 2006). Bununla eş zamanlı olarak su ve kanalizasyon hizmetlerinin finansmanı doğrudan belediyelerin kendi girişimlerine bırakılmış, böylece daha önce yok denecek kadar az başvurulan ticari kredi ve dış kredi kullanımının genişletilmesi hedeflenmiştir (Çınar 2006). Bir başka ifadeyle, su hizmetleri yerelleşirken, kentsel altyapıcılık alanında mali kredi sağlama yönünde İller Bankası'nın boşalttığı alan küresel finansman kuruluşları tarafından doldurulmuştur (TMMOB 2009). Böylece su hizmetlerinin özel sektöre devri hızlanmıştır.

1990'lı yıllardan itibaren, neoliberal politikaların suya yönelik etkileri Türkiye'de daha fazla görülmeye başlamıştır. Bu yıllar aynı zamanda çok uluslu su şirketlerinin dünya su piyasasının büyük bölümünü eline geçirmeye başladığı döneme denk gelmektedir. ABD, Fransa, İngiltere ve İspanya orijinli su şirketlerinin kendi ülkelerinde bir ya da birkaç şehrin içme suyu ve kanalizasyon hizmetlerini yürütürken yıllar içinde elde ettikleri büyük kârların birikimi sonucu dünya piyasasına açılmaları bu döneme rastlamaktadır. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları ve BM gibi devlet birliklerinin 1980'lerde teşvik etmeye başladığı su yönetimini kamu alanından çıkarma politikaları etkilerini tüm dünyada hissettirmeye başlamıştır. Bu çok uluslu su şirketleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde hükümetlerin özelleştirme politikalarının verdiği imkânları kullanarak piyasalarını genişletmeye başlamışlardır. Nitekim Türkiye'de artan sayıda belediye Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalar sonucunda su hizmetlerini gerçekleştirmek için çok uluslu dünya su devlerine kapılarını açmak zorunda bırakılmış ya da kendisi şirket gibi kâr mantığı ile su hizmetlerini yürütmeye başlamıştır.

Onlarca özelleştirme uygulamalarından biri olan Adana Arıtma Tesisleri'nin yapımı ve işletmesi, Avrupa Yatırım Bankası (EIB) ile T.C. Hazine Müsteşarlığı garantörlüğünde, VA-Tech WABAG (Avusturya), Yüksel İnşaat ve ENER İnşaat SERCO Group (İngiltere) konsorsiyumu tarafından üstlenilmiştir. Bu proje için Avrupa Yatırım Bankası'ndan fon alan Adana Büyükşehir Belediyesi krediye karşılık parayı tahsil etme sorumluluğundaki bankanın tarife belirleme koşulunu kabul etmiş ve suyun m^3'ünü firmaların belirlediği taban fiyattan daha ucuza satmayacağına dair teminat vermiştir.

Bir başka özelleştirme örneği ise Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü'nün (ASAT) suyla ilgili yetkilerini 1995'te Dünya Bankası ile yapılan ikraz anlaşmasına uygun olarak ASAT, Antalya Altyapı Yönetim ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş. (ALDAŞ) ve ANTSU (Fransız su şirketi Suez) konsorsiyumuna devretmesidir. Bu uygulama sürecinde 2000-2004 yılları arasında su fiyatlarındaki artış %357'ye ulaşmıştır. Artan su fiyatları karşısında Antalya Büyükşehir Belediyesi 10 yıllık anlaşma süresinden önce sözleşmeyi feshetmek zorunda

kalmış, su şirketi Suez ise uluslararası tahkime giderek tazminat talebinde bulunmuştur.

Çeşme-Alaçatı Belediyesi örneğinde ise belediye, "Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi" kapsamında hizmet işletmeciliğinin devredilmesi koşulu ile Dünya Bankası kredisi almıştır. Sözleşme Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (ÇALBİR) ile Dünya Bankası arasında 1998'de imzalanmıştır. Anlaşmaya ek olarak Türkiye Cumhuriyeti, ana borçlu olan ÇALBİR'in yükümlülükleri yerine getirmesini garanti etmiştir. ÇALBİR on yıllık su temini ve atıksu sistemi işletmek amaçlarıyla Fransız şirketi Compagnie Generale des Eaux (CGE) ve Türk şirketi TEKSER İnşaat konsorsiyumuyla bir sözleşme imzalamıştır. Anlaşmanın yürülüğe girmesinden sonra su birim işletme maliyeti iki kat artmış, geciken ve tamamlanamayan yatırımlar, artan su fiyatları ve azalmayan su kayıpları gibi sonuçlar ortaya çıkmıştır (TMMOB 2009).

Yuvacık Barajı örneğinde ise baraj inşaatının T.C. Hazine Müsteşarlığı ve İzmit Belediyesi tarafından YİD modeli ile tamamlanmasına karar verildikten sonra projenin maliyeti ve dolayısıyla su fiyatları yükselmiştir. YİD modeli ile yapılan tesislerde üretilen mal ve hizmetin ücretini belirleme yükümlülüğü idareye verilmiş olmasına rağmen, İzmit Büyükşehir Belediyesi bu yetkiyi uluslarası konsorsiyuma bırakmıştır. Proje 15 yıllık bir imtiyaz sözleşmesi ile İSKİ'ye su satılmasını öngörmüş olmasına karşın, yüksek su fiyatlarına bağlı olarak İSKİ suyu almayı reddetmiştir. Satılamayan su, alındığı nehre geri bırakılırken, Hazine Müsteşarlığı ile yapılan anlaşmanın satın alma garantisi gereği satılamayan suyun bedeli şirketlere ödenmektedir.

Ankara Büyükşehir Belediyesi ise Türkiye'de su hizmetlerinin özelleştirilmesinde en ekstrem örnek olmuştur. Ankara'da sayaç okuma hizmetleri taşeronlaştırıldıktan sonra belediye tarafından belirlenen tepeden inme bir kademeli su tarifesiyle, su kullanıcılarının belirlenen sınırın üstüne çıkmaları halinde aşılan su miktarının çifte tarifeden ödemelerini mecbur kılmıştır. Bir aylık zaman dilimini kapsayan faturalar 1,5 aylığa çevrilmiş, böylece çoğu kullanıcı önceden belirlenen kotayı geçtiği için çifte tarifeye dâhil olmuştur. Tüketici Hakları Derneği tarafından şirketin faturalandırma uygulamalarının iptali için 2007 yılında Ankara İdare Mahkemesi'nde açılan dava, Belediye lehine sonuçlansa da davayı temyiz hakkı verilmiştir. Ankara Su ve Kanalizasyon İdaresi'nin (ASKİ) bir başka uygulaması ise ön ödemeli su sayacı olmuştur. Mustafa Tanşi isimli bir vatandaşın su sayacı faturasını zamanında ödeyememesi nedeniyle sökülmüştür. Borcunu bir süre sonra kapatmasına rağmen, ayrıca 300 TL ek ödeme yapması durumunda sökülen eski sayacının yerine kartlı su sayacının takılacağını bilgisini ASKİ yetkililerinden öğrenen abone susuz kaldığı için kurumu mahkemeye vermiştir. Mahkeme sonucunda ASKİ'nin bu uygulamasının yürütülmesi 26.11.2008 tarihli mahkeme kararı ile sona erdirilmiştir. Tüm bu yaşanan olumsuzluklara ek olarak 2007'de önlemlerin alınmaması sonucu Ankaralı vatandaşlar susuz kaldığında, 2. derece kalitede içme suyu sayılan Kızılırmak suyunu kullanan ASKİ musluk suyuna yönelik sosyal algıyı da olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye'de bu örneklere benzeyen onlarca özelleştirme mevcuttur. Bu özelleştirme süreci 23 Haziran 2006 tarihinde onaylanan İller Bankası ile Dünya Bankası arasında imzalanmış olan 212.9 milyon Avro'luk Belediye Hizmetleri Projesi ile daha da hızlanmıştır. Bu anlaşma ile İller Bankası yatırımlarında dış finansmanın payını artırmıştır. Ayrıca bu

projenin uzatılması için Dünya Bankası'na başvurmuş ve Bankanın İcra Direktörleri Kurulu 6 Mayıs 2010 tarihinde İller Bankası'na devam etmekte olan Belediye Hizmetleri Projesi için 178.2 milyon Avro tutarında bir ilave finansman sağlanmasını onaylamıştır. Projeye katılan belediye ve belediye şirketlerini kapsayan ve sürdürülebilir çevresel hizmetlerin geliştirilmesi amaçlı bu proje ile İller Bankası, Dünya Bankası'ndan aldığı krediyi yerel yönetimlere kullandırmaktadır.

26 Ocak 2011 tarihli 6107 sayılı İller Bankası Kanunu ile bankanın ismi İlbank A.Ş. olarak değiştirilmiştir. Kanunda bankanın yurt içi ve yurt dışı finansman kurumlarıyla işbirliği yapabileceği, bunların katıldığı ulusal ve uluslararası kuruluşlara üye olabileceği ve bunlarla para ve sermaye piyasalarından ve her türlü fonlardan kaynak sağlayabileceği belirtilmektedir. Tüm bu gelişmelere bakıldığında İller Bankası'nın kamu kredileri sağlama rolünden uzaklaşıp Dünya Bankası'ndan sağlanan krediyi anlaşmada yer alan şartlar doğrultusunda yerel yönetimlere dağıtma rolüne doğru yaklaştığı söylenebilir (TMMOB 2009).

Türkiye'de Ambalajlı Su Sektörü

Türkiye'de 1990'larda özellikle büyük şehirlerde su hizmetlerinde ortaya çıkan çeşitli sorunlar (su kesintileri ve düşük kalitede su) toplumun su hizmetlerinde kamu yönetimine olan güvenini büyük ölçüde sarsmıştır. Bu durumdan kârlı çıkan çeşitli doğal kaynaklardan su temin eden ve dağıtan özel su istasyonları olmuştur. Su sorunlarının yaşandığı dönemlerde sayıları hızla çoğalan bu küçük ölçekli şirketlerle birlikte açık ve sağlığa elverişsiz pek çok su istasyonu da bu pazara girmiştir. Sağlık Bakanlığı bunlar üzerinde geçici izinler vererek denetim sağlamaya çalışsa da, 18 Ekim 1997 tarihli yeni bir yönetmelikle bu su istasyonlarının bir bölümü kapatılmış ve Bakanlık tarafından açık suya alternatif olarak 19 litrelik polikarbonat damacana ambalajına izin verilmiştir.

Böylece şebeke suyunu içme suyundan ayıran bir sosyal algı bakanlık tarafından da onaylanmış ve yıllar içinde yerleşip derinleşmiştir. Günümüzde kent yaşamında pek çok insan evdeki musluktan akan suyu sadece temizlik amaçlı kullanırken, içmek için damacanada ya da pet şişede satın aldığı suya musluk suyunun yüzlerce katı[13] para ödemektedir. Bunda yaşanan ve toplumsal bir mesele haline dönüşen şebeke suyu hizmetlerindeki sorunlar şüphesiz çok önemli paya sahiptir. Ancak zaman içinde ambalajlı su kent kültürün bir parçası haline gelmiş ve artık fiziksel olduğu kadar sosyal bir olgu halini de almıştır.

Örneğin Türkiye'de 2009 yılında yıllık kişi başına ortalama ambalajlı su tüketimi 38 litresi pet ve 88 litresi damacana olmak üzere toplam 126 litre olarak gerçekleşmiştir. Bu miktar AB ve AB ülkeleri ortalamaları ile kıyaslandığında (Bkz şekil 16) Türkiye'de ambalajlı su tüketiminin AB ortalamasının (104 litre) üzerinde olduğu ortaya çıkmaktadır. AB ülkelerine bakıldığında ambalajlı su tüketiminin çok farklı miktarlarda gerçekleştiği görülmektedir. AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'nin ambalajlı su tüketimi açısından İtalya (189,1 litre) ve Almanya'dan (165,3 litre) sonra üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir.

13 Kıyaslamaya temel teşkil eden şebeke suyunun fiyatına göre 300 ile 350 katı arasında değişmektedir.

Şekil 16. Kişi başına düşen yıllık ambalajlı su tüketiminde AB ve AB ülkeleri (2009 yılı)

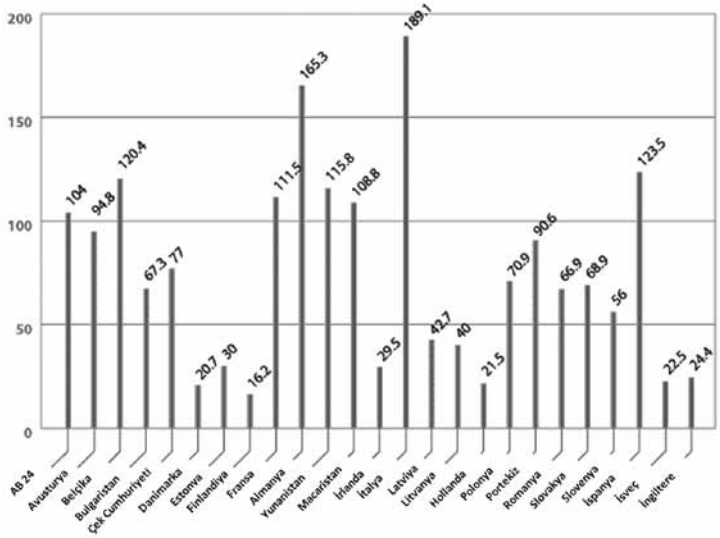

Kaynak: (www.efbw.eu)

Türkiye'de ambalajlı su sektörünün gittikçe büyüyen bir pazara sahip olduğu görülmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2010) verilerine göre 2007 yılında toplam cirosu yaklaşık 2.5 milyar TL olan sektörün cirosu 2008'de 3 milyar TL, 2009'da 3.1 milyar TL ve 2010'da 3.3 milyar TL'ye ulaşmıştır (Bkz şekil 17). 2011 yılı için beklenen ciro ise 3.45 milyar TL civarındadır.

Şekil 17.Türkiye'de ambalajlı su pazarında yıllık ciro ve su satışı

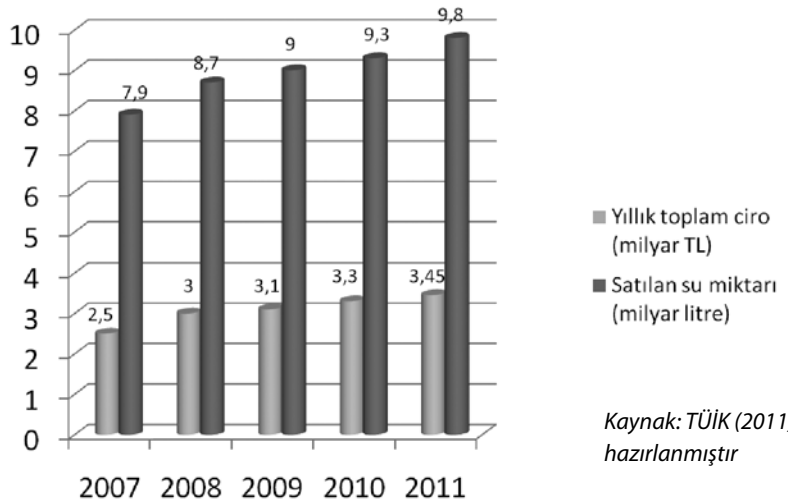

Kaynak: TÜİK (2011) verilerine göre hazırlanmıştır

2007'de ambalajlı su pazarında toplam 7.9 milyar litre su satılmış, bunun toplamının %74'ünü damacana, %26'sını ise pet şişe suyu oluşturmuştur (Bkz şekil 18). 2008'de su pazarında 8.7 milyar litreye su satılmış, bunun %70'ini damacana, %30'unu ise pet şişe suyu oluşturmuştur. 2009 yılında su pazarı hacmi 9 milyar litreye ulaşmış ve bunun %69'u damacana ve %31'ini pet satışı kanalından gelmiştir. 2010'da Türkiye'de su pazarı hacmi yaklaşık 9.3 milyar litreye ulaşmış ve bunun %67'sini damacana %33'ünü ise pet şişe suyu oluşturmuştur. Görüldüğü Türkiye'de pet şişe su tüketimi hızla artmaktadır.

Şekil 18. Türkiye'de ambalajlı su kullanımı (damacana ve pet)

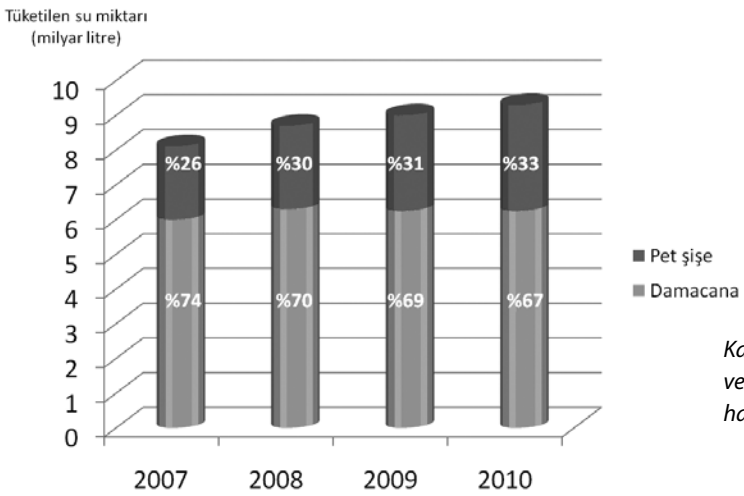

Kaynak: SUDER verilerine dayanılarak hazırlanmıştır

Türkiye'de ambalajlı su sektöründe görece kısa süre içinde büyük bir genişleme gerçekleştiği ve daha fazlası beklenmekte olduğu için küresel su şirketleri Türkiye pazarına girmişlerdir. Türkiye'de ambalajlı su pazarında Danone, Nestle, Pepsi ve Coca Cola gibi küresel markalar ile birlikte çoğunluğunu yerel firmaların oluşturduğu 250 civarında şirket olduğu tahmin edilmektedir. Adı geçen küresel şirketler Türkiye'de pet şişe suyu pazarının yarısına sahiptir. Damacana suyunda ise durumun farklı olduğu adı geçen şirketlerin yerel olanlara göre daha az paya sahip oldukları bilinmektedir. Dikkat çekici bir durum Danone'nin Hayat'ı, Coca Cola'nın Damla'yı, Nestle'nin Erikli'yi ve Pepsi'nin Aqua'yı satın alırken su markalarının isimlerini değiştirmemesidir. Bunun bir satış düşürmeme yöntemi olduğu bilinmektedir.

Bu dünya devlerinin imajlarını iyileştirmek amacı ile çeşitli su kuruluşlarına yaptığı bağışlar da dikkat çekicidir. Bunlardan bazıları şöyledir (www.suhakki.org):

- 2009 yılında, Nestle Waters North America, Kızıl Haç Su ve Sağlıklı Yaşam Programları (Red Cross Water and Sanitations Programs) yaklaşık 1.4 milyon dolar

bağışladığını ve su eğitimi konusunda yayınlar yapan WET Projesi'ni (Öğretmenler için Su Eğitimi) desteklediğini açıklamıştır. [14]

- Coca-Cola Vakfı, dünya çapındaki birkaç önemli nehrin etrafındaki su havzalarını geliştirmek için Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF) ile 20 milyon dolarlık bir ortaklık oluşturduklarını duyurmuştur.[15]

- 2008'de PepsiCo 2005 yılından beri gelişmekte olan ülkelerdeki su projelerine 15 milyon dolardan fazla kaynak aktardığını bildirmiştir.[16] PepsiCo ayrıca, Ethos Water marka bir su satmak için Starbucks ile ortaklık kurmuştur.[17] Starbucks satılan her şişe Ethos Water için, gelişmekte olan ülkelerdeki su programlarına kaynak sağlayan Ethos Water Fonu'na 5 sent vermektedir.[18]

Bu şirketlerin su derneklerine yaptıkları bağış miktarı, ambalajlı su endüstrisinin yerel su kaynakları üzerindeki etkisini ortadan kaldırmıyor olmasının yanı sıra su satışında elde ettikleri kazanç düşünüldüğünde söz konusu bağışlar görece oldukça az miktardadır (www.suhakki.org):

- Nestle Waters North America ise 2007'de 3.8 milyar dolar gelir elde etmiş ve yardım derneklerine 2.6 milyon dolar bağışlamıştır, yani şişelenmiş su satışından elde ettiği gelirin sadece %0,07'sini bağışlamıştır. [19]

- Pepsi tüm sudan, gazlı alkolsüz içecekler, meyve suları, kahveler, çaylar ve enerji içeceklerinden elde ettiği gelirin sadece yaklaşık olarak %0,01'ini bağışlamıştır. [20]

Ambalajlı su sanayisinin bu noktaya gelmesinde sosyal endişe yaratma (su kıtlığı ve kirliliği ile ilgili bir kriz gündemi yaratmak ya da krizin boyutlarını abartmak), baştan çıkartma (medya araçlarıyla reklam yaparak ambalajlı suyu sağlık, haz, doğallık ve temizlik gibi olumlu kavramlarla özdeşleştirme) ve aldatma (bazı küresel markaların musluk suyunu belirli işlemlerden geçirerek satması) mekanizmalarını iyi kullanması yatmaktadır. Aldatma durumuna çok ilginç bir örnek olması açısından Avrupa Şişe Suyu Federasyonu'nun (EFBW) aşağıdaki açıklaması şöyledir:

> Genellikle bir yetişkinin günlük yiyecek ve su tüketimi 3500-5000 litre sanal suya denk gelirken, bir litre şişe suyunun üretilmesi için iki litreden daha az ilave su gerekmektedir. Bu nedenle, şişe suyu tüketmek suyu korumanın etkili bir yoludur denilebilir (www.efbw.eu).

14 Nestle Waters North America. [Basın Açıklaması] "Supporting Water: World Water Day and Beyond." 19 Mart 2009 (www.suhakki.org).

15 The Coca-Cola Company. [Basın Açıklaması] "The Coca Cola Company Pledges to Replace the Water is Uses in its Beverages and Their Production." 5 Haziran 2007 (www.suhakki.org).

16 PepsiCo. "Performance with Purpose: Creating a Better Tomorrow for Future Generations." [Corporate Citizenship Report] 2008 (www.suhakki.org).

17 Starbucks [Basın Açıklaması] "Ethos Water and H2O Africa Join Forces to Help Alleviate the World Water Crisis." 6 Mart 2008 (www.suhakki.org).

18 Starbucks [Basın Açıklaması] "Ethos Water and H2O Africa Join Forces to Help Alleviate the World Water Crisis." 6 Mart 2008 (www.suhakki.org).

19 Nestle Waters North America. [Web sitesi] Beverage Marketing Corporation'dan alınan ciro verisi, 2008 (www.suhakki.org).

20 PepsiCo [Yıllık rapor] "We are Performance with a Purpose" 2008. Hesaplama: 5 milyon / 43 milyar = 0,00012 = %0,012 (www.suhakki.org).

Oysaki ambalajlı su sektörünün yarattığı etkiler çok daha çeşitlidir. Bunlar şöyle sıralanabilir (www.suhakki.org):

- Şişelenmiş su için kullanılan kaynak suları ekolojik hassasiyeti yüksek bölgelerden gelmektedir.
- Yeraltı suyunu pompalayarak çıkarmak hem yeraltındaki hem de etrafta bulunan göl, nehir ve akarsu gibi kaynakların su seviyesinin azalmasına neden olmaktadır.
- Paketlenmiş içecekler ile karşılaştırıldığında, en düşük su ve karbon ayak izine sahip su, şişe suyu değil çeşme suyudur.
- 2007'de ABD'de şişelenmiş su üretimi için 32 ile 54 milyon varil petrole eşit -yani bir yılda 1.5 milyon arabaya yetecek yakıta eşdeğer - enerji kullanılmıştır.
- Enerji açısından, pet şişe üretimi, su çıkarma, şişeleme ve dağıtım işlemleri, çeşme suyu üretiminden 2000 kez daha maliyetlidir.
- 2006'da dört su şişesinden sadece biri geri dönüştürülebilirken; bu orana göre milyonlarca ton boş plastik şişesi çöpe gitmiştir.
- Şişelenmiş suyun dağıtımı için enerji kullanılmakta, dolayısıyla su dağıtımı iklim değişikliğine önemli derecede katkıda bulunmaktadır.

Anlaşıldığı gibi Türkiye'de pet şişelerde satılan su pazarının yarısını ellerinde bulunduran bu dört şirket Türkiye de dâhil olmak üzere tüm dünyada su kaynaklarının tükenmesine ve kirlenmesine, katı atık (pet şişeler) birikimine, yoğun enerji kullanımına ve karbon emisyonuna neden olmaktadır. Bir başka boyutta ise bu şirketler kendilerine ait olmayan su kaynaklarını kiralama ya da satın alma yolu ile bu kaynaklara birinci derecede bağlı olarak yaşayan yerel toplulukları yoğun bir ekolojik adaletsizliğe maruz bırakmaktadır. Neden oldukları bu olumsuzlukları yaptıkları görece önemsiz miktarlardaki bağışlar ve yürüttükleri sosyal sorumluluk projeleri ile maskelemeye çalışan su şirketlerinin dünya su pazarındaki genişleme trendleri düşünüldüğünde yakın gelecekte sayılan tüm bu olumsuzlukların katlanarak artacağı ortadadır.

Türkiye'de suyun özelleştirilmesinin genel ölçeğinde olanlara baktığımızda ise başka bir gelişme dikkat çekicidir. TEMA Vakfı Kasım 2010 tarihli bir Su Kanunu Tasarısı Taslağı hazırlamıştır. TEMA Vakfı öncülüğünde uzmanlarca hazırlanan ve Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın yasa tasarısı ile birleştirilerek oluşturulan 3 Temmuz 2005'te kabul edilen 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu düşünüldüğünde, Vakfı'n önerdiği Su Kanunu Tasarısı Taslağı'nın da benzer şekilde oluşturulacak muhtemel bir su yasası üzerinde önemli bir etkisinin olacağını tahmin etmek zor değildir. TEMA'nın hazırladığı Su Kanunu Tasarısı Taslağı incelendiğinde birbirine zıt kavramların bir arada kullanımına örnek teşkil eden çeşitli maddeler görülmektedir. Örneğin Tasarı Taslağı'nda su kaynaklarının korunmasının esas olduğu belirtilirken, bunun ekonomik doğrultuda gerçekleştirilmesi gerektiğinden bahsedilmektedir.

Özet olarak, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşları Türkiye'de kamusal kaynakların ve hizmetlerin devlet yönetiminden uzaklaştırılarak özel şirketlere devredil-

mesi politikalarını ve modellerini yıllar içinde imzalanan onlarca Stand-by ve yüzlerce ikraz anlaşması ile ülkenin gündemine taşımış ve yerleştirmiştir. Bugün Türkiye'de suyun çıkarılması, işlenmesi, dağıtımı, atıksuyun toplanması ve arıtılması gibi su hizmetlerinin tüm aşamalarında ticarileştirilme ve özelleştirilme süreci yaşanmaktadır. Ve hatta su kaynaklarının kendisi kamu alanından çıkarılmakta ve kullanım hakkı gibi yasal mekanizmalarla ticarileştirilmekte ve özelleştirilmektedir. Böylece tüm canlılar için ortak bir yaşam kaynağı olan su, birincil amacı suyu ekonomik bir metaya dönüştürüp ondan kâr elde etmek olan sermaye gruplarının ellerine teslim edilmektedir.

3.2.5. Uluslararası Finans Kuruluşlarının Türkiye'de Suyun Özelleştirilmesindeki Rolü

Türkiye'de suyun özelleştirilmesi diğer alanlardaki özelleştirmelerden ayrı düşünülemeyeceği için Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ile doğrudan ilişkilidir. Türkiye'de büyük maliyeti olan ve yüksek teknoloji isteyen baraj ve HES gibi hidrolik yapıların, şebeke suyu altyapılarının, atıksu arıtma merkezlerinin inşa edilmesi için zaman zaman Dünya Bankası'ndan kredi alınmış ve imzalanan ikraz anlaşmaları sonucunda Türkiye kamu sisteminde çeşitli değişiklikler yapmak durumunda bırakılmıştır. Kredi veren finansal kuruluşlar, söz konusu borcu belirli şartlar altında vermektedir. Bunlar anlaşmadan anlaşmaya değişiklik gösterse de genel olarak kamusal kaynakların ticarileştirilerek özel sektör eliyle serbest pazar ortamında ve şartlarında işletilmesi ve yönetilmesine yönelik politik ve yasal değişiklikleri içermektedir.

Türkiye'de baraj ve HES gibi büyük hidrolik yapıların yapımı ve işletilmesi faaliyetlerinin DSİ ve EİEİ gibi kamu kuruluşlarından Yap-İşlet-Devret (YİD) modeli ile küresel su şirketlerinin ve onların yereldeki temsilcilerine devredilmesi IMF ve Dünya Bankası ile imzalanan borç anlaşmalarının kaçınılmaz sonudur. Türkiye Dünya Bankası ile 60 yıllık ilişkisi içersinde birbirini izleyen yapısal uyum kredilerinin bir sonucu olarak DSİ tarafından yapılmış pek çok sulama tesisini sulama birliklerine ve kooperatiflerine devretmek durumunda kalmıştır. Yine kamunun daraltılması politikaları çerçevesinde belediyelerin su ve kanalizasyon hizmetleri ve altyapıları için gereken finansal ve teknik desteği veren İller Bankası bir dizi değişiklikten sonra artık neredeyse sadece Dünya Bankası ve diğer bölgesel yatırım bankalarından gelen dış kaynaklı krediyi belediyelere paylaştırma işini yürütülen bir kurum haline gelmiştir.

Türkiye'de özelleştirme sürecinin baş mimarları olan bu iki küresel finansman kuruluşundan IMF ile başlanacak olursa bu kurum, kredi verdiği ülkeye sorunlarını kalıcı olarak çözmeyi hedefleyen yapısal reformlar önermekte ya da şart koşmaktadır. Kamu kaynaklarının ve hizmetlerinin uluslararası serbest piyasada özel sektör eliyle yürütülmesi yönünde gereken KİT değişimleri, daraltmaları ya da özele devirleri bu şartlardan bazılarıdır. Türkiye 1961 yılından bu yana IMF ile 19 kez Stand-by anlaşması imzalamış (Bkz tablo 2) ve bu anlaşmaların şartları olarak özelleştirme yönünde çeşitli reformlar ve düzenlemeler yapmıştır.

Tablo 2. Türkiye'nin IMF ile imzaladığı Stand-by Anlaşmaları

Türkiye'nin IMF Stand-by Anlaşmaları	Tarih	Süre (Ay)	Öngörülen Kredi (milyon $)	Kullanılan Kredi (milyon $)
1	1 Ocak 1961	12	55	24
2	30 Mart 1962	9	46	22
3	15 Şubat 1963	11	32	32
4	15 Şubat 1964	11	32	28
5	1 Şubat 1965	12	32	0
6	1 Şubat 1966	12	32	32
7	15 Şubat 1967	11	40	40
8	1 Nisan 1968	9	40	40
9	1 Temmuz 1969	12	40	15
10	17 Ağustos 1970	12	132	132
11	24 Ağustos 1978	24	441	132
12	19 Temmuz 1979	12	368	338
13	18 Haziran 1980	36	1.838	1.838
14	24 Haziran 1983	12	331	83
15	4 Nisan 1984	12	331	248
16	8 Temmuz 1994	14	897	682
17	22 Aralık 1999	36	22.105	17.254
18	4 Şubat 2002	36	18.846	16.846
19	11 Mayıs 2005	36	9.860	9.860

Kaynak: www.hazine.gov.tr

Dünya Bankası da IMF'ye benzer şekilde üye ülkelere finansman faaliyetleri kapsamında kredi vermektedir. Bunlar Yapısal Uyum Kredisi (SAL), proje kredisi ve karma kredi olmak üzere üç şekilde gerçekleşir. Dünya Bankası, SAL ile çeşitli reformların yapılmasını talep etmekte, ekonominin genelinde, finans, endüstri ve tüm sektörlerde serbestleşmenin sağlanması, özelleştirmenin hızlandırılması, kamunun ekonomi içindeki payının azaltılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, istihdam ve teknolojinin teşvik edilmesi ve yoksulluğun azaltılması hedefleri doğrultusunda kredi kullandırdığı ülkeleri yönlendirmektedir (Candan 2007).

IMF ve Dünya Bankası'na göre artan altyapı ve hizmet ihtiyacının kamu kurumları ve finansmanı ile karşılanmasına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar ancak kaynaktan ve hizmetten yararlanlardan alınacak bedel ile çözülebilir. Doğacak kredi ihtiyacı ise ulusal veya uluslararası para piyasalarından sağlanmalı, kredi geri ödemesi de maliyetin bir parçası olarak kaynaktan ve hizmetten faydalananlardan alınacak bedelden karşılanmalıdır (Mert 2007). Bir başka ifadeyle alınan kredi vatandaşın cebinden çıkmaktadır.

Kamu hizmetleri ve altyapıların gerçekleştirilmesi için gereken finansı dolaylı olarak vatandaşa geri ödeten bu yaklaşımın meşrulaştırılması için IMF ve Dünya Bankası özel sek-

törü etkinlik, verimlilik, hız ve yüksek hizmet/ürün kalitesi kavramları ile özdeşleştirirken, kamuyu verimsizlik, düşük kalitede hizmet, yavaşlık ve bürokratik hantallıkla suçlamaktadır. Örneğin Dünya Bankası su sorunlarının nedenini suyun kamu eliyle yönetilmesine bağlamaktadır. Bankaya göre kamu ile ilgili başlıca sorunlar şöyledir (Mert 2007: 366):

1. Kamu kurumlarının bölgelerin ve sektörlerin arasındaki bağımlılıkları dikkate almayan parçalanmış ve bütüncüllükten uzak yapıda olmaları,

2. Politikaların iktisadi fiyatlandırma, finansal sorumluluk ve kullanıcı katılımını dikkate almayan ve yoksullara etkili hizmet sunamayan aşırı yaygın devlet kurumlarına dayalı olması,

3. Su kalitesi, sağlık ve çevresel faktörleri ihmal eden kamu yatırımları ve düzenlemelerinin mevcut olması,

Dünya Bankası ve IMF, özelleştirmeye yönelik beklentileri sanki her durumda doğruymuş gibi savunmaktadır. Örneğin hizmetten faydalananların bedel ödemeleri dolayısıyla daha sorumlu davranacakları ve bunun sonucunun kıt kaynakların en iyi şekilde tasarruflu kullanılmasını ve refahta artışı doğuracağı, böylece yoksulluğun azalması ile birlikte kalkınma sürecinin hızlanacağı gibi bir takım varsayımlar (Mert 2007) Dünya Bankası ve IMF söylemlerinde sıklıkla dile getirilmektedir.

Su kaynakları yönetimi için Dünya Bankası ve IMF gibi küresel kuruluşlar tarafından önerilen yaklaşımların ortak noktaları ise şöyledir (Mert 2007: 366):

1. Desantralize işletme ve dağıtım yapılarının oluşturulması,

2. Suyun ekonomik bir meta olarak ele alınması,

3. Yönetimde fiyatlandırmayı merkeze almak,

4. Çıkar gruplarının su yönetimine doğrudan katılımının sağlanması,

5. Kapsamlı bir politika çerçevesinin benimsenmesi.

Şüphesiz ki yerel yönetimlerin merkezi idarenin bağlayıcılığından uzaklaştıkça kendine özgü sorunlara daha etkin ve hızlı çözümler üretmesi mümkün hale gelmektedir. Bu aynı zamanda bir demokratikleşme ve özgürleşme sürecidir. Ancak küresel finans kuruluşlarının ve şirketlerin yerelleşme olgusu üzerine yaptıkları ısrarlı vurgunun temelinde demokratikleşme ve özgürleşme değil, yerelle merkezi idarenin denetleyiciliğinden ve korumacılığından uzak bir düzlemde buluşarak serbest pazarın hacmini artırma hedefi yatmaktadır. Nitekim sayısı onu bulmayan küresel su şirketi dünya su pazarının önemli bir bölümünü elinde tutmaktadır.

Suyun ekonomik bir meta olarak değerlendirilmesi gerektiği, bunun suyu korumanın en etkin yolu olduğu gibi söylemler ilk kez Dublin Beyanı (1992) ile ortaya atılmış ve o günden bu yana gittikçe artan bir kabul edilirlikle dünya devlet su politikalarına temel oluşturmuştur. Suyun ekonomik bir meta olarak kabul edilmesi onun özelleştirilmesi sürecine hizmet eden ilk basamaktır. Yaşamsal bir doğal varlık olan su ancak ekonomik bir

mal olarak görüldüğünde, parasını ödeyenin alacağı ödeyemeyenin de sahip olamayacağı bir düzen meşruluk kazanabilmektedir. Ekonomik güçle doğru orantılı bir su hakkı başlı başına bir ekolojik adaletsizlik nedenidir. Bu adaletsizliğe muhalif sosyal hareketlerin 1990'lı yıllarda küre ölçeğinde güçlenmeye başlaması ile birlikte Dünya Bankası ve IMF gibi çeşitli finans kuruluşlarının suyu tanımlamada bu toplumsal hareketlerin suyu bir hak olarak tarif eden söylemlerini kendininkilere eklemledikleri görülmektedir. Zira bu yeni eklektik söyleme göre su hem bir insan hakkı hem de ekonomik bir maldır. Birbiri ile çatışan bu iki söylemi bir araya getirmek uluslararası su piyasasının ve onun çıkarlarını koruyan kuruluşların sıklıkla başvurdukları yükselen kavramların içini boşaltma ve kendi söylemlerine dâhil etme taktiğinin son örneğidir.

IMF ve Dünya Bankası gibi finans kuruluşları ekonomik meta haline dönüşmekte olan suyu "doğru fiyatlandırma"nın, başka bir ifadeyle su hizmetlerinin her aşamasındaki (suyun çıkarılmasından kullanıcıya ulaşıp atıksu olarak tekrar toplanıp arıtılmasına kadar) maliyetin suyun fiyatına yansıtılması ve bu maliyetin belirli bir kâr oranıyla birlikte onu kullananlardan geri alınmasının suyu yönetmenin en etkin biçimi olduğunu iddia etmektedir. Yapay olarak maliyetinin altında hesaplanmış suyun ve su hizmetlerinin kamudaki finansal açığın ve buna bağlı gelişen sorunların temel nedeni olduğu iddia edilmektedir. Ayrıca "kirleten/kullanan öder" prensibinden hareketle suyu korumanın ancak suyu fiyatlandırmak veya ticarileştirmekle mümkün olabileceği savı da ortaya atılmakta ve yaygınlaştırılmaktadır. Bu aynı zamanda "ekonomik bedelini ödeyebilenin suyu kirletme hakkını da satın aldığı" anlamına gelmektedir. Zira suyu en çok kullananlar ve dolayısıyla kirletenler onu yaşamsal değil ekonomik amaçlarla kullanan ekonomik üretim sektörüdür. Üretim döngüsüne dolaylı ya da doğrudan kattığı suyun kirlenme bedelini ödeme gücüne sahip ekonomik sektör için kirleten öder prensibi iddia edildiği kadar su kirliğini önleyici ya da kısıtlayıcı olmamaktadır.

Çıkar gruplarının su yönetimine doğrudan katılımı ise katılımcılık gibi evrensel kavramların küresel sermayenin ve kuruluşlarının elinde yeniden yapılandırılışının bir başka somut örneğidir. Katılımcılığın demokratikleşme ve özgürleşmenin yapı taşı olduğu inkâr edilemez. Ancak kimin, neye, ne oranda ve nasıl katılacağı sorularının cevabı iyi verilmediği zaman bu kavram ekonomik güçlerin elinde bir kontrol silahı olmaktan öteye gitmemektedir. Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların suyun çok aktörlü kullanımı nedeniyle yönetimine her sektörün katılmasının bir zorunluluk olduğunu vurgulayan söylemleri, ekonomik sektörün ve piyasa mekanizmalarının su yönetiminde hâkim olması hedeflerini maskelemektedir. Suyun yönetiminde karar vermeden uygulamaya her aşamada katılımın esas aktörleri suyu insani ihtiyaçları için kullanan vatandaşlar olmalıdır. Ancak pratikte durum farklı işlemekte, su yönetimine katılım ekonomik sektör aktörleri ve devlet bürokratları ile sınırlı kalmakta ve bunlar ile sudan yaşamsal olarak faydalanan vatandaşlar arasında var olan temsiliyet orantısızlığı daha da derinleşmektedir.

IMF ve Dünya Bankası Stand-by ve ikraz anlaşmaları gibi araçlarla borç verdikleri ülkelerde suyun ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesi için kapsamlı bir çerçeve politika içinde reformların başlatılmasını ve geliştirilmesini şart koşmaktadır. Bu kuruluşlardan

kredi almış olan pek çok ülkede kamu hizmetlerinin ve kaynaklarının ticarileştirilmesi ve özel sektöre devri süreci öngörüldüğü gibi kolay ve hızlı olmamış, gerek hukuksal gerekse kültürel uyuşmazlıklar nedeniyle bir bütünlük arz etmeyen eklektik reformlar yavaşlamış ya da başarısızlığa uğramıştır. Dünya Bankası ve IMF bu tecrübelerden hareketle tüm sektörlerde ve alanlarda var olacak yapısal değişimlerin suyun özelleştirilmesi için önemini vurgulamakta, bütünlükçü ve kapsamlı politikaların oluşturulmasının bu nedenle şart olduğunu belirtmektedir. Dünya Bankası'nın Yapısal Uyum Kredileri ile başarmaya çalıştığı tam olarak budur.

Türkiye özeline dönecek olursak, Dünya Bankası ile 1950 yılından itibaren çeşitli kredi anlaşmaları imzalanmıştır. Bu anlaşmaların sayısı yıllar içinde artış göstermiştir ve günümüzde 200'e yaklaşmıştır. Sektöre göre bakıldığında en fazla sayıda anlaşmanın tarımda ve onun ardından enerji sektöründe imzalanmış olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'de su politikalarının oluşturulmasında Dünya Bankası'nın oynadığı belirleyici rol bu durumdan kaynaklanmaktadır. Güler (2002) Dünya Bankası ile imzalanan ikraz anlaşmalarının 1980'lere kadar dar kapsamlı ve verimlilik artışı gibi teknik hedeflere yönelik olduğunu, 1980'lerden itibaren ise her sektör ve alanda Yapısal Uyarlama Kredisi projeleri gibi Türkiye'de kamu yönetimini yeniden yapılandırmaya yönelik kredi anlaşmalarının yoğunlaştığını belirtmektedir. Bu krediler ülkenin kalkınma stratejisini ihracata dönükleştirmeye ve bunu gerçekleştirmek için öncelikle KİT'lerin tasfiye edilmesine, mali sistemin serbestleştirilmesine ve enerji politikalarının piyasa mekanizmasına uygun hale getirilmesine yöneliktir (Güler 2002).

Bu anlaşmalarla birlikte önceki paragraflarda bahsedilen Dünya Bankası'nın su kaynakları yönetimi için önerdiği yaklaşımların ortak noktaları Türkiye'de su politikalarının temelini oluşturmuştur. Ülkede su yönetiminde otorite olan DSİ'nin kuruluşunun (1954) ilk yıllarından itibaren Dünya Bankası ile çeşitli projelere imza attığı görülmektedir. Banka ile 1985'te imzalanan Tarım Sektörü Yapısal Uyarlama Kredisi'nin (Tarım SECAL) ardından 1986-1992 yıllarını kapsayan Sulama ve Drenaj Geliştirme Programı imzalanmıştır. Proje zamanında bitmediği ve ek bütçe istendiği için Dünya Bankası "sulama tesislerin işletiminin su kullanıcı birliklerine devri" gibi çeşitli özelleştirmeci çalışmalara başlanması durumunda kredi kapanmasını önleyeceğini belirtmiştir (TMMOB 2009). Bu açıklamayla birlikte DSİ kurduğu sulama tesislerinin işletmesini şartsız olarak hızla sulama birliklerine devretmeye başlamıştır (TMMOB 2009). Dünya Bankası ile 1997'de imzalanan Sulama Yönetimi ve Yatırımlarda Katılımcı Özelleştirme Projesi'nin amaçları da özelleştirmeyi güçlendirmeye yöneliktir. Projede kamunun sulamaların işletme ve bakımı için sağladığı finansman, sübvansiyon ve yönetim rolü "yüklerinin hafifletilmesi" amaçlandığı belirtilmektedir. Dönemin DSİ Genel Müdürü Doğan Altınbilek'in bahsi geçen projeleri ile ilgili verdiği 12 Ocak 1999 tarihli demeçte ülkede mevcut sulama tesislerinin %83'ünün çiftçilere devredildiğini ve "Türkiye'nin en büyük gizli özelleştirmelerinden biri"nin gerçekleştiğini belirtmesi durumu özetler niteliktedir.

Dünya Bankası'yla 1980'lerden itibaren imzalanan çeşitli Yapısal Uyum Kredileri ile Türkiye'de şebeke suyu hizmetlerinin de özelleştirilmesinin önü açılmıştır. Kamu kuruluşla-

rının işletme alanından çekilerek daraltılmasını şart koşan bu anlaşmaların hedeflerinden birisi de İller Bankası olmuştur. İller Bankası zaman içersinde belediyelere su altyapıları gibi yüksek maliyet gerektiren faaliyetlerde başta Dünya Bankası kaynaklı olmak üzere dış finansman paylaştıran bir kuruma dönüşmüştür. Çınar (2004) bununla eş zamanlı olarak çeşitli kanunlarla su ve kanalizasyon hizmetlerinin finansmanının doğrudan belediyelere bırakılmış olduğunu ve bununla daha önceden yok denecek kadar az başvurulan ticari kredi ve dış kredi kullanımının genişletilmesinin hedeflendiğini belirtmektedir. Türkiye'de pek çok belediye Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalarla su hizmetlerini gerçekleştirmek için çok uluslu su şirketlerine (1995'te Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü ile Fransız su şirketi Suez arasında yapılan anlaşma gibi) başvurmak zorunda bırakılmış ya da kendisi şirket gibi kâr mantığı ile su hizmetlerini yürütmeye başlamıştır (ASKİ'nin ön ödemeli su sayaç uygulaması gibi).

Dünya Bankası'nın 1990'larda iyice yoğunlaşan küresel piyasa merkezli su politikalarına yönelik kredi şartlarının etkisinde yapımı büyük masraf ve yüksek teknoloji gerektiren hidrolik yapıların inşası ve işletilmesi faaliyetleri, DSİ'den özel sektöre devredilmeye başlanmıştır. 8 Haziran 1994 tarihli 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun bu süreci başlatmıştır. İzmit Su Projesi kapsamında inşa edilen yapımı 1995 yılından itibaren YİD kapsamına alınan Yuvacık Barajı Türkiye'de bu model kapsamında inşa edilen ilk barajlardan biri olmuştur.

Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun'un 24. Maddesi'nde yıllar içersinde yapılan değişiklikler ile DSİ'nin su kaynaklarının geliştirilmesi için kurduğu her türlü tesisin kurulması, işletmesi ve bakımı için yapılan tüm harcamaların bu tesislerden faydalanacak olanlar tarafından geri ödenmesi şart koşulmuştur. Dünya Bankası ve IMF tarafından yaygınlaştırılan merkezi idarenin işletmeden çekilerek denetim ve düzenleme rollerine soyunması ve suyun etkin yönetimi için "kullanan öder prensibi"ninden yola çıkarak suyun maliyetinin kullanıcılardan geri alınması politikalarının Türkiye'de hukuksal zemine oturtulmasında bu yasa belirleyici olmuştur.

Dünya Bankası'nın 1980'lerden itibaren başlayan ve 1990'lara kadar hemen her yıl farklı sektörlerde ve alanlarda gerçekleşen Yapısal Uyum Kredisi projelerinin önemli bir sonucu da 3 Mart 2001'de yürürlüğe giren 4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu'dur. Bu kanunla DSİ ve EİEİ tarafından geliştirilen enerji projeleri özel sektör başvurularına açılmıştır.

Özetlenecek olursa, IMF ve Dünya Bankası yarım asrı aşan bir zaman diliminde Türkiye ile imzaladığı yüzlerce ikraz ve onlarca Stand-by anlaşmaları ile kamusal yönetimi desantralize etme ve daraltma, suyu ve su hizmetlerini ticarileştirme, çıkar gruplarının su yönetimine doğrudan katma ve suyu küresel piyasa merkezli yönetme yönündeki yaklaşımlarını ülkenin siyasi gündemine getirmiş ve çeşitli reformlarla kurumsallaştırmıştır. Günümüzde Dünya Bankası kaynaklarıyla finanse edilen proje kredileri çeşitli nedenlerle azalmış ve Türkiye'nin kullandığı dış krediler içindeki görece büyüklüğü gerilemiş (Candan 2007: 69) olsa da Türkiye'de suyun özelleştirilmesi bugün de IMF ve Dünya Bankası'nın attığı temeller üzerine inşa edilmektedir.

3.2.6. Türkiye'de Özel Sektörün Su Politikalarına Bakışı

Türkiye'de su sorunlarının ilk kez kapsamlı olarak gündeme gelmesi, Dünya Su Konseyi'nin (WWC) düzenlediği ve 2009 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen 5. Dünya Su Forumu arifesine denk gelmektedir. Bu önemli küresel organizasyona hazırlık sürecinde Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve Ulusal Sanayici ve İşadamları Derneği (USİAD) su yönetimine ilişkin çeşitli raporlar hazırlamış ve kendi vizyonlarından Türkiye'deki su sorunlarını yorumlamış ve bunlara çözüm önerilerini kamuoyuyla paylaşmışlardır. Bu bölümde bu raporlar kısaca ele alınacak ve Türkiye'de özel sektörün suya ve su politikalarına bakışı özetlenecektir.

TÜSİAD 1971 yılında kurulmuştur. Bu yılda kuruluşunu, Türkiye'de "işlemeyen ve kriz üreten kapalı ekonomi sistemine iş dünyasının bir tepkisi" olarak değerlendiren TÜSİAD, bu kapalılık ile Türk ekonomisinin yola devam edemeyeceğini ve bu şekilde ülkenin önemli refah kaybına uğrayacağını savunarak ortaya çıkmış bir dernektir (www.tusiad.org). TÜSİAD Tüzüğü'nün 2. maddesinde derneğin genel amaçları şöyle açıklanmaktadır (www.tusiad.org):

> TÜSİAD, İnsan Hakları Evrensel ilkelerinin, düşünce, inanç ve girişim özgürlüklerinin, laik hukuk devletinin, katılımcı demokrasi anlayışının, liberal ekonominin, rekabetçi piyasa ekonomisinin kurum ve kurallarının ve sürdürülebilir çevre dengesinin benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına ve gelişmesine katkı sağlamayı amaçlar.

TÜSİAD'ın 2009 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen 5. Dünya Su Forumu öncesinde Türkiye'de su konusunda hazırlamış olduğu 2008 yılına ait iki önemli rapor mevcuttur. Bu raporlar derneğin Türkiye'de su yönetimine ve sorunlarına yönelik politik bakışını net bir biçimde ortaya koymaktadır. Bunlardan biri "Türkiye'de Su Yönetimi Sorunlar ve Öneriler", diğeri de "Dünya Su Krizine Çözüm Arayışları: Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı. Dünya Örnekleri Işığında Türkiye için Öneriler" adlarıyla yayımlanmıştır.

Bahsi geçen çalışmalardan ilki olan "Türkiye'de Su Yönetimi Sorunlar ve Öneriler" isimli rapor, su yönetimine yönelik küresel politikalardan genel olarak bahseden ve Türkiye'de de su yönetiminin bu küresel gelişmelere entegre olması gerektiğini savunan politik bir dokümandır. Rapor, kişi başına düşen yıllık su tüketimi miktarından yola çıkıp Türkiye'nin yakın gelecekte su fakiri ülkeler arasında yer alacağını belirterek konuya girmekte ve "nüfusunun çoğalması, tarımsal ve endüstriyel faaliyetlerin gelişmesi ve yaşam standartlarının yükselmesinden kaynaklanan su kullanıma olan talebin artışının" bu durumun nedenleri olduğu belirtmektedir (TÜSİAD 2008a). İlk bakışta, raporun Türkiye'de su kısıtlılığının etkisini azaltmanın en etkin yolu olarak "kullanılabilir su potansiyelinin kirlilik önleme, teknolojik ve tasarruf yöntemleriyle arttırılması" ve "*talebi düşürücü politikalara ağırlık verilmesi*"ni (vurgu eklenmiştir) belirtmesi, derneğin "talep odaklı" söylemlerine ters düştüğü gibi bir kanıya neden olabilir. Ancak raporda hemen devam eden cümlede derneğin talep düşürücü politikalardan öncelikli olarak "nüfus ve göç kontrolü"nü kastettiği görülmektedir. TÜSİAD bu noktada BM, OECD ve Dünya Su Konseyi gibi küresel kuruluşlarla paralel bir söylem içinde su kaynaklarının tükenmesi

sorununda nüfus artışına ve dolayısıyla insani su kullanımına vurgu yapmaktadır. Oysaki su kaynaklarının kirlenmesi ve buna bağlı olarak tükenmesinde, onları en fazla miktarda kullanan tarım sektörü ve en yoğun biçimde kirleten endüstri sektörünün payı insani kullanımla kıyaslanamayacak kadar büyüktür.

Türkiye'de yaşanmakta olan su sorunlarını a) kayıp ve kaçakları önleyecek teknolojilerin yetersizliği, b) yatırım finansmanı sıkıntısı, c) su yönetimine tüm paydaşların (kentsel, endüstriyel ve tarımsal sektörün) katılamaması ve ç) "yasa çokluğunun" neden olduğu bir "yasa eksiliği" ile açıklayan rapor Türkiye'de bir an önce bir su yasası oluşturulması gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca suyun gelecekte "petrolden bile önemli bir doğal kaynak" olacağı vurgulanmakta ve bu nedenle suyun "ülke ihtiyaçları ve menfaatleri gözetilerek" kullanılması ve yönetilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

TÜSİAD'ın su konusuna yönelik hazırladığı diğer rapor olan "Dünya Su Krizine Çözüm Arayışları: Şebeke Suyu Hizmetlerine Özel Sektör Katılımı. Dünya Örnekleri Işığında Türkiye için Öneriler" ise suyu hem bir insan hakkı hem de ekonomik bir mal olarak tanımlamakta, suyun ekonomik yönüne yapılan vurguda "hedefin bir yandan su maliyet unsurlarını içerecek şekilde fiyatlandırılması neticesinde" israf edilmesi "alışkanlığının terk edilmesi, diğer yandan küresel su krizinin etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla yapılması gereken yatırımlar için gerekli finansman kaynağının sağlanması olduğu"nu belirtmektedir (TÜSİAD 2008b). Rapor, su kaynaklarının yönetiminde yaşanan temel sorunları "su kaynaklarının etkin olmayan biçimlerde yönetilmesi", "hizmet kalitesinin düşüklüğü ve bunun sonucunda ortaya çıkan çevre ve sağlığa yönelik negatif dışsallıklar", "karşılaşılan sorunlara kısa sürede çözümler üretilememesi", su ve atıksu hizmetlerinin kamu tarafından desteklenmesi sonucunda "maliyetin altında fiyatlandırılması nedeniyle su israfı", "aşırı istihdam" ve "gerekli altyapı yatırımlarını hayata geçirememek" olarak sıralamaktadır (TÜSİAD 2008b).

Çalışma kamu tarafından sübvanse edilen su hizmetlerinden sağlanan gelirin, su hizmet altyapılarının kurulması ve kalitesinin iyileştirilmesi için gereken finansmanı yaratamadığına vurgu yaparak, şebeke suyu hizmetinin bir ekonomik mal olarak piyasa içinde fiyatlandırılmasının yukarıda sayılan pek çok sorunu ortadan kaldıracağını ileri sürmektedir. Çalışmada Türkiye'de şebeke suyu hizmetlerinde yaşanmakta olan sorunlar ise a) çerçeve su yasasının henüz çıkmamış olması, b) yüksek kayıp-kaçak oranları, c) plansız şehirleşme, ç) hukuki ve idari yapıda gözlenen dağınıklık ve yetki paylaşımında belirsizlik, d) toplam su potansiyelinin kullanılmasını ve hizmet kalitesinin yükseltilmesini mümkün kılacak yatırımların kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimlerin kaynaklarından karşılanmasındaki güçlük ve buna bağlı finansman eksikliği ve e) yönetsel verimsizlik olarak sıralanmıştır.

İyi planlanmış bir düzenleme rejimi çerçevesi içersinde şebeke suyu hizmetlerine özel sektör katılımı ile bu sorunların bir bölümünün giderilmesinin mümkün olduğunun belirtildiği raporda bunun için de aşağıda sayılan şartların yerine getirilmesinin gerekliği olduğu belirtilmektedir (TÜSİAD 2008b):

1. Suyun "evrensel hizmet niteliği"nin düşük gelirli kesimlerin de suya erişimini korumak amacıyla teminat altına alınması.

2. Özel sektör katılımı çerçevesinde hem bu teminatı sağlayacak, hem de piyasa düzeneğinin işleyişini bozmayacak bir destekleme rejimi kurmak.

3. Güçlü bir düzenleme rejimi ile yapısal ayrışma, pazar için rekabet ve şebekeye erişim konularını düzenleyecek etkin bir rekabet politikası kurmak.

Raporda ele alınan konulara paralel olarak TÜSİAD Başkanı Arzuhan Doğan Yalçındağ 9.10.2008 tarihinde yaptığı bir yazılı açıklamada[21] şöyle demektedir:

> Türkiye için şebeke suyu hizmetlerine özel sektör katılımı düşünüldüğü takdirde, uygun düzenleme rejimi, politika yapıcı kurumların eşgüdümünde ve hizmetin özel sektör katılımına açılması öncesinde tesis edilmelidir. Bu yöntemle, toplam su potansiyelinin kullanılması ve hizmet kalitesinin yükseltilmesini mümkün kılacak yatırımların kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetimler tarafından gerçekleştirilmesinde karşılaşılan altyapı ve finansman sorunları bertaraf edilebilecektir.

Görüldüğü gibi TÜSİAD, su yönetimine özel sektörün katılımı ile su altyapılarının ve hizmet kalitesinin iyileştirilmesi için gereken finansmanın ve teknik/yönetsel bilginin sağlanacağını savunmaktadır. Zira derneğe göre kamu otoritesi eliyle su yönetiminde ortaya çıkan finansman eksikliği ve buna bağlı sorunların temelinde suyun maliyetinin altında fiyatlandırılması sonucu suyu kullananlardan yeterince getiri elde edilememesi sorunu yatmaktadır. TÜSİAD bu sorunu gidermenin yolunun suyun piyasa merkezi yaklaşımlarla fiyatlandırılması olduğu belirtilmekte ve suyun gittikçe artan maliyetine bağlı olarak doğabilecek düşük gelir gruplarının suya erişim hakkını teminat altına alabilmek için de bir destekleme rejimi kurulması gerektiğinin altını çizmektedir.

USİAD ise 5. Dünya Su Konseyi öncesinde su yönetimine yönelik üç rapor hazırlamıştır. Bunlardan ilki 2007 yılında yayımlanan "Su Raporu. Ulusal Su Politikası İhtiyacımız" adlı bir çalışma ve diğer ikisi ise 2008'de yayınlanan "Su ve Toprak" ve "GAP Raporu. GAP'ta Ne Oldu! Bölgede Ekonomik, Stratejik ve Siyasal Gelişmeler" isimli raporlardır. USİAD ayrıca 2010 yılında "Hidroelektrik Enerji için Acil Durum Tesbiti ve Öneriler" adında başka bir rapor daha yayımlamıştır.

2007 tarihli "Su Raporu. Ulusal Su Politikası İhtiyacımız" adlı USİAD raporu ulusal bir su politikasının temel amaç ve politikalarını (USİAD 2007: 144) şöyle sıralamaktadır:

- Toprak ve su kaynaklarının kullanımı ve yönetiminde ulusal bir devlet politikası oluşturulmalıdır.
- Toplum bilincinin yükseltilerek, toprak ve su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve toplum yararına kullanımı sağlanmalıdır.
- Toprak ve su kaynaklarının toplum yararına korunarak kullanılmasına yönelik gerekli hukuksal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

21 Evrensel gazetesi www.evrensel.net

- Ülke genelinde sürdürülebilir bir su yönetimi için kurumlar arası koordinasyon sağlanmalıdır.
- Detaylı ve kesin verilerin, bilimsel esaslar dikkate alarak elde edilmesiyle toprak ve su kaynaklarının planlı kullanılması sağlanmalıdır.
- Toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir kullanım ve yönetiminde bilimsel sürecin etkinliği artırılmalı, ileri teknoloji kullanma kültürü geliştirilmelidir.

Raporda gerekli olan mevzuat düzenlemelerine ilişkin olarak (USİAD 2008a: 146-147) a) sanayide daha az atıksu üretimi, yeniden kullanım ve geri dönüşüm teknikleri ile temiz üretim teknolojilerinin sağlanması ve teşvik edilmesi için düzenleme yapılması, b) yeraltı ve yerüstü sularının tahsisi, korunması, sektörel ve sektörler arası kullanımının planlanması gibi tüm hukuki boşlukları dolduracak bir Çerçeve Su Yasası'nın çıkarılması, c) yeraltı sularının bir parçası olan kaynak sularına ilişkin düzenlemelerin 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun kapsamına alınması, ç) su havzalarını mutlak koruma altına almak için yeni bir yasa çıkarılması, d) 6200 sayılı DSİ Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Yasası'nın uluslararası reçeteler doğrultusunda değil ulusal bir su politikasının etkili bir şekilde uygulanmasına olanak tanıyacak şekilde düzenlenmesi, e) sulama organizasyonları arasındaki dağınıklığı giderecek içerikte Sulama Kooperatifleri ve Birlikleri Yasası'nın çıkarılması, f) 441 sayılı Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin değiştirilmesi ve yeni kurumsal yapının bir yasa ile düzenlenmesi, g) Milli Eğitim Bakanlığı müfredatında su kaynaklarının korunmasına ilişkin düzenlemeler yapılması, ğ) toplanan su ve atıksu bedelleri ile ulusal fonların kullanımı için mekanizmanın oluşturulması ve önceliklerin belirlenmesine yönelik hukuksal düzenlemelerin yapılması ve h) Ar-Ge Personeli Yönetmeliğinin daha etkin bir çalışmaya olanak tanıyacak şekilde düzenlenmesi gerektiği belirtilmektedir.

Rapor gerekli kurumsal düzenlemeleri ise (USİAD 2008a: 147-148) a) su kaynakları ile ilgili kamu yönetiminin güçlendirilmesi, b) "ekolojik havza yönetimi"nin esas alınması ve tüm verilerin merkezi, ortak bir birimde toplanması, c) DSİ'nin su kaynakları yönetiminde başlıca yetkili kurum olması ve ilgili kurumlarla eşgüdümü sağlaması, ç) Tarım ve Köyişleri Bakanlığı'nın toprak ve su kaynaklarına yönelik görev ve yetkilerinin açıklığa kavuşturulması, d) cezai yaptırımların uygulanması sağlanması, e) kullanıcıların fikirsel, fiziksel ve maddi katılımının sağlanması, f) sınıraşan su havzalarında bölgesel sosyo-ekonomik kalkınma boyutunda komşu ülkelerle işbirliği olanaklarının geliştirilmesi, g) dağınık ve küçük yerleşim birimlerinde toplulaştırılma ve yeniden yerleşimini sağlayacak düzenlemelerin yapılması ve ğ) bu şekilde doğal kaynaklar üzerindeki baskının azaltılması, kaynak kullanımı ve altyapı geliştirme hizmetlerinin etkin duruma getirilmesi olarak sıralandırmıştır.

Çalışmada kurumların yapması gereken düzenlemelere ilişkin olarak da (2008a: 148) şu önerilerde bulunulmaktadır:

- Ekolojik havza bütünlüğü temelinde uygun planlamalar yapılmalı, merkezi düzeyde görevli kamu kurumları bu planlarda belirtilen çalışmaları işbirliği ve

eşgüdüm içerisinde yürütmeli, yerel ölçekli doğal kaynak yönetim projelerinin belirlenen plan hedeflerine uyumu sağlanmalıdır.

- Sulama projelerinin tarla içi geliştirme hizmetleri ile eş zamanlı olarak ele alınıp yürütülebilmesi için gerekli planlama yapılmalı ve yeterli mali kaynak sağlanmalıdır.
- Su ekonomisini gözeten, suyu tasarruflu kullanıp etkili kılan, denetimli sulama sistemleri uygulanmalıdır.
- Sulama yatırımları hızlandırılmalı, ıslah ve toplulaştırma çalışmaları bu alanlarda yoğunlaştırılmalıdır.
- Kaynaklarının geliştirilmesine yönelik Araştırma-Geliştirme hizmetlerine, devletçe ileri ülkeler düzeyinde kaynak ayrılması sağlanmalıdır.
- Hidrometrik gözlem ağı otomasyona bağlanmalıdır.
- Su havzalarında yapılaşmaya izin verilmemeli ve imar affını sağlayan yasalarla buralarda kurulan kaçak yapılar kapsama alınmamalıdır.
- Havzalar arası su transferinin yapılabilirliği üzerine etüt, proje ve araştırmalara önem verilmelidir.
- Akademik kurumlar ile uygulamacı kuruluşlar arasında, ilköğretim, lisans ve lisansüstü düzeyinde işbirliğini sağlamaya yönelik protokoller yapılmalıdır.
- Su kaynakları politikası ve yönetimiyle ilgili akademik çalışmalar yapan araştırma kurumları, üniversitelerin ilgili fakülteleri ve bölümleri arasında disiplinler arası işbirliği geliştirilmeli; bütüncül ve tutarlı eğitim programları hazırlanmalıdır.
- Koruma ve doğru kullanım konularında yaygın medya ağı daha etkin kullanılmalıdır.

2008 tarihli "Su ve Toprak" adlı çalışmada, Türkiye'nin doğal yaşam alanlarının, su ve toprak kaynaklarının hızlı nüfus artışından kirliliğe, uluslararası sermayenin yaptığı planlardan küresel ölçekli politikalara kadar birçok tehdit ve tehlikenin baskısı altında olduğu belirtilmektedir. Sınırlı doğal kaynaklar olan toprağın ve suyun evrensel boyutu dışında birer "ulusal kaynak" olarak görülmesi gerektiği, bu kaynakların "devlet egemenliğinin temeli ve kamu malları olduğu" vurgulanmaktadır. Raporda "toprak ve su, aynı zamanda, bir ulusal servettir ve bu servet içersinde çok önemli olan başka servetleri de taşımaktadır" (2008a: 377) denmektedir. Çalışmada, Türkiye'nin su ve toprak kaynaklarını öncelikle korumayı, sonra planlı olarak geliştirmeyi, verimli ve akılcı olarak işletmeyi öngören bir "Ulusal Su ve Toprak Kaynakları Stratejisi Politikası"na gerek olduğu söylenmektedir. Toprak ve su kaynakları konusunda mevcut durum analizi yapılması, gelecekle ilgili somut strateji ve politikaların belirlenmesi, yetersiz ve karmaşık hukuksal ve kurumsal yapıların düzeltilmesi ve uygulama araçlarının geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir (USİAD 2008a).

2008 yılında yayımlanmış olan "GAP Raporu. GAP'ta Ne Oldu! Bölgede Ekonomik, Stratejik ve Siyasal Gelişmeler" adlı çalışmada ise "GAP'ın bir hükümet projesi değil bir devlet projesi" olduğu ve dolayısıyla "bir ulusal çıkış projesi olarak ele alınması" gerektiği belirtilmektedir (USİAD 2008b: 185). Ayrıca GAP'ın tamamlanmasındaki gecikmelerin "projeden gelecek bütüncül ve büyük faydayı azalttığı" iddia edilmektedir (USİAD 2008b: 185). Raporda

GAP'a olan ilginin siyasi güç kazanmak yerine GAP'ı bir an önce tamamlayıp devletin bölgede güç kazanması anlamına geldiği ifade edilmektedir. Rapor bölgesel kalkınma projelerinde, projenin zamanında tamamlanmasının önemine vurgu yaparak, GAP'dan beklenen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmenin zaman alabilmesi dolayısıyla beklentilerin rasyonel ve akılcı olması gerektiğini ve sınır ötesindeki gelişmelerin göz ardı edilmemesi gerektiğini belirtmektedir.

2010 tarihli "Hidroelektrik Enerji için Acil Durum Tesbiti ve Öneriler" adlı USİAD raporunda ise ulusal sanayinin ve iş dünyasının "küresel saldırı ve yarış" karşısındaki rekabet gücünü olumsuz yönde etkilediğinden bahsedilmekte ve özellikle yerli ve yenilenebilir kaynaklardan hidroelektrik enerji potansiyelinin kullanılmasının önündeki engellerden kurtulmak gerektiği belirtilmektedir. Türkiye'de enerji ihtiyacının her yıl yaklaşık %8 oranında arttığı, HES'lerin inşasında yaşanan gecikmelerden kaynaklı enerji arzı açığının kapatılmasına yönelik olarak doğalgaz santrallerinin yerel temiz enerji kaynaklarından önce kullanılmasının kıt mali kaynakların yurtdışına akıtıldığı anlamına geldiği ifade edilmektedir. Böylece gerekli olmadığı halde ülkenin enerji kaynağı açısından dışa bağımlılığının arttığı belirtilmektedir. Rapora göre sadece üçte biri kullanılmakta olan akarsuların hızla geliştirilmesi ve inşası gecikmiş olan HES'lerin de bir an önce ulusal ölçekte bir koordinasyon ve planlama ile tamamlanmaları gerekmektedir. Raporda "Türkiye yerli kaynaklarının geliştirilmesinin önündeki sorunları aşmak, gerekli finansmanı sağlamak için modeller üretmek ve uygulamada da yerli kaynaklardan yana irade göstermek zorundadır" denilmektedir.

Görüldüğü gibi USİAD toprak ve su kaynakları yönetiminde merkezi idareyi ve ulusal ölçeği vurgulayan yaklaşımların hâkim olduğu politikaları benimsemektedir. Su yönetiminin devletin planlamasında, denetleyiciliğinde, koruması altında ve ulusal sermayenin katılımıyla yürütülmesi gerektiğinin altını çizilmektedir. USİAD'a göre Türkiye'de su meselesi esas olarak küresel sermayenin yarattığı baskıların sonucunda ortaya çıkmakta ve bu nedenle de çözüm küresel aktörlerde ve onların politikalarında değil tek bir merkezden birlikte hareket eden ulusal aktörlerde ve politikalarda aranmalıdır.

USİAD suyu devlete ait ve kamu eliyle yönetilmesi gereken stratejik bir kaynak olarak tanımlarken, TÜSİAD suyu en iyi biçimde yönetecek olanın bilgi, deneyim ve finansmana sahip olan özel sektör olduğuna vurgu yapmaktadır. Ancak USİAD'ın tıpkı TÜSİAD gibi tam maliyet hesaplaması ve kullanan öder prensibini benimsemesi ve su kaynaklarının ekonomik kalkınma için yeterince kullanılmadığı yönündeki açıklamaları ile iki kuruluşun su yönetimi konusunda büyük oranda çakışan bir yaklaşım izlediği ortaya çıkmaktadır. Bu ortak yaklaşıma göre Türkiye'deki su sorunu, su kaynaklarının tamamının en kısa zaman içinde kontrol altına alınması ve kalkınma için kullanıma açılması ile çözülecektir. Aynı yaklaşım suyu kullananlara - kentsel su kullanıma vurgu yaparak - suyun tüm maliyetinin pay edilmesinin gerektiğinin altını çizmektedir. İki kuruluş arasındaki esas fark, su kaynaklarının ekonomik üretim için kullanımında dünyaya açıklık-kapalılık ekseninde ortaya çıkmaktadır. TÜSİAD su yönetiminde ve altyapı oluşturulmasında uzmanlık ve sermaye birikimi nedeniyle küresel şirketlerin gerekliliğine vurgu yaparken, USİAD yerel sermayeye öncelik tanınması gerektiğinin altını çizmektedir. Buradan çıkarılacak sonuç ise

Türkiye'de özel sektörün - gerek TÜSİAD gerekse USİAD olsun - su kaynaklarının tasarruflu kullanımı değil, bilakis hızla kullanıma açılmasının savunulması konusunda birbirlerinden farklı bir yaklaşım benimsemiyor olmalarıdır. Aynı görüşe göre bu durumun neden olduğu ve olacağı sosyal-ekolojik yıkım ise ekonomik kalkınmanın bedeli olup, bu büyük oranda suyu temel ihtiyaçları için kullanan insanlarca ödenmelidir

3.2.7. Türkiye'de Yerel Yönetimlere Önerilen Özelleştirmeci Su Yönetimi Modelleri

1980'lerde önce İngiltere ve ABD'de geliştirilen ve daha sonra tüm dünyada hızla yaygınlaşmaya başlayan özelleştirme uygulamaları, yarattıkları sosyal-ekolojik sorunlar nedeniyle dünyanın pek çok ülkesinde muhalif toplumsal hareketleri tetiklemiştir. Özelleştirme yanlıları ise bu hareketleri bertaraf etme amacıyla özelleştirmeyi Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) başlığı altında yeniden yapılandırılmıştır. Başka bir deyişle içinde kamunun adı anılsa da özelleştirmenin adı geçmese de KÖİ bir özelleştirme modelidir.

KÖİ 1980'lerden bu yana gittikçe artan bir sıklıkla çeşitli yasal düzenlemelerle Türkiye'de hemen hemen tüm kamu hizmetlerinin finansmanı ve yürütülmesi için yerel yönetimlere tavsiye edilmektedir. KÖİ kamunun ve özel sektörün belirli bir çerçeve içinde bir araya gelmesini savunan bir modeldir. Bu modelde kamu otoritesi tarafından belirlenen amaçlar doğrultusunda ekonomik risklerin, altyapı ile ilgili mülkiyet hak ve sorumluklarının kamu ve özel sektör arasında nasıl paylaşılacağı bir sözleşmeyle belirlenir. KÖİ'nin, kamu hizmetlerinde gözlenen düşük hizmet kalitesi, etkisiz yönetim, kaynak israfı, maliyetin altında fiyatlandırma ve bu durumun beraberinde getirdiği finansal sorunlar, işlemeyen sübvansiyon sistemi, yüksek iş gücü maliyetleri, düşük iş gücü verimi, yetersiz regülasyon çerçevesi ve ekolojik negatif etkiler (Dünya Bankası 1997) gibi sorunlara çözüm getireceği varsayılmaktadır. Zira belirli kesimlerce neredeyse hiç sorgulanmayan bir kanı özel sektörün yönetim uzmanlığının ve bilgi birikiminin tüm bu sorunlara çare olacağıdır. Ayrıca özel sektörün katılımıyla su hizmetlerinin politik müdahalelerden uzak ve mümkün olduğunca piyasa mekanizması içinde sorunsuzca ve etkin biçimde yürütülebileceği savunulmaktadır (Dünya Bankası 1997).

Ancak bilhassa gelişmekte olan ülkelerde KÖİ'nin gerekliliğini savunan yaklaşımların sıklıkla altını çizdikleri esas mesele şudur: su hizmetlerinin iyileştirilmesi için altyapı oluşturmada gerekli olan kamu kaynaklarını yaratmak için su hizmetlerine özel sektörün dâhil edilmesi şarttır. Zira barajların ve hidroelektrik santralleri (HES) gibi büyük hidrolik yapıların inşa edilmesi ve atıksu arıtma ve desalinizasyon gibi yüksek teknoloji gerektiren hizmetlerin sağlanması yüksek masraf gerektiren ve büyük riskler barındıran faaliyetlerdir. Bu görüşlere göre aynı zamanda batık maliyet niteliği taşıyan bu hizmetler hem hükümetlerin su kaynaklarını geliştirmesinin hem de özel sektörün yatırım yapmasının önünde engel teşkil etmektedir. Bu engelin aşılması için KÖİ sözleşmeleri ile altyapı devletin mülkiyetinde kalmakta, dolayısıyla devlet özel sektörün aldığı risklerin sorumluluğunu üstlenmekte ve aynı zamanda alt yapının finansmanı için kredi temin ederek yatırımların önünü açmaktadır. Böylece küresel şirketlerin hem çok taraflı kredi kuruluşlarından kredi alma imkânları artmış hem de finans kuruluşları ile küresel su şirketleri arasındaki entegrasyon gelişmiştir (Çınar 2006).

KÖİ uygulamalarının gelişmekte olan ülkelerde yayılmasının vardığı boyut şekil 19'da da görülmektedir. Daha önemli olan nokta ise gelişmekte olan ülkelerde şebeke suyu hizmetleri sektöründe Fransa başta olmak üzere üç ülkenin şirketlerinin (Veolia (Vivendi), Suez, Thames Water, Saur ve Agbar) aldığı payın büyüklüğüdür. Bu ülkelerde su, özel sektörün katılımı ile çok az sayıda uluslar ötesi şirketin tekeline geçmektedir.

1991-2007 yılları arasında özel sektörün verdiği su hizmetlerinden faydalanan insan sayısı altı milyondan yüz altmış milyona yükselmiştir. Etkin KÖİ projelerinin gerçekleştirildiği ülkelerin sayısı ise 1991 yılında 4 iken günümüzde bu sayı 150 civarındadır. Musluk suyundan yüzlerce kez daha pahalı olan şişe suyu küresel şirketler için çok az masrafla inanılmaz boyutlarda kâr sağlayacağı bir yatırım olarak görülmüştür. 1990'lı yıllardan itibaren pek çok tatlı su kaynağı Nestle, Coca Cola, Pepsi ve Danone başta olmak üzere küresel şirketlerin kontrolü altında üretim döngüsü içine girmiştir. Henüz fiziksel su sorunu yaşamayan coğrafyalardan çıkarılan suyun kaderi parasını ödeyenin keyfine bırakılmış, su kıtlığından ve krizinden bahseden şirketler ve devletler su talebini kontrol altına almak yerine yeni teknolojilerle bu talebi kışkırtma yolunda ilerlemektedirler. Böylece su kıtlığı hızla küresel bir sorun haline gelmektedir.

Şekil 19. Gelişmekte olan ülkelerde su hizmeti veren su şirketleri (1991-2007)
Kavnak: Marin (2009: 35)

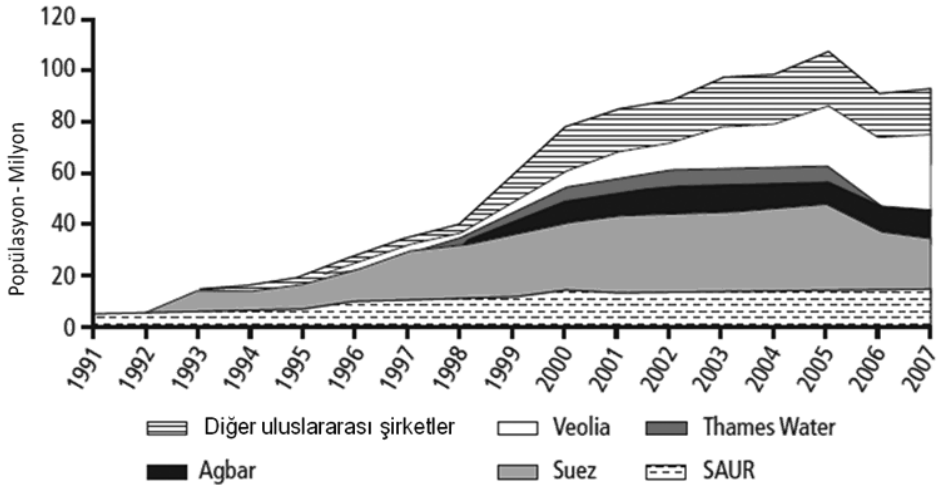

KÖİ modeli hizmet sözleşmesi, yönetim sözleşmesi, kiralama sözleşmesi, Yap-İşlet- Devret (YİD), imtiyaz sözleşmesi ve özelleştirme (elden çıkarma) gibi çeşitli biçimlerde pratiğe geçirilmektedir. Bu sözleşmeler ekonomik kazanç ve riskin, haklar ve yükümlülüklerin taraflar arasında paylaşımına yöneliktir. Bahsi geçen sözleşmeler müşteriden elde edilen gelirin özel sektör ve kamuda paylaşımı açısından karşılaştırmalı olarak şekil 20'de incelenmektedir.

Şekil 20. Özelleştirme sözleşmesi tiplerine göre kamu ve özel sektörün müşterilerden elde ettikleri gelir payları

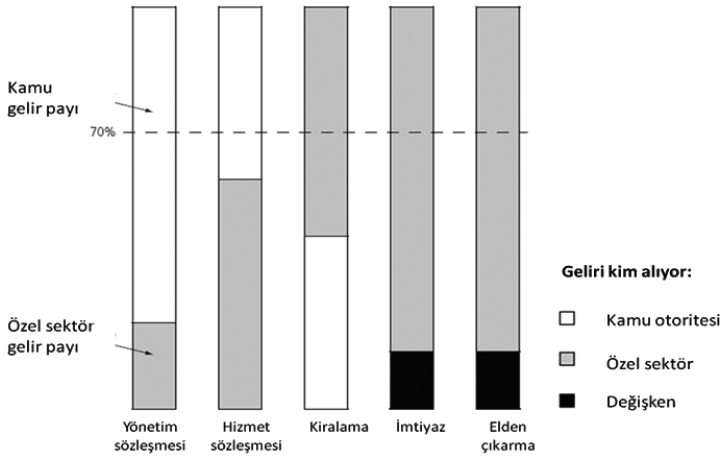

Kaynak: Dünya Bankası (2006: 8)

Şekilde her bir sütun özelleştirme tipine göre müşteriden gelen toplam gelirin nasıl paylaşıldığını göstermektedir. Tarifeler tüm yatırım giderlerini karşıladığında, kamu otoritesi ve özel şirketler gelirden sütunda gösterilen oranda pay almaktadır. Tarifeler tüm giderleri karşılamadığında (kesik çizgiyle gösterilen %70 oranında maliyeti karşılama gibi) bu oranda gelir elde etme beklentisi içinde olan taraf kaybeder. Siyahla gösterilen kısımlar ise imtiyaz ve elden çıkarma yöntemlerinde hükümete ödeme yapılmayabileceğini ifade etmektedir. Zira bu sözleşmelerde, kiralama ve hizmet sözleşmelerinden farklı olarak, kamu otoritesi yatırımı finanse etmekle yükümlü değildir.

Görüldüğü gibi kiralama, hizmet ve yönetim sözleşmelerinde elde edilen gelir çeşitli oranlarda kamu ve özel sektör arasında paylaşılırken, imtiyaz sözleşmesinde bu daha nadir görülen bir durumdur. Yönetim, hizmet ve kiralama sözleşmeleri kimi durumlarda imtiyaz sözleşmesine gitmede ilk adım olma işlevini de görmektedir. İmtiyaz yöntemi de benzer şekilde tam anlamıyla özelleştirme yani kamuya ait olan altyapının elden çıkarılıp özel sektöre süresiz şekilde devredilmesine geçiş aşaması olarak kabul edilebilir. Ancak dünyanın birkaç ülkesinde bir iki şehir hariç su hizmetlerinin tam özelleştirilmesi görülen bir uygulama değildir.

Sözleşme tiplerine göre altyapının mülkiyeti, yönetimi, işletilmesi, sermaye yatırımı ve ticari riskler gibi konuların kamu otoritesi ve özel şirketlere paylaştırılması konusu ise tablo 3'te açıklanmaktadır. Ancak her sözleşmenin kendine has şartları ve hükümleri olduğu, çoğu durumda bu sözleşme tiplerinin çeşitli kombinasyonlarından oluşan hibrid sözleşmelerin olduğu unutmamalıdır. Tabloda sıralanan sözleşme tipleri su kaynakları ve altyapıları üzerinde gittikçe azalmakta olan kamu otoritesine işaret etmektedir. Zira bu

yöntemlerin ilk üçünün, imtiyaz ve YİD gibi yöntemlere geçişte kamuoyundaki özelleştirme karşıtı sosyal tepkinin yumuşatılması için kullanıldığı bilinmektedir.

Tablo 3. Özel sektörün su hizmetlerine katılma biçimleri

Sözleşme Tipi	Mülkiyet	Yönetim ve İşletme	Sermaye Yatırımı	Ticari Risk	Süre (yıl)
Hizmet	Kamu	Özel ve Kamu	Kamu	Kamu	1-2
Kiralama	Kamu	Özel	Kamu	Kamu	8-15
Yönetim	Kamu	Özel	Kamu	Kamu/Özel	3-5
YİD	Kamu/Özel	Özel	Özel	Özel	20-30
İmtiyaz	Kamu	Özel	Özel	Özel	25-30
Özelleştirme	Özel/Özel-Kamu	Özel	Özel	Özel	Belirsiz

Kaynak: Dünya Bankası (1997, 2006)

Hizmet sözleşmesi

Hizmet sözleşmesinde özel sektör, uzmanlığını ve teknik bilgisini görece kısa bir dönem (1-2 yıl) boyunca hizmetin iyileştirilmesi için kullanır. Özel sektörün görev tanımı faturalandırma, altyapı bakım ve onarımı, mühendislik gibi hizmetleri kapsar. Altyapı kamuya aittir. Dolayısıyla kamu altyapı yatırımını sağlamakla yükümlüdür. Aynı şekilde ticari riskler de kamunun sorumluluğundadır.

Yatırımcı ve kamu otoritesi müşteriden gelen geliri önceden belirlenmiş bir oranda paylaşmaktadır. Yatırımcı, kamu otoritesine talep ve müşteri tarifelerine göre değişen bir hizmet ücreti öderken, geriye kalan miktarı kendi payı olarak alır. Bu nedenle yatırımcının kârı, suyun satış fiyatı ve maliyetine bağlıdır. Bu durumun yatırımcıyı hizmetin işlerliğini sağlamaya ve satışları artırmaya teşvik edeceği beklenmektedir. Kamu otoritesi ise altyapı yatırımını finanse etmekle yükümlü olduğundan yatırım programını yatırımcı ile birlikte koordine etmek zorundadır. Bazı örneklerde yatırım programını oluşturma ve yönetme kamu otoritesine aitken, diğer durumlarda yatırımcıya ait olabilir. Bunun nedeni de yatırım ve idame ettirme arasındaki çizginin her zaman net olmamasıdır (örneğin yatırımcının onarım sorumluluğunu da üstlenmesi) (TÜSİAD 2008b). Bu özelleştirme sözleşmesinde yatırımcı yönetim sözleşmesine göre daha çok, kiralama sözleşmesine göre ise daha az risk almaktadır. Burada yatırımcının tarifesi müşteriye uygulanan tarifeden farklıdır. Eğer yatırımcı müşteriye uygulanan tarifeyi de kapsayan bir fiyatlandırma belirler ise daha rahat edecektir.

Kiralama sözleşmesi

Kiralama yönteminde özel yatırımcı, kamuya ait altyapıyı 8-15 yıllık bir süreliğine kiralamaktadır. Yatırımcı altyapının yönetim ve işletme görevlerini yürütmekle yükümlüdür. Kiralama sözleşmesinde yatırımcının istihkakı doğrudan müşteri tarifelerine bağlıdır. Bu

nedenle hükümet yatırımcıyı tarife ile ilgili risklerden koruyacak düzenlemeleri yapmak zorundadır. Yatırım planlaması ve finansman kamu otoritesinin sorumluluğundadır. Kimi durumlarda kiralayan tarafından talep edilen ve maliyeti azaltması söz konusu olan teknolojik yatırımların kamu tarafından yüksek fiyatlı olması nedeniyle reddi söz konusudur. Kimi durumlarda ise bu tip teknolojik yatırımların, işletme ve yönetim işlevlerinin bir gereği olduğu gerekçesiyle, kamu otoritesi tarafından yapılması beklenmektedir. Bu konuda net hükümlerin sözleşmede bulunması sözleşmenin başarısını önemli ölçüde belirlemektedir.

Yönetim sözleşmesi

Yönetim sözleşmesi daha kapsamlı özelleştirme modellerine geçişte hizmetin kalitesini artırmak için tercih edilen bir yöntemdir. Bu yöntemde altyapının işletme ve yönetim hakkı 3-5 yıl süre ile özel sektöre devredilir. Bu hizmetleri yürütmesi karşılığında yatırımcıya ya sabit yönetim ödemesi ya da gösterdiği performansa göre bir hizmet bedeli verilir. Ancak performans ölçütleri geliştirmek ve dolayısıyla performansın ölçülmesi çoğu durumda oldukça güçtür. Bir başka güçlük ise çalıştırılacak personelin seçimidir. Çoğu durumda birkaç üst yönetici dışında daha önceden çalışmakta olan personel çalıştırıldığı için çeşitli uyum sorunları ortaya çıkmaktadır (TÜSİAD 2008b).

Ekonomik riskin sorumluluğu kamu otoritesinde olduğu için yatırımcının maliyetleri azaltma yönünde yeterince yönlendirilememesi sorunu ortaya çıkabilir. Yönetim sözleşmesi diğer yöntemlere göre uygulaması en kolay olanıdır. Zira yatırımcıya ödenecek bedel müşteri tarifelerine bağlı olmadığından hükümetin tarifelerle ilgili olarak yatırımcıyı risklerden korumak gibi bir düzenlemeye gitmesine ihtiyaç yoktur. Ayrıca yatırımcı için de büyük yatırımlar ve ekonomik riskler söz konusu değildir. Elbette ki salt bu yöntemle işletme ve yatırım performansında büyük iyileşmeler olması beklenemez. Bununla birlikte eğer yönetim sözleşmesi hizmetin yerine getirilme biçimini değiştirecek kadar esnekse ve performansın iyileştirmesi için teşvik ediyorsa, işletme performansında ciddi ilerlemelere neden olabilir. Ayrıca bu yöntem, daha ileri düzeyde özelleştirme planlaması içinde olan hükümetler için bir geçiş düzenlemesi süreci olarak da işlev görebilir (TÜSİAD 2008a).

Yap-İşlet-Devret (YİD)

YİD sözleşmesi daha sıklıkla su ve atıksu arıtma tesisleri, barajlar ve HES'ler gibi büyük ölçekli ve ileri teknoloji gerektiren projelerin gerçekleştirilmesinde izlenen bir yöntemdir. Yap-İşlet (Yİ), İşletme Hakkını Devret (İD) ve Dizayn et-Yap-İşlet (DYİ) gibi çeşitli türevleri bulunan bu yöntemde özel sektör hidrolik bir tesisin inşasını gerçekleştirmeyi taahhüt eder ve belirlenen süre boyunca (genelde 20-30 yıl) bu tesisi işletir. Özel sektörün ihale usulüyle dâhil olup inşa ettiği tesis işleme aşamasında ürettiği malı veya hizmeti ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına satmakta ve satış fiyatını kendi kârını da ekleyerek belirlemektedir. İşletme süresinin dolmasının ardından da borçsuz, bakımı ve onarımı tamamlanmış ve işler durumdaki tesisi ilgili kamu otoritesine bedelsiz olarak devretmekle yükümlüdür. Çoğu YİD sözleşmesinde kamu otoritesi, yatırımcıya ürettiği ürünün veya hizmetin önceden belirlenmiş bir miktarını yine önceden belirlenmiş bir fiyatla alma taahhüdünde bulunur. Böylece risk belirli oranda kamuya yüklenmektedir.

Türkiye'de YİD 8 Haziran 1994 tarihli 3996 sayılı Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Kanun ile devlet tarafından teşvik edilmiştir. Kanun kamu kurum ve kuruluşlarınca (KİT'ler de dâhil) inşa edilen ve yürütülen ileri teknoloji veya yüksek maddi kaynak gerektiren bazı yatırım ve hizmetlerin YİD modeli çerçevesinde yaptırılmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır.

İmtiyaz ve YİD sözleşmesine örnek olarak verilebilecek olan İzmit Su Projesi (1995) İzmit Büyükşehir Belediyesi, İngiliz Thames Water, Gama ve Güriş konsorsiyumu tarafından imzalanan Uygulama ve Su Satış Anlaşması ile başlamıştır. Sözleşmede üretilen suyun üçte ikisinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne satılması planlanmış ancak fiyatın çok yüksek olması nedeniyle (diğer belediyelerin yaklaşık üç katı) belediye suyu almaktan vazgeçmiştir. Ancak Hazine garantili sözleşmede yer alan "al veya öde" hükmü uyarınca su satın alınmış ve bu suyun kullanılmayan bölümü dereye bırakılmıştır. Sayıştay raporuna göre rekabetçi ihale yönteminin kullanılmadığı bu sözleşmede risk analizi ve değerlendirilmesi iyi yapılmamış, ekonomik risk tamamıyla kamunun yükümlülüğüne verilmiş ve Türkiye'nin aynı dönemde ekonomik kriz içinde olması dolayısıyla suyun fiyatı ABD doları bazında belirlenen maliyete endekslenmiş olduğu için proje büyük bir başarısızlığa uğramıştır.

İmtiyaz Sözleşmesi

İmtiyaz sözleşmesinde özel sektör yönetime ve işletmeye ek olarak yatırım yükümlülüğünü de üstlenmektedir. Rekabetçi teklif veya davet yöntemi ile imtiyaz 20-30 yıllığına özel sektöre devredilir. Dolayısıyla altyapı devletin mülkiyetindedir. Sözleşmede yatırımcıdan beklenen kalite ve performans şartları, tarife rejimi, yatırım yükümlülükleri ve uyuşmazlık durumunda izlenecek yollar belirtilir. Kamu otoritesini ticari risklerden koruyarak yatırımın yükümlülüğünü özel sektöre devretme yoluyla verimlilik artışı hedeflenir. 20-30 yıl gibi uzun zaman dilimlerini kapsayan bu sözleşmelerin istenen hedeflere ulaşabilmesi için ekonomik regülasyonun uygun olması şarttır. Zira fiyat ve tarife tesbiti sabit hükümler içeren bir sözleşme ile gerçekleştirildiği için, uzun vadeli değişimleri öngörmek oldukça güçtür. Ayrıca devletin çevre ve sağlık gibi alanlarda sağlam bir regülasyon oluşturması da şarttır (Dünya Bankası 2006).

3 Temmuz 2005 tarihli 5393 nolu Belediye Kanunu'nun 15. maddesine göre Belediye, "müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atıksu ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettirmek; kaynak sularını işletmek veya işlettirmek" gibi faaliyetleri Danıştayın görüşü ve İçişleri Bakanlığı'nın kararıyla süresi 49 yılı geçmemek üzere imtiyaz yoluyla devredebilir denmektedir.

Türkiye'de imzalanan ilk imtiyaz sözleşmesiyle 2000 ile 2001 yılları arasında yapılmış olan Kumburgaz, Kavaklı, Kamiloba, Ortaköy ve Celaliye belediyelerinden oluşan KUMSEKA Su Birliği İçme suyu Tesis ve İşletmeleri'nin 6.5 milyon dolar karşılığında 20 yıllığına özel sektöre devredilmiştir.

Elden Çıkarma Sözleşmesi

Özelleştirme yönteminde sadece işletme, yönetim ve yatırım değil, altyapının mülkiyet hakkı özel şirkete aittir. Dolayısıyla ticari risk bütünüyle yatırımcının sorumluluğundadır. Diğer modellerden farklı olarak kamu otoritesi altyapıyı denetlemez ama regülasyonla yükümlüdür. Bazı örneklerde yatırımcı verdiği hizmetin devamlılığına ve kalitesine ilişkin raporları belirli aralıklarla hükümete vermekle yükümlüdür. Dünyada yaygın olmayan bu yöntem sadece İngiltere, Şili ve ABD'de bazı şehirlerde uygulanmaktadır.

3.3. Tartışma: Türkiye'de Uygulanmak İstenen Özelleştirmeci Su Yönetimi Modellerini Uygulayan Ülkelerden Bazıları ve Bunlardan Çıkarılacak Dersler

1990'lardan itibaren gelişmekte olan ülkeler ve büyüyen ekonomi ülkeleri başta olmak üzere tüm dünyada IMF ve Dünya Bankası gibi küresel finans kuruluşlarından alınan kredi şartlarına bağlı olarak su yönetiminde Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeli çerçevesinde yapılan çeşitli sözleşmeler yaygın hale gelmiştir. Öyle ki bu ülkelerde su hizmetleri özel sektör tarafından yürütülen insan nüfusu 2000 yılında 94 milyondan 2007 yılında 160 milyona çıkmıştır (Marin 2009). 20 senelik bir özelleştirme sürecinin içinde KÖİ modeline ilişkin söyleyecek çok söz ve çıkarılacak çok ders birikmiştir. Bu bölümde ülke örnekleriyle birlikte su hizmetlerinde yaşanan özelleştirmeye bağlı sorunlardan ve bunlardan çıkan sonuçlardan bahsedilecektir.

Özel sektörün su hizmetlerine katılımıyla yani özelleşme ile birlikte ortaya çıkan pek çok olumsuzluk mevcuttur. Aşağıda özetlenen bu olumsuz durumların her özelleştirme uygulamasında bire bir aynı şiddette yaşanıyor olması gerekmez. Bu olumsuzluklardan bazıları salt KÖİ uygulamalarına da has değildir. Ticari şirket gibi hizmet veren kamu kuruluşları da benzer olumsuz sonuçları ortaya çıkarabilmektedir. Özetlenen durumlar suyun ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesine yönelik örnek olay durumlarından elde edilmiş genel çıkarımlar ve dersler olarak ele alınmalıdır.

Suya erişim evrensel bir hak olmaktan uzaklaşmış ekonomik bir mala dönüşmüştür.

Su özelleştirmelerinin temelinde suyun "ekonomik bir mal" olarak görülmesi yatmakta, bu da bir insan ve canlı hakkı olan suya kişinin ekonomik gücü oranında erişilebilmesi sonucunu doğurmaktadır. Su şirketleri kârlılık ve verimlilik prensiplerine ve özel hukuk kurallarına göre davranmakla yükümlüdür. Bu durumun pratiğe yansıması ise şebeke suyuna bağlı bir kullanıcının su faturasını ödeyememesi durumunda belirli bir süre sonra suyunun kapatılması ve suya erişiminin sonlanması şeklinde olabilmektedir.

1990'lardan itibaren dünyada pek çok gelişmekte olan ülkede benzer durumlar yaşanmıştır. Güney Afrika'da 2003 yılında Dünya Bankası kredisi alınarak Fransız orijinli küresel su şirketi Suez ile pilot uygulama için Johannesburg Suyu arasında "Suyun Korunması" kapsamında imzalanan anlaşma ile ön ödemeli sayaç uygulaması başlatılmıştır. Uygulamalar sürerken dar gelirli kesimlerin suları, su faturalarını ödeyemedikleri için kesilmiş ve buna bağlı gelişen bir muhalif hareket başlamıştır. Güney Afrika örneğinde de yaşandığı gibi suyun bir insan ve canlı hakkı olmaktan uzaklaşarak ekonomik bir metaya dönüşümü,

dar gelirli kesimler için suya erişememe anlamına gelmektedir. Türkiye'de de bunun örnekleri yaşanmış ve yaşanmaktadır. Örneğin abonenin borcu kanuni yollardan alınamazsa ve su kapama tarihinden 6 ay sonra borç tahsil edilemezse, hesap tasfiye edilerek sözleşmesi iptal edilir ve su sayacı kaldırılır dolayısıyla şebeke sistemiyle de bağlantısı kesilir.

Suyun tüm insan ve canlılar için bir yaşam hakkı olduğu kabul edilmelidir. Hiçbir ekonomik faaliyet ve hiçbir yüksek ideal için bu hak tehlikeye atılamaz ya da gasp edemez. Su bir yaşam hakkı olduğu için, aynı zamanda bir ekonomik mal olması kabul edilemez. Zira yaşam hakkı kiralanamaz veya alınıp satılamaz. Suyun hem bir insan hakkı hem de ekonomik bir mal olarak tanımlandığı bazı küresel kuruluş (Dünya Bankası ve IMF gibi) söylemlerinde birbirine zıt bu iki yaklaşım bir arada anılsa da, su sorununa gerçek çözümler aramada "suyun bir insan hakkı olması" gibi kimsenin doğruluğunu reddetmeyeceği evrensel değerler merkeze alınmalıdır. Benzer olarak, katılımcılık ve demokrasi gibi evrensel değerlerin insan ve halk eksenli olması, öncelikli olarak ekonomik değil insani su kullanımının, ekonomik üretim sektörlerinin su talebinin değil insan ihtiyaçlarının dikkate alınması gerekmektedir. Bu nedenle özelleştirme ve ticarileştirme yanlısı yaklaşımlardan farklı bir su yönetimi anlayışı geliştirilmek isteniyorsa, suyun insan ve canlıların yaşam hakkı olduğu gerçeğinden yola çıkılmalıdır.

Su hizmetleri pahalanmıştır.

Özel sektör eliyle yürüyen su hizmetlerinde tam maliyet kurtarma (full cost recovery) ilkesi esastır. Bu ilke bir hizmetin fiyatını belirlerken, o hizmetin üretilmesi için yapılan bütün harcamaların hesaba katılması ve hizmeti alandan geri temin edilmesine dayanmaktadır. Bu prensibe göre su hizmetlerinin kalitesinin artırılması için daha fazla yatırım ve sermaye gerekeceğinden suyun fiyatının artması beklenen bir durumdur. Su hizmetlerine özel sektörün katılımı örneklerinin çoğunda, hizmet özelleştirildikten sonra suyun fiyatı yükseltilmiş ve bunun artan kalitenin bedeli olduğu belirtilmiştir. Dünya Bankası'na göre suyun özelleştirildikten sonra pahalanması, su hizmetlerinin kamu eliyle yürütülürken maliyetinin çok altında yapay olarak fiyatlandırılmasından ve kullanıcıların suyun esas bedelinden özelleştirmeye geçene kadar haberdar olmamasından kaynaklanmaktadır (www.worldbank.org). Oysaki dünyada yaşanan pek çok örnekte su fiyatlarındaki artış, suyun kalitesiyle doğru orantılı olmamıştır.

Özel sektörün su hizmetlerine dâhil edilmesiyle birlikte su fiyatları sadece Meksika, Peru, Bolivya, Endonezya ve Filipinler gibi gelişmekte olan ya da büyüyen ekonomiye sahip ülkelerde değil, İngiltere ve Fransa gibi görece erken su özelleştirmelerinin yaşandığı gelişmiş ülkelerde de artmıştır. Bu artışlar, Casablanca (Fas), Cochabamba (Bolivya) ve Manila (Filipinler) gibi bazı örneklerde %400'lere ulaşırken, İngiltere'de su fiyatları 1898 ile 1995 yılları arasında %67 yükselmiş, şebeke suyuyla ilişiği kesilen insan sayısı %177 artmıştır. Türkiye'de de bu örnekleri aratmayacak durumlar çok yakın geçmişte yaşanmıştır. Bunlardan biri Antalya Su ve Atıksu Genel Müdürlüğü'nün (ASAT) 1995 yılında Dünya Bankası ile imzaladığı ikraz anlaşmasıdır. Banka'nın anlaşma koşullarına bağlı olarak ASAT su yönetimini Fransız şirketi Suez'e (AntSu) devretmiştir. Bu dönem içersinde Antalya'da suyun fiyatı 2001 ile 2004 yılları arasında yaklaşık olarak %350 artmıştır.

Suyun fiyatının bu kadar artmasının bir sonucu da özellikle dar gelirli kesimlerin bütçelerinin gittikçe artan bir kısmının suya ayırmak zorunda kalmasıdır. Hindistan gibi bazı örneklerde bu öylesine ciddi boyutlara ulaşmıştır ki suyun birim fiyatı sütü aşmış ve insanlar temel bir gereksinim olan suyu satın alabilmek için yetersiz beslenme ve buna bağlı sorunları göze almak durumunda bırakılmışlardır.

Su parayla alınıp satıldığı durumda tüm insan ve canlıların yaşam hakkı olmaktan çıkıp parası olanın sahip olduğu bir ekonomik metaya dönüşmektedir. Bu doğal varlık, üzerine bir kullanım değeri eklenmeden de yaşamsal öneme sahiptir. Su endüstrileşme ve buna bağlı kentleşme gibi süreçler içinde yoğun biçimde kullanıldığı ve kirletildiği için günümüzde suyun çıkarılması, dağıtılması ve atıksuyun arıtılması yüksek maliyet gerektirmektedir. Bu bedel, onu ekonomik faaliyetlere göre çok daha az kirleten ve tüketen insani kullanıma mal edilmemelidir. Su hizmetlerinin bedeli onu yaşamsal faaliyetlere (içme, temizlik, yemek pişirme vb.) yetecek miktarda kullanan insanlardan temin edilmemelidir. Bir insanın günlük optimum su ihtiyacının 50 litre olduğu kabul edildiğinden, bu miktarın altında insani su kullanımı için parasal bedel talep edilmemelidir. Aksi takdirde suyun bir insan hakkı olduğundan bahsedilemez.

Su hizmetlerinin kalitesi düşmektedir.

Özelleştirmeci yaklaşımların iddia ettiği gibi suyun fiyatının yükseliyor oluşu kalitesinin artması anlamına gelmemektedir. Hatta bu durumun tam tersinin yaşandığı örnekler dünyada bolca mevcuttur. Örneğin 1998'de Avustralya'nın Sydney şehrinde su hizmetlerinin yürütülmesini devralan Suez Lyonnaise des Eaux göreve başladıktan kısa süre sonra şebeke suyunda yüksek oranda sağlık bozucu bakteri tespit edilmiştir. Aynı şirket 2003 yılında başlayan Johannesburg'daki su özelleşmesinde de benzer sorunların ortaya çıkmasına neden olmuş, su faturasını ödeyemediği için şebeke suyuyla bağlantıları kesilen binlerce insan kolera salgınına maruz kalmıştır.

Kâr odaklı çalışan şirketler sudan elde edilen kâr marjını su hizmetine yönelik yaptıkları masraflardan kısarak artırmak yolunu izleyebilmektedir. Bu da suyun ve su hizmetlerinin kalitesini doğrudan ya da dolaylı olumsuz etkilemektedir. Şüphesiz ki bunun tek sonucu hizmetin kalitesindeki düşüş değildir. Örneğin maliyeti düşürmek için yeterince ya da hiç arıtılmadan doğaya bırakılan atıksular çevre ve insan sağlığını olumsuz yönde etkilemekte ve daha büyük ölçekli sorunlara neden olabilmektedir.

İtalya'da son dönemde su hizmetlerinin özelleştirilmesi kâr odaklı su politikalarının neden olabileceği sorunların karmaşıklığını ve büyüklüğünü vurgular niteliktedir. Ülkede 1994 tarihli "Legge Galli" adlı milli su yasasının yürürlüğe girmesi ile belediyeler daha büyük bölgesel birimlerde toplanmaya başlamış ve hissedarlarıyla birlikte şirket gibi yapılanmak zorunda kalmışlardır. Su hizmetlerinin maliyeti tamamıyla su tarifeleri tarafından karşılanmak ve %7 oranında bir geri dönüşü kapsamak zorunda olduğu için, pek çok su işletmecisi altyapıya daha az sermaye ayırmaya başlamıştır. Yeterli onarım ve bakımı yapılmayan su altyapılarının durumu zaman içersinde öyle bir noktaya varmıştır ki, İtalya Avrupa'da su kaçağının en yüksek oranda (%30 civarında) yaşandığı ülke haline gelmiştir. Büyük bir ekolojik kaybın yanı sıra yüksek kaçak oranlarının bir sonucu olarak maliyet kul-

lananlardan karşılandığından su fiyatları da yükselmiştir. İtalya örneğinde de görüldüğü gibi su fiyatlarının artışı her durumda hizmet kalitesinin yükselmesi anlamına gelmemekte bilakis düşen hizmet kalitesinin bir sonucu olabilmektedir.

Su bir kâr elde etme aracı olarak kullanıldığı sürece kalitesinin düşmesi kaçınılmaz bir durumdur. Ele alınan örneklerde de görüldüğü gibi sudan gelen kâr doğrudan maliyetle ilgilidir. Suyun fiyatı toplumsal hassasiyeti olan bir konu olduğundan, sudan kâr elde etmenin en fazla tercih edilen yöntemi maliyeti aşağıya çekmektir. Bu da İtalya'daki gibi muazzam bir su israfı gibi ekolojik sorunlara, Güney Afrika ve Avustralya'da yaşanan örneklerde olduğu gibi çevre ve insan sağlığını tehdit eden kirlenme ve salgın hastalıklara neden olabilmektedir. Suyun bir kâr aracı olmaktan çıkarılmasını, su hizmetlerinin de bir ticari faaliyet değil kamu yararına hizmet olarak yürütülmesini mümkün kılacak yönetim modelleri oluşturulmalıdır.

Su tasarrufu değil su tüketimi teşvik edilmektedir.

Su kaynaklarının kirlenmesi ve tükenmesi sorunu 1970'lerden bu yana tüm dünyada artan bir sıklıkla dile getirilen bir durumdur. Özelleştirme yanlıları bu konuda artan sosyal endişeyi tatmin edecek bir hamle ile su tasarrufunu da kendi söylemlerine eklemlemiştir. Su israfının birincil nedenini suyun maliyetinin altında yapay olarak fiyatlandırılması olarak gören bu yaklaşımların su tasarrufu sağlamak için ortak yöntem önerisi, suyun fiyatını artırmaktır. Böylece tüketicinin daha az su kullanmaya yöneleceği beklenmektedir. Bu beklentinin gerçekçi olmadığı yaşanan tecrübelerle sabittir. Bu yöntem su tasarrufu gibi bir insanlık sorumluluğunu sadece dar gelirli kesimlerin omuzlarına yüklemekte, ekonomik durumu iyi olanların su tüketimine ise manidar bir etkide bulunmamaktadır.

Kentsel su tüketimi üzerine yapılan pek çok araştırmaya konu olan Barselona'da il merkezinde ve periferide yaşayan çeşitli ekonomik gruptan insanın su tüketimi miktarları arasındaki farklılıklar dikkat çekicidir. Çoğunluğunu yüksek gelirli insanların oluşturduğu periferide yaşayan kesimin, tarifede kota farklılıklarına rağmen metropol merkezinde ikame eden kesimden çok daha fazla su tükettiği görülmektedir. Bol su isteyen egzotik bitki türlerinin bulunduğu bahçeli müstakil evlerde oturan bu kesimin suyu fiyatından bağımsız olarak kullandığı ortaya çıkmıştır. Demek ki suyun fiyatını yükselterek tasarruf sağlama yöntemi suyu en çok kullanan orta ve yüksek gelirli kesimler üzerinde önemli bir etkide bulunmamaktadır. Suyu fiyatının yüksekliği ve gelirlerinin düşüklüğü nedeniyle zaten yeterince kullanamayan dar gelirli kesim ise artan fiyatlardan olumsuz etkilenmekte, bütçesinden gittikçe büyüyen bir payı suya ayırmakta ve dolayısıyla fakirleşmektedir.

Sudan kâr elde etmeye odaklı şirketlerin suyun tasarrufuna, yani sattıkları ürünün daha az tüketilmesine yönelik samimi önlemler alması kârlılık ilkesiyle çeliştiği için beklenemez. Bahsi geçen suyun fiyatını artırarak tasarruf sağlama yöntemi su kaynaklarının daha az tüketilmesine değil, şirketin artan su fiyatları ile zenginleşmesine ve sorumluluk paylaşımında ve suya erişimde artan bir adaletsizliğe neden olmaktadır. Su tasarrufunun tek muhatabı dar gelirli kesim olmamalı, bu insani sorumluluk onların yaşam haklarını gasp etmemelidir. Suyu israf etmemek gelecek kuşaklara borçlu olunan bir insanlık görevi olup onu gereksinim fazlası tüketen yüksek gelirli kesimlerin ve ekonomik üretim sektörlerinin de görevidir.

İnsana hizmet değil kâr hedeflenmektedir.

Su hizmetlerinin özelleştirilmesiyle birlikte insan-su ilişkisinde ticari bir jargon hâkim olmuş, su ekonomik bir ürüne, suyu kullanan da müşteriye dönüştürülmüştür. Böyle bir anlayışın hâkim olmasında hedef, insana hizmeti değil, kâr etmedir. Öyle ki Dünya Bankası ve IMF'nin başını çektiği küresel finans kuruluşları, şirketleri hükümet garantili ödemenin, enflasyon, devalüasyon ve döviz kuru dalgalanmalarına karşı korumanın ve garantili bir yatırım getirisinin olmadığı durumlarda (Mert 2007) su pazarına girmemeleri konusunda uyarmaktadır. Bu uyarılarda kârı garanti altına almaktan başka bir kaygı güdülmemekte, Dünya Bankası'nın sıklıkla dile getirdiği yoksullukla mücadele veya dayanışma ile ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.

Nitekim buna paralel olarak OECD de son dönemde uluslararası su şirketlerinin gelişmekte olan ülkelerdeki yatırımlarını küçülttüklerini belirtmekte, bu durumu yatırım yapılan bu ülkelerdeki politik ve ekonomik risklerin büyüklüğü ile açıklamaktadır. Buna ek olarak, bazı su şirketleri hizmet alanlarında bulunan kâr getirisi daha düşük olan kırsal kesimlere ya da yoksul semtlere hizmetleri aksatmış ya da buralardan tamamen geri çekilmişlerdir.

Filipinler Olongapo Şehri'nde yaşananlar bu duruma denk düşmektedir. Burada şebeke suyu hizmeti 1997'de imzalanan YİD kapsamında bir imtiyaz anlaşması ile 25 yıl süreliğine aralarında İngiliz Biwater International ve Subicwater'ın da olduğu bir konsorsiyuma verilmiştir. 2001 yılı itibariyle şebekeye bağlanma oranında ve su kalitesinde artış sağlansa da su fiyatları üç yıl içinde %67 oranında yükselmiştir. Ayrıca şehir merkezinden uzak yaşayan düşük gelirli kesimler de şebeke suyu hizmetinden faydalanma talebinde bulunduklarında bir bağlanma ücreti istenmiş ve bunu ödeyemeyecek durumda olmaları nedeniyle talepleri karşılanmamıştır.

BM ve Dünya Bankası gibi küresel kuruluşlar fakirlikle mücadeleden bahsederken, özelleştirmeyi savunmakta ve bu yönetim anlayışı ile sorunların büyük oranda ortadan kalkacağını belirtmektedir. Ancak pratikte durum oldukça farklı cereyan etmektedir. Dünya su krizinin en kronik biçimde yaşandığı kıta olan Afrika'da küresel şirketlerce yapılan su yatırımları yok denecek kadar azdır. Bunun temel nedeni buradaki halkların ekonomik gücünün düşük olması ve burada yatırımın kârlı olmayışıdır. Özelleştirmeci yönetim yaklaşımlarının insana hizmeti değil kârı hedeflediği makro ölçekte de net olarak anlaşılmaktadır. Kârlılık ilkesinden yola çıkan yönetim biçimleri kaçınılmaz biçimde artan bir fakirliğe ve sosyal-ekolojik adaletsizliğe neden olmaktadır. Bu nedenle kârı değil, insana hizmeti merkeze alan yeni yönetim biçimleri oluşturulmalıdır.

Halktan gelen kârla halk değil şirketler zenginleşmektedir.

Su tüm insan ve canlılara ait kamusal bir varlıktır. Herkese ait olan bu yaşam kaynağının ekonomik kullanımı üzerinden kâr elde eden özel şirketler ve ticari bir işletme gibi çalışan kamu şirketleri elde ettikleri bu kârı hizmetin kalitesini yükseltmek gibi tekrar halka dönecek faaliyetlerde kullanmak yerine, yan şirketlerine destek olmak ya da pazarlarını genişletmek amacıyla kullanmaktadır (Bkz. şekil 21). Bu duruma örnek olarak İngiltere'den Thames Water, Fransa'dan Vivendi ve Suez ve İspanya'dan Agbar adlı şirketler verilebilir. Bu şirketler pazara ilk girdiklerinde sadece yerel ya da ulusal ölçekte çalışırken, maliyetinin

çok üzerinde sattıkları sudan elde ettikleri sermaye birikimi ile dünya pazarına açılmışlar ve bugün küresel pazarın çok önemli bir bölümünü ellerine geçirmişlerdir.

Şekil 21. Halktan gelen kâr halka döner ya da kamusal/özel şirkete gider

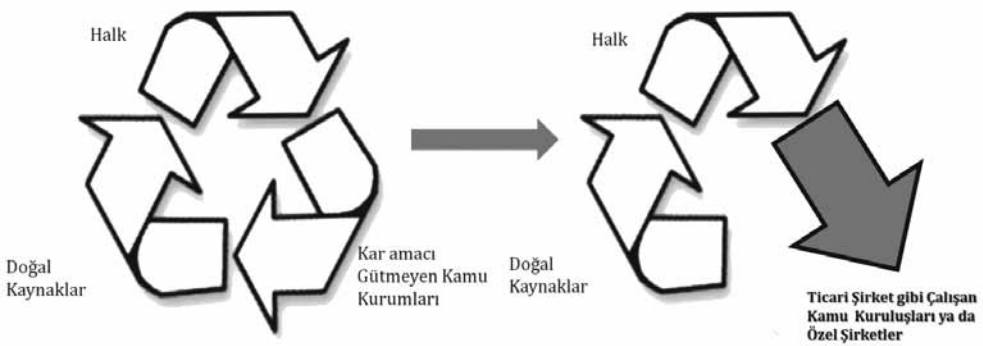

İngiltere örneğine daha yakından bakılacak olursa, 1989 yılında Thatcher Hükümeti Çevre Müsteşarlığı aracılığı ile bölge ölçeğinde hizmet veren on su ve atıksu yönetimi otoritesini halka açık limited şirketine dönüştürmüştür. Holding şirketleri hisseleri Londra Borsası'nda halka arz yoluyla satılmıştır. Bunlardan biri de en az 25 yıl olmak kaydıyla Thames Water şirketine satılan Londra'daki su ve kanalizasyon altyapısıdır. Sözleşmeye göre yatırımcı 10 yıl önceden haber vermek kaydı ile 25 yılın sonunda altyapıyı devredilebilmektedir. Tarifeler masrafların büyük bölümünü kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Sözleşmenin hayata geçmesi ile birlikte su fiyatları sadece ilk dört yılda bile %50 artmıştır. Bunun önemli bir sonucu ise şirketin çok kısa sürede muazzam bir kâr elde etmiş olması ve bu kârı yatırıma çevirerek dünyanın başka ülkelerinde de faaliyet göstermeye başlamış olmasıdır. Thames Water bugün küresel su piyasasından hatırı sayılır pay alan sayılı şirketten biri olmuştur.

Görüldüğü gibi yaşamsal değeri olan bir kamu varlığı üzerinden sermaye birikimi sağlanmakta ve bu birikim küresel su şirketlerinin elinde yoğunlaşmaktadır. Başka bir deyişle şirketler zenginleşirken, kamuya ait olan su kaynakları kirlenmekte ve tükenmekte yani halk fakirleşmektedir. Zenginleşme-fakirleşme kutuplu bir sosyal düzen yaratan özelleştirmeci yönetim yaklaşımları terk edilmedikçe bu güç dengesizliği büyüyecek ve sonucu önceden kestirilemeyen sorunlara neden olacaktır. İnsanlara ve diğer canlılara ait olan yaşamsal varlıklar üzerinden kâr elde edilmemelidir. Bunun mutlak sonucu güç odaklarının zenginleşmesi ve varlığın esas sahiplerinin fakirleşmesidir.

Büyük riskler alınmakta bunların bedelini halk ödemektedir.

Özellikle yüksek masraf ve ileri teknoloji gerektiren su altyapıları ve atıksu arıtma tesisleri gibi yüksek teknoloji, yönetimsel bilgi isteyen hizmetleri yürütebilmek için Dünya Bankası veya Avrupa Yatırım Bankası (EİB) gibi bölgesel yatırım bankalarında kredi aramak durumunda kalan yerel yönetimler, borcu geri ödeyeceğine dair bir devlet garantisi bulmak

zorundadır. Bu garanti bulunduktan sonra krediyi verecek olan banka, projenin teknik boyutunu yürütecek konsorsiyumdan projeyi yürütecek müşavir firmanın belirlenmesine kadar her konuda söz sahibi olmaktadır. Hükümet garantili ödeme koşulları ve yatırım getirisi güvencesiyle yerel pazarlara giren büyük su şirketleri bu şartlar altında önemli bir riske girmeden pazarlarını genişletme imkânına sahip olmaktadır.

Türkiye'de gerçekleştirilen ilk YİD projesi olan İzmit Su Projesi bu duruma denk düşen bir örnektir. Proje (1995) İzmit Büyükşehir Belediyesi, İngiliz Thames Water, Gama ve Güriş konsorsiyumu tarafından imzalanan Uygulama ve Su Satışı Anlaşması ile başlamıştır. Aynı zamanda bir imtiyaz sözleşmesi olan bu anlaşmaya göre projenin başında üretilen suyun üçte ikisinin İstanbul Büyükşehir Belediyesi'ne satılması planlanmış ancak fiyatın çok yüksek olması nedeniyle (diğer belediyelerin yaklaşık üç katı) belediye suyu almaktan vazgeçmiştir. Ancak Hazine garantili sözleşmede yer alan "al veya öde" hükmü uyarınca su ihtiyaç olmadığı halde satın alınmakta ve kullanılmayan su için şirkete devlet hazinesinden muazzam miktarda para ödenmektedir.

Kamu bütçesi için büyük zarar teşkil eden bu örnekte de görüldüğü gibi proje öngörüldüğü gibi gitmediğinde ortaya çıkan maddi zarar yine halkın omzuna yüklenmiştir. Uluslararası şirketlerin pazarlarını en az zararla ve en risksiz biçimde genişletmelerini sağlayan ve teşvik eden bu borç sisteminden her durumda faydalı çıkan şirketler olmaktadır. Zira kârlılık prensibiyle hareket eden kuruluşlardan alınan krediler; uzun vadede düşük faizli olsada bu kuruluşların yerel yönetimlere özelleştirme yönünde şartlar getirmesi, projeleri teknik boyutundan mali boyutuna kadar yürütecek olan şirketleri ve kuruluşları belirlemeleri ve onların hakkını kamu çıkarlarına zarar verme pahasına gözetiyor olmaları bu kredilerin kat kat fazlasını geri almaları anlamına gelmektedir. Bu nedenle kamu ihtiyaçlarını karşılamak için kâr amacı değil dayanışma amacı güden kamusal finans kaynaklarından ve kuruluşlarından faydalanmak şarttır.

Yerel yönetimler küresel şirketlere bağımlı hale gelmektedir.

Yüksek maliyeti olan ve ileri teknoloji gerektiren su altyapı ve atıksu arıtma tesisi projelerini gerçekleştirmek için büyük su şirketleriyle bir araya gelen yerel yönetimlerin proje tamamlandıktan sonra da gerek yönetimsel gerekse teknik anlamda projeyi yürüten firmalarla ilişkileri bağlayıcı koşullarla sürdürülmektedir. Yabancı şirketlerin kurdukları altyapıların ve sistemlerin ülke ve yerel özelinde uygulamaları her zaman beklenen sonuçları vermemekte, bu aksaklık durumlarında yerel yönetimler sözleşmelerde önceden belirtildiği gibi projeyi yürüten şirketlerden danışmanlık, mesleki eğitim ve teknik servis gibi bedeli olan hizmetleri talep etmek durumunda kalmaktadır.

Örneğin arıtma tesisinde bir makinenin parçasını yenilemek zorunluluğu ortaya çıktığında, sözleşmede yer alan şartlara uygun olarak önceden belirlenmiş firmaların teknik elemanları, mühendisleri ve söz konusu yedek parçayı sağlayan üreticiler devreye girmektedir. Böylece şirketler - imzalanan sözleşmenin mahiyetine göre değişen oranlarda - inşa ettikleri tesislerden ve altyapılardan sürekli bir kazanç sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle, şirketlerin yerel yönetimler için kurduğu su tesisleri ve altyapıları, yerel idarelere uzun vadeli yasal bir yönetsel ve teknik bağımlılık getirmekte, şirketlerin bunlardan

faydalanma süreleri inşaatın bitmesiyle sona ermemektedir. Bazı durumlarda ise şirketler bir süreliğine altyapıyı işletme teklifinde dahi bulunabilmektedir.

Yerel idarelerin kendilerine bağımlılığını sürekli kılan sözleşmelerle projeyi tamamladıktan sonra bile ondan kâr elde etmeye devam eden şirketler, yerel yönetimlerin kaynak kaybına uğramasına ve fakirleşmesine neden olmaktadır. Bu kısır döngüyü kırabilecek kâr amacı gütmeyen kamusal finans kaynaklarının yaratılmasına ve Kamu-Kamu İşbirliklerinin (KKİ) oluşturulmasına ihtiyaç vardır.

Yolsuzluk ve haksız kazanç artmaktadır.

Büyük su şirketleri için az riskle büyük kârların söz konusu olduğu KÖİ anlaşmalarında, kredi veren kuruluşlar, kredi talep eden kamu kurumları ve şirketler arasında zaman zaman ihaleye fesat karıştırma ve rüşvet gibi çeşitli yolsuzluklar yaşanmaktadır. Çoğu zaman şeffaf olmayan biçimde halka kapalı olarak yürütülen anlaşma süreçleri, halkın kendisini doğrudan ilgilendiren meselelerden dışlanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu projelerin halkın çıkarlarını tanıyıp koruması beklenemez.

1999 yılında imzalanan Cochabamba İmtiyaz Sözleşmesi de hem çeşitli yolsuzluklara hem de maddi ve manevi kamu zararına neden olmuştur. Cochabamba Belediyesi su şebekesini işletme hakkını 40 yıllığına Aguas de Tunari (AdT) isimli aralarında Bechtel ve Riverstar International gibi küresel şirketlerin de bulunduğu bir konsorsiyuma devretmiştir. İmtiyaz hakkına teklif alma çağrısına tek cevap veren AdT olduğu gibi, sözleşme hükümetle değil düzenleyici kurum ile yapılmıştır. Sözleşmenin imzalanmasından kısa bir süre sonra su fiyatlarında %400'e varan artışlar olmuş ve AdT bu artışların nedenini açıklamaktan kaçınmıştır (TÜSİAD 2008b). Cochabamba halkının hem bu yüksek fiyatlara, hem de sözleşmenin her aşamasının şeffaf olmayan bir biçimde gerçekleştirilmiş olmasına gösterdiği tepkinin büyümesi sonucunda sözleşme 2000 yılında feshedilmiştir. Ayrıca sözleşmede AdT'ye verilen yıllık kâr yüzdesinin %15 olmakla kalmayıp, bu yüzdenin de ABD Tüketici Fiyatları Endeksi'ne göre her yıl yenileneceği belirtilmiştir. Bu nedenle AdT bu imtiyaza güvenerek tarımsal sulama için kullanılan su kaynakları üzerinde de hak iddia edip ücret istemiş ve dolayısıyla tarım kesimini de karşısına almıştır (TÜSİAD 2008b).

Halkın yararına olmayacağı kapalı kapılar ardında gerçekleştirilmesinden de anlaşılan bu anlaşmalar önemli maddi ve manevi kayıplara neden olmaktadır. Cochabamba'da onlarca insan bahsedilen muhalif hareket içinde mücadele verirken ölmüş, yüzlercesi yaralanmış ve ülke ekonomisi büyük zarar görmüştür. Yaşanan yolsuzluğa ve haksız kazanca bağlı olarak halk nezdinde kamu imajının zedelenmesine ve ona karşı güvensizliğe neden olan bu durumların benzerleri Türkiye'de de defalarca yaşanmıştır.

Şirketlerin su taleplerini değil halkın insani su kullanımı ihtiyaçlarını gözeten bir su yönetimi, özel şirketler ya da ticarileştirilmiş kamu kuruluşları ile değil, halkı yönetime katan yeniden tanımlanmış bir kamu eliyle mümkün olabilir. Yolsuzluk, büyük kârlara ve haksız kazançlara zemin sağlayan özelleştirmeci yönetim biçimlerinde sıklıkla ortaya çıkan bir durumdur. Onunla mücadelede, katılımcılık ilkesini esas alan ama katılımcılığı, ekonomik sektörün katılımı değil halkın katılımı olarak yeniden tanımlayan bir yönetim biçimi oluşturulmalıdır.

Sonuç olarak, ticarileştirme ve özelleştirmeyi kapsayan KÖİ yönetim modeli; suya erişimi bir hak olmaktan uzaklaştıran, suyun fiyatı artarken kalitesinin düşmesine neden olan, insana hizmeti değil kâr etmeyi amaçlayan, su tasarrufunu değil tüketimini teşvik eden, kamu varlıkları üzerinden şirketler için zenginlik halklar için fakirlik yaratan, büyük riskler alıp bedelini halka ve kamuya ödeten, yerel yönetimleri şirketlere bağımlı hale getiren ve yolsuzluğu artıran bir yönetim modelidir. Bu modelin uygulamalarının neden olduğu sosyal-ekolojk yıkım ve adaletsizlikle başa çıkmanın yolu yeniden tanımlanmış bir kamu eliyle yönetimdir. Bu yeni yönetim modeli:

- suyun tüm insan ve canlıların yaşam hakkı olduğu gerçeğinden yola çıkan,
- bu hakkı alma-satma döngüsüne dâhil etmeyen,
- bu haktan kâr etmeyen yani onu ticarileştirmeyen,
- ihtiyaç sınırları içersinde insani su kullanımı için ekonomik bedel talep etmeyen,
- kâr değil insana hizmet merkezli olan,
- su tasarrufunu teşvik eden ve bu insanlık sorumluluğunu "suyun fiyatını yükseltme" gibi etkin olmayan yöntemlerle sadece yoksul kesime değil, adil biçimde herkese ve özellikle de ekonomik sektörlere pay eden,
- kamu varlıklarını tüketerek şirketler için zenginlik yaratan sistemlerle mücadele ederek, bu varlıkları koruyan ve gelecek nesillere taşıyan,
- büyük kârlar için büyük riskler almayan,
- yerel yönetimlerin şirketlere bağımlı olmasını engelleyen ve bunun için kamu çerçevesinde oluşturulan işbirliklerine açık olan,
- yolsuzlukların ortaya çıkmasına neden olan büyük kârları ve haksız kazançları ortadan kaldıracak düzenlemeleri oluşturmanın yollarını arayan bir yönetim modeli olmaldır.

IV.
Dünyada ve Türkiye'de Alternatif Su Yönetimi Arayışları

Suyun fiziksel ve ekonomik varlığının ötesindeki kültürel, sosyal ve politik boyutları, su yönetiminde ortaya çıkan çapraşık sorunları açıklar niteliktedir. Zira bu yaşam kaynağını salt fiziksel bir varlık olarak gören teknokratik mühendislik yaklaşımları da, onu bir meta olarak kabul eden ekonomi merkezli yaklaşımlar da su sorunlarını çözmek yerine onlara yenilerini eklemişlerdir. Kamu yönetimlerinin 20. yüzyılın ikinci yarısında farklı bir ivme kazanan sosyal-ekolojik sorunların karşısında etkin, kapsamlı ve uzun vadeli çözümler geliştiremediği aşikârdır. Ancak kamudan umudu kesmede aceleci davranan ve kamu yönetimine özel sektörün katılımını sihirli bir değnek olarak gösteren yaklaşımlar, su sorununu ülke sınırlarının ötesine taşımış ve küresel bir mesele haline getirmişlerdir.

Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren Dünya Bankası, IMF ve bölgesel gelişme bankaları gibi küresel kuruluşlar gelişmekte olan ülkelerle imzalamış oldukları kredi anlaşmaları yoluyla özelleştirmeyi her durum ve konumda tek çözüm yoluymuş gibi sunmuştur. Aynı şekilde, gelişmiş ülkeler de yardım bütçelerini ve serbest ticaret anlaşmalarını kendi ulusal şirketlerine pazar yaratmak amacı için teşvik etmekte ve kullanmaktadır.

Bunun sonucu olarak 1990'lardan itibaren büyük bir ivme kazanan su özelleştirmeleri uygulandığı hemen her ülkede güçlü ya da zayıf muhalif toplumsal hareketlere neden olmuştur. Su kaynaklarının ve yönetiminin özelleştirmesine yönelik eleştirilerin çıkış noktaları beş ana başlıkta özetlenebilir:

1. Halkın müşteri, hizmetin de ürün olarak kabul edildiği özel şirketlerde birincil amaç kârın artırılmasıdır. Kâr elde etmeyi amaçlayan yapılara su gibi temel bir yaşam kaynağının yönetimini teslim etmek çok tehlikeli bir sosyal deney olacaktır.

2. Halka verilen hizmetten elde edilen gelir halk yerine, şirketin zarar eden uygulamaları, alt şirketleri ve genişlemesi için kullanılmaktadır. Yani halktan gelen kâr halka daha iyi hizmet için kullanılmak yerine şirkete gitmektedir.

3. Su şirketlerinde tekelleşme gittikçe artan bir güç konsantrasyonu sorununu doğurmuştur. Nitekim bugün dünya su pazarının önemli bir bölümü dört küresel su şirketinin (Coca Cola, Danone, Nestle ve PepsiCo.) elindedir.

4. Su fiziksel ve ekonomik sınırların çok ötesinde kültürel, sosyal ve politik bir varlıktır. Özel şirketler, ekonominin alanı dışına taşan bu çok boyutlu varlığı ve onun yönetimine ilişkin sorunları belirleme gibi bir misyona veya uzmanlığa sahip olmadığı için su yönetiminde ortaya çıkan karmaşık sorunlara (ekolojik sorunlar, sosyal adaletsizlik, işsizlik vb.) etkin çözümler üretemezler. Nitekim şimdiye kadar üretmiş oldukları teknoloji ve ekonomi merkezli çözümler, bu sorunları ortadan kaldırmak yerine onlara yenilerini eklemiştir.

5. Dünyadaki su hizmetleri yönetimi hala çok büyük oranda (%90) kamunun elindedir. Özel sektör ise %10'luk bir paya sadece yirmi sene gibi görece kısa bir zaman diliminde sahip olmuştur. Dolayısıyla kamu, yaygın kanının aksine, su hizmetleri yönetiminde özel sektöre göre çok daha fazla uzmanlığa ve deneyime sahiptir (George 2011).

Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) kavramı bu hareketlere ve tenkitlere karşılık olarak ortaya çıkmıştır. İçinde "kamu"nun geçtiği ve özelleştirmenin adının anılmadığı bu kavram modernize edilmiş özelleştirmeden başka bir şey değildir. Günümüzde KÖİ'yi eleştiren yaklaşımlar onun karşısına Kamu-Özel yerine Kamu-Kamu İşbirliği (KKİ) ve kamulaştırma yöntemlerini koymaktadır. KKİ, iki ya da daha fazla kamu otoritesi ya da kurumu arasında ortak değer ve hedefler etrafında kurulmuş ve kâr amacı gütmeyen denk işbirlikleri olarak tanımlanabilir.

Bu bölümde dünyanın çeşitli coğrafyalarında su yönetiminde Dünya Bankası ve IMF gibi küresel finans kuruluşlarının dayatmış olduğu özelleştirmecilikten farklı alternatif yaklaşımlar arayan ve alternatif modeller izleyen örneklerden bazıları ele alınacaktır. Burada vurgulanması gereken, bazıları toplumsal hareket bazıları yönetim uygulaması olan bu örnekler sabit önermeler olarak değil birer örnek olay durumu olarak algılanmalıdır. Zira her ülke ve yerelin öznelliği su yönetimde sabit yaklaşımların ve modellerin varlığını imkânsız kılmaktadır.

4.1. Dünyada Alternatif Su Yönetimi Arayışları

Su yönetimi sürekli değişmekte olan sosyal-ekolojik şartlara uyum sağladığı oranda başarılı olabilir. Suyun yönetiminde tek ve her durumda işlerliği olan sabit bir modelden bahsedilemez. Zira ülkemizde şimdiye kadar çeşitli ülkelerde denenmiş bir takım modeller bire bir uygulanmış ancak bunlardan gerçek bir fayda sağlanamamıştır. Bu bölümde bahsedilen su yönetimi alanında yaşanmakta olan gelişmeler ve gerçekleştirilen uygulamalar, Türkiye'de su politikasının şekillendirilmesinde rol oynayan devlet kurumları, özel sektör ve STK'lar bünyesindeki tüm aktörlere örnek olay durumları sunmanın dışında bir amaç taşımamaktadır. Zira her dönemin, ülkenin ve yerelin kendine has farklılıkları tek bir yaklaşım ya da modelin geçerli olamayacağı ve bunların halkın her kesiminden insanın gönüllü katılımı ile kolektif olarak oluşturulabileceği unutulmamalıdır.

4.1.1. Kamu-Kamu İşbirliği (KKİ): Japonya'dan Osaka, Tokyo ve Yokohama Örnekleri

Kamu-Kamu İşbirliği (KKİ) projelerine destek vermek amacıyla oluşturulan finansal yardımların başında Resmi Kalkınma Yardımları (RKY) gelmektedir. OECD'nin Kalkınma Desteği Kurulu tarafından sağlanan RKY, öncelikli olarak OECD ülkeleri arasındaki işbirliklerine verilir. Devletler için bir başka finansal destek organı da Dünya Bankası Uluslararası Kalkınma Birliği'dir.

KKİ uluslararası ve ulusal olmak üzere iki kategoride incelenebilir. 1990'lardaki İsveç ve Finlandiya'daki su işletmeleri ve Estonya, Latviya ve Litvanya gibi komşu ülkelerdeki belediyeler arasındaki Baltık Denizi İşbirlikleri uluslararası niteliktedir. Avrupa Kamu Su İşletmeleri ve güney şehirleri arasındaki destekleyici işbirlikler (Amsterdam Waternet ile Mısır'ın Alexandria şehri ve Sevilla'da CPASE ile Bolivya'da el Alto - la Paz arasındaki gibi) de bunlara örnektir. Bazı KKİ'ler Arjantin'de ABSA Su İşletmesi ile Peru'da Huancayo arasında olduğu gibi güney-güney işbirliği kapsamındadır.

Ulusal KKİ'ler ise ülke içindeki girişimlerin dâhil olduğu birlikteliklerdir. Honduras'taki kırsal su hizmetlerine yönelik SANAA, Sri Lanka'daki ulusal kamu sektörü su şirketi NWSDB, ve Fas'ta ONEP gibi oluşumlar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Dünyanın 70 ülkesinde 130'dan fazla KKİ projesinin yürütüldüğü bilinmektedir (Hall ve diğerleri 2009).

KKİ'lere özellikle Japonya örneğinde bakacak olursak, bu ülkede bu uygulamaların oldukça uzun bir geçmişe sahip olduğu görülür. Örneğin 1980'lerden bu yana Yokohama, Osaka ve diğer belediyeler, Asya ülkelerinde kamu otoriteleri için Japon JICA yardım ajansının finanse ettiği hızlı eğitim kursları düzenlemektedirler. Yokohama Su İşleri Bürosu (YWWB) 1987 yılından beri insan kaynakları geliştirmeye yönelik uluslararası işbirliği sağlama konusunda ciddi deneyim birikimine sahiptir. Yokohama, Asya Pasifik Şehirleri İşbirliği Ağı'na (CITYNET) başkanlık yapmaktadır. YWWB, CITYNET vasıtasıyla Asya ülkelerinde kamu su işletmelerinde çalışan personellerine su yönetimi konusunda eğitim vermektedir. 2007 yılına gelindiğinde YWWB, Tayland, Çin, Kamboçya ve son dönemde bazı Orta Asya ülkeleri gibi 17 ülkeden 1700 personele eğitim vermiştir. YWWB 1973'ten beri bünyesinde çalışan 145 eğitmeni 25 ülkeye göndermiştir. Kurum 2003-2005 yılları arasında Vietnam'da Ho Chi Minh ve Hue şehirlerinde hizmet veren kamu su işletmelerine yönelik teknik asistanlık projelerine de girmeye başlamıştır. YWWB, JICA'nın desteğiyle 2007'de Thua Thien Hue Su Temini ve İnşaat Devlet Şirketi (COWASU) adlı kamu su işletmesi ile Kamu-Kamu İşbirliği'ne girmiştir. YWWB iki sene içinde 17 uzmanını COWASU'ya göndermiş ve 30 kursiyeri de kabul etmiştir. COWASU 550 personeli bünyesinde barındırmakta ve %75 su arzına sahip Hue şehrinde su hizmeti sağlamaktadır (Hall ve diğerleri 2009).

YWWB-COWASU işbirliğinin bir başka amacı da yönetim kapasitesinin geliştirilmesi ve içme su kalitesinin yükseltilmesidir. Bu işbirliği kapsamında yürütülen proje 5 modülden oluşmaktadır: su boruları (boruların döşenmesi ve kaçak su kontrolü), su kalitesi kontrolü, içme suyu arıtma tesislerinin yönetilmesi, insan kaynakları geliştirme ve müşteri hizmetleri. 2008'de COWASU, Hue şehrindeki 95.000 kullanıcıya temiz içme suyu sağlayarak hedefine bir sene önceden varmıştır. COWASU şimdi tüm işletme alanlarında aynı kalite hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadır. 2008'de Afrika'nın Gelişmesi konulu Uluslararası Tokyo Konferans'ında yeni bir üç senelik teknik asistanlık projesi başlatılmıştır. Bu projeyle,

Yokohama belediyesi ve JICA arıtma, su dağıtımı yönetimi ve su ücretlerinin toplanması gibi konularda 8 Afrika ülkesinden gelen katılımcıya eğitim verme sürecinde bir araya gelmiştir (Hall ve diğerleri 2009).

Osaka'daki kanalizasyon işletmesi ise bir belediye kurumu gibi işlemektedir. 1997 ile 2001 yıllarında kanalizasyon ve sağlık hizmetlerine yapılan yatırım 2.71 milyon dolara ulaşmıştır. Osaka Kamu Hizmetleri Bürosu gelişmekte olan ülkelerdeki ilgili kurumlara kanalizasyona yönelik konularda çeşitli eğitim programları vermektedir. Bu programlar Japon hükümet ajansı JICA tarafından finanse edilmektedir. Programlar 90 gün sürmekte ve finansman, kombine kanalizasyonların yenilenmesi, kanalizasyon atıklarının arıtılması, atıksu arıtma tesisi projelendirme, elektrik ekipmanı ve kanalizasyon idamesi, su kalitesi yönetimi ve taşkın suyu drenajı gibi konuları ele almaktadır.

Departman 2003 ile 2007 yıllarında içlerinde Hindistan'ın ve Çin'in de bulunduğu çoğu Asya kıtasında, bir bölümü de Orta Doğu, Afrika ve Latin Amerika'da olmak üzere 29 ülkeden gelen 51 personele eğitim vermiştir. Japonya'da ayrıca Sapporo, Doğu Hiroshima ve Kitakyuyu gibi diğer belediye kanalizayon işletmeleri de benzer programlar yürütmektedir (Hall ve diğerleri 2009).

Tokyo Metropolitan Kanalizasyon Bürosu ile Pekin Belediyesi Dizayn ve Araştırma Enstitüsü arasında yapılan anlaşma Gaobei Dian Atıksu Arıtma Tesisi'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır. Bu inşaatın ilk aşamasında (1990) Pekin işin tamamını kendi doğrudan yönetimi altında yürütmüştür. 1993'da işin %80'i bitmiş ve Pekin belediyesi Tokyo Metropolitan Kanalizasyon Bürosu'ndan kendilerine kanalizasyon işletmesi ve yönetimi konusunda eğitim vermelerini talep etmiştir. Eğitim Japon JBIC tarafından finanse edilmiştir (Hall ve diğerleri 2009).

4.1.2. Sudan Gelen Kâr Şirkete Değil Suya Gider: Eau de Paris

1 Ocak 2010 tarihinden bu yana Paris'te su hizmetleri, Eau de Paris (Paris'in Suyu) adlı tek bir kamu işletmesi tarafından sağlanmaktadır. İşletmenin mülkiyeti Paris Belediyesi'ndedir. Bu tarihten önce kamu-özel şirketi olarak çalışan Eau de Paris suyun üretilmesi, taşınması, dağıtımı ve faturalandırılması görevleri yürütmek üzere bir kamu işletmesine dönüştürülmüştür. Kurum su hizmetlerinin bütün farklı teknik ve yönetimsel işlemlerini tek bir bünyede bir araya getirmiş olduğu için müşteri artık sadece tek bir kurumla ilişkilenmektedir.

Bağımsız bir kamu varlığı olan bu işletme kendi bütçesine sahip olup, belediyeye rapor vermekle yükümlüdür. Kamulaştırılmadan önce elde edilen kârın bir bölümü özel yatırımcının diğer ekonomik etkinliklerini devam ettirmek ve kâr marjlarını artırmak için kullanılırken, şimdi bu kâr tamamıyla su hizmetlerine tekrar yatırılmaktadır. Böylece su kullanıcılarından elde edilen kâr şirketin diğer ekonomik etkinlikleri yerine, tekrar müşterinin aldığı hizmete dönmektedir (Le Strat 2010).

Eau de Paris ve Paris Belediyesi, su hizmetlerinin değerlendirilmesi amacıyla bir anlaşma çerçevesi imzalamıştır. Bu çerçeve, su yönetiminin öğelerini görünür kılan teknik, mali, sosyal ve daha pek çok göstergeyi içeren çok detaylı bir anlaşmadır. Sözleşme uygulama

takibi ve yatırımlar, personel, araştırma programları ve su kaynaklarının korunması konularında değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Sözleşme aynı zamanda belediye kontrol mekanizmalarının su hizmetlerini daha sık aralıklarla düzenli olarak kontrol etmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra seçilmiş Yerel Otorite temsilcileri tarafından yapılan yıllık kontroller de söz konusudur (Le Strat 2010).

Eau de Paris Yönetim Kurulu esas olarak aşağıdaki temsilcilerden oluşmaktadır (Le Strat 2010):

- Paris Belediyesi temsilcilerinden seçilmiş üyeler - 10 üye (Paris'te seçilmiş Yerel Yönetim üyeleri gruplarının hepsini temsil etmek kaydıyla),
- Yerel otorite üyeleri - 2 üye
- Personel temsilcileri - 2 üye
- Tüketici birliklerini ve çevre örgütlerini temsilen 'uzman temsilciler' - 5 üye

Diğer üyeler ise tamamıyla danışmanlık görevini yürütmekte ve yukarıda sayılan temsilciler gibi oy kullanma hakkına sahip bulunmamaktadır. Ancak bu durumun yakın gelecekte değişmesi beklenmektedir (Le Strat 2010). "Belediye Su Gözlemi" adı altında vatandaşların katılacağı bir denetleme mekanizması da oluşturulmuştur. Su gözlem grubu, vatandaşların aldıkları su hizmeti konusunda değerlendirme yapmalarını mümkün kılmaktadır. Ayrıca bu mekanizma su paydaşları arasında müzakere oluşturma ve su hizmetleri ile ilgili çeşitli kaygıları dile getirme amaçlarını gerçekleştirmek için bir sosyal platform işlevi görmektedir. Su gözlem grubunun bir temsili sözcüsü vardır. Bu temsilci aynı zamanda Yönetim Kurulu'nun danışmanlık görevini yürüten üyelerindendir.

Yaşanan bu yönetimsel değişiklik sonucunda Paris'te 1980-2009 yılları arasında suyun fiyatı her yıl artmışken, ilk kez suyun fiyatı düşmüştür. Son 30 senelik dönem içinde suyun birikmiş fiyat yükselmesi %480 olmuştur ki bu dönem içinde genel fiyat yükselmesi %280'dir. Suyun maliyetinin de aynı oranda artmış olması gerektiğine göre bu dönem içinde su şirketlerinin kârlarını ikiye katladıkları görülmektedir. Bu durum 30 senedir Paris halkının suya maliyetinin çok üstünde bir ücret ödediğini gözler önüne sermektedir (Le Strat 2010).

Eau de Paris sözcüsü Philippe Burguiere, Reuilly Bahçesi'nde (Jardin de Reuilly) inşa edilmiş olan kamuya açık hayratı Paris'in musluk suyu imajını iyileştirmek için gerçekleştirdiklerini belirtmektedir.[22] Bu çeşmenin, suyun tekrar kamu hizmetleri kapsamına girdiğini müjdeleyen sembolik gücü tartışılmazdır. Öyle ki halk Paris gibi dev bir metropolitanın en uzak mahallelerinden gelerek sıraya girmekte ve bu hizmetten faydalanmaktadır (Bkz fotoğraf 3).

22 21.09.2010 tarihli The Guardian gazetesinden alıntı yapılmıştır.

Fotoğraf 3. Paris'te belediyenin ücretsiz hizmeti olarak maden sodası hayratı

Kaynak: www.eaudeparis.fr

Suyun fiyatını aşağıya çekmeyi hedefleyen ve belirli oranda bunda başarılı olan Eau de Paris ekonomik geliri düşük olan kesimlere suyun daha düşük bir fiyata verilmesi amacıyla çeşitli yöntemler geliştirmektedir. Buna ek olarak, su şirketlerinin "Kiralık Evlere Erişim için Dayanışma Fonu"na daha fazla katkı sağlaması için çeşitli çalışmalar da yürütmektedir. Ayrıca kullanıcılara su kullanımını azaltmak ve dolayısıyla su tasarrufu sağlamak amacıyla çeşitli şekillerde (örneğin su tasarrufu sağlayan muslukların temin edilmesi) danışmanlık yapmaktadır. Küresel ölçekte Eau de Paris gelişmekte olan ülkelerde herkesin suya erişim hakkını sağlamayı amaçlayan işbirliklerine ve doğal afet durumlarında acil yardım hizmetlerine de destek olmaktadır (www.eaudeparis.fr).

4.1.3. Uruguay'da Anayasa Değişikliğine Neden Olan Su Referandumu

Uruguay, Hollanda ile birlikte dünyada su yönetiminde özelleştirmeyi yasal olarak engelleyen iki ülkeden biridir. 31 Ekim 2004'de Uruguay'da su üzerine anayasal değişiklik öneren referandum %62 oyla kabul edilmiştir. Yeni yasa, şebeke suyuna erişimin ve hıfzıssıhhanın temel insan hakkı olduğunu ve su yönetiminde sosyal meselelerin ekonomik kaygıların üzerinde olması gerektiğini belirtmektedir. Yeni yasa da ayrıca şöyle denilmektedir:

> Kanalizasyon ve halka su sağlama gibi kamu hizmetleri tamamıyla ve doğrudan devletin yasal tüzel kişileri tarafından yürütülecektir.

Referandum kampanyası, kamu mülkiyetindeki su ve kanalizasyon şirketi Devlet Hıfzısıfa İşleri işçileri sendikası (OSE) ve Dünyanın Dostları (FoE) gibi çeşitli STK'lardan oluşan Ulusal Su ve Hayatı Savunma Komitesi tarafından yürütülmüştür. Ülkedeki iki imtiyaz sözleşmesi

sonucunda ortaya çıkan muhalif hareket, yeni özelleştirmeler için baskı yapan IMF ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi serbest ticaret anlaşmalarından ortaya çıkan başka tehdit unsurları kampanyanın çıkış noktaları olmuştur (Hall ve diğerleri 2004). Kampanya ayrıca suyun aşırı tüketimi gibi ekolojik endişeleri ve kamu varlıklarının şeffaf olmayan biçimde yönetimine (özelleştirme yanlısı) yönelik kaygıları da bünyesine katarak içeriğini zenginleştirmiş ve başarılı olmuştur.

4.1.4. Suyun Özelleştirmesinin Yasak Olduğu bir Ülke Hollanda: Waternet

Hollanda'da 2004 yılında kabul edilen yeni su yasası ile birlikte içme suyu hizmetleri sadece kamu şirketleri tarafından sağlanmaya başlamıştır. Bu yasayla su şirketlerinin özelleştirilmesi imkânsız hale getirilmiş ve ülkedeki on su şirketi bölgesel ve yerel hükümetlere devredilmiştir. Ancak tüm bu kamulaşmaya rağmen bu şirketlerin çoğu, özel şirket gibi yapılanmıştır. Vitens ve Evides gibi kamuya ait büyük şirketlerde kâr-odaklılık, yönetim delegasyonu ve dış kaynak yaratma sıkça görülen stratejilerdir. Oasen ve Duinwaterbedrijf Zuid-Holland gibi küçük işletmeler ise daha fazla kamusal niteliklidir (Hachfeld ve diğerleri 2009).

Hollanda'da suyu ticarileştirme (kamu ya da özel şirketler aracılığı ile sudan kâr elde etme) trendine uymayan en net örnek Amsterdam Su İşletmesi'dir. 2005 yılında Amsterdam Şehri ve Amstel, Gooi ve Vecht Bölgesel Kamu Suyu Otoritesi, bu üç bölgedeki su hizmetlerinden sorumlu olacak bir kamu şirketi olan Waternet'i kurmuşlardır. Bu şirket, arazi (toprak) ve içme suyu, kanalizasyon ve atıksu arıtımı, doğa koruma, taşkından korunma, su kanallarının, savakların ve diğer su yollarının yönetimi gibi konuları da içine alan bütünleşik su sisteminin sorumluluğunu üstüne almıştır. Şirket belirli bir dereceye kadar otonom da olsa, Amsterdam Şehri ve Bölgesel Kamu Suyu Otoritesi tarafından kontrol edilmekte ve bu kurumlara karşı sorumluğunu devam ettirmektedir. Şirkete her yıl görev ve hedeflerini belirleyen bir program verilir (Hachfeld ve diğerleri 2009).

Waternet'in dikkat çekici yönü su meseleleri üzerine yürüttüğü uluslararası işbirliği uygulamalarıdır. Waternet kâr odaklı olmayan KKİ uygulamalarında dünyada en deneyimli su şirketlerinden biridir. Bu uygulamalar aynı şirketin Wereld Waternet denilen bölümü tarafından yürütülmektedir. Şirket son yıllarda Surinam, Mısır, Endonezya ve Filistin gibi pek çok ülkede içme suyu arzını iyileştirmek için deneyimlerini ve uzmanlığını paylaşmayı amaçlayan projeler oluşturmaktadır. Şirket (www.waternet.nl) bu projeleri kâr etme güdüsü ile değil, uzmanlığını diğerleri ile paylaşmak ve Hollanda'yı *uluslarası su piyasasında* etkin bir ülke haline getirmek amaçlarıyla yürütmekte olduğunu belirtmektedir.

Anlaşıldığı gibi Hollanda'da içme suyu hizmetlerinin özel sektör eliyle yürütülmesi yasal olarak mümkün olmasa da kamusal su sektörü suyu bir uluslararası piyasa metası olarak kabul eden ticari bir şirket gibi işlemekte ve hatta kendisine uluslararası hedefler belirlemektedir. Zira bu şirketlerin içinde prensipte kamuya en yakın biçimde faaliyet gösteren Waternet bile bünyesindeki KKİ projelerini uluslararası su piyasasında güç ve etkilerini artırmak için yürüttüklerini açıkça belirtmektedir. Hollanda örneği, yasal boyutta özelleştirme karşıtlığına rağmen suyun kamu elinde ticarileşmesinin ve küresel ölçekte bir meta haline getirilmesinin en net örneği olarak kabul edilebilir.

4.1.5. Çok Yönlü bir Su Yönetimi Anlayışı: Münih'te Su Yönetimi

Münih'te içme suyu ve atıksu hizmetleri 1880'lerden bu yana kamu kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Kanalizasyon şirketi Münchner Stadtentwässerung bir dereceye kadar otonom olan ve doğrudan Şehir Konseyi tarafından yönetilen bir kamu kurumudur. İçme suyu ise Stadtwerke München adında tamamen belediyeye ait olan ve sadece içme suyundan değil enerji, gaz, toplu taşıma, yüzme havuzları gibi hizmet sistemlerinden ve yapılarından da sorumlu olan bir şirkettir. Bu şirket kanalizasyon şirketinden farklı olarak şehir konseyinden daha bağımsız olup, kontrolü dolaylı yoldan sağlanmaktadır.

Stadtwerke 2001 ve 2006 yıllarında AB rekabet kanunları ve direktifleri doğrultusunda içyapısında değişiklikler yapmaya zorlanmıştır. Günümüzde toplu taşıma, su, gaz ve elektrik hizmetleri Stadtwerke çatısı altında ama birbirinden bağımsız tamamlayıcı şirketler olarak ayrılmıştır. Buna rağmen şirket, finansal olarak daha zayıf olan alt şirketlerini diğer alt şirketlerinin kârlarıyla destekleyerek, dolaylı yollardan korumayı başarmıştır. Şirket şimdiye kadarki özelleştirme girişimlerini reddetmiştir. 2004'de yerelde ortaya çıkmış bir sosyal su hareketi şirketin şehir tarafında doğrudan yönetilmesini talep etmiş, bu sayede neo-liberal pazarın ileride ortaya çıkması muhtemel özelleştirme baskılarından etkilenmeyeceğini savunmuştur. (Hachfeld ve diğerleri 2009).

Münih'te su kalitesi son derece yüksek olmasına rağmen, su ve kanalizasyon hizmetleri Almanya'nın diğer belediyelerine göre son derece ucuzdur. Belediyenin başarısı ekonomiyle de sınırlı değildir. Belediye ekolojik yönetim başarılarıyla da diğer belediyelere örnek teşkil etmektedir. Yeraltı sularını koruma amacıyla orman yönetimi gibi konularda da öncülük eden belediye, 1992'de başlayan ve hâlâ devam etmek olan bir proje ile su koruma alanlarındaki çiftçilerin ekolojik tarıma yönelmesi için finansal desteğin yanında çiftçilerin organik ürünlerinin pazarlanması konularında da onlara yardımcı olmaktadır. Bu şekilde yüze yakın çiftçi artık organik tarım yapmaktadır. Atıksu arıtma konusunda da aynı sürdürülebilirlik çizgisinde ilerleyen belediye, ileri teknoloji ile dezenfekte edilmiş suyu Isar nehrine bırakmakta ve yapılan düzenli ölçümlerde nehirde insanların yüzebileceği kalitede su olduğunu belgelemektedir (Hachfeld ve diğerleri 2009).

4.1.6. Bolivya'da Su Yönetiminde Kooperatifçilik: Santa Cruz İçme Suyu ve Sağlık Hizmetleri Kooperatifi

SAGUAPAC adlı kamu kuruluşu, Bolivya'da Santa Cruz de la Sierra'nın büyük bölümüne su ve sağlık hizmetleri vermektedir. Şehrin çevresine içme suyunun sağlanması ise birkaç küçük su işletmesi tarafından yürütülmektedir. SAGUPAC üç farklı dönemden geçmiştir: 1973'e kadar kamu kurumu, 1973-1979 yılları arasında yarı-kamu kurumu ve 1979'dan itibaren de kooperatif olarak faaliyet göstermektedir.

SAGUAPAC, her biri bir konseye sahip dokuz mahalleye bölünmüş bir bölgeden oluşan bir birliktir. Bu konseylerin görevi, üyelerinin (şebeke suyuyla bağlantısı olan herkes) sorunlarını belirlemek ve bu sorunları ortadan kaldırmaktır. Konsey üyeleri 6 yıllık bir dönem boyunca çalışır. Ancak konsey üyelerinin üçte biri, iki senede bir yeniden seçilmek durumundadır. Dokuz konseyin her biri, Delegasyon Meclisi'ne üçer delege ile katılmaktadır. Bu meclis, kooperatifin aldığı kararları onaylar. Meclis ayrıca yönetim

kurulu için 9, danışma kurulu için ise 6 üye seçer. Yönetim kurulu bütçe ve muhasebeden sorumlu olup, kooperatif politikalarını da oluşturur. Danışma kurulu yönetim kurulunu denetlemeden ve dış denetimlerden sorumludur. Her iki kurulda da görev süresi altı sene olup, kurulun üçte biri iki senede bir yeniden seçilmektedir (Yavarí 2005).

SAGUAPAC bir kooperatif olduğu için, şebeke suyuyla bağlantısı olan herkesi üyesi olarak kabul etmekte ve dolayısıyla onları kooperatifin sahipleri olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle tüm üyeler söz ve oylama hakkına sahiptir. Bunun yanı sıra, senede iki kez su hizmetleri ile ilgili kullanıcı memnuniyetini ölçmek için anketler düzenlenmektedir. Bunu yapmaktaki amaç, kârdan değil hizmetten memnunluğun derecesini ölçerek hizmetin kalitesini artırmaktır (Yavarí 2005).

SAGUAPAC evsel, ticari, sanayi ve özel (hastaneler, okullar, kamu ofisleri, vb.) su kullanımına göre farklı fiyat tarifeleri geliştirmiştir. Tarifeler, her kullanım tipi içinde de tüketim seviyesine (her 15 m^3'te bir artmak üzere) göre değişiklik göstermekte olup, fazla su kullananlar m^3 başına az kullananlardan daha fazla ödemektedir (Yavarí 2005).

Kooperatifin optimal performans göstergelerinden yararlanarak oluşturduğu Stratejik Kalkınma Planı ise 40 senelik bir zaman dilimini kapsamaktadır (2039 yılına kadar). Bu planda, su altyapıları ve şebekesi gibi konularda yapılması gereken faaliyetler bütçeleri ile birlikte belirtilmektedir. Planda net girdi analiz edilmekte ve yatırım ve işletme maliyetleri mukayese edilmektedir (Yavarí 2005).

Kooperatif ayrıca Inter-American Development Bank ve Dünya Bankası gibi çok taraflı kuruluşlar tarafından finanse edilen bir dizi projeyi de yürütmektedir. Kooperatif bütün projeleri öngörülenden daha kısıtlı bir bütçe ile belirtilen tarihlerden daha önce tamamlamıştır. SAUPAC Bolivya'da başarılı kooperatifçiliğe örnek olarak gösterilmektedir (www.saguapac.com.bo).

4.1.7. Halkın Yönetime Katılımı: Kordoba'da EMACSA

Kordoba 315 bin nüfuslu bir güney İspanya şehridir. 1969'dan beri su hizmetleri EMACSA denilen bir kamu kuruluşu tarafından yürütülmektedir. Bu kuruluş düşük fiyata kaliteli hizmet vermektedir. EMACSA özellikle ekolojik performansını yükseltme konusunda ilerici çalışmalar yapmaktadır. Su kaçaklarını azaltmak için şebeke bakım, onarım ve yenileme çalışmalarına yıllık bütçesinden büyük bir oran ayıran kuruluş, yürüttüğü farkındalık kampanyaları ile de su tüketiminde önemli miktarda azalma sağlamıştır.

Su toplama ve depolama altyapı planlamaları sayesinde bölgede mevsimler arası aşırı yağış farklılıkları sorunu önemli ölçüde çözülmüştür. Bu nedenle Cordoba Endülüs Otonom Bölgesi'nde 1995 yılında yaşanan kuraklıkta su kesintisi yapmayan tek şehir olmuştur. Yapılan araştırmalar vatandaşların hizmetlerden son derece memnun olduklarını göstermektedir (Hachfeld ve diğerleri 2009).

Kuruluşun yönetim yapısının altını çizmekte fayda vardır. Kuruluş 1979'dan beri geniş kitlelerce kabul gören ve çok iyi işleyen bir ortak yönetim geliştirmiştir. Şirketin bütün önemli kararlarından sorumlu olan Yönetim Kurulu'nda çeşitli üyelikler vardır. Belediye seçimlerinin sonuçlarından bağımsız olarak, konseyde bulunan üç ana politik grup kurul

için ikişer üye belirler. Kurulda ayrıca en büyük iki sendikanın belirlediği ikişer üye daha bulunur. Ancak bu üyelerden biri sivil toplum hareketlerinin oluşturduğu konsey (vatandaşların %13'ünü organize eden çevre semtlerin dernekleri önemli role sahiptir) tarafından belirlenir. EMASCA'nın genel sekreteri, müdürü ve şehir konseyinin genel mali denetleyicisi kurul toplantılarında yer alır ancak oy kullanamazlar. Bu katılımcı şeffaf yönetim yapısı, delege olmayan vatandaşların da karar verme süreçlerini izlemelerine ve bu süreçlere katılmalarına (alternatif fikirler önermek gibi) imkân vermektedir. EMASCA'ya geliştirdiği sistem ve katılımcı uygulamalarından dolayı Endülüslü Tüketiciler Derneği Facua 2008 yılında resmi olarak teşekkür etmiştir (Hachfeld ve diğerleri 2009).

4.1.8. İtalya'da Yeni bir Su Yönetimi Yasası: Su için Hareket Forumu'nun Zaferi

İtalya'da 1994'e kadar su hizmetleri belediyeler tarafından yürütülmüştür. Bu durum "Legge Galli" olarak bilinen ulusal su yasasının yürürlüğe girmesi ile değişmiştir. Bu yasaya göre belediye kuruluşları daha büyük bölgesel birimlerde toplanmaya başlamıştır. Her ne kadar özelleştirme bir yasal bir zorunluluk olarak tanımlanmasa da, bu kuruluşlar hissedarlarla birlikte şirket gibi yapılanmak zorunda kalmış ve belediye kolektifleri şirketin kamu, özel ya da kamu-özel olup olmamasına karar vermek durumunda bırakılmışlardır (Hachfeld ve diğerleri 2009).

Yasalarla hizmetlerin maliyeti tamamıyla su tarifeleri tarafından karşılanmak zorunda olduğu ve kullanılan sermayenin %7'si oranında bir geri dönüşü kapsamak zorunda olduğu için, su hizmetleri metalaştırılmak durumunda kalmıştır. Görece kısa zaman içinde pek çok su işletmecisi altyapıya daha az sermaye ayırmaya başlamıştır. Bunun sonucunda İtalya Avrupa'da su kaçağının en yüksek oranda (%30 civarında) yaşandığı ülke olmuştur. Bu kısır döngünün halka yansıması artan su fiyatları ve halk nezdinde güvenirliğini yitiren kamu hizmetleri olmuştur.

2007 yılında 'İtalya Su için Hareket Forumu', su hizmetlerinin tekrar kamu kapsamına girmesi için 400.000 imza toplanmış ve sosyal müzakere ortamında yeni bir kamu yasa tasarısı geliştirmiştir. Önerilen yasada su döngüsü yönetiminin sürdürülebilirlik ve dayanışma prensiplerine bağlı olarak kamuya ait ve katılımcı olması gerektiği vurgulanmıştır. Tüm altyapıların kamunun yönetiminde olması ve özelleştirilmiş olanların da yeniden kamulaştırılması gerektiği belirtilmektedir. Günlük 50 litre olan kişi başına düşen minimum su miktarının bedelsiz olarak sağlanması önerilmektedir. Ayrıca diğer ülkelerde yaşayan halklara kâr amacı gütmeyen su sistemleri geliştirmede yardımcı olmak üzere bir milli dayanışma fonu düzenlenmesi gerektiği savunulmaktadır. Bu yasa önerisi şirketler için herhangi bir yönetim modeli önermemekte, bilakis modellerin yerelde halkın katılımı ile demokratik süreçler içinde üretilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Fotoğraf 4. İtalya'da Su ve Nükleer Enerji Referandumu 2011

Kaynak: www.nytimes.com/2011/06/14/world/europe/14italy.html

2010 yılında özelleştirmeci Legge Galli yasasına karşı 1.4 milyon imza toplanmış ve yasayla ilgili referandum yapılması için Roma Yüksek Mahkemesine başvurulmuştur. 2011 Haziran ayında ise %57 katılımın olduğu referandum sonunda, yasa %96 gibi ezici bir çoğunlukla reddedilmiştir. Su demokrasisi açısından bir zafer olan bu sonuç tüm dünyadaki kamu yanlısı sosyal hareketlere için önemli bir referans noktası olmuştur.

4.2. Türkiye'de Alternatif Su Yönetimi Arayışları

Türkiye'de su yönetimi büyük oranda merkezi idarenin aldığı kararlar doğrultusunda şekillenmektedir. Yerel yönetimler halka en yakın birim olmalarına ve suyla doğrudan ilişkilenmelerine rağmen suyun yönetiminde henüz önemli söz hakkına sahip değildir. Yerel yönetimler sadece su yönetimi konusunda değil diğer yetki alanlarında da fazla varlık gösterememektedir. Çavuşoğlu ve Yalçıntan (2010), bu durumu Türkiye'de yerel yönetimin ulus devletin birliği ve bütünlüğü açısından hep riskli bir konu olarak değerlendirilmesine bağlamaktadır. 3 Temmuz 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yerel yönetimler daha geniş yetkiye ve imtiyazlara sahip olsalar da, yerelleşme yolunda alınacak daha çok mesafe vardır.

Yerelleşmenin büyük oranda kanun maddelerinde kaldığı Türkiye'de, yerel yönetimin merkezi idarenin dışında alternatif su yönetimleri oluşturup geliştirmeleri için fazla bir alan yoktur. Ancak buna rağmen Türkiye'de su yönetimine yönelik uygulamaları ve söylemleri ile merkezi idareden farklı bir noktada duran iki yerel yönetim dikkati çekmektedir. Bunlardan biri İzmir Dikili Belediyesi, bir diğeri ise Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi'dir (DİSKİ). Bu iki yerel yönetimin haricinde bölgesel bir kimliği olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği (GABB) de merkezi idarenin su hizmetlerinin ticarileştirilmesini

zorunlu kıldığı ve özelleştirilmesini teşvik ettiği kanunların ve düzenlemelerin gölgesi altında suyun kamu eliyle ve kamu yararını gözeterek yönetimine dönük uygulama ve çalışmalar içindedir.

Şüphesiz ki Türkiye'de merkezi idarenin su politikalarının dışında yer alan başka su yönetimleri de mevcuttur. Ancak Türkiye'de bu yerel idareleri su yönetimi konusunda bir araya getiren ve ortak sorunlarını tartışmaya zemin yaratan sosyal öğrenme ağları henüz fazla bir varlık göstermemiştir. Bu da bir iletişim ve dayanışma eksikliğini beraberinde getirmekte, zaten büyük oranda yalnız olan yerel yönetimler güç kaybına maruz kalmaktadır. Bu çalışmanın bir amacı da böyle bir sosyal öğrenme ağının öneminin altını çizmek ve bu konuda bir tartışma başlatmaktır.

4.2.1. Dikili Belediyesi

Dikili Belediyesi, Türkiye'de merkezi idarenin su hizmetlerinin ticarileştirilmesini zorunlu kıldığı ve özelleştirilmesini teşvik ettiği kanunlara ve düzenlemelere rağmen alternatif bir su yönetimi uygulamaktadır. Dikili Belediyesi yürüttüğü uygulamada hane başına aylık 10 m^3'e kadar tüketilen suyu[23] bedelsiz olarak temin etmekte, bu kota aşıldığı durumda ise kullanılan toplam su miktarını normal tarifeden fiyatlandırarak tahsil etmektedir. Dikili Belediyesi Başkanı Osman Özgüven, kendisine neden böyle bir uygulama yapıldığı sorulduğunda kullanılabilir temiz içme suyuna erişmenin bir insan hakkı olduğunu, suya erişim bir hak olduğuna göre suyun para ile satılmaması ve ticarileştirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. [24]

Dikili Belediyesi'nin uygulaması iki yönden önem taşımaktadır:

- **Su tasarrufunu teşvik etmektedir**. Beldenin kış aylarında 20.000 civarında olan nüfusu turizm sezonunun açılmasıyla birlikte 10 katına çıkıp 200.000'e yaklaşmaktadır. Geçmişte bu sezonsal talep farklılıklarına bağlı olarak ciddi su sıkıntıları yaşanmıştır. Belediye suya yönelik artan talebi sorgusuz sualsiz karşılamak ve belde dışından su temin edip vatandaşa satmak yerine, bu talebi kontrol altına alarak su tasarrufu sağlama yoluna gitmiştir. Dikili Belediyesi daha fazla su satarak kâr elde etmek yerine su kaynaklarını daha dikkatli kullanma yönünde seçim yapmıştır. Belediye bu yönüyle su yönetiminde tasarrufçu bir yaklaşımı benimsediğini göstermektedir.
- **Su tasarrufunu kendi geliştirdiği adil bir yöntemle sağlamaktadır.** Dikili Belediyesi Dünya Bankası, IMF ve BM gibi küresel kuruluşların artan bir sıklıkla dile getirdiği ve artık dünya devletlerinin politikalarına yerleştirip kurumsallaştırdığı "suyun fiyatını artırarak tasarruf sağlama" yönteminin geçersizliğini çarpıcı bir biçimde ortaya koymuştur. Zira belediye bu yöntemin tam tersini uygulamış, suyu belirli bir kotaya kadar bedelsiz vermiş ve su israfını büyük ölçüde önlemiştir. Suyun fiyatını artırarak tasarruf sağlama yöntemi, bu insanlık sorumluluğunu dar

23 2010 yılı itibariyle bu miktar 13 m^3'e çıkarılmıştır.

24 4 Temmuz 2011 tarihli mülakat - Van

> gelirli kesimlerin omzuna yükleyerek onların daha da fakirleşmelerine neden olmaktadır. Belediyenin geliştirdiği yöntemde ise su tasarrufu dar gelirli kesimler cezalandırılmadan gerçekleştirilmektedir.

Dikili Belediyesi tasarrufçu yaklaşımı ve yenilikçi israf önleme yöntemiyle önemli bir sosyal algının sorgulanmasına neden olmuştur. Belediye'nin başka bir uygulaması da park sulamalarında ve sokak temizliğinde içme suyu kaynaklarından değil belirli bir arıtma işleminden geçmiş kullanılmış sudan faydalanmasıdır. Osman Özgüven, bu sayede kentin toplam su kullanımında önemli bir tasarruf sağlandığını belirtmektedir. Uygulamadan önce kente yetmeyen su, yaz aylarında normalin on katına çıkan nüfusa bile yeter olmuştur. Belediye başkanı, bu uygulamaların fiziksel su tasarrufunun yanı sıra kentte suyla ilişkili sosyal sorumluluk anlayışını da olumlu yönde değiştirdiğini belirtmektedir.

Dikili Belediyesi bahsedilen bu uygulamaları nedeniyle 2007 yılında dava edilmiştir. Davaya gerekçe olan 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesi ise şöyledir:

> Genel bütçeye dâhil daireler ile katma bütçeli idareler, bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, kanunla kurulan fonlar, kefalet sandıkları, sosyal güvenlik kuruluşları, genel ve katma bütçelerin transfer tertiplerinden yardım alan kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsleri ve bağlı ortaklıkları ile müesseseleri, il özel idareleri ve belediyeler ile bunların kurdukları birlik, müessese ve işletmelerde... üretilen mal ve hizmet bedellerinde işletmecilik gereği yapılması gereken ticari indirimler hariç *herhangi bir kişi veya kuruma ücretsiz veya indirimli tarife uygulanmaz*.

Bu maddeye dayanılarak, ücretsiz ve indirimli su tarife uygulanmasının suç olduğu iddiası ile Dikili Belediyesi mahkemeye verilmiştir. Dikili Belediyesi'nin ayda 10 m^3'e kadar su tüketiminden para almaması ve su borçlarının gecikme zamlarını affetmesi gibi uygulamaları nedeniyle, kamuyu zarara uğratarak görevi kötüye kullandığı iddia edilen davada Belediye Başkanı Osman Özgüven ile eski belediye başkanı, belediye meclis üyeleri ve belediye çalışanları yargılanmışlardır. Yargılamada suya erişim hakkı ve yasanın istisnalarını oluşturan Bakanlar Kurulu kararları tartışılmış ve yaklaşık iki yıl süren davanın ardından tüm sanıkların beraatine karar verilmiştir.

Beraat kararının gerekçesinde yasanın istisnasının Bakanlar Kurulu tarafından belirlenmesi, bu istisnaların dışındaki uygulamaların suç olarak kabul edilmesinin Anayasanın 10. maddesine konu olan "yasa önünde eşitlik ilkesi"ne aykırı olacağı belirtilmiştir. Osman Özgüven'in avukatlığını yapan Arif Ali Cangı ise konuya ilişkin olarak kamu hizmetlerini ticari işletmeciliğe dönüştüren yasaya rağmen, suya erişim hakkının özelliği ve niteliği göz önüne alınarak ücretsiz su sağlanmasının suç olarak nitelendirilmemesinin önemli bir kazanım olduğunu belirtmektedir.[25]

Davanın açılmasıyla birlikte Dikili Belediyesi'nin uygulamalarına medyada geniş yer verilmiştir. Dava kamuoyunda suyun bir insan hakkı olduğu ve bedelsiz verilmesi gerektiği gibi tartışmaları beraberinde getirirken, su tasarrufu sağlamanın tek yolunun suyun fiyatını

25 4 Temmuz 2011 tarihinde Van'da gerçekleştirilen "Başka Bir Su Politikası İçin Kapasite Geliştirme Atölyesi" konuşması

artırmak olmadığını da gündeme taşımıştır.

Osman Özgüven davayla ilgili şöyle demektedir:[26]

> 4736 sayılı yasaya göre "belediyeler ürettikleri mal ve hizmetlerin üzerine yüzde ondan az olmamak üzere kâr ekleyerek ürettikleri malları satarlar" deniyor. Oysa dünyada üretilmeyen üç maddeden birisi su, toprak ve hava, bunlar üretilmiyor. Üretmediğimiz bir şeyden para istemek te zaten onların koymuş oldukları yasalara göre de çok da uygun değildi.

Belediye başkanı dava sonucunda yasal olarak suyun bir insan hakkı olduğuna yönelik bir karar çıkmaması nedeniyle suyu ücretli yapmak durumunda kaldıklarını ifade etmektedir. Suyun 1 m^3'ü için 1 kuruşluk bir fiyat belirlendiğini, böylece yasal düzlemde halktan sembolik de olsa bir ücret almış olduklarını ama suyun yine belirli bir kotaya kadar bedavaya yakın bir fiyata temin edildiğini belirtmektedir (SDD[27] 2011: 171). Belediye başkanı ayrıca davadan sonra 10 yerine 13 m^3 suyu yeni kota olarak belirlediklerini söylemektedir. [28]

Özetlemek gerekirse, Dikili Belediyesi tasarrufçu yaklaşımı ve geliştirdiği israf önleme yöntemi ile sorgulanmadan kabul edilen suyun fiyatını artırarak tasarruf sağlama yönteminin geçersizliğini en çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır. Zira belediye bu yöntemin tam tersi yönde bir yaklaşım geliştirip suyu belirli bir kotaya kadar bedava dağıtmış ve israfı önemli ölçüde azaltmıştır. Dünyadaki uygulamalarda görülmüştür ki suyun fiyatını artırarak tasarruf sağlama yönteminden en fazla dar gelirli kesimler olumsuz etkilenmekte, bütçelerinden büyük bir payı suya ayırmak durumunda kaldıkları için fakirleşmekte ve buna bağlı sorunlarla yüz yüze gelmektedir. Orta ve yüksek gelirli kesimlerin ise su tüketimlerinde suyun fiyatının manidar bir etkisi bulunmamaktadır. Bu yöntem pek çok durumda su tasarrufundan çok, suyu satan şirketlerin ya da kamu kuruşlarının zenginleşmesine, dar gelirli kesimlerin daha da yoksullaşmasına neden olmaktadır. Belediyenin uyguladığı yöntem ise su tasarrufu gibi bir insanlık sorumluluğunu sadece dar gelirli kesime yüklememiş, tasarruf yapanı ödüllendirmiş ve israfı büyük ölçüde önlemiştir.

4.2.2. Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi (DİSKİ)

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'ne bağlı olan, bağımsız bütçeli kamu tüzel kişiliğine haiz bir kuruluş olan Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi (DİSKİ) 4 Mayıs 1995 tarihli 22277 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 95/6750 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 1 Ocak 1996 tarihinde kurulmuştur. Kurum misyonunu suya erişim hakkının temel insan hakkı olduğu bilinci ile su ve kanalizasyon hizmetlerinde yüksek kalitede hizmet sunan, sürekli gelişen ve alanında güven duyulan örnek bir kurum olmak (DİSKİ 2010: 56) olarak tanımlayan DİSKİ'nin temel ilkeleri (DİSKİ 2010: 56) şöyledir:

- İşbirliği ve katılımcılık: İlgili paydaşların yönetim ve karar alma süreçlerinde işbirliği yapılarak, proje uygulama çabalarına katkı sunmak ve sahiplenmeyi sağlamak.
- Sosyal sorumluluk: Topluma karşı sorumlu olmak, vatandaşa sürekli hizmet

26 4 Temmuz 2011 tarihinde Van'da gerçekleştirilen"Başka Bir Su Politikası İçin Kapasite Geliştirme Atölyesi" konuşması

27 Sosyal Değişim Derneği (SDD)

28 4 Temmuz 2011 tarihinde Van'da gerçekleştirilen "Başka Bir Su Politikası İçin Kapasite Geliştirme Atölyesi" konuşması

etmek ve faaliyetleri insan odaklı yürütmek.

- Çevreye duyarlılık: Dünyayı çocuklarımızdan ödünç aldığımızın bilinciyle çalışmalarımızın tamamında çevrenin korunmasına ve yaşatılmasına yönelik tedbirleri almak.
- Üretkenlik ve kaynak yönetimi: Zamanı ve kaynakları akılcı, verimli ve ekonomik kullanarak yüksek katma değer üretmek;
- Güvenilirlik, şeffaflık, dürüstlük: Güvenilir ve itibarı yüksek bir kurum olarak şeffaf ve hesap verilebilir olmak.
- Bilimsellik ve yenilikçilik: Bilgiye değer vererek değişime ve gelişime açık bir kurum olmak.

DİSKİ 5-6 Kasım tarihlerinde Diyarbakır'da Su Hakkı Kampanyası, Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği (GABB) ve Diyarbakır Belediyesi ile birlikte "Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu'"nu gerçekleştirmiştir. DİSKİ ayrıca Su Hakkı Kampanyası ve Güneydoğu Anadolu Belediyeler Birliği (GABB) ile ortaklaşa ilki Van'da ikincisi ise Batman'da olmak üzere "Başka Bir Su Politikası İçin Kapasite Geliştirme Atölyeleri" düzenlemiştir.

DİSKİ Genel Müdürü Fahrettin Çağdaş, Türkiye'de merkezi idarenin ve yapının neden olduğu sıkıntıları anlatırken su temin etme yetki ve sorumluluğunun doğrudan su-kanal idarelerine verilmesini gerektiğini, bunun su kaynaklarından kente suyun getirilmesi, derelerin ıslahı, yeraltı suyu alanlarını belirleme ve kuyu açılması için izin verme gibi yetkileri de kapsaması gerektiğini ifade etmekte. Fahrettin Çağdaş DİSKİ'nin yetki alanının sadece 20 kilometrelik yarıçaptaki bir alan olduğunu ve bölgedeki yeraltı sularının aranmasına yönelik hiçbir tasarruf hakkına ve denetim yetkisine sahip olmadığını söylemektedir. Tüm denetimin ve yetkinin eskiden olduğu gibi DSİ'de yoğunlaştığını belirten Fahrettin Çağdaş şöyle devam etmektedir (SDD 2011: 81):

> Su kanal idareleri havza bazında birlik kurabilmeli. Sadece bir kentle bu çalışmalar sınırlı kalmamalı, suyun alındığı havza ve suyun deşarj edildiği doğal çevre içerisindeki tüm yerleşim alanlarıyla ve benzer su kanal idareleriyle ortak projeler gerçekleştirmek üzere bir birlik oluşturma yetkisi verilmeli… Su kanal idarelerinin merkezi hükümete bağlı değil, yerel yönetimlerin demokratik yapısı içerisinde faaliyetlerini yürütmeleri gerekir.

DİSKİ Genel Müdürü yerel yönetimlerin birlik oluşturmasının önünde yasal engeller olduğunu, yasal düzlemde bunlarla mücadele etmeden yerel yönetimlerin güçlenmesinin önünün açılamayacağını söylemektedir. Türkiye'de yerelleşmeye yönelik sosyal algıya yönelik olarak Fahrettin Çağdaş şöyle söylemektedir[29] (www.suhakki.org):

> Şu anda yerelleşme biraz özelleştirmeyle eşdeğer gibi algılanıyor. Tam tersi, biz yerelleşmeyi demokratikleşme ve özgürleşme olarak algılıyoruz. Böylesi temel insan haklarının da merkezi hükümet tarafından, sosyal devletin olmazsa olmazı olarak kabul edilip, sübvanse edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu haliyle devam ederse en küçük yerleşim yerlerimiz gerek yerel gerekse uluslararası

29 4-5 Temmuz 2011'de Van'da gerçekleştirilen "Başka Bir Su Politikası İçin Kapasite Geliştirme Atölyesi -1" deki konuşması

kredi kuruluşlarının maalesef tuzağına düşeceklerdir. Evet, bu yerel kaynaklarla ilgili bir önerimiz var. Dağıtılan kaynakların tek bir merkezde toplanması ve yerel yönetimlerin bu dağıtılan kaynakların dağıtımında söz ve karar sahibi olmasıyla ilgili bir talebimiz var.

Fahrettin Çağdaş DSİ ile ilgili olarak kurumun yaygın kanının aksine yetki ve gücünün artırıldığını, merkezi idarenin en önemli unsuru olmaya devam ettiğini, Su Kanunu tasarısı yasalaştığında daha da güçleneceğini belirtmektedir. Bu artan merkeziyetçiliğin karşısında yerel yönetimlerle güç birliği oluşturmasının aciliyetini ifade eden DİSKİ Genel Müdürü, bu işbirliğinin ölçeğinin de genişletilmesi gerektiğini, bölge ve ülke dışı kamu-kamu işbirliklerin ve benzeri oluşumların deneyim paylaşımı açısından önem arz ettiğini ifade etmektedir.

4.2.3. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeleri Birliği (GABB)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği (GABB) Türkiye'de merkezi idareyi izlediği su politikaları ve gerçekleştirdiği uygulamalar açısından kapsamlı olarak eleştiren ve daha katılımcı, demokratik ve ekolojik yeni su politikalarının oluşturulması yönünde çalışmalar yürüten bir bölgesel birliktir. GABB'ın çalışma alanı, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan illerin sınırları içindeki belediyeleri kapsar. Ayrıca, bölgeyle yakın ve yoğun etkileşim halinde bulunan ve bu nedenle, birliğin çalışmalarına aktif katkı sağlayabilecek olan komşu illerdeki belediyeler de birliğe üye olabilmektedir (www.gabb.gov.tr).

120 üye belediyesi bulunan GABB genel amaçlarını şöyle özetlemektedir (www.gabb.gov.tr):

- Birlik üyesi belediyelerde demokratik, katılımcı, ekolojik, saydam, hesap verebilir, insan hak ve özgürlüklerini esas alan, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir yerel yönetim anlayışının yerleşmesi ve yaygınlaşması için çaba göstermek;
- Yerel yönetimler ve belediyeler arasında işbirliğini ve dayanışmayı geliştirerek, yerel yönetimlerin, belediyelerin halka daha etkin ve verimli hizmet sunmasına katkıda bulunmak.

Birlik bazı görev ve hizmet alanlarını (www.gabb.gov.tr) ise:

- üye belediyelerin hak ve çıkarlarını koruyucu çalışma yapmak,

yerel yönetimlerin ve çalışanların kapasitesinin güçlenmesine yönelik çalışmalar yürütmek,

- belediye ve yerel yönetimlerin çalışma alanlarında ortak eğitim ve araştırma yapmak, araştırma enstitüsü, yerel yönetim akademisi kurmak ve yönetmek,

çevreci ve kültürel oluşumlara öncülük etmek veya içinde yer almak,

- çevrenin korunması ve atıkların yönetimi konularında bölgesel ölçekte, ortak planlama ve projelendirme çalışması yapıp ve uygulayarak, çevre sorunlarına çözüm bulmak için üyeleri arasında koordinasyon sağlamak,
- AB sürecinde yerel yönetimler konusunda yapılması gereken işler ve hazırlıklara katkı sağlamak,

- üye belediyelerin AB'nin hibe, teknik yardım, eşleştirme vb. program ve imkânlardan yararlanmalarına yardımcı olmak,
- Avrupa Birliği ile üyelik müzakereleri çerçevesinde, yerel yönetimlerle ilgili çalışmalara üyeleri adına katılmak ve katkıda bulunmak olarak sıralamaktadır.

Nitekim GABB bünyesinde 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ve Birlik Tüzüğü'ne dayanılarak açılan ve 2010 yılından beri faaliyette olan Yerel Yönetimler Akademisi dikkat çekicidir. "Ekoloji ve Yerel Yönetimler, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği", "Belediye Kanunu", "Mahalli İdareler Bütçe Muhasebe Yönetmeliği" ve "İmar Planları Yönetmelikleri" gibi pek çok konu başlığının ele alındığı seminerlerden oluşan çalışmalar tüm üye belediyelerin başkanlarına, meclis üyelerine ve çalışanlarına yönelik olarak yürütülmektedir. Demokrasi, ekoloji ve toplumsal cinsiyet gibi temaların bir arada ele alınması ile GABB Yerel Yönetimler Akademisi Türkiye'de bir öncülüğe imza atmıştır.

GABB'ın önem atfettiği konuların başında su yönetimi ve politikaları gelmektedir. Birlik su politikalarına yönelik olarak Su Hakkı Kampanyası ve Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İşleri (DİSKİ) ile ortaklaşa "Başka Bir Su Politikası İçin Kapasite Geliştirme Atölyeleri"ni gerçekleştirmiştir. Türkiye'de merkezi idarenin belirlediği su politikalarının bölge üzerindeki etkilerini eleştiren GABB Genel Sekreteri İsmail Doğan'ın aşağıdaki sözleri[30] Birliğin Türkiye'de ve bölgede yaşanmakta olan su sorunlarına bakışını da özetlemektedir (www.suhakki.org):

> Su ve su yataklarının bulunduğu bölgeler, bugün, çok uluslu şirketler veya bunların yerli ortakları tarafından rant alanlarına dönüştürülmüştür. Türkiye'nin dört bir yanında, Karadeniz'de, Ege'de, Akdeniz'de, Kuzey Mezopotamya olarak bilinen Doğu Anadolu'da, Güneydoğu Anadolu'da binlerce yıllık tarih ve doğal güzellikler, yapılan barajlar nedeniyle yok olmaktadır. Bunlar yok edilirken binlerce insan topraklarını terk etmek zorunda kalmakta, dengesi bozulan ekosistem, doğada telafisi imkânsız tahribatlara yol açmaktadır. Bu barajlar üzerine kurulan HES'ler topluma yenilenebilir bir enerji seçeneği olarak sunulmaktadır. Barajlardan elde edilen enerji, her ne kadar yenilenebilir enerji olarak sunulsa da bu enerji doğayla barışık değildir ve ekosisteme zararlar vermektedir. Geçmişten günümüze nehirlerin, akarsuların çevresi birer yerleşim alanı olarak kullanılırken, bugün barajların yapıldığı yerler gittikçe insansızlaştırılmakta, yerel kültürler bu şekilde yok edilmektedir. Başka ifade ile barajların göl alanı içinde kalan insanların bir nevi zorunlu göçle yerleşik oldukları bölgelerin dışında mecburi iskâna tabi tutulması, toplum sosyolojisinin ekosistemi bilinçli şekilde yok edilmesi bunun başka bir boyutudur.

GAP bünyesinde yapılmış ve yapılmakta olan barajların doğal yaşam ve yerel kültürler üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yaparak, hidroelektrik enerjisini yenilenebilir olma özelliğini sorgulamakta olan GABB, bu söylemiyle merkezi idare söylemlerinin

30 4-5 Temmuz 2011 tarihinde Van'da gerçekleştirilen "Başka Bir Su Politikası İçin Kapasite Geliştirme Atölyesi" açılış konuşmasından alıntıdır.

geçersizliğine dikkat çekmektedir. Suyun devletler arasındaki ilişkilerde "stratejik bir koz" olarak kullanılmasına da dikkat çeken İsmail Doğan, Dicle ve Fırat nehirlerinin ülke sınırları içinde kalan yatakları ve kolları üzerinde kurulan barajların göl alanı içindeki nüfusun mecburi olarak göç ettirildiğini, yapılan onlarca baraja ve GAP'a rağmen GABB bünyesinde yer alan pek çok üye belediyenin halen temiz suya erişim konusunda büyük sıkıntılar çektiğini belirtmektedir.

GABB bünyesindeki belediyelerden Van Belediye Başkanı Bekir Kaya[31]da Van'da yaz aylarında önemli oranda susuzluk çekildiğini ve bunun esas olarak merkez ve yerel arasındaki ilişkiden, mevzuat, belediyecilik ve yerel yönetimler arasındaki tıkanmadan kaynaklandığını ifade etmektedir. Bekir Kaya 2009 yılında hazırladıkları "Su Analiz Projesi'"ni merkezi hükümete sunmuş olmalarına ve aradan iki yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen konuyla ilgili bir netice alınamadığını söylemektedir. "Ankara'da yaşayan biri Van'daki 500 bin insanın kaderini belirleyebiliyor" diyen belediye başkanı, merkezi planlamanın 1980 yıllarında hazırlanan raporlara dayanarak şehrin suya ihtiyacı olmadığı sonucuna vardığını ancak Van'ın bölgede yaşanan göçler nedeniyle o yıllardan bugüne nüfusunun yaklaşık beş kat arttığını ifade etmektedir. Bekir Kaya bu anlayışın yerel yönetimlerin ve meclislerin kendi yerel kaynaklarının kullanımında söz sahibi olmalarını engellediğini belirtmektedir.

GABB Genel Sekreteri İsmail Doğan GABB'ın merkezi idareye ilişkin diğer eleştrilerini şöyle ifade etmektedir (www.suhakki.org):

> Yurttaşının su hakkını sağlamak devletlerin görevi iken ve merkezi idarenin su ile ilgili bir kuruluşu olmasına rağmen belediyelerimiz tarafından bölgede yapılan su temini ile ilgili büyük projeler yabancı sermayenin desteği ile ancak mümkün olabilmektedir ki bu da belediyelerimizin uzun yıllar boyunca bu şirketlere borçlanmalarına neden olmaktadır.

İsmail Doğan su kaynaklarının yönetiminin yerelde olması, nehirler üzerine yapılan projelerin öncelikle yerel girişimlerle paylaşılıp onay alındıktan sonra yapılması gerektiğini belirtmektedir. İsmail Doğan ayrıca suyun kullanımı ile ilgili yerel halkın suyun tasarruflu şekilde kullanılması yönünde bilinçlendirilmesinin, halka temiz ve güvenilir içme suyu götürmek kadar önemli olduğunu ifade etmektedir.

GABB, bölgelerinde var olan su kaynaklarının on yıllardır merkezi idarenin kararları doğrultusunda hızla tüketildiğini ve bunun bölge insanlarına herhangi bir fayda sağlamadığını, bünyesinde bulunan pek çok belediyenin suya erişimde büyük sorunlar yaşıyor olmasının bunun en belirgin ispatı olduğunu belirtmektedir. GABB merkezi su politikaları doğrultusunda halka danışılmadan ve onun hakkı gözetilmeden inşa edilen barajların ve HES'lerin önemli insanlık miraslarını ve yerel kültürleri de yok ettiğini belirtmektedir. Bu olumsuzlukların engellenmesi için yerel yönetimlerin güçlenmesi ve yerelleşmenin kanun maddelerinden çıkıp gerçek yaşama geçirilmesi gerektiğini belirten GABB, su tasarrufunu sağlayacak sosyal düzenlemeler ve uygulamaların halkın suya erişimini sağlamak kadar önemli olduğunu vurgularken talep odaklı değil tasarrufçu bir

31 4-5 Temmuz 2011 tarihinde Van'da gerçekleştirilen "Başka Bir Su Politikası İçin Kapasite Geliştirme Atölyesi " açılış konuşmasından alıntıdır

yaklaşım izlediklerini de ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye'de mevcut su politikalarını ve uygulamalarını eleştiren ve farklı yollar ve yöntemler oluşturmak için çalışmalar yapıp bir araya gelen Dikili Belediyesi, DİSKİ ve GABB gibi örneklerin çoğalması gerekmektedir. Bu yerel yönetimler, suya erişimde yaşanan haksız kazanç ve adaletsizlikler, merkeziyetçilikten kaynaklanan sorunlar ve belediyelerin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar gibi su yönetiminin pratiğinde ortaya çıkan her sorunun birinci derecede muhatabı olmaları dolayısıyla, muazzam bilgi ve deneyime sahiptirler. Bu bilginin paylaşılması ve çoğaltılması etkin ve adil su politikalarının oluşturulması için bir gerekliliktir.

4.3. 2000 Sonrası Bazı Ülkelerin Yasal Düzenlemeleri ile Türkiye'de Su Yönetimi Yasal Mevzuatın Karşılaştırılması

Türkiye'de üzerinde çalışmalar yapılsa da henüz bir su yasası yoktur. Bu nedenle bu bölümde, su hizmetlerini ilgilendiren bir takım yasalara bakılmaktadır. Ardından alternatif su yönetimleri adlı bölümde incelenen örneklerin bazılarının ülke boyutundaki yasal zeminine bakılmakta ve bu örneklerle Türkiye'deki su mevzuatı kısaca karşılaştırılmaktadır.

4.3.1. Türkiye'de Suyla İlgili Bazı Yasalar

Türkiye'de suyun bir kamu hizmeti olarak yürütülmesini zora koşan ve suya erişimi kısıtlayan bazı yasal düzenlemeler vardır. Su yönetiminde yaşanmakta olan sorunların hukuksal zeminini oluşturan bu düzenlemeler şöyledir:

- 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un "Tarife Tespit Esasları" başlıklı 23. maddesi,
- 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesi,
- Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun'un 24. maddesi,
- Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelik'in 19. maddesi.

Türkiye'de bütün büyük şehir belediyelerinin uymak zorunda olduğu 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un "Tarife Tespit Esasları" başlıklı 23. maddesine göre, yerel yönetimler yürüttükleri tüm hizmetlerin gerçekleşmesi için harcanan yönetim ve işletme masrafları, amortismanları doğrudan gider olarak yazılan yenileme giderleri ve iyileştirme ve genişletme giderlerine ek olarak minimum %10 kâr içerecek bir fiyatlandırma yapmak zorundadır. Böylece bu yasayla belediyeler ile su ve kanalizasyon idareleri su hizmetlerinde minimum %10 kâr esasına göre çalışan ticari işletmelere dönüşmektedir.

4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesine göre:

> "Genel bütçeye dâhil daireler ile katma bütçeli idareler, bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlar, kanunla kurulan fonlar, kefalet sandıkları, sosyal güvenlik kuruluşları, genel ve katma bütçelerin transfer tertiplerinden yardım alan

> kuruluşlar, kamu iktisadi teşebbüsleri ve bağlı ortaklıkları ile müesseseleri, il özel idareleri ve belediyeler ile bunların kurdukları birlik, müessese ve işletmelerde... üretilen mal ve hizmet bedellerinde işletmecilik gereği yapılması gereken ticari indirimler hariç herhangi bir kişi veya kuruma ücretsiz veya indirimli tarife uygulanmaz."

Bu durumun istisnalarını belirleme yetkisi ise Bakanlar Kurulu'na bırakılmıştır. 2002 yılında yürürlüğe giren bu yasa, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlar tarafından öngörülen güçlü ekonomiye geçiş programının uygulamaya konulması amacıyla çıkartılmıştır.

Bu yasaya göre kamu zararı, mevzuata aykırı karar, işlem, eylem veya ihmal sonucunda kamu kaynağında *artışa engel* veya eksilmeye neden olunmasından kurum sorumlu tutulmaktadır. Artışa engel ifadesi bile bu kamu kurumlarından kâr beklendiğini ortaya çıkarmaktadır. Örneğin bedelsiz su hizmeti vermek kamu kaynağında artışa engel veya eksilmeye neden olacağı için yasal olamayacaktır. Bedelsiz su hizmeti veren kamu görevlisi hakkında ise Türk Ceza Kanunu veya diğer kanunların bu fiillere ilişkin hükümleri uygulanacaktır.

Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun'un 24. maddesi ise kamu hizmetlerinin ticarileştirilmesi politikasının ülke ölçeğini tanımlamaktadır. Bu yasaya göre DSİ tarafından su kaynaklarının geliştirilmesi için kurulan her türlü tesisin kurulma, işletme ve bakımı için yapılan tüm harcamaların bu tesislerden faydalanacak olanlar tarafından geri ödenmesi şarttır. Buna ek olarak DSİ yerel yönetimlere de suyu ücretsiz vermemektedir. Böylece suyu bir bedel karşılığında alan belediye su hizmetlerini verdiği vatandaşlarından da bedel almaya mecbur kalmaktadır.

Gerek eski gerekse yeni Türk Ticaret Kanunu'nda su, gaz ve elektrik dağıtımı, telefon ve radyo ile haberleşme ve yayın yapma gibi işlerle uğraşan müesseselerin ticarethane olarak kabul edilmelerine hükmedilmektedir. Su ve kanalizasyon idareleri de bu kapsam içinde yer alan büyükşehir belediyesine bağlı, müstakil bütçeli ve kamu tüzel kişiliğini haiz olarak kanunla kurulmuş bir kamu kuruluşu olarak tanımlanmaktadır. Yasaya göre su ve kanalizasyon idareleri suyu satarken yasanın belirlediği kâr oranından (%10) az olmamak kaydıyla, *karlılık ve verimlilik* prensiplerine ve özel hukuk kurallarına göre davranmakla yükümlüdür.

Özel hukuk kurallarına göre davranmaya bir örnek verilmesi gerekirse örneğin borcunu ödemeyen abonenin suyu kapatılır. Borç kanuni yollardan alınamazsa ve su kapama tarihinden 6 ay sonra borç tahsil edilemezse, hesap tasfiye edilerek sözleşmesi iptal edilir ve sayacı kaldırılır. Böylece suya erişme hakkı ödeyecek gücü olmayan vatandaşın elinden alınmaktadır.

Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelik'in 19. maddesine göre memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetlerin hizmet satın alma yoluyla karşılanması esastır. İkinci bölümde ise "Hizmetlerin yürütülmesinde; kaynakların etkili ve verimli kullanılması, hizmet kalitesi ve miktarından ödün verilmeden maliyetlerin düşürülmesi, bürokrasi ve kırtasiyeciliğin azaltılması ile hizmetlerin vatandaş odaklı sunulması ilkelerine uyulur"

denilmektedir. Bu düzenleme ile belediyeler ve su ve kanalizasyon idarelerine, "daha etkin" ve "daha az bürokratik" olduğu ima edilen özel sektörün katılımı teşvik edilmektedir.

4.3.2. Fransa Su Yasası

Fransa'da yürürlükte olan 1992 Su Kanunu, 16 Aralık 1964 Kanunu'na dayanmaktadır. Bu Kanun'a daha sonra 29 Haziran 1984 tarihli Balıkçılık Kanunu eklenmiş ve ardından 21 Nisan 2004 Kanunu ile AB Su Çerçeve Direktifi Fransa Su Yasası'na dâhil edilmiştir. 3 Ocak 1992 tarihli Fransa Su Kanunu aşağıdaki ilkeleri temele almaktadır (www.oieau.fr):

- Suyun ulusun ortak mirası olması,
- Suyun farklı kullanımları arasında denge sağlanması,
- Suyun tüm biçimlerinin (yeraltı suyu, yüzey suyu, deniz ve kıyı suyu) bir arada yönetilmesi,
- Sulak alanların ve su ekosistemlerinin korunması,
- Suyun bir ekonomik kaynak olarak kullanılması,
- İçme suyu arzına öncelik verilmesi.

Fransa Su Kanunu'nun temel ilkeleri şöyledir (www.oieau.fr):

1. Havza bazında desentralize yönetim: Fransa'nın su politikası ulusal ölçekte belirlenir ve düzenlenir ancak su havzası bazında desentralizedir. Su sınır tanımadığı için kaynakların coğrafi gerçekliğini hesaba katar.

2. Entegre yaklaşım: Bu yaklaşım suyun tüm kullanımlarını, su ekosistemlerinin ihtiyaçlarını, kirlilik önlemeyi ve felaketlerin ve kazaların kontrolünü dikkate alır.

3. Diyaloğun düzenlenmesi ve faaliyetlerin koordinasyonu: Bu Havza Komiteleri ve Havza Koordinatörlerinin işidir.

4. Hususi mali kaynakların harekete geçirilmesi: "Su kendisini finanse etmelidir" yani kirleten ve kullanan öder prensipleri geçerlidir. Bu cezaları ve vergileri Su Ajansları tahsil eder.

5. Çok yıllık planlama ve programlama:

- Havza bazında Su Geliştirme ve Yönetme nazım planlarının öncelik ve amaçlarının düzenlenmesi,
- Su Ajansları (Büyük nehir havzası ölçeğinde ve alt havza ölçeğinde) tarafından hazırlanan çok yıllık mali programların ve yerel ölçekte yapılacak yatırımların programlaması

6. Kentsel su ve kanalizasyon işlerinin yönetimi konusunda kamu otoriteleri ve özel sektör arasında sorumlulukların net olarak dağıtılması: Fransa'da içme suyu temini ve kanalizasyon işleri belediyeler düzeyinde desentralize edilmiştir. Belediyeler yönetimi kendileri yürütebilirler ya da bu yetkiyi özel sektöre devredebilirler. İkinci durum söz konusu ise iki tarafın da yasalara ve aralarındaki sözleşmeyle belirlenmiş şartlara uyması gerekmektedir.

Fransa Su Kanunu'nun AB Su Çerçeve Direktifi ile uyumlu olduğu için suyun tam maliyeti

tamamıyla ve sadece suyu kullananlardan alınmaktadır. Ayrıca kirleten/kullanan öder prensibi, entegre havza yönetimi gibi yönleriyle de AB Su Çerçevesi Direktifi ile uyum içindedir. Bu yönleriyle Fransa Su Kanunu Türkiye'deki mevzuatla da paraleldir.

4.3.3. Hollanda'da Suyun Özelleştirilmesine Yasa Engeli

Hollanda 7 Eylül 2004 tarihinde yürürlüğe Hollanda Su Yasası ile dünyada su özelleştirmelerini kanunen yasaklayan iki ülkeden biridir. 2000 yılında Hollanda Çevre Bakanı Jan Pronk, özel şirketleri su hizmetleri sektöründen çıkaracak ve kamusal su şirketlerine ise kendi bölgelerinde içme suyu üretme ve dağıtma konusunda olağanüstü imtiyazlar sağlayacak bir yasa tasarısı önermiştir. Tasarının benzeri 2001 yılında tekrar kaleme alınsa da Hollanda Hükümeti'nin 2002 yılında görevden çekilmesi ile yasa rafa kaldırılmıştır. Tasarı 2003'de tekrar gündeme gelip, Hollanda Hükümeti tarafından biri hariç diğer tüm partilerin de desteğiyle kabul edilmiştir.

Yasa, sadece içme suyuna yönelik çıkmıştır, kanalizasyon ve atıksu arıtmayı içermemektedir. Yasaya göre içme suyu temini ve dağıtımı imtiyazı yalnızca kamu şirketlerine aittir. Yasada önemli noktalar şöyle sıralanabilir:

- İzin verilen mülkiyetlerin yasal tanımlamaları şöyledir:
  - Kamu tüzel kişisi (devlet, şehir, belediye ve Su Komitesi)
  - Aşağıdaki şartları yerine getiren "Kamu limited şirketi" ya da "özel limited şirketi":
    - Şirketin sermayesindeki tüm hisseler doğrudan ya da dolaylı kamu tüzel kişilerine aittir.
    - Şirket kendi kontrol etme haklarını kamu tüzel kişilerinden ya da 2. maddedeki tanıma uyan şirketlerden başkasına açmamış olmaları gerekmektedir.
  - Ortak teşebbüs (yukarıdaki şartları yerine getiren)
- İçme suyu hizmetlerinden özel sektörün yasaklanmasına ilişkin maddeler ise şöyledir:
  - Aşağıdaki faaliyetler yasal değildir:
    - Tüketiciler için içme suyu üretmek ya da
    - Tüketicilere yönelik içme suyu satmak
  - Bu yasaklar aşağıdakiler için geçerli değildir:
    - Sadece kamu yasal kişileri tarafından kontrol edilen mevcut su şirketleri,
    - Her şirket için bakanlık düzenlemelerinin belirlediği dağıtım bölgesinde kurulu olan sadece kamu yasal kişileri tarafından kontrol edilen mevcut su şirketleri,
- Doğrudan ya da dolaylı, yalnız ya da üçüncü şahıslarla kamu tüzel kişisi dışında kişilerin su şirketi üzerinde ya da şirketin yönetimi üzerinde tam ya da kısmi güç kazanmasına neden olacak yasal işlemler yürütmek yasaktır. Ancak

içme suyu hizmetlerinin kontrolü ve sorumlulukları tamamen yetkin tüzel kişilere devredilebilir.

Hollanda Su Yasası özelleştirmeyi yasaklamış olsa da bu sadece içme suyu hizmetleri için geçerlidir. Ayrıca Hollanda'daki mevcut 10 su şirketi özel şirket olmasa da ticari zihniyetle çalışan kâr odaklı kamu şirketleridir. Buna ek olarak, yasada da görüldüğü gibi kamu şirketleri suyu sağlama ve dağıtma faaliyetleri dışında kalan pek çok yan hizmetin yürütülmesini özel şirketlere devredebilmektedir. Nitekim pratikte de pek çoğunda faturalandırma, tahsil etme vb. hizmetler anlaşmalı özel şirketler tarafından yürütülmektedir. Özelleştirme hususu dışında Hollanda Su Yasası büyük oranda taşkından korumaya yöneliktir. 1993 ve 1995 yıllarındaki su seviyesindeki alarm verici artışlar ve küresel iklim değişikliğinin ülke için hassasiyeti bu durumu açıklamaktadır (www.waternet.nl). Bu nedenle AB Su Çerçeve Direktifi'ne yönelik olanlar hariç Hollanda Su Yasası ile Türkiye'deki su mevzuatı arasında kıyaslama yapılabilecek fazla bir ortaklık bulunmamaktadır.

4.3.4. İspanya'da AGUA Programı

İspanya'da su yönetimi 2000'li yılların başına kadar Ulusal Hidrolik Plan (PHN) adı verilen ülke ölçeğinde yapılması planlanan sulama ve taşıma kanalları, barajlar ve HES'ler gibi hidrolik projeler bütününe göre şekillenmekteydi. Ülkede hidrolik paradigmanın yüzyıllık hâkimiyeti sonucu yapılan yüzlerce baraj ve buna bağlı yaşanan mağduriyet yıllar içinde ülke çapında bir toplumsal harekete dönüşmüş ve son ulusal hidrolik plan olan PHN 2001'ye karşı kapsamlı bir kampanya başlatılmıştır. Kampanya PHN 2001'de projelendirilmiş olan bölgeler arası su transferini sağlamak üzere bin kilometre uzunluğuna yaklaşan su kanallarına ve Ebro Nehri üzerinde yapılması planlanan yeni barajlara karşı bir duruşu organize etmiştir. Halk su transferi yapacak boruları temsilen düğümlenmiş alüminyum borularla gösteriler düzenlemiş (Bkz fotoğraf 5) ve Aznar Hükümeti'nin su transferine yönelik planlarını durduracaklarını sembolik bir şekilde ifade etmiştir. Yeni Su Kültürü hareketi olarak adlandırılan bu sosyal hareket ülkedeki 2004 genel seçimleri öncesinde yükselişe

Fotoğraf 5. El Monument al Nus (Düğüm Anıtı) ve Su Mitingleri - İspanya

Kaynak: Plataforma en Defensa de l'Ebre

geçen İçşi Partisi'nin desteğini de arkasına almış, partinin iktidara gelmesiyle su yönetiminde söz verilen değişim süreci başlamıştır. Hükümet AGUA Programı adı altında yeni bir çerçeve programın çalışmalarını bugün de sürdürmektedir.

AGUA Programı'nın odak noktası talep yönetimidir. Talep yönetiminden kastedilen ekonomik sektörün sürekli artma eğilimi içinde olan su talebinin her durum ve koşulda karşılanması değil, bu talebi artırmayacak önlemler almaktır. Bu kavramın yeni programda yer alması büyük oranda Yeni Su Kültürü hareketinin etkisi olarak görülebilir. Programda ayrıca suyun ekonomik değeri dışında kültürel ve sosyal değerlerinin de olduğu vurgulanmaktadır.

Program suyla ilgili aşağıdaki ilkeleri benimsemektedir (www.marm.es):

- Su bir insan hakkı ve sorumluluğudur. Tüm vatandaşlar suyun yönetimine katılmalı ve suyun kamu otoriteleri tarafından haksız ve kapasitesinin üzerinde kullanıldığı durumlarda buna karşı çıkmalıdır.
- Suyun ekonomik, sosyal ve ekolojik değerleri vardır ve karar verilirken bunların hepsi hesaba katılmalıdır.
- İspanya AB'nin bir üyesi olması dolayısıyla SÇD gibi Avrupa normlarına uymalıdır.
- Teknolojik yenilikler daha fazla su tasarrufu ve verimli kullanım için kullanılmalı, su ekosistemlerinin varlığı yeterli miktarda temiz suyla sürdürülmelidir.
- Su sınırsız değildir, dolayısıyla ona erişim bedelsiz olmamalıdır. Suyun fiyatı tam maliyeti göz önüne alınarak hesaplanmalıdır.

Ayrıca Program dâhilinde aşağıdaki somut adımların atılması gerektiği bildirilmektedir (www.marm.es):

1. Hidrografik Konfederasyonlar (merkezi yönetimlerin havza bazındaki birimleri) ile bölge halkları[32] suyun kalitesi ve miktarı hakkındaki karar verme ve kontrol etme yetkilerine sahiptir ve bu halkların suyun yönetimine katılımı teşvik edilmelidir.

2. Her su havzasında tarihi su haklarını eşitlik, verimlilik ve sürdürülebilirlik ilkeleri temelinde koruyacak bir Su Bankası oluşturulmalıdır.

3. Su tarifeleri AB normlarına uygun olarak tam maliyet prensibine göre hesaplanmalıdır.

4. Su yönetimini ve kalitesini iyileştirecek düzenlemeler mevcut ihtiyaçlara göre ve özellikle aşağıdaki uygulamalarla yürütülmelidir:

a) mevcut depo ve dağıtım yapılarının rehabilitasyonu (sulama yapıları ve kentsel su depolama yapıları)

b) su arıtma ve yeniden kullanımı

c) desalinizasyon

AGUA Programı'nın suyu bir insan hakkı ve sorumluluğu olarak tanımlaması, ekonomik

32 Burada kastedilen İspanya Devleti'nin 17 otonom bölgesinde yaşayan halklardır.

olduğu kadar kültürel ve ekolojik değerlerinin de olduğunu vurgulaması, katılımcılığı teşvik etmesi, bölge ölçeğinin daha iyi temsil edilmesi için merkezi idarenin yetkilerinin daraltılması ve su tasarrufuna ağırlık vermesi gibi olumlu bir takım katkıları olmuştur. Ancak program su tasarrufunda desalinizasyon gibi ekolojik yıkımlara neden olabilecek teknolojileri savunması ile çeşitli tartışmalara da neden olmuştur (Tabara ve İlhan 2008). Görüldüğü gibi program tam maliyet prensibini benimsemesi açısından AB mevzuatında belirtilenden farklı bir yol izlememiştir. Bütünüyle bakıldığında İspanya'daki yeni su programının çok da büyük yenilikler getirmediği, suyu insan hakkı olarak tanımlarken bir yandan da onu ekonomik bir mal olarak gören yaklaşımı devam ettirdiği söylenebilir.

4.3.5. Uruguay'da Su için Anayasal Değişiklik

Uruguay'da 2004 yılından beri suyun yönetimine özel sektörün katılımı ya da özelleştirme Anayasa tarafından engellenmektedir. 31 Ekim 2004'te Uruguay'da su üzerine anayasal değişiklik öneren bir referandum %62 oyla kabul edilmiştir. Yeni yasa içme suyuna ve kanalizasyona erişimin temel bir insan hakkı olduğunun ve su yönetiminde sosyal meselelerin ekonomik kaygıların üzerinde olması gerektiğinin altını çizmektedir.

Anayasal değişiklikle sonuçlanan bu referandum süreci şu şekilde cereyan etmiştir. Suyu ve Yaşamı Savunma Ulusal Komisyonu denilen bir sosyal oluşum, bir kamu şirketi olan Devlet Sağlık İşleri (OSE) bünyesinde çalışan işçileri temsil eden FFOSE adlı sendikayı ve Friends of the Earth adlı küresel organizasyonun da aralarında bulunduğu çeşitli STK'ları dâhil edilerek ülkede yaşanmakta olan özelleştirme rüzgârına karşı bir kampanya yürütmeye başlamıştır. Bu dönem içersinde Uruguay'da su kaynakları iki yerde imtiyaz sözleşmeleri ile özelleştirilmiş ve halk şirketlerin hizmetlerinden memnun kalmamıştır. Bu memnuniyetsizlikle birlikte Uruguay Hükümeti'nin IMF ile imzaladığı kredi sözleşmesinin şartı olarak özelleştirmeye yönelik düzenlemeler içine girmesi ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası serbest ticaret kuruluşları ile yaptığı yatırım anlaşmaları sonucunda serbest ticaret ile ilgili yasal düzenlemelerin gündeme gelip kamuoyunda tartışılmaya başlaması kampanyanın başarısının arkasındaki önemli gelişmelerdir. Ancak kampanyada sadece özelleştirmeye yönelik değil ekolojik kaygılar da dile getirilmiş, su kaynaklarının aşırı kullanımı ve kamu varlıklarının şeffaf olmayan biçimde yönetimi gibi meseleler de dâhil edilmiştir.

Referandum 31 Ekim 2004'te "Yapısal Su Reformu ve Su Savunması" adı altında başbakanlık ve parlamento seçimleriyle aynı gün gerçekleşmiş ve sol kanattan EP-FA koalisyonundan aday olan ve referandumu destekleyen Tabare Vazquez'ın seçilmesi ile anayasal değişiklik kesinlik kazanmıştır.

Yeni Uruguay Anayasası'na göre "su yaşam için vazgeçilmez bir varlıktır". Anayasanın 47. maddesinde "içilebilir suya ve kanalizasyona erişimin bir temel insan hakkı" olduğu belirtilmektedir. Madde şöyle devam etmektedir:

1. Ulusal Sular ve Kanalizasyon Politikası aşağıdaki ilkelere dayalıdır:

a) Arazi düzenlenmeleri doğanın ve çevrenin korunması ve muhafaza edilmesi ilkelerine bağlı olarak gerçekleştirilecektir.

b) Gelecek nesillerle dayanışma içinde su kaynaklarının sürdürülebilir bir biçimde yönetimi, kamu çıkarı gözetilerek hidrolojik çevrimin korunmasını gerektirir. Suyu kullananların ve sivil toplumun, su havzasını esas birim kabul ederek, su kaynaklarının planlanmasına, yönetimine ve kontrolüne katılması gereklidir.

c) Suyun bölgeler, havzalar ve alt havzalara göre öncelikli kullanımlarının planlanması ve bu planlamada insani kullanımına öncelik verilmesi gerekir.

d) İçme suyu ve kanalizasyon hizmetlerinin yürütülmesinde ekonomik değil sosyal düzen ilkeleri izlenecektir. Bu prensipleri izlemeyen herhangi bir kamu otoritesi durdurulacaktır.

2. Hidrolojik döngü içersindeki yüzey ve yeraltı suları tek ve bütün bir doğal kaynak olup kamunun ortak yararına olması dolayısıyla kamunun alanındadır.

3. Su ve kanalizasyon hizmetleri tamamıyla ve doğrudan devlet yasal kişiliklerince yürütülecektir.

4. Kanun, her Komisyonun toplam oyunun beşte üçüyle, başka ülkelere yardım ve dayanışma amaçlı su teminini mümkün kılacaktır.

Uruguay Anayasası'nda yer alan su ile ilgili maddeler ve fıkralar şüpheye mahal bırakmayacak şekilde suyun yönetimin kamu alanında kalmasını, tamamıyla ve doğrudan kamu eliyle yürütülmesini yasalarla bağlayıcı kılmaktadır. Anayasada suyun hidrolojik çevrim içersindeki bütünlüğüne vurgu yapılarak, bu tek ve bütün varlığın kamuya ait olduğu ve dolayısıyla kamu eliyle yönetilmesi gerektiği belirtilmektedir. Anayasadaki su yönetimine her aşamada katılımcılık ve dayanışma ilkelerine yönelik maddeler ise somut önerilerle netleştirilmiştir. Uruguay su mevzuatı bu yönleriyle net ve somut bir özelleştirme karşıtlığı sergilemektedir.

Dünyanın gündemine su mevzuatları ile gelmiş olan Fransa, Hollanda, İspanya ve Uruguay örneklerine bakıldığında, her ülkenin mevzuatının belirli meseleler üzerinde odaklandığı görülmektedir. Örneğin İspanya'daki su programında su tasarrufu ve suya olan artan talebi kontrol altına alma vurgusu varken, Hollanda'da fazla miktarda sudan korunmak ve bu yönde tedbirler almak su kanunun temelini oluşturmaktadır. Fransa'da su "ulusun ortak mirası" olarak tanımlanırken Uruguay Anayasası'nda su "yaşam için vazgeçilmez bir varlık"tır. Bu da su mevzuatlarının suyun tüm evrenselliğine rağmen büyük oranda kültürel-ekolojik yerel şartlara göre şekillendiğini göstermektedir.

Ancak incelenen örneklerde çok önemli ortaklıklar da vardır. Bunlardan biri suyun yönetimine katılımdır. Fransa, İspanya ve Hollanda örneklerinde katılımcılıktan sadece suyu insani kullanım için tüketenler değil ekonomik sektörler de kastedilirken, Uruguay Su Yasası'nda bahsi geçen katılımcılık daha çok halkla ilgilidir. Suyun ekonomik değerine ve tam maliyet hesaplamasına atıfda bulunulan bu üç Avrupa ülkesinin su mevzuatında

katılımcılığa halk kadar sektörün de dâhil ediliyor oluşu şaşılmaması gereken bir durumdur. Zira bu ülkelerin gelişmişlik düzeyi su yönetiminde sektörü yoksayan bir söylemi benimsemelerini mümkün kılmamaktadır. Ayrıca ülkelerin su mevzuatı AB Su Çerçevesi Direktifi ile uyumlu olup, tam maliyet geri dönüşü ve kirleten/kullanan öder gibi ekonomi merkezli ilkelerin görülmesi beklenen bir durumdur. Türkiye'deki su mevzuatı da bu anlamda bu ülkelerle önemli ölçüde paralellik göstermekte, tam maliyet esaslı su tarifeleri belediyeler ve İSKİ kanunlarıyla yasal bir zemine oturmaktadır. Türkiye'nin AB Müktesebatıyla uyum süreci içinde bu ilkelerin Türkiye'de daha yerleşip derinleşeceği beklenmektedir.

İncelenen örneklerde görülen başka bir ortaklık konusu ise su yönetim biriminin su havzası oluşudur. Ancak bu ortaklıkta bile farklılıklar vardır. Havza ölçeği Uruguay Anayasası'nda suyun tek ve bütün bir varlık olarak halka ait olduğunu vurgulamak için kullanılırken, Fransa Su Kanunu'nda suyun sınır tanımaz yapısı nedeniyle yönetimsel bir gereklilik olduğu sonucunu vurgulamak için kullanılmaktadır.

Hollanda ve Uruguay mevzuatları su kaynaklarının yönetiminin kamu eliyle mi özel sektörle mi olması gerektiğine benzer yanıt vermektedir. İki örnekte de net ifadelerle kamu varlıklarının kamu eliyle yönetilmesi gerektiği belirtilmektedir. Ancak bunların ne derece pratiğe yansıdığı ve bahsi geçen kamu kurumlarının ticari şirketlerden hangi noktalarda farklı olduğu ayrı bir tartışma konusudur. Fransa ve İspanya su mevzuatlarında ise kamu varlıklarının kamu eliyle yönetilmesi gerektiğine dair herhangi bir ifade yer almamaktadır. Türkiye su mevzuatı bu anlamda İspanya ve Fransa ile benzerlik göstermektedir.

V.
Sonuca Doğru: Türkiye'de Su Yönetimine İlişkin Sonuçlar ve Öneriler

5.1. Türkiye'de Orta ve Uzun Vadede Su Politikaları ve Bunların Beklenen Sonuçları

Bir G-20 ülkesi olan Türkiye, tarımda ve endüstride büyüme hedeflemektedir. Dünyanın büyüyen ekonomilerinden sayılan Türkiye'de su politikası, en basit anlatımla, ekonomik sektörlerin artan su ve enerji talebini karşılamaya yönelik olarak şekillenmektedir. Türkiye'de sektörlere bakıldığında kullanılan toplam suyun neredeyse dörtte üçünün (%74) tarıma gittiği görülür. Endüstrinin toplam su kullanımdaki payı ise %11'dir. İki ana sektör birlikte ele alındığında suyun %85'inin tarım ve endüstri tarafından tüketildiği görülmektedir. Su kullanımında bu kadar geniş bir paya sahip olan ekonomik sektörlerde büyüme hedefleyen Türkiye'nin su politikalarının ana ekseni, kullanıma hazır su arzını en kısa zamanda artırmaktır. Zira DSİ'ye göre kullanılabilen su kaynaklarının büyük bir kısmı işlenmemekte, su boşa akmaktadır.

Türkiye'de su politikalarının şekillenmesinde önemli bir başka husus ise artan nüfus ve buna bağlı olarak büyüyen su ihtiyacıdır. Ancak unutulmamalıdır ki bu durum daha çok kentsel su kullanımı ile ilgilidir. Kentsel su kullanımı (%15), tarım ve endüstri sektörlerine (birlikte %85) kıyasla toplam su kullanımının ancak küçük bir payını açıklamaktadır. Türkiye'de su politikalarının belirlenmesinde artan nüfusa büyük bir anlam ithaf edilmesi bu nedenle ilginç bir durumdur. Öyle ki, Türkiye'nin yakın gelecekte (2030) artan nüfusa bağlı olarak su fakiri ülkeler arasına gireceği projeksiyonlarının çıkış noktasını bu algı oluşturmaktadır. Ülkenin kullanılabilir tatlı su miktarı nüfusa bölünerek "kişi başına düşen yıllık su miktarı" dünya, Avrupa ve Orta Doğu gibi çeşitli coğrafyaların ortalamaları ile kıyaslanmaktadır. Elde edilen değerin AB ve dünya ortalamasının oldukça altında olması bir kriz gündemi yaratmaktadır. Bu kriz söylemi DSİ başta olmak üzere Türkiye'de su yönetimi ile ilgili tüm devlet kurum ve kuruluşlarında sorgulanmadan kabul edilmekte ve ülkede su politikalarından milli güvenlik politikalarına kadar alınan pek çok karara temel oluşturmaktadır.

Özellikle tarım sektöründe büyük bir hamle içinde olan Türkiye, bu sektörün yoğun su talebini karşılayabilmek için "su kaynaklarının tam kapasite kullanımı"[33] hedefinin

33 Bu iddialı ifade Milli Güvenlik Kurulu (MGK), Devlet Su İşleri (DSİ) ve Tarım Bakanlığı gibi kurumlarda sıklıkla kullanılmaktadır.

gerçekleştirilmesinin önündeki fiziksel ve sosyal engelleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. İşte bu noktada "su fakiri ülke" kavramı devreye girmektedir. Böylece artan nüfusa yetmez hale geleceği söylenen su kaynaklarının tam kapasite işletilmesi için yapılan düzenlemeler ve çalışmalar meşrulaştırılmaktadır. Bu görüşe göre 2010 yılı itibariyle proje veya yapım aşamasında sayısı iki bini aşan baraj ve HES projesi, Türkiye'yi su fakiri bir ülke olma kaderinden kurtarmak içindir. Özet olarak denilebilir ki, Türkiye'de su politikalarının esas meselesi insanın birincil ihtiyaçları için insani kullanımına yönelik suyun miktarını artırmak değil, büyüyen tarım/endüstri sektörünün artan talebini karşılamaya yöneliktir.

Türkiye'de su politikalarının belirlenmesinde büyük rol oynayan tarım sektörünün durumuna ilişkin 2008 tarihli OECD raporu su üzerindeki baskılara ve onu yakın gelecekte bekleyen tehlikelere ışık tutar niteliktedir. Türkiye'de tarımın çevresel etkilerine yönelik olarak hazırlanmış olan bu raporda ele alınan konu başlıklarından bazıları şöyledir (OECD 2008):

- Tarımsal genetik kaynaklar bakımından Türkiye küresel açıdan önemli bir yere sahiptir.
- Türkiye ekonomisinde payı azalmakta da olsa tarımsal üretim 1990'dan beri hızla büyümüştür ve OECD ülkeleri arasında en yüksek büyüme oranına sahiptir.
- Tarımsal üretimdeki genel büyüme, 1990'dan beri su kaynakları üzerinde baskıların artmasına neden olmuştur.
- 1990-1992 ve 2001-2004 yılları arasında tarımsal su kullanımı %65 oranında artmıştır ki bu OECD ülkeleri arasında en yüksek olan oranlardan biridir.
- Tarım sektörünün su talebi arttıkça diğer kullanıcılarla sektör arasında artan bir rekabet ve büyüyen çevresel kaygılar vardır.
- Tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan su kirliliği diğer OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında düşük olmasına rağmen bazı bölgelerde tarımın su kalitesi üzerindeki baskısı yüksektir.
- OECD ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Türkiye'de topraktaki tarımsal gübrenin su kirliliğine etkisi genel olarak düşüktür, ancak özellikle Akdeniz ve Marmara bölgelerindeki kirlenme endişe vericidir.
- 1993-2002 döneminde OECD ülkeleri arasında pestisit/herbisit kullanımında en hızlı artış gösterenler arasındadır. Ancak bu ilaçların kullanım yoğunluğu Akdeniz'deki diğer OECD ülkelerine kıyasla daha düşüktür.
- Projeksiyonlar 2016 yılına kadar tarımsal üretimde büyüme yaşanacağını ve bunun büyük oranda yüksek verimlilikten kaynaklanacağı görülmektedir.
- Tarımsal üretimi geliştirme yönündeki hükümet stratejisinin önemli bir parçası, GAP başta olmak üzere, çeşitli büyük ölçekli sulama projeleridir.

Türkiye'nin genetik kaynaklar bakımından zenginliğine dikkat çekilen raporda ülkenin *küresel açıdan önemli* olan tarımsal üretim potansiyelinin altı çizilmektedir. Raporun

geneline bakıldığında da aynı üretim potansiyelinden sıklıkla bahsedildiği ve küresel önemine vurgu yapıldığı görülmektedir. Yapılan özelleştirme reformlarıyla tarım sektörünün dünyaya açılmasının önündeki engellerin aşılmaya başlandığı ve ülkenin tarımsal üretimde hızla büyüdüğü belirtilmektedir. Ancak sektörün su ve toprak başta olmak üzere doğal kaynaklar üzerindeki olumsuz etkilerine yönelik olarak Türkiye'de hükümetin bir an önce AB Müktebsebatı ile uyum çerçevesi içinde Su Çerçevesi Direktifi (SÇD) gibi çevre ile ilgili uluslararası standartları benimsemeye başlaması gerektiği de belirtilmiştir. Rapor Türkiye'de tarım sektörünün küresel pazara yönelik ihracat yapan bir ambar haline gelme sürecini özetler niteliktedir.

2008 tarihli OECD raporunda ayrıca Türkiye hükümetinin büyük ölçekli sulama projelerine verdiği stratejik önemden de bahsedilmektedir. Bu projelere örnek olarak da GAP verilmiştir. Hükümetin yapımı pek çok nedenle başlayamamış ya da gecikmiş olan GAP bünyesindeki çeşitli baraj ve sulama projelerini bitirmedeki ısrarı ve kararlılığının bunun kanıtı olduğu belirtilmektedir.

OECD'nin 2011 tarihli "Türkiye Tarımsal Politika Reformlarının Değerlendirilmesi" adlı raporu da aynı yöne işaret etmektedir. Raporda dünya pazarında önemli bir tarımsal üretimci ve ihracatçı olan Türkiye, bu sektörde "dünyanın 7. büyük üreticisidir" (OECD 2011) denilmektedir. Rapor, Türkiye'de tarım sektörünün ekonomik önem bakımından endüstri ve hizmet sektörlerine göre düşüyor olmasına rağmen tarımın hala toplumunun anahtar bir parçası olduğunu vurgulanmaktadır. Raporda ayrıca "Türkiye'de son yıllarda tarım politikaları önemli ölçüde değişmiştir" ve 2006 Tarım Yasası'nın yürürlüğe girmesi ile "ülkenin tarımsal politikalarının AB'ninkiler ile uyum sağlanması süreci başlamıştır" denmektedir.

Türkiye'nin tarımsal üretim hedeflerine yönelik olarak Tarım Bakanı Mehdi Eker'in sözleri de Türkiye'nin izlediği tarım politikasının yönüne ışık tutmaktadır. Bakan Eker Türkiye'de tarım sektöründe gelinen noktayı şöyle ifade etmektedir: [34]

> Türkiye 2002'de 23 milyar dolarlık tarım hasılası ile dünyadaki ülkeler içerisinde 11. sırada yer alıyordu. 2010'da 61,8 milyar dolar ile 7. sıraya yükseldik. 4 basamak atladık. Tarımda Avrupa'nın 3. büyük ülkesi Fransa, İtalya ve İspanya'yı geride bıraktık. Türkiye şu anda Avrupa'nın birinci büyük tarım hasılasına sahip ülkesi, dünyanın da 7. büyük tarım ekonomisidir.

Mehdi Eker Türkiye'de tarımın geleceği ile ilgili olarak hedefin 2023 yılında dünyada tarım üretiminde ilk beşe girme olduğunu söylemektedir. Yine yılda 150 milyar dolarlık tarımsal hasılayı yakalamayı amaçladıklarını söyleyen Tarım Bakanı Mehdi Eker, 2012 sonunda Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bünyesindeki sulama projelerinin ve Konya Ovaları Projesi'nin (KOP) tamamlanmasını hedeflediklerini belirtmektedir.

Bu hedeflere yaklaşılması durumunda bile, Türkiye'de su kaynakları başta olmak üzere doğal kaynaklar üzerinde artacak baskıların neden olacağı sosyal-ekolojik yıkımın boyutunu tam olarak kestirmek güçtür. Bu güçlük bir belirsizlik durumuyla ilgili değildir. Zira tablonun aydınlık olmayacağı yapımı büyük ölçüde tamamlanmış olan GAP ve KOP

34 12.05.2011 tarihli bir demeçten alıntıdır. (www.tarim.gov.tr/Duyurular,haber_Detayli_Gosterim.html?NewsID=1872)

gibi mega projelerin tetiklediği veya doğrudan neden olduğu toprakta tuzlanma, yeraltı su seviyelerinde düşme, gübre ve tarım ilaçlarının yoğun kullanımına bağlı toprak ve su kirliliği, erozyon ve daha pek çok fiziksel sorunlar konusunda yaşanan tecrübelerden bellidir. Ortaya çıkabilecek tabloyu kestirmedeki güçlük doğabilecek sorunların büyüklüğünden ve karmaşıklığından kaynaklanmaktadır. Bu fiziksel sorunların toplum ve ülke ekonomisi üzerindeki olası etkileri de hesaba katıldığında, "su kaynaklarının tam kapasite kullanımı" gibi hedeflerin ekonomik üretim için yaşamsal üretimi tehlikeye atmak gibi bir sosyal deneye hizmet ettiği görülecektir.

Türkiye'de su politikaları, tarım ile olduğu kadar enerji politikaları ile de ilgilidir. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), Türkiye'nin enerji politikasını ülkenin enerji ihtiyacının amaçlanan ekonomik büyümeyi gerçekleştirecek, sosyal kalkınma hamlelerini destekleyecek ve yönlendirecek şekilde, zamanında, yeterli, güvenilir, ekonomik koşullarda ve çevresel etkileri de göz önüne alınarak sağlanması olarak açıklamaktadır. ETKB genel misyonlarını "Enerji ve tabi kaynaklar alanlarında, ülkemizi bölgemizde[35] liderliğe taşımak" (ETKB 2010: 14) cümlesi ile özetlemektedir.

Artan sanayileşme, kentleşme ve nüfusla birlikte tüm dünyada enerji talebi artmaktadır. Türkiye ise dünyada enerji talebi en fazla artan ülkelerden biridir (Bkz. Tablo 4). Tabloda Türkiye'nin enerji talebindeki yıllık artış yüzdesi (%6-8) dünya ortalaması (%2,4), gelişmiş ülkeler ortalaması (%2'den az) ve gelişmekte olan ülkeler ortalaması (%4,1) değerleri ile karşılaştırılmaktadır. Türkiye'nin enerji talebinin dünya ve gelişmiş ülkeler ortalamasından oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye gelişmekte olan ülkeler arasında da enerji talebi en yüksek olanlar arasındadır. TEİAŞ 2009 Yılı Sistem İşletme Faaliyetleri Raporu'na göre ülkede toplam elektrik sarfiyatı artışı (2009 yılı hariç) yıllık %7 değerinde seyretmiştir.

Tablo 4. Türkiye ve dünyada enerji talebinde artış

Ülkeler	Yıllık ihtiyaç artışı (%)
Dünya ortalaması	2,4
Gelişmiş ülkeler ortalaması	<2.0
Gelişmekte olan ülkeler ortalaması	4,1
Türkiye	6-8

Kaynak: EUAŞ (2008)

Türkiye'de linyit, taş kömürü, doğal gaz, asfaltit, petrol, hidroelektrik, güneş, rüzgâr, biyokütle ve jeotermal gibi kaynaklar mevcuttur (Bkz tablo 5). Ancak ülke kendi enerji kaynakları ile artan enerji talebini karşılamada yetersiz kalmaktadır. Örneğin 2007 yılında enerji arzının petrolde %93, doğalgazda %97, kömürde ise %20 oranında olmak üzere toplam %74'lük bölümü ithalat ile karşılanmıştır (EUAŞ 2008). Bu durum Türkiye'yi enerji kaynakları bakımından, tarımdaki durumun aksine, net ithalatçı bir ülke yapmaktadır.

35 Orta Doğu'ya atıfta bulunulmaktadır.

Tablo 5. Türkiye'nin yerli enerji kaynakları

Kaynak	Potansiyel
Linyit	10,4 milyar ton
Taş kömürü	1,3 milyar ton
Asfaltit	82 milyon ton
Petrol	6,7 milyar varil
Hidrolik	**130 milyar kWh/yıl**
Doğalgaz	21,9 milyar m^3
Rüzgar	Çok verimli: 8000 MW Orta verimli 40.000 MW
Jeotermal	31.500 MWt (1500 MW'i elektrik üretime elverişli)
Biyokütle	16,9 Mtep
Güneş	80 Mtep (380 milyar kWh/yıl elektrik)

Kaynak: EUAŞ (2008)

Elektrik enerjisi tüketimi dikkate alındığında da yıllar içinde büyük artışlar olduğu görülmektedir. Örneğin 1960'larda elektrik sarfiyatı 3 milyar kilowatt/saat olan Türkiye'de 2009'da bu miktar 194 milyar kilowatt/saat'a yükselmiştir. Türkiye'de 2009 yılında elektrik üretiminin %18,5'i hidroelektrik enerji kaynaklarından temin edilmiştir (www.enerji.gov.tr). Türkiye'nin elektrik enerjisi üretiminde hidroelektrik hatırı sayılır bir öneme sahiptir. Uzun vadeli enerji talep ve üretim projeksiyonlarına bakıldığında da 2010 yılında 57.009 GWh olan hidroelektrik üretiminin 2020'de 109.524 GWh olacağı beklenmektedir (ETKB 2011). ETKB bu artan talebi karşılamak için teknik ve ekonomik olarak değerlendirilebilecek tüm hidroelektrik potansiyelin 2023 yılına kadar elektrik enerjisi üretiminde kullanılmasını hedeflediklerini belirtmektedir. Türkiye'nin işletmede olan hidroelektrik santrallerinin ürettiği enerji toplam hidroelektrik potansiyelinin %35'ini oluşturmaktadır (Bkz şekil 22). Demek ki ETKB'nin belirttiği hedefe ulaşabilmesi için var olan hidroelektrik üretimini üç katına çıkarması gerekecektir.

Şekil 22. Türkiye'de hidroelektrik potansiyelinin gelişimi

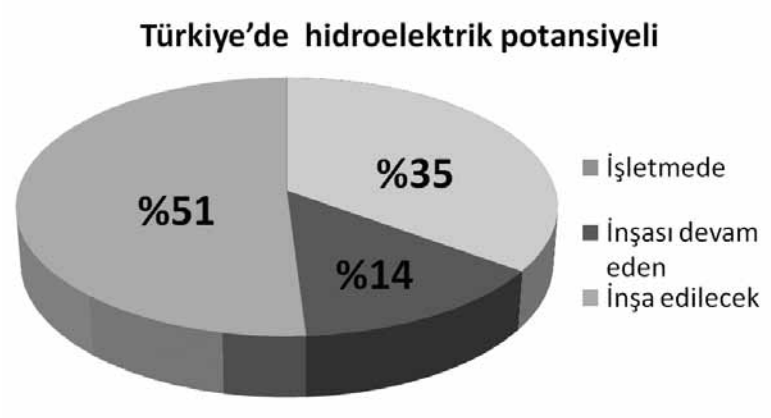

Kaynak: DSİ (2010)

Enerji politikalarının oluşmasında tıpkı su politikalarında olduğu gibi kişi başına düşen enerji tüketimi önemli bir çıkış noktasıdır. Türkiye'de kişi başına düşen enerji tüketiminin (2791 kWh) dünya ortalamasının biraz üzerinde seyrettiği görülür (Bkz. Tablo 6). Ancak gelişmiş ülkeler ortalaması (8990 kWh) ile kıyaslandığında Türkiye'de bu değerin ancak üçte birinde seyrettiği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 6. Dünya'da ve Türkiye'de kişi başına düşen enerji tüketimi

Dünya ve ülkeler ortalaması	**Kişi başına elektrik enerjisi tüketimi (kWh)**
Dünya	2500
Gelişmiş ülkeler	8900
ABD	12.322
Türkiye	2791

Kaynak: EUAŞ (2008)

BM literatüründe de sıkça rastlandığı gibi gelişmişliğin bir ölçütü olarak görülen enerji tüketimi, Türkiye'de DSİ, ETKB ve Dış İşleri Bakanlığı gibi pek çok devlet kurum ve kuruluşunda enerji sorununun "yeterince tüketememek" olduğunu savunan kanıya temel teşkil etmektedir. Bu da enerji tüketiminde tasarruf yerine daha çok tüketmeyi hedefleyen enerji politikalarının üretilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bunun bir başka sonucu da tıpkı su alanında olduğu gibi enerjide de bir kriz söyleminin hâkim olması durumudur.

Su ile doğrudan ilişkisi nedeniyle üzerinde durduğumuz elektrik enerjisinde son yirmi yıldır yaşanmakta olan tabloya baktığımızda, elektrik enerjisi tüketiminde endüstriyel ve kentsel kullanımın birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ancak şekilde lacivert renk ile gösterilen "konut ve hizmetler" bölümünün azımsanmayacak bir kısmının küçük sanayi ve turizm gibi ekonomik sektörleri de kapsadığı unutulmamalıdır. Özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerinde kıyı kentlerinde yaşanmakta olan yoğun turizm su kaynakları kadar enerji kaynakları üzerinde de yoğun baskılar oluşturmaktadır. Marmara Bölgesi'nde benzer durum ise kentsel kullanım içinde yer alan tekstil gibi küçük sanayilerin yoğunluğu nedeniyle yaşanmaktadır.

Şekil 23. Sektörel elektrik enerjisi tüketimi (1990-2005)

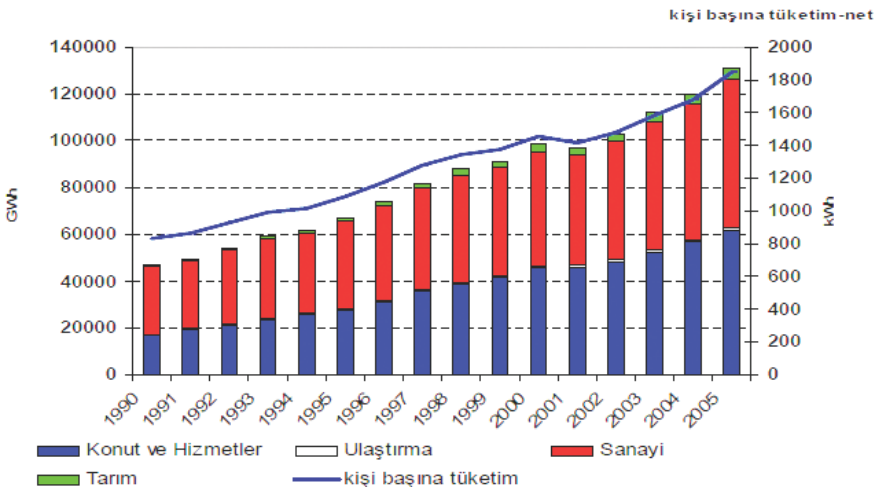

Kaynak: ETKB (2006)

Kişi başına düşen elektrik enerjisi miktarının 1990 yılında 800 kWh civarlarında iken 15 sene gibi kısa bir süre içinde 1900 kWh olması, Türkiye'de kişi başına düşen toplam enerji tüketiminin artışı ile paralel bir durumdur. Enerji tüketiminde daha büyük paya sahip olan ekonomik sektörlerin "birimine düşen enerji tüketimi" yerine "kişi başına düşen enerji tüketimi" gibi aslında gerçeği yansıtmayan bir parametre ön plana çıkarılmaktadır. Zira büyüyen enerji talebi büyük oranda ekonomik sektörlerin talebidir. Bunu vatandaşın tüketimi ve ihtiyacı (talebi değil) gibi gösteren kişi başına düşen enerji tüketimi göstergesi, endüstrinin büyüyen enerji talebini karşılamaya odaklı enerji politikalarının esas hedefini maskelemektedir.

Türkiye'nin enerji bakımından dış kaynaklara bağımlı olması, yerel kaynaklar üzerindeki baskıları artırmaktadır. Enerji güvenliği gibi meseleler ortaya sürülerek ülkenin var olan enerji kaynaklarının tam kapasite kullanılmasının önemi ve aciliyeti vurgulanmaktadır.

Su krizi söylemleri, enerji krizi senaryoları ile birleşerek, doğal kaynakların tam kapasite kullanılmaması hem devlet söyleminde hem de kamuoyunda bir geri kalmışlık durumu olarak kabul edilmektedir. Bu enerji kaynaklarından biri olan su da bu durumdan payını fazlasıyla almaktadır. Zira su hem tarımın büyük su talebini, hem de endüstrinin enerji talebini bir arada karşılayabilme kapasitesi olan tek doğal varlıktır.

Türkiye 1980'lerden bu yana gerek kamu hizmetlerinin özel sektörce yürütülmeye başlanması gerekse "yönetimde merkeziyetçilikten uzaklaşma" ve "katılımcı su yönetimi" trendleriyle uyumlu bir çizgi seyretme anlamında uzun bir mesafe kat etmiştir. Yerelleşme düzleminde bakıldığında son dönemlerde belediyelerin ve su ve kanalizasyon idarelerinin kamu hizmetlerinde görece daha fazla imza yetkisine ve imtiyaza sahip olduğu görülmektedir. Ancak yerel yönetimler eskisine göre merkezi yönetimin etkisinden uzaklaşmış olsalar da bu durum onlar için mali ve teknik anlamda bir yalnızlaşma sürecini de başlatmıştır. Zira çoğu belediye gittikçe daha fazla uzmanlık bilgisi ve maliyet gerektiren kamu hizmetlerini yürütmede hem finansal hem de yönetsel anlamda yetersiz kalmaktadır. Özellikle de yüksek masraf gerektiren su altyapılarının kurulması ve su arıtma gibi yüksek teknoloji, yönetimsel bilgi ve büyük masraf isteyen hizmetleri yürütebilmek için kredi almak durumunda kalan belediyeler, bilançolarının düşük olması gibi nedenlerle dış kredi kaynaklarına yönlenmektedir. Krediyi veren kurum borcun geri ödeneceğine dair bir devlet garantisini şart koşmaktadır.

Belediyenin garanti şartını yerine getirdiği durumda ise kredi verilen projenin teknik boyutunu yürütecek konsorsiyumdan projeyi yürütecek müşavir firmanın belirlenmesine kadar her konu kredi veren kurumun yönlendirmesi doğrultusunda şekillenmektedir. Proje tamamlandıktan sonra da gerek yönetimsel gerekse teknik bilgi bakımından projeyi yürüten firmalara bağımlılık sürmektedir. Çoklukla karşılaşılan bir başka durum ise yabancı firmaların kurdukları altyapıların ve sistemlerin Türkiye özelinde iyi işlememesi ve çeşitli aksaklıkların çıkmasıdır. Bu durumda firmalar bir süreliğine altyapıyı işletme teklifinde bulunabilmektedirler. Böylece su hizmetlerine özel sektörün dâhil edilmesi, ya ortaklık ya da tam devir şeklinde gerçekleşmektedir. Bu durumun hukuksal altyapısı ise Belediye ve Bağlı Kuruluşları ile Mahalli İdare Birlikleri Norm Kadro İlke ve Standartlarına Dair Yönetmelik'in 19. maddesidir. Memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütülmesi zorunlu olmayan hizmetlerin hizmet satın alma yoluyla karşılanmasını esas koşan bu madde "daha etkin" ve "daha az bürokratik" olduğu ima edilen özel sektörün katılımı teşvik etmektedir.

Bu durumdan kârlı çıkan şüphesiz ki kredi kurumları ve bu kurumlarla ilişkide bulunan özel sektördür. Zira verilen borç belediye tarafından, belediyenin ödeyemediği durumda ise Hazine tarafından muhakkak ödenmektedir. Şirketler ise riske girip zarara uğramadan pazarlarını genişletmektedir. Büyük resme bakıldığında görülmektedir ki Türkiye'de yerel yönetimlerin görece daha geniş yetki ve imtiyaz sahibi olma süreci bir takım olumlu sonuçlar doğurmasına rağmen daha çok yerel yönetimlerin yalnızlaşmasına neden olmaktadır. Bu durum ise özel sermayenin yerel ekonomileri kendi bünyesine katmasını kolaylaştırmaktadır.

Böylece yönetimi özel sektörün eline geçen bir kamu varlığı olan su, maliyeti üzerine

kâr payı konularak halka satılmakta ve bir kâr aracı haline dönüşmektedir. Su satılarak halktan elde edilen kâr ise halkın (kamunun) kendisine dönmek yerine, özel sermayeye eklenmektedir. Sudan elde edilen bu sermaye birikiminin varabileceği noktaya verilebilecek en manidar örnek Fransa'da ülke ölçeğinde çalışan birkaç su şirketinin Fransa halkına sattıkları sudan elde ettikleri kârın yıllar içinde birikimiyle 1990'larda dünya pazarına açılarak günümüzde bu dev piyasayı elinde tutan sayılı şirketlerden birkaçına dönüşmüş olmasıdır.

Ancak unutulmamalıdır ki Türkiye'de su hizmetlerinin özelleştirilmesinden öte suyun ve su hizmetlerinin ticarileştirilmesi durumu söz konusudur. Bu durum özelleştirmeyle doğrudan ilgili de olsa meselenin iyi tanımlanması gerekir. Zira büyük şehir belediyelerinin uymak zorunda olduğu 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un "Tarife Tespit Esasları" başlıklı 23. maddesi ve 4736 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'un 1. maddesi gibi yasal düzenlemeler sonucunda su hizmetleri özel sektörün dâhil edilmemesi durumunda bile kâr odaklı, hatta kâr oranı belirli bir değerin (%10) altına düşmemesi yasal düzenlemelerle garantilenmiş ve bedelsiz verilmesi suç olan bir ticarete dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle kamu kuruluşları su ticarethanesine dönüştürülmek istenmektedir. Bu da şirket gibi davranmak zorunda bırakılan yerel yönetimler anlamına gelmektedir.

Tüm canlılara ait yaşamsal bir varlık olan suyun yönetimini birincil amacı kâr elde etmek olan özel sektöre veya suyla ticari şirket gibi ilişkilenen kamu kuruluşlarına devredilmesinin tek sonucu bu şirketlerin ve kuruluşların kendilerine ait olmayan bir varlık üzerinden zenginleşerek bir adaletsizlik yaratmaları değildir. Bundan daha endişe verici durumlar söz konusudur. Devletin milli güvenlik ve ekonomik kalkınma, suyu ticari amaçla satan sektörün (özel ya da kamu) ise daha fazla kâr için artan bir şiddette kullandığı su kaynakları kirlendikçe, kullanılabilir su arzında bir düşüş yaşanmakta ve bunun şiddetinin orta ve uzun vadede artacağı bilinmektedir. Su kıt hale geldikçe fiyatı artarak, parası olmayanın hiç ya da yeterince ulaşamayacağı bir ekonomik mal haline gelecektir. Zira Türkiye'de bedelini ödeyemediği için su sayaçları sökülen insanlar şimdiden mevcuttur.

Bu tartışmalar eşliğinde yerelleşmeye ithafen son bir söz söylenecek olursa Türkiye'de yerelleşmenin özelleştirme rüzgârlarıyla birlikte gündeme gelmesi bir tesadüf değildir. Dünyanın pek çok gelişmekte olan ülkesinde yaşanan tecrübelerle sabit olan bu durumu sorgulamak gereksizdir. Ancak buradan yerelleşme karşıtı bir sonuç çıkarmak da son derece hatalı olacaktır. Zira yaşanan sorunlar yerelleşme kavramının özünden değil, onun hâkim güçlerin çıkarları doğrultusunda yeniden yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle yerelleşme kavramını reddetmek yerine teorisini pratiklerinin ışığında sorgulayıp yeniden tanımlamak gerekmektedir.

Özet olarak denilebilir ki Türkiye'de gerek su politikaları gerekse suyu yakından ilgilendiren tarım ve enerji politikaları, ülke topraklarındaki doğal kaynakların ekonomik kalkınmayı ve milli güvenliği sağlamak adına devlet eliyle öncelikle ekonomik sektörün taleplerini, daha sonra halkın ihtiyaçlarını karşılamak için tam kapasite kullanılmasını sağlamaya yöneliktir. İzlenen bu politikalar hem su hem de enerji tüketimini artırmayı hedefledikleri

için su gibi elzem bir yaşam kaynağının hızla kirlenmesi ve buna bağlı olarak tükenmesi sonucunu doğurmaktadır. Daha da kötüsü bu durumun her geçen gün şiddetleniyor oluşudur. Yönetimi ticarileşmekte ve özelleşmekte olan su kaynaklarının kıt hale gelmesi ile birlikte suyun fiyatı artacak ve ona erişimde zaten var olan adaletsizlik daha da şiddetlenecektir. Böylesine temel bir yaşam kaynağına erişimde yaşanacak olan bir adaletsizliğin tetikleyebileceği çeşitli sosyal-ekolojik ihtilafları ise şimdiden kestirmek oldukça güçtür. Ancak kesin olan, bu durumun az ya da çok, doğrudan ya da dolaylı toplumun her kesimini olumsuz etkileyeceğidir.

5.2. Yerel Yönetimlerin Su Yönetiminde Etkin Olabilmesi için Öneriler

Türkiye'de yerelleşme konusunda son yıllarda yaşanan gelişmelere bakıldığında, yerel yönetimlerin eskisine oranla biraz daha fazla yetki, sorumluluk, görev ve imtiyaz hakkına sahip oldukları görülmektedir. Ancak ülkemizde yerel yönetimler büyük oranda yeterli mali güçten ve idari donanımdan yoksun olup, yerelleşme ile artacağı savunulan *halka yakınlığa* ulaşmaktan henüz uzaktadır. Türkiye'de yerel yönetimlerde tüm kamu hizmeti alanlarında görüldüğü gibi su hizmetlerinde de bir ticarileşme süreci yaşanmaktadır. Zira yerel yönetimler doğal ve kültürel kaynakların paylaşımı ve idaresi konusunda kendilerinden güçlü olan şirketler (kamu veya özel) ile büyük oranda tek başlarına kalmaktadırlar. Bu güç dengesizliği içinde alınan kararlar güçlü tarafın çıkarları doğrultusunda olurken, vatandaşların temiz ve yeterli miktarda suya ulaşma gibi insan olmaktan kaynaklanan hakları da erozyona uğramaktadır.

Bu şartlar altında var olan güç dengesizliğiyle mücadele ancak yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılması ve merkezi gelirlerden daha büyük pay alması ile mümkün olacaktır. Bu aynı zamanda yerel yönetimlerin ticari şirketlerin ve merkezi idarenin sesi değil vatandaşın sesi olması anlamına gelmektedir. Halkın yerel yönetimde kendisini ilgilendiren her türlü konuda alınan kararlara katılımı manasına gelen bu süreç, yönetici-vatandaş arasındaki etkileşimi hızlandıran, vatandaşın yönetime olan güvenini artıran ve sivil kapasiteyi geliştiren bir demokratikleşme sürecidir. Su yönetiminde iyileştirilmesi ve sağlamlaştırılması gereken en temel yöntem halkın katılımıdır. Bu bölümde ele alınan suyun idaresinde yerel yönetimlere yönelik tüm önerilerin çıkış noktası ve sonucu yine halkın katılımıdır.

Katılımcılıktan ne anlaşıldığı iyi belirlenmelidir. Katılımcılık onyıllardır küresel gündemden inmeyen ve BM, Dünya Bankası, IMF ve OECD gibi nüfuz etme etkisi yüksek uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından tanımı yeniden yapılandırılan ve artan bir sıklıkla telaffuz edilen bir kavramdır. Katılımcılık ele alınırken kimin, ne kadar ve nasıl katılacağı konuları çok net belirlenmelidir. Zira yukarıda adı geçen organizasyonlar katılımcılığı yönetime halkın katılımından çok ekonomik sektörlerin katılımına vurgu yapmaktadırlar. Suyun herkesi ilgilendiren bir kaynak olduğunun ardından onun yönetiminde çoklu aktörlerin söz sahibi olmasının ekonomik sektörün sesinin de yönetimde devlet ve halk ile üçüncü bir bileşen olarak kabul edilmesi anlamına geleceğini vurgulayan söylemler mevcuttur. Bu da yönetimde zaten halkın aleyhine olan güç dengesizliğini daha da artırmaktadır. Bu güç dengesizliğinin bir ucunda Türkiye'de suyu bir milli güvenliği sağlama ve ekonomik kalkınma aracı olarak gören devlet ve ekonomik sektörler yer alırken, diğer ucunda da

suyu haksız bir paylaşımla gasp edilen bir insan hakkı olarak gören halk vardır. Bilindiği gibi bu iki uçtaki aktörler kendilerini ifade konusunda eşit güçte değildir. Devlet ulusun genel çıkarları adına ekonomik sektörün çıkarlarının savunuculuğunu yaparken, halkın çıkarlarını korumak da yerel yönetimlere düşmektedir. Halkın doğrudan temsilcisi olması gereken yerel ölçeğin güçlenmesi ve bu eşitsizliğin ortadan kalkması için yerel yönetimlere verilebilecek öneriler üç boyutta incelenebilir (Bkz şekil 24):

- Yeni bir su politikasının tanımlanması: Suyun ve su sorunun tanımlanarak, daha etkin ve adil bir su yönetimine yön verecek yeni bir su politikasının belirlenmesi sürecinde yerel yönetimlere öneriler,
- Halkın katılımı: Yeni bir su politikasının oluşturulması sürecine su sorununun tanımlanmasından ona çözüm üretmeye kadar her aşamada toplumun *her kesiminden, daha fazla sayıda vatandaşın daha etkin katılımını* sağlayacak düzenlemelerin yapılmasına yönelik öneriler,
- Politik güçlenme ve değişim: Birlikte oluşturulmuş yeni bir su politikasının kamuoyunun ve siyasetin gündemine gelmesi için öneriler.

Şekil 24. Yerel yönetimlerim su yönetiminde etkin olabilmesi için öneri başlıkları

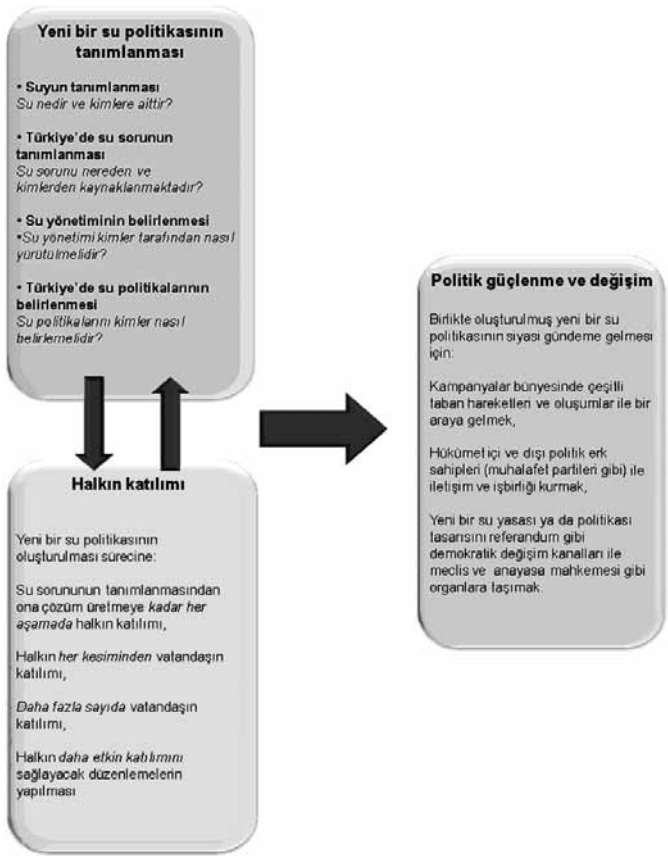

Yeni bir su politikasının tanımlanmasında yerel yönetimlere öneriler

Suyu bir milli güvenlik sağlama ve ekonomik kalkınma aracı olarak gören devlet-ekonomik sektör paradigmasının hâkimiyetini sarsacak yeni bir su politikasının oluşturulmasında halka en yakın yönetim birimi olan yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Suyun ve su sorunun tanımlanarak, daha etkin ve adil bir su yönetimine yön verecek yeni bir su politikasının belirlenmesi sürecinde yerel yönetimler bu sosyal öğrenme sürecine başından sonuna kadar halkın katılımını sağladıkları oranda başarılı olacaklardır. Bu süreçte yerel yönetimlere verilebilecek öneriler aşağıdaki başlıklarda incelenebilir:

Suyun tanımlanması

Öncelikle suyu bir ekonomik mala ve bölgesel / uluslararası politik silaha indirgeyen hâkim yaklaşımlara bakılarak, suyun ne olduğu sorusunun cevabı aranmalıdır. Suyun ayrıcalıksız olarak tüm insanlara ve canlılara hayat veren ve yeri bir başka varlıkla doldurulamayacak olan bir yaşam kaynağı olarak görüldüğü evrensel bir tanımlama suyun aslında kimlere ait olduğu ve Türkiye'de yaşanmakta olan su sorununun nereden ve kimlerden kaynaklandığı sorusuna da cevap verecektir.

Bünyesinde barındırdığı kültürel anlam zenginliğine bakılacak olursa, suyun nehir ve göl gibi tatlı su havzalarında yaşayan halklar için toprağın ve yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğu görülmektedir. Bu yerel kültürlerde, kentsel algıdan farklı olarak su sadece musluktan akan ve parası ödendiği kadar kullanılan bir ekonomik ürün değildir. Zira kent yaşamında ve ekonomik üretim döngülerinde su sosyal ve doğal bağlamından soyutlanmış ve mekanik bir sosyal algının nesnesi olmuştur. Bu sosyal algı suyla olan sorunlu ilişkilenmenin temelini oluşturduğu için onu sorgulamayan ve onunla mücadele etmeyen bir su politikası yenilikçi olmaktan çok benzer hataları üreten bir tekrar olacaktır. Sadece bu nedenle bile suyun ne olduğu sorusuna verilecek yanıtın ortaya çıkarılmasında halkın her kesiminden insanın katılımı şarttır. Suyun uğramakta olduğu değerler erozyonunu yüze çarpacak olan bu yerel kültürlerin diğer toplum kesimleri ile birlikte suyun tanımlanması tartışmalarına katılımı büyük önem taşımaktadır. Suyla ilgili sosyal algının sorgulanmasını tetikleyen tartışmalara zemin hazırlayacak platformların oluşturulması suyun herkesi ilgilendiren bir varlık olduğu gerçeğinin altını çizmesi açısından da önemlidir.

Türkiye'de su sorunun tanımlanması

Türkiye'de su sorununun nereden ve kimlerden kaynaklandığını sorgulayan ve tartışan bir sosyal öğrenme platformu oluşturma veya varolan oluşumları biraraya getirme konusunda yerel yönetimlere büyük görevler düşebilir. Ülkede yaşanmakta olan su sorununa yönelik hâkim devlet görüşü yakın gelecekte (2030 yılında) Türkiye'nin su fakiri ülkeler arasında olacağı ve bunun Türkiye'nin de bir parçası olduğu Orta Doğu gibi şimdiden su krizi yaşanan ve politik çalkantıların eksik olmadığı bir coğrafyada neden olabileceği uluslararası güvenlik krizleridir. "Su fakiri ülke" tanımlamasına temel olan kişi başına düşen yıllık su tüketimi göstergesi ise pek çok açıdan gerçeği maskelemekte, su fakirliğini yoğunlaşan ekonomik sektör etkinliklerine ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan kirlenme ve tükenmeye değil de artan nüfusa bağlamaktadır. Başka bir deyişle bu görüşe göre su kaynaklarının

kirlenmesi ve tükenmesinden Türkiye'de toplam su tüketiminin en az %85'inden sorumlu olan tarım ve endüstri sektörleri değil de halk sorumludur. Su sorununun birincil olarak kimlerin hangi etkinlikleri sonucu ortaya çıktığının iyi anlaşılması gerekmektedir.

Türkiye'de su sorununa ilişkin diğer bir tamamlayıcı devlet görüşü ise ülkenin kalkınma yarışında kalabilmesi için daha fazla su ve enerji tüketmesi gerektiği yönündedir. Yine kişi başına düşen yıllık su miktarının dünya ve gelişmiş ülkeler ortalamasından oldukça düşük olması dolayısıyla Türkiye'de yeterince su tüketilmiyor olduğu sonucuna varılmakta ve su kaynaklarının tam kapasite kullanılması gerektiğinin altı çizilmektedir. Hatta öyle ki Türkiye'de su kaynaklarının büyük bir kısmının geliştirilmemiş olması ülkenin geri kalmışlık göstergesi olarak kabul edilmektedir.

Ülkedeki su sorununa yönelik bu hâkim görüşlere temel teşkil eden ve gerçeği yansıtmayan sorumluluk paylaşımına halkın dikkati çekilmelidir. Su sorununun ortaya çıkmasından esas olarak sorumlu olanın kirlilik ve tüketime neden olan tarım ve endüstri sektörleri olduğunun altının çizilmesi gerekmektedir. Daha da kötüsü su kaynaklarının tam kapasite kullanılması hedefine yaklaşıldığında su sorununun kronikleşecek ve su krizi senaryosunun büyük oranda gerçeğe dönüşecek olmasıdır. Böylesine bir fiziksel kıtlık durumu herkesi olumsuz etkilese de, politik ve ekonomik güçten yoksun olan bireyleri ve halkları çok daha ciddi boyutlarda sıkıntıya sokacaktır. Zira Türkiye'de su, özel şirketlerin veya yasal düzenlemelerle şirket gibi davranmak zorunda bırakılan belediye ve su ve kanalizasyon idaresi (SKİ) gibi kamu kurumlarının kâr elde etme aracı haline dönüşmektedir. Bu da günümüzde de örnekleri olduğu gibi gelecekte de kıtlık durumunda parası kadar suya erişecek olan insanların var olacağı anlamına gelmektedir.

Su sorununun esas sorumlularının ekonomik sektör sermaye gruplarının ve bunları ekonomik kalkınma ve milli güvenlik düzlemlerinde değerlendirerek daha çok su ve enerji tüketmeye teşvik eden devlet politikalarını üreten bürokratların oluşturduğu bir bütün olduğunun kabulü gerekmektedir. Zira Türkiye'de devlet ile ekonomik sektör sermaye gruplarının birbirlerine karşıt düzlemlerde bulunduklarına dair güçlü bir sosyal algı mevcuttur. Ülkede hâkim su politikalarına muhalif bir sosyal hareketin doğru bir noktadan başlaması için bu algının sorgulanması bir zorunluluktur. Yerel yönetimler bu noktada su politikalarının oluşturulmasında belirleyici rol oynayan merkeziyetçi devlet söylemlerinin karşısında durabilecek tek yönetim düzeyidir.

Su yönetiminin belirlenmesi

Su yönetiminin kimler tarafından nasıl yürütüleceği sorusunun cevabı ise şüphesiz ki katılımcılıktan geçmektedir. Ancak katılımcılıktan ne bekleneceği, kimin ne kadar katılacağı önemli meselelerdir. Su sorununu yaratan baş aktörler mi, yoksa su sorunundan daha az sorumluyken ondan daha şiddetli biçimde olumsuz etkilenmekte olan halk mı suyun yönetiminde söz sahibi olmalıdır? Su sorununu yaratanların ona çözüm üretmeleri beklenemeyeceğine göre suyun yönetimine halkın etkili katılımından başka çıkış yolu görünmemektedir. Yerel yönetimlerin halkın her kesiminin temsilcisi ve onların çıkarlarının sözcüsü olması halkın yönetime katılımının düzeyine bağlıdır. Bu durumda, katılımcılığı su yönetimine ekonomik sektörün de katılması ve bu konuda söz sahibi olması olarak gören

küresel piyasa söylemlerinden bağımsız bir katılımcılık tanımı yapılmalıdır. Zira merkezi idare-ekonomik sektör bütünü ile halk arasında gittikçe büyüyen bir güç orantısızlığı mevcuttur. Bunun en bariz örneği ticari bir işletme gibi çalışmaya zorlanan ve su hizmetlerinden faydalanan vatandaşlara müşteri gibi davranan yerel su yönetim birimleridir.

Türkiye'de su politikalarının uygulamaları ve ortaya çıkan aksaklıklar konusunda en fazla deneyim birikimine sahip olan yerel yönetimlerin bu birikimi iyi değerlendirmesi gerekir. Yerel yönetimler merkezi yönetimin su politikalarından olumsuz etkilenen halk kesimlerini bir araya getirebilecek ortaklıkları iyi tanıdığı için bu ortaklıkları kullanarak bir politik güçlenme sürecini tetikleyebilirler. Böyle bir birliktelikten doğabilecek olan bir sosyal öğrenme süreci sadece su yönetiminde yaşanan sorunların kaynağı konusunda bilgi sahibi olunması sonucunu değil, sorunları yaratan siyasi ve yönetsel yapılarla başa çıkma kapasitelerinin geliştirilmesi sonucunu da doğurabilir.

Yerel yönetimlere, daha fazla yetki ve imtiyaz verilmelidir. Örneğin su tesislerini işletmek için gereken enerji, su hizmetlerinin maliyetini artırmakta ve ilgili yerel yönetimler suyun fiyatını yükseltmek durumunda kalmaktadırlar. Yerel yönetimlere elektrik enerjisi üretme yetkisi verilir ya da bu imkândan yoksun olanlara su tesislerinin işletilmesi için gerekli olan enerji fiyatlarında indirim uygulanır ise suyun maliyeti ve dolayısıyla fiyatı düşecektir. [36]

Yeterli miktarda temiz suya ulaşmak bir insan hakkı olduğu için su kamu eliyle yönetilmelidir. Aynı zamanda diğer canlıların da yaşam hakkı olan suyun yönetimi tek amacı kâr etmek olan ekonomik sektörün ve "ulusun genel çıkarları" başlığı altında yereli ve halkı feda etmekten kaçınmayan bir merkezi idarenin eline bırakılamaz. Bu noktada halkı ve onun çıkarlarını savunan bir kamu anlayışının yeniden tanımlanması şarttır. Kamulaşmayla anlatılmak istenen su yönetiminin tekrar merkezi idareyle değil kendi ölçeğinin insan ihtiyacına yanıt verecek şekilde yeniden yapılanmasıdır.

Türkiye'de su politikalarının belirlenmesi

Halkın kendisi ve onun temsilcisi olan yerel yönetimler su politikalarının belirlenmesinde merkezi idareden daha fazla söz hakkına sahip olmalıdır. Bu da su yönetimine daha çeşitli halk kesimlerinden daha fazla sayıda vatandaşın daha etkin ve doğrudan katılımı ile güçlenecek bir süreçtir. Sermaye gruplarının ve onların arkasındaki merkezi idarenin değil, halkların çıkarlarının ön planda olduğu bir su politikasını oluşturacak, geliştirecek ve hâkim politikalara karşı savunacak olan halktır. Halkın çıkarlarını koruyan bir su politikasının aşağıdaki ilkeleri içermesi beklenir:

- ***Su ülkeler arası ve halklar arası bir uzlaşma ve barış inşa etme fırsatıdır**, bölgesel hegemonya kurma aracı ya da milli savunma silahı değil.* Milli güvenliği sağlama misyonu altında ülke ölçeğinde halklar üzerinde, bölgesel ölçekte ise komşu ülkeler üzerinde hegemonya kurmayı amaçlayan güvenlik barajları, HESler ve diğer hidrolik projeler su krizi projeksiyonlarını beslemeye ve gerçekleştirmeye yaramaktadır. Bir insan ihtiyacı ve hakkı olan su vazgeçilemezliği ve yeri bir başkasıyla doldurulamazlığı ile tüm insanlığın ve canlılığın ortak noktasıdır. Dolayısıyla bu ortaklık tek başına bile bir diyalog ve barış inşa etme nedenidir, savaş değil.

36 Başka Bir Su Politikası Deklarasyonu 2011

• ***Su insanların ve diğer canlıların yaşam hakkıdır****, bir ekonomik kalkınma aracı değil*. Hâkim su politikalarının suyu salt ekonomik bir varlık olarak gören indirgemeci mekanik anlayışı, yaşanmakta olan su sorunun temelini oluşturmaktadır. Bu sorunlu yaklaşımın yerine suyun insan ve canlıların yaşam hakkı olduğunu savunan insan ve hayat merkezli görüş benimsenmelidir.

• ***Su yönetiminin aktörleri halklardır****, ekonomik sermaye grupları ve merkezi idare bürokratları değil.* Su yönetimi öncelikle su kaynaklarının gelecek nesillerin onlardan faydalanma hakkını gasp etmeden kullanımı anlamına gelmektedir. Suyun yaşamsal değerini hiçe sayan ekonomik kalkınma ve milli güvenlik merkezli yaklaşımların savunucuları su yönetiminin değil su tüketiminin aktörleridir. Bu nedenle suyun yönetimi hızlanan bir kalkınma yarışında "yok ederek üreten" ekonomik sermaye grupları ve "yıkarak kalkınan" devlet bürokratları eline bırakılmamalıdır.

• ***Su bir insan ve canlı hakkı olduğu için yönetimi kamunun elinde olmalıdır,*** *ekonomik sektörün sermaye gruplarının ve onların arkasındaki merkezi idarenin değil.* Kâr odaklı bir su yönetimi su kaynaklarının tasarrufunu ve verimli kullanılmasını değil daha çok su tüketimini hedeflediği için yaşam hakkı olan su ekonomik sektörün elinde hızla kirlenecek ve tükenecektir. Burada kamu eliyle yönetim ile anlatılmak istenen su kaynaklarının merkezi idarenin elinde devletçi bir yaklaşımla yönetilmesi değildir. Aksine halka yaklaşan, yerel ölçekte ve merkezi idarenin hegemonyasından uzakta yapılanan yeni bir kamu anlayışı vurgulanmaktadır. Bir insan hakkı olması dolayısıyla "dezavantajlı durumda olanlar lehine suya erişim noktasında pozitif ayrımcılık yapılması"[37] gerekmektedir ve bu ancak kamusal duruş içinde gerçekleştirilebilir, ticari bir duruş içinde değil.

• ***Yerelin "ülkenin genel çıkarları" için feda edilmesi anlayışı sosyal-ekolojik adaletsizliğin temelidir***. Türkiye'de son kırk yıldır yereli ve bölge ölçeğini hiçe sayan baraj ve HES gibi hidrolik projeler, milyonlarca insanın geleneksel yaşam yerleri ve biçimlerini terk etmelerine neden olmuş ve olmaktadır. Mağdur durumdaki bu insanlar kendileri dışındaki birilerinin kalkınmasının bedelini ödemektedir. Bu insanların göçe mecbur kalmasıyla birlikte büyük şehirlerde yaşanmakta olan plansız yapılaşma kronikleşmiş ve ona bağlı su sorunları da beraberinde gelmiştir. Bundan tüm kent yaşamı ve toplumun etkilendiği düşünüldüğünde, yaşanan tüm adaletsizliklerin eninde sonunda az ya da çok herkesi etkilediği sonucu çıkmaktadır.

• ***Su kaynaklarının yönetiminde korumacılık ve tasarrufçuluk esastır****, daha fazla tüketim değil.* Merkezi idare ve ekonomik sektörün söylemine göre Türkiye'de kişi başına düşen su ve enerji tüketiminin gelişmiş ülkelerin ortalamasının oldukça aşağısında olması bir geri kalmışlık durumudur. Bu söylem BM ve OECD gibi uluslararası kuruluşların da sıkça kullandığı enerji ve su tüketimi ile gelişmişlik arasında doğrudan ilişkiye işaret etmektedir. Buradan hareket eden bir söylemle yola çıkan su politikalarının su kaynaklarını tam kapasite kullanma gibi su arzını artırmayı ve ekonominin artan talebini her durumda karşılamayı hedeflemesi şaşılmaması gereken bir durumdur. Su kaynaklarının gerek sulama gerekse elektrik üretimi için

37 Başka bir Su Politikası Deklarasyonu 2011

daha fazla kullanılması değil korunması hedeflenmeli, daha çok su ve elektrik kullanımı değil bunların tasarrufu ve verimliliği teşvik edilmelidir. Her durumda HES inşa etmek yerine güneş, rüzgâr, jeotermal ve dalga enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasının ve enerji tüketiminde verimlilik ve tasarrufculuğun esas alınmasının da önü açılmalıdır.

• ***Su kaynaklarında tasarruf sağlamanın biricik yolu suyun fiyatını artırmak değildir.*** Suyun fiyatını artırarak tüketimini azaltıp tasarruf sağlanacağını varsayan yaklaşımlar, esasında su tasarrufunu ekonomik bakımdan dezavantajlı olan kesimlerin üzerine yıkmaktadır. Zira ekonomik durumu iyi olan kesimler (ki bunlar büyük tarım ve endüstri sektörleri ve orta-yüksek gelir düzeyine sahip bireyler olup aynı zamanda suyu en çok tüketenlerdir) zaten suyun fiyatını hesaba katarak kullanmamaktadır. Bu kesimde artan su fiyatı su tüketiminin azalmasına neden olmamaktadır. Dezavantajlı kesimler ise yüksek fiyatı nedeniyle daha az su kullanmak durumunda bırakılmakta ve buna bağlı sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.[38]

Dünyada eşi az rastlanır bir uygulamaya imza atan Dikili Belediyesi *suyun fiyatını artırarak tasarruf sağlama* varsayımının geçersizliğini ispatlamaktadır. Dikili Belediyesi kente hane başına ayda 13 m^3'e kadar olan şebeke suyunu bedelsiz vermekte, bu kotayı geçenlere ise kullandıkları toplam su miktarını normal tarifeden hesaplayarak temin etmektedir. Sudan bedelsiz yararlanmak isteyen haneler su tasarrufuna gitmeye teşvik edilmektedir. Bu uygulamadan önce su sıkıntısı yaşanan kentte sistemin oturmasıyla toplam su tüketiminde önemli miktarda azalma gerçekleşmiş ve su sıkıntısı büyük oranda çözülmüştür. Sosyal algıda sorgulanmadan kabul edile gelmiş olan bu varsayımının geçersizliğini ortaya çıkardığı için Dikili Belediyesi bu yaklaşımı ile dünya çapında ilgi görmektedir.

• ***Su yönetiminde esas birim havzadır***. Bütünlükçü bir yaklaşım doğrultusunda, su yönetiminin birimi idari ve politik sınırlara göre değil doğal sınırlara göre su havzası olarak kabul edilmelidir. Dolayısıyla su kaynaklarının yönetiminde ekonomik ve siyasi boyutların hegemonyası yerine ekolojik ve sosyal unsurlar da hesaba katılarak daha bütünlükçü bir yönetim oluşturmak mümkün olacaktır. Su konusunda çalışmalar yürüten STK'lar ve mesleki örgütler ile birlikte "Su ve Kanalizasyon İdarelerinin ve su havzalarında yer alan yerel idarelerin havza yönetimi için birlikler oluşturmalarına imkân sağlanmalıdır".[39]

Halkın katılımını sağlamada yerel yönetimlere öneriler

Yeni bir su politikasının oluşturulması sürecine su sorununun tanımlanmasından ona çözüm üretmeye kadar her aşamada toplumun *her kesiminden, daha fazla sayıda vatandaşı kapsayan, daha etkin bir katılımı* sağlayacak düzenlemelerin yapılmasına yönelik öneriler aşağıda sıralanmıştır:

• Yeni bir su politikasının birlikte oluşturulması sürecine halkın her kesiminden vatandaşın katılımı, su politikalarının ve yönetiminin tek bir kesimin meselesi değil

38 Başka Bir Su Politikası Deklarasyonu 2011
39 Başka Bir Su Politikası Deklarasyonu 2011

tüm insanlığın meselesi olması nedeniyle önemlidir. Su, toplumun kesimleri arasında, toplumu oluşturan halklar arasında ve hatta evrensel boyutta dünyada yaşayan tüm toplumlar arasında var olagelen önemli bir ortaklık ve buluşma noktasıdır. Yeni bir su politikasının toplumun herhangi bir kesiminin aleyhine bir adaletsizlik içermemesi gerekmektedir. Bunun sağlanması için de her kesimin katılımına açık olması şarttır.

- Bir vatandaşlık hakkı olan suya yönelik her türlü bilgiye ulaşımı sağlayacak ve kolaylaştıracak mekanizmaların geliştirilmesi gerekmektedir. Ancak bilginin aktarımı "yönetimden vatandaşa" yönünde olduğu kadar "vatandaştan yönetime" yönünde de gerçekleşmelidir. Örneğin interaktif ekolojik ihtilaf haritaları yerelde meydana gelen sorunlara yönelik olarak büyük resmin görülebileceği ve vatandaşın kendini doğrudan ilgilendiren sorunu zaman kaybetmeden ekleyebileceği bir sosyal öğrenme aracı olabilir. Özellikle genç nesillere ulaşmada ve onların katılımını tetiklemede bilgi teknolojileri iyi kullanılmalıdır. Serbest paylaşım siteleri ve interaktif oyunlar gibi çeşitli katılım araçları ile örnekler çeşitlendirilebilir.

Suyun yönetimi sürecinde ortaya çıkan sorun ve aksaklıkların zamanında ve doğru şekilde tespit edilmesi yerel yönetimlerin halka yakınlaşması ile gerçekleşebilir. Yerel yönetimler bu problemlerin tespiti için halkın doğrudan katılımını sağlayan mekanizmaları geliştirilmelidir. Bu mekanizmaların oluşturulmasının teknik ayağı yerelden yerele çeşitlilik göstermektedir. Ancak halk jürisi, halk panelleri, odak gruplar, planlama hücreleri, konsensüs konferansları, müzakereci oylama, konsensüs yaratma alıştırmaları, anketler, açık halk evleri, açık duruşmalar, vatandaş danışma komiteleri, toplum planlama, vizyon oluşturma ve referandum gibi halkın yönetime katılımını sağlayacak çeşitli yöntem ve teknikler yerelin öznel şartları hesaba katılarak uygulanmalıdır. Ayrıca yerel yönetimler şeffaflık ilkesine bağlı kalarak yürüttükleri çalışmaları ve yaptıkları planları isteyen her vatandaşın takip etmesini mümkün kılacak mekanizmaları geliştirmeli ve uygulamaya koymalıdır.

Politik güçlenme ve değişimde yerel yönetimlere öneriler

Ekonomik sektörün çıkarlarını korumak için yapılandırılmış su politikalarının değişmesi için demokratik yolların kullanılması çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Bunun olabilmesi için ilk olarak halkın geniş kesimlerinin desteği ve halkın katılımı ile şekillendirilmiş bir su yasası taslağı veya politikası oluşturulmalıdır. Birlikte oluşturulmuş yeni bir su politikasının siyasi gündeme gelip hâkim politikayı zorlar hale gelebilmesi için yerel yönetimlere yönelik öneri çerçeveleri şöyle sıralanabilir:

- ***Toplumsal düzlemde güçlenme: Kamuoyunun dikkatini çekme ve desteğini kazanma amaçlı kampanyalar ve diğer etkinlikler***. Örneğin su hakkı çatı kavramı altında suyun temel bir insan hakkı olduğu ve herkesin yeterli miktarda temiz suya eşit biçimde erişmesinin bir insan hakları meselesi olduğu gibi konuların kamuoyunda tartışılmasını hedefleyen kampanyalar düzenlenebilir. Bu etkinlikler halkın her kesimini kapsayabilecek geniş bir katılımın gerçekleşebilmesi için önemli fırsatlardır.

Bunun yanı sıra benzer konularda var olan sosyal oluşumlarla da birlikte hareket edilebilir. Örneğin Türkiye'de önemli bir noktaya gelmiş baraj ve HES mağdurları çatı kavramı altında görülebilecek çeşitli sosyal hareketler mevcuttur. Doğu ve Güneydoğu'da inşası devam etmekte olan Munzur baraj projeleri ve Ilısu barajı projesi, Batı'da yakın geçmişte Alianoi gibi bir insanlık mirasını önce kumlar sonra da sular altında bırakan Yortanlı barajı ve Karadeniz'de yapılmakta olan Çoruh barajları ile yüzlerce ufak HES projesi gibi kalkınma ve güvenlik amaçlı hidrolik yapılar Türkiye'nin sorunlu su politikalarının toplumsal zeminde eleştirildiği hareketlerin doğmasına neden olmuştur. Yerel yönetimler bu hareketlerin içinde yer alan oluşumların deneyimlerinden istifade etmelidir.

• ***Yerel yönetimlerle işbirliğiyle güçlenme:*** Yerel yönetimler halkın katılımı kadar kendilerini de güçlendirmek için yerelin yanında ulusal, bölgesel ve uluslararası işbirliğine dönük ağlar oluşturmalıdır. Yerelin güçlenmesinin küresel ayağı olacak bu strateji, su ve diğer kamu hizmetlerinde katılımcı ve demokratik uygulama girişimleriyle öne çıkan yerel yönetimlerin bir araya gelmesi ile daha güçlü ve uygulanabilir alternatif su politikalarının oluşturulabilmesi[40] anlamına da gelmektedir. Dünyada bunun örnekleri Kamu-Kamu İşbirliği (KKİ) ana başlığı altında incelenmektedir. Bu güçlenme stratejisinin yerel olduğu kadar ulusal ve küresel ayağının inşası önem taşımaktadır. Yerel yönetimlerin bu işbirliklerine açık ve yenilikleri takip edici olması gerekmektedir.

• ***Akademik düzlemde güçlenme:*** Yerel yönetimler su politikalarının ekonomik, ekolojik ve sosyal sonuçlarını irdeleyen bilimsel çalışmalara destek olmalı ve bu çalışmalardan faydalanmalıdır. İspanya'da su alanında yakın geçmişte yaşanmış tecrübeler göstermektedir ki, su politikalarını sorgulayan ve su yönetiminde bir rejim değişikliği başlamasına neden olan geniş tabanlı bir toplumsal hareket olan "Yeni Su Kültürü" hareketinin tetiklenmesinde ve gelişmesinde akademik aktörler ve bu aktörlerin var olan su rejimini eleştiren bilimsel çalışmaları önemli roller oynamıştır (Tabara ve İlhan 2008). Zira hâkim su politikalarının dayandığı akademik çalışmalara alternatif olabilecek bir bilginin üretimi su politikalarını eleştiren muhalefetin güvenirliğinin ve uzun solukluluğunun garantisidir.

Bu nedenlerle yerel yönetimlerin su hizmetleri pratiğinden elde ettiği deneyimi ve bilgiyi kaybetmemek ve çoğaltmak adına akademik işbirlikleri kurması önemlidir. OECD, Uluslararası Su Araştırma Derneği (IWRA) ve Dünya Su Konseyi (WWC) gibi uluslararası neoliberal düşünce kuruluşları küresel ekonominin güçlenmesi ve tüm dünyada belirleyici güç olmasının teorik arka planının inşa edilmesi ve kamuoyunda meşrulaştırılması misyonlarını başarıyla yerine getirmektedirler. Yerel yönetimler de kendi öznel pratiklerinden gelen bilgilerin bilimsel bir kimliğe ve diğer yerel yönetimler için de anlam ifade edilecek bir sadeliğe ulaşması için akademik işbirliklerine girmelidir.

Bir başka önemli husus ise bu akademik çalışmaların içeriğidir. Sadece var olan su politikalarının ve yönetimlerin eleştirilmesi yeterli olmayacaktır. Sorun yaratan

40 Başka Bir Su Politikası Deklarasyonu 2011

bu politikaların ve uygulamaların yerine "kamu yararını gözeten, demokrasiyi ve katılımcılığı temel alan, suyu tüm canlılar için yaşam kaynağı olarak gören, su hakkını koruyan ve güvence altına alan, ekolojik sistemi koruyan yönetim modellerinin oluşturulması[41]" da gerekecektir.

- ***Hukuksal güçlenme: Yasa değişikliği tasarıları öneren çalışmalarda bulunmak.*** İtalya Su için Hareket Forumu'nun 2010 yılında özelleştirmeci Legge Galli yasasına karşı 1.4 milyon imza toplayarak yasayla ilgili referandum yapılması için Roma Yüksek Mahkemesi'ne başvurması sonucu 2011 Haziranında %57 katılımın olduğu bir referandum sonunda, yasanın %96 gibi ezici bir çoğunlukla reddedilmiş olması hukuksal mücadelenin önemini vurgulamaktadır. Su demokrasisi açısından bir zafer olan bu sonucun dünyadaki tüm kamu yanlısı sosyal hareketlere örnek teşkil etmesi gerekir.

  Örneğin Türkiye'de yerel yönetimleri ticari bir işletmeye, suyu ekonomik bir metaya ve sudan faydalananı da müşteriye çeviren 4736 Sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri Kanunu'nun kamu kurumlarının herhangi bir kişi veya kuruma ücretsiz veya indirimli su tarifesi uygulamasını engelleyen 1. maddesi ve 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun'un su tarifesinin belirlenmesinde kârı garanti altına alan 23. maddesi gibi yasaları hedefleyen ve bunların değiştirilmesini amaçlayan kampanyalar başlatılmalıdır.

- ***Siyasi güçlenme: Yeni bir su politikasını siyasi güç sahipleri ile iletişim kurarak meclisin gündemine taşıma.*** Halkın çeşitli kesimlerden vatandaşın katılımı ile belirlenmiş bir su yasası ya da politikası taslağının yine halkın desteği ile kamuoyunun gündemine taşınması tasarıyı politik arenada görünür kılmaktadır. Arkasına halkı almış bir tasarı hem mecliste bulunan muhalefet ya da iktidarda olan hükümet partilerinin, hem de mecliste bulunmasa bile siyasi nüfuza sahip politikacıların gündemine gelmek zorundadır. Bu noktada en başından itibaren Türkiye siyasetinde su ve diğer doğal kaynaklar yönetimi konularında çalışmalar yapmış ve kamu yanlısı tavır içinde olan politikacılarla işbirliğine gidilmelidir. Amaç belirli bir yasanın ya da politikanın değiştirilmesinde karar verici güç sahiplerinin desteği ile referanduma gitmek ya da doğrudan yasa değişikliği olabilir.

Özet olarak, yerel yönetimlere yeni bir su politikasının oluşturulmasında halkın her kesiminden daha fazla ve daha etkin katılımı sağlamak başta olmak üzere çeşitli görevler düşmektedir. Yerel yönetimlere yeni bir su politikası geliştirmede ve bunu güçlendirerek hâkim su politikalarını zorlar hale getirmede ve değiştirmede stratejiler belirleme, plan ve programlar oluşturma, aktörler arasında iletişimi kolaylaştırma gibi planlama, düzenleme ve koordinasyona yönelik görevler düşmektedir. Önemli bir yönetsel bilgi gerektiren bu görevlerin daha etkin bir şekilde yürütülmesi için de kamu yanlısı bölgesel, ulusal ve küresel işbirliklerine gidilmeli ve bilgi paylaşımının önündeki engeller ortadan kaldırılmalıdır.

41 Başka Bir Su Politikası Deklarasyonu 2011

Kaynakça

AB-SÇD (2000). Introduction to the new EU Water Framework Directive. Erişim tarihi: 01.10.2011. http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/info/intro_en.htm

Akın, M. ve Akın, G. (2007). Suyun önemi, Türkiye'de su potansiyeli, su havzaları ve su kirliliği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47(2): 05-18.

Akkaya, C., Efeoğlu, A. ve Yeşil, N. (2006). "Avrupa Birliği Su Çerçevesi Direktifi ve Türkiye'de uygulanabilirliği". *TMMOB Su Politikaları Kongresi Bildirgeler Kitabı* (ss. 195-204). Erişim tarihi: 02.10.2011. http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/9125.pdf

Akyazılı, E. (2002). Kamu kurumlarının serbest piyasa politikaları temelinde küçültülmesi ve kapatılması sorunu. *Madencilik Bülteni* (Ekim): 15-16.

Bakker, K. (2003). *An uncooperative commodity: Privatising water in England and Wales*. Oxford: Oxford University Press.

Bilen, O. (2003). *Çevre emperyalizmi ve Ilısu Barajı örneği*. Ankara: ASAM Yayınları.

Birleşmiş Milletler (2006). World Urbanisation Prospects: The 2005 revision, fact sheet3. New York: Population Division, department of Economic and Social Affairs, United Nations. Erişim tarihi: 04.08.2011. http://www.un.org/esa/population/publications/WUP2005/2005WUP_FS3.pdf

Candan, E. (2007). Dünya Bankası kredi kullanımlarında ve projelerin tatbikinde yaşanan sorunlar. *Sayıştay Dergisi* 64: 69-109.

Çınar, T. (2006). Neoliberal su politikaları doğrultusunda İller Bankası, DSİ ve belediyelerin değişen rolü. *TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Bülteni* 3: 70-78.

Clarke, R. (1991). *Water: The international crisis*. London: Earthscan.

Del Moral, L. ve Giansante, C. (2002). Constraints to drought contingency planning in Spain: The hydraulic paradigm and the case of Seville. *Journal of Contingencies and Crisis Management* 8(2): 93-102.

Delli, P. J. (1997). "Water and civilization: Reframing the debate on water and conflict". Paper delivered at the 9th World Water Congress, Montreal, September 1-6.

DİSKİ (2010). DİSKİ 2010-2014 yılı stratejik plan. Erişim tarihi: 12.11.2011. http://www.diski.gov.tr/images/Stratejik_plan.pdf

Driessen, P. (2005). *Eco-imperialism: Green power, black death.* New Delhi: Academic Foundation.

DSİ (2009). *Su ve DSİ*. Ankara: DSİ Yayınları.

DSİ (2010). *Stratejik plan 2010 2014*. Çevre ve Orman Bakanlığı – Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü. Erişim tarihi: 07.09.2011 http://www.sp.gov.tr/documents/planlar/DSIGenelMudurluguSP1014.pdf

Dünya Bankası (1997). *Selecting an option for private sector participation, toolkit 1*. Erişim tarihi: 04.09.2011. http://www.worldbank.org/html/fpd/water/wstoolkits/Kit1/frame.html

Dünya Bankası (2004). *Water resources sector strategy: Strategic directions for World Bank engagement*. Erişim tarihi: 04.09.2011. http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDSContentServer/WDSP/IB/2004/06/01/000090341_20040601150257/Rendered/PDF/28114.pdf

Dünya Bankası (2006). *Approaches to private participation in water services, a toolkit.* Erişim tarihi: 10.09.2011. http://rru.worldbank.org/Documents/Toolkits/Water/Water_Full.pdf

Dünya Bankası (2010). World development indicators 2010. Erişim tarihi 10.10.2011. http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators/wdi-2010

ETKB (2006). *Enerji sektöründe sera gazı azaltımı çalışma grubu raporu*. Ankara: ETKB - Enerji İşleri Genel Müdürlüğü. Erişim tarihi: 29.08.2011. http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Enerji_Grubu_Raporu.pdf

ETKB (2010). *Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı 2010 yılı faaliyet raporu*. Erişim tarihi: 29.08.2011. http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/2010_faaliyet_raporu.pdf

ETKB (2011). *Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı ile bağlı ve ilgili kuruluşların amaç ve faaliyetleri.* Erişim tarihi: 29.08.2011. http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Mavi_Kitap_2011.pdf

EUAŞ (2008). *Elektrik üretim sektör raporu*. Erişim tarihi: 30.08.2011. http://www.enerji.gov.tr/yayinlar_raporlar/Sektor_Raporu_EUAS.pdf

Falkenmark, M. (1989). The massive water scarcity threatening Africa, Why isn't it being addressed? *Ambio* 18 (2): 112-118.

Fukuyama, F. (1994). Comments on nationalism and democracy. In L. Diamond & M. F. Plattner (Eds.), *Nationalism, ethnic conflict and democracy* (ss. 23-28). Baltimore & London: John Hopkins University Press.

George, S. (2011). The politics of achieveing the right to water. Transnational Institute (TNI). Erişim tarihi: 30.08.2011. http://www.tni.org/article/politics-achieving-right-water

Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford: Stanford University Press.

GreenFacts (2008). *Where and in what forms is water avaliable on Earth?* Erişim tarihi: 11.08.2011. http://www.greenfacts.org/en/water-resources/index.htm#1

Grove, R. H. (1995). *Green imperialism: Colonial expansion, tropical Island Edens and the origins of environmentalism (1600-1860).* Cambridge: Cambridge University Press.

Guibernau, M. (2007). *The identity of nations*. Cambridge: Polity Press.

Güler, B. A. (1992). *Yerel yönetimler liberal açıklamalara eleştirel yaklaşım*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları.

Güler, B. A. (2002). Küreselleşme ve Tarım Sempozyumu Bildirisi, TZMO. Ankara: 7-8 Ocak 2002.

Gürlük, S. (2006). Manyas Gölü ve Kuş Cenneti'nin çevresel değerlendirilmesi üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış doktora tezi. Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Hachfeld, D., Terhorst, P. ve Hoedeman, O. (2009). Progressive public water management in Europe. In search of exemplary cases. Transnational Institute (TNI). Erişim tarihi: 13.10.2011. http://www.waterjustice.org/uploads/attachments/Progressive%20public%20water%20management%20in%20Europe.pdf

Hall, D. (2005). Introduction. In B. Balanyá, B. Brennan, O. Hoedeman, S. Kishimoto & P. Terhorst (Eds.), *Reclaiming public water: Achievements, struggles and visions from around the world* (ss. 15-24). Amsterdam: TNI & CEO.

Hall, D., Lobina, E., Corral V., Hoedeman, O., Terhorst, P., Pigeon, M., ve Kishimoto, S. (2009). Public-public partnerships (PUPs) in water. Transnational Institute. Erişim tarihi: 02.08.2011. http://www.waterjustice.org/uploads/attachments/WWF5-PUPs-%20FINAL-for%20web-Zlatan.pdf

Hoekstra, A. Y. (2003). Virtual water trade: Proceedings of the International Expert Meeting on Virtual Water Trade. *Value of water research report series* (12). IHE Delft.

Hoekstra, A. Y. ve Chapagain, A. K. (2006). Water footprints of nations: Water use by people as a function of their consumption pattern. *Water Resources Management* (Springer Netherlands) 21(1): 35–48.

Hoekstra, A. Y. ve Chapagain, A. K. (2007). Water footprints of nations: Water use by people as a

function of their consumption patters. *Water Resources Management* 21(1): 35-48.

IBRD (2006). *Approaches to private participation in water services: A toolkit*. Washington: International Bank for Reconstruction and Development / World Bank.

IEA (2006). *World energy outlook 2006.* Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development and International Energy Agency .

İmre, E. (2001). *Türkiye'de Yap-İşlet-Devret modeli; yasal çatısı, uygulaması.* Yüksek Denetleme Kurulu. Erişim tarihi: 03.08.2011. http://www.ydk.gov.tr/seminerler/turkiyede_yid_modeli.htm

Kastan, Y. (2004). Yerel yönetimlerde "devlet yatırımı" kavramının tarihi gelişimi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 12(2): 523-540.

Kibaroğlu, A. (2007). Politics of water resources in the Nile, Jordan and Tigris-Euphrates: Three rivers, three narratives. *Perceptions: Journal of International Affairs* 12: 143-164.

Le Strat, A. (2010). Paris: Local authorities regain control of water management. *Reclaiming Public Water* (August), Transnational Institute. Erişim tarihi: 09.09.2011. http://www.tni.org/article/paris-local-authorities-regain-control-water-management

Marin, P. (2009). Public-private partnerships for urban water facilities: A review of experiences in developing countries". *Trends and Policy Options*. Erişim tarihi: 23.08.2011. http://www.ppiaf.org/.../FINAL-PPPsforUrbanWaterUtilities-PhMarin.pdf

Mert, A. (2008). "IMF ve Dünya Bankası su politikaları, çok uluslu şirketlerin Türkiye'deki uygulamaları". *Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 365-376). TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Su Politikaları Kongresi 20-22 Mart, Ankara. Ankara: TMMOB Yayınları.

Molle, F. (2006). *Planning and managing water resources at the river-basin level: Emergence and evolution of a concept.* Sri Lanka: International Water Management Institute.

OECD (2006). "Public-private partnerships in water supply and sanitation - recent trends and new opportunities". Background Issues Paper for OECD Global Forum on Sustainable Development. 29-30.11.2006, Paris. Erişim tarihi: 08.09.2011. http://www.oecd.org/dataoecd/62/9/37696492.pdf

OECD (2008*). 1990'dan beri OECD tarımın çevre performansı: Ana rapor*. Erişim tarihi: 01.08.2011. http://www.oecd.org/dataoecd/34/60/40808023.pdf

OECD (2011). *Evaluation of agricultural policy reforms in Turkey*. Paris: OECD Publishing.

Özkırımlı, U. (2005). *Contemporary debates on nationalism. A critical engagement*. New York: Palgrave.

Rees, W. E. (1992). Ecological footprints and appropriated carrying capacity: What urban economics leaves out. *Environment and Urbanisation* 4(2): 121–130.

Saurí, D. ve Del Moral, L. (2001). Recent development in Spain's water policy. Alternatives and conflict at the end of the hydraulic age. *Geoforum* 32: 353-362.

SDD (2011). *Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu bildiriler kitabı*. Uluslararası Su Hakkı Sempozyumu, 5-6 Kasım 2010, Diyarbakır. İstanbul: Sosyal Değişim Derneği Yayınları.

Smith, A. D. (1998). *Nationalism and modernism*. London & New York: Routledge.

Tàbara, J. D. ve Ilhan, A. (2008). Culture as trigger for sustainability transition in the water domain: The case of Spanish water policy and the Ebro river basin. *Regional Environmental Change* 8(2): 59-71.

TMMOB (2009). *Küresel su politikaları ve Türkiye*. Ankara: TMMOB Yayınları.

TODAİE (2010). Yerel yönetimler evrensel bildirgesi. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü. Erişim tarihi: 09.10.2011. http://www.belediyeler.net/haber_detay.asp?baslik_id=95&ID=383

TÜSİAD (2008a). *Türkiye'de su yönetim: Sorunlar ve öneriler*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

TÜSİAD (2008b). *Küresel su krizine çözüm arayışları: Şebeke suyu hizmetlerine özel sektör katılımı*. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Yavarí, L. F., (2005). "Management of basic drinking water and sanitation services by a cooperative in Bolivia". *Reclaiming public water. Achievements, struggles and visions from around the world* (ss. 37-44) Transnational Institute (TNI) ve Corporate Europe Observatory (CEO). Erişim tarihi: 20.06.2011. http://www.tni.org/archives/books/publicwater.pdf

Yılmaz, G. (2009). *Suyun metalaşması: Kıtlığın nedeni kıtlığın kendisine çözüm olabilir mi?* İstanbul: Sosyal Araştırma Vafkı Yayınları.

UNDP (2006). *Human development report 2006. Beyond scarcity: Power, poverty and the global water crisis.* New York: Palgrave Macmillan.

UNEP (2007). *Global environmental outlook GEO-4*. Valletta Malta: Progress Press Ltd.

UNECE (2007). *Our waters: Joining hands across orders. First assessment of transboundary rivers, lakes and groundwaters.* Geneva & New York: United Nations Publications.

UNESCO (2003). *Water for people, water for life.*Paris: UNESCO Publishing.

USİAD (2007). *Su raporu. Ulusal su politikası ihtiyacımız*. İstanbul: USİAD Yayınları.

USİAD (2008a). *Su ve toprak*. İstanbul: USİAD Yayınları.

USİAD (2008b). *GAP raporu. GAP'ta ne oldu! Bölgede ekonomik, stratejik ve siyasal gelişmeler*. Ankara: USİAD Yayınları.

USİAD (2010). *Hidroelektrik enerji için acil durum tesbiti ve öneriler. USİAD sektör broşürü*. İstanbul: USİAD Yayınları.

Van Kerkhoff, L. ve Lebel, L. (2006). Linking knowledge and action for sustainable development. *Annual Review of Environment and Resources* 31: 445-477.

Warner, J. (2008). Contested hydrohegemony: Hydraulic control and security in Turkey. *Water Alternatives* 1(2): 271-288.

WCD (2000). *Dams and development: A new framework for decision-making.* London & Scarling, VA: Earthscan.

Westing, A, H. (1986). *Global resources and international conflict: Environmental factors in strategic policy and action.* New York: Oxford University Press Inc.

White, G. F. (1998). Reflections on the 50-year International Search for Integrated Water Management. *Water Policy* 1(1): 21-27.

WHO (2002). *World Health Organisation report 2002: Reducing risks, promoting healthy life*. Erişim tarihi: 10.10.2011. http://www.who.int/whr/2002/en/whr02_en.pdf

Wolf, A. T. (1998). Conflict and cooperation along international waterways. *Water Policy* 1(2): 251-265.

WWAP (2009). *The United Nations world water report 3: Water in a changing world.* UNESCO Publishing: Earthscan.

Zimmer, D. ve Renault, D. (2003). Virtual water in food production and global trade. Review of methodological issues and preliminary results. FAO çalışma kağıdı. Erişim tarihi 11.07.2011. http://www.fao.org/nr/water/docs/VirtualWater_article_DZDR.pdf

Ek1. Van ve Batman atölye çalışmaları katılımcıları

Van atölye çalışması (4-5 Temmuz 2011)

Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi'nden (DİSKİ) Fahrettin Çağdaş, Recep Akdağ ve M. Seyfi Fidan, Başkale Belediyesi'nden Çetin Çakır, SES Sendikası Diyarbakır Şubesi'nden Necdet Sezgin, İnşaat Mühendisleri Odası (İMO) Van Şubesi'nden Ahmet Göksoy ve Şemsettin Bakır, Boğaziçi Üniversitesi'nden Ali Kerem Saysel, Dicle Üniversitesi'nden Bilal Gümüş, Su Hakkı Kampanyası'ndan Nuran Yüce ve Erkin Erdoğan, Mezopotamya Sosyal Forumu'ndan (MSF) Diren Özkan, İnsan Hakları Derneği (İHD) Elazığ'dan M. Nafiz Koç, Edremit Belediyesi'nden Abdülkerim Sayan, Hasankeyfi Yaşatma Girişimi'nden Akgün İlhan, Hakkari Belediyesi Su ve Kanalizasyon Müdürülüğü'nden Mehmet Kızılkaya, Güroymak Belediyesi Su İşleri'nden Necati Tadik, Yüksekova Belediyesi'nden Reşat Uzunköprü, Avukat Arif Ali Cangı, Dikili Belediyesi'nden Osman Özgüven, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği'nden (GABB) İsmail Doğan, Evin Akboğa ve Zerrin Türk, Güroymak Belediyesi'nden Duygu İliklerden, Van Belediyesi'nden Mehmet Özköseoğlu, Bostaniçi Belediyesi Mal ve Hizmetler Müdürlüğü'nden Abdulsamet Oruç, Bostaniçi Belediyesi Su Sorumlusu İdris Şaybak, Kent Konseyi Gençlik Meclisi'nden Asiye Kaçar, Van Belediyesi Su ve Kanalizasyon Müdürlüğü'nden M. Cevdet Boz ve Van Belediye Başkanı Bekir Kaya.

Batman atölye çalışması (1-2 Ağutos 2011)

Diyarbakır Su ve Kanalizasyon İdaresi'nden (DİSKİ) Fahrettin Çağdaş, Recep Akdağ ve M. Seyfi Fidan, Su Hakkı Kampanyası'ndan Nuran Yüce ve Erkin Erdoğan, Hasankeyfi Yaşatma Girişimi'nden Akgün İlhan, Recep Kavuş ve İpek Taşlı, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği'nden (GABB) İsmail Doğan, Evin Akboğa ve Zerrin Türk, Kızıltepe Belediyesi Etüd Proje Müdürlüğü'nden Yusuf Fidancı, Kızıltepe Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi'nden Lokman Kalkan, Batman Belediyesi'nden Sezai Karatay, M. Şaif Refik Tüzün, İsa Yıldız ve Celal Arı, Dargeçit Belediyesi"nden Mahmut Arıkan, Derik Belediyesi Fen İşleri'nden Erdal Başak, Kayapınar Belediyesi'nden Aydın Bolkan, Sur Belediyesi'nden Mehmet Eliaçık, Kurtalan Belediyesi'nden Adil Yılmaz, Nusaybin Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü'nden Selam Güneş, Yenişehir (Diyarbakır) Belediyesi'nden Menal Ekinci ve Mezra Öner.

Ek 2. Dünya Su Konseyi (WWC) üyesi olan Türk kurumları, kuruluşları ve şirketleri

(2009 verilerine göre)

Age İnşaat ve Ticaret A.Ş
Ahmet Aydeniz İnşaat Şirketi
ARI Sosyal Katılım ve Kalkınma Derneği
Ataç İnşaat ve Sanayi A.Ş.
Aydıner İnşaat Şirketi
Ceylan İnşaat ve Ticaret Co. Inc
Doğuş İnşaat ve Ticaret Co. Inc
Dolsar Mühendislik Limited Şirketi
Ecetur Ece Turizm, İnşaat ve Ticaret
Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ)
Göçay İnşaat
İlçi İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş
İsmail Çelik İnşaat Endüstrisi ve Ticaret
İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi (İSKİ)
Kiska İnşaat Şirketi
KOLIN İnşaat, Üretim ve Ticaret Şirketi
Kurt İnşaat Endüstrisi Ltd.
Limak İnşaat, Üretim ve Ticaret Şirketi
NTF İnşaat, Üretim ve Ticaret Şirketi
Nurol İnşaat ve Ticaret Şirketi
Peker İnşaat, Ticaret ve Endüstri Şirketi
Sistem Elektromekanik Tesisler Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)
Tekfen Holding A.Ş.
Türk Şirketler Birliği
Türkiye Su Vakfı
Ünal Şirketler Grubu
Yüksel İnşaat A.Ş
Yöntaş İnşaat Endüstrisi and Ticaret Co. Inc.
Özaltın İnşaat Ticaret ve Endüstri Co. Inc.
Özdemir İnşaat Şirketi
Özkar İnşaat, Üretim ve Ticaret Şirketi

Ek 3. IV. Dünya Su Forumu'na karşı yapılan Alternatif Forum sonuç bildirisi Mexico City, 14 – 19 Mart 2006

(www.alternatifsuforumu.org)

Suyun Savunmasında Uluslararası Forum Sonuç Bildirgesi

Meksika - Tenochtitlan, 19 Mart 2006

14-19 Mart arasında bizler, hayata bütünsel bakan insanlar, sosyal hareketlerin aktivistleri, sivil toplum örgütleri ve dünyanın çeşitli yerlerinden mücadele ağları olarak bir araya geldik. Suyun ve toprağın savunması ve ortak çıkarlarımız için mücadele edenler olarak fikirlerimizi, mücadelelerimizi, kaygılarımızı ve önerilerimizi paylaştık. Aynı zamanda mücadelelerimizin dünyada nasıl değişiklikler yarattığını ve suyun özelleştirilmesi sürecini nasıl yavaşlattığını fark ettik. Bundan sonra savunmada değiliz, artık dünyanın her köşesindeki hayatı geliştirecek somut önerileri ortaya koyabiliriz. Suyun savunması için, küre çapında birçok örgütü bir araya getiren Caracas'taki Dünya Sosyal Forumu'nun ruhuyla, tarihimizde ve kalplerimizde La Parota'daki, La Laguna'daki, Xoxocotla'daki, Acuitapilco'daki ve Meksika'nın ve dünyanın birçok başka yerindeki mücadeleyi taşıyoruz. Bu forumu düzenleyenlerin insanlığı ve kararlılığı hareketimizin inşasında büyük bir başarı olmuştur.

Tüm bu nedenlerle, geçen yıl Dünya Sosyal Forumu sırasında yapılan toplantılarla süreklilik içerisinde, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen sosyal hareketler olarak, bütünsel ve ekolojik anlamda su hakkı için ve suyun metalaştırılmasına her açıdan (evsel, tarımsal ve endüstriyel) karşı çıkan bir mücadele yürütüyoruz. Ortak eylemler için bir platformda bir araya geldik ve tüm yerel mücadeleleri küresel bir strateji içerisinde değerlendiriyoruz.

Şunları göz önünde tutuyoruz

1. Su tüm formlarıyla bir kamu malıdır ve suya ulaşım temel ve devredilemez bir insan hakkıdır. Su, toplumların, halkların ve insanlığın mirasıdır, gezegenimizdeki hayatın temel elementidir. Su ticari bir ürün değildir. Bu nedenlerle özelleştirmenin tüm formlarını, dünyanın her yerinde fiyaskoyla sonuçlanan kamu-özel ortaklıkları da dâhil olmak üzere reddediyoruz.

2. Suyun yönetimi ve kontrolü kamusal, sosyal, kooperatif, katılımcı, adil olmak ve kâr amacı gütmemek zorundadır. Tüm yerel, ulusal ve uluslararası kamu kuruluşlarının, bu koşulları, planlama aşamasından su hizmetlerinin sunulduğu aşamalara kadar garanti altına alma zorunluluğu vardır.

3. Var olan ve gelecek kuşaklar arasındaki dayanışma garanti edilmelidir. Bu nedenle bizler, Doğa Ana'yı aşırı sömürü altında bırakan neoliberal, israfa dayalı kalkınma modellerine karşı çıkıyoruz.

4. Ekosistemlerin sürdürülebilir yönetimi ve su çevriminin korunması, toprağın uygun

idaresi ve doğal çevrelerin korunması açısından önemlidir. Boşaltma havzaları kamu yönetiminde temel birimlerdir. Bunlar halk katımını etkilendiği yerlerde toplum, kimlik ve birlik açısından birer faktördür. Su savunması, havzaların çöküntü bölgesinden, kalıntı suların tretmanına kadar, ekosistemlerin sağlıklı bir biçimde iyileştirilmesi gerektiğine işaret eder.

5. Yukarıdaki çerçeve içerisinde, Dünya Su Forumu'na doğrudan karşı çıktığımızı bildiriyoruz. Dünya Su Forumu toplantıları ulus ötesi şirketlerin, uluslararası finans kuruluşlarının (Dünya Bankası, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası vs.), ve Dünya'nın en güçlü devletlerinin dışlayıcı ve antidemokratik etkinlikleridir. Bu sebeplerle bu örgütlerin meşruluğunu reddediyoruz. Bu örgütler halkların gerçek ihtiyaçlarını ve taleplerini umursamamaktadır. Bu taleplere karşıt olarak suyun ticarileştirilmesi için yeni formlar araştırmaya devam etmekte, neoliberal modelin olağanüstü yüksek insani, sosyal ve ekolojik maliyetini görmezden gelmektedir.

Çağırıyoruz

Tüm örgütler, sosyal hareketler, devlet yönetimleri ve parlamentolar, bu ilkeleri yerel, ulusal ve uluslararası kanun ve düzenlemelerde benimsemelidir.

Gezegenimizin tüm yurttaşlarını kolektif eylemler geliştirmeye, örgütlenmeye ve küresel su hareketinin net bir şekilde ifade ettiği önerileri sahiplenip gerçekleştirmeye çağırıyoruz.

Talep ediyoruz

Dünya Ticaret Örgütü ve tüm uluslararası, çok taraflı ve iki taraflı serbest ticaret anlaşmaları su alanından dışlanmalıdır.

Yatırım İhtilaflarının Düzenlenmesi için Uluslararası Merkez (ICSID), doğal kaynaklar üzerinde kamu kontrolü sağlayıp egemenliğini yeniden kurmaya çalışan Cochabamba ve diğer yereller göz önüne alınarak feshedilmelidir.

Suyun kamusal, sosyal kooperatif, katılımcı ve bütünlüklü yönetimi yeniden kurulmalı ve bu teşvik edilmelidir.

Her bir insanın yeterli nicelikte ve hijyen, iyi beslenme açısından yeterli nitelikte suya erişiminin bir hak olduğunu söylüyor ve bunu talep ediyoruz. İçilebilir su dağıtımının olduğu yerlerde, yeterli minimum miktarın, kültür, toplum, din, coğrafya, ekonomi ve cinsiyet farkı gözetmeksizin parasız olarak tahsis edilmesini talep ediyoruz. Her türlü çifte standardı reddediyoruz. Hiçbir şirket, yönetim veya uluslararası kurum, faturaların ödenmemesi nedeniyle evlere ulaştırılan su hizmetini durduramaz.

Su kaynaklarının kirlenmesinden sorumlu olan şirketler ve endüstriler, çevresel, insani ya da ekonomik olarak verdikleri zararı tazmin etmek zorundadır.

Reddediyoruz

Ulus ötesi şirketlerin meşru olmayan kâr ve güvence taleplerini reddediyoruz.

Su hizmetlerinin özelleştirilmesi ve liberalleştirilmesi koşuluyla Uluslararası Finansal

Kurumlar tarafından verilen tüm finansmanları reddediyoruz.

Suyun özelleştirilmesi ve ticarileştirilmesi sürecine davet eden tüm ulusal ve bölgesel yasaları reddediyoruz.

Mega projeler, barajlar, liman inşaatları, maden sömürüsü ve suyun şişelenmesi temelindeki yağmacı ve sürdürülemez su yönetimi modelini reddediyoruz.

Öneriyoruz

Yüksek kalitedeki kamu su yönetimi hizmetlerinin geliştirilmesini destekliyoruz. Bu hizmetlerin, beceri ve bilginin adil değiş tokuşuyla, teknik, kapasite arttırıcı, ya da finansal uyum gerektiren tüm bilginin paylaşılmasıyla ve kamusal, sosyal, kooperatif ve katılımcı bir model için öneriler yoluyla demokratik bir biçimde işlemesi gerektiğini düşünüyoruz.

Suyun sorumlu ve sürdürülebilir kullanımı için toplumsal örgütlenmenin ve eğitimin teşvik edilmesini istiyoruz.

Kamusal, sosyal, kooperatif ve katılımcı su yönetiminin finansmanı için geliştirilmiş olan dayanışma fonlarının gelişimi hakkındaki deneyimlerin paylaşılmasını ve bilinir kılınmasını öneriyoruz.

Uluslararası ve bölgesel gözlemevlerinin yaratılmasını öneriyoruz. Bunların sosyal organizasyonların, hareketlerin ve kooperatif ağlarının buluşma noktası olarak, ulus ötesi şirketlerin ve uluslararası finans kuruluşlarının aktivitelerinin sosyal kontrol altına alınması için kullanılmasını istiyoruz. Bu süreç parlamentoları, yerel yönetimleri ve demokratik kuruluşları da içine katacaktır.

Yönetimlerin ve işadamlarının, suyun ulaşımını engelleme ve kirlenme aracılığıyla, insan topluluklarına verdikleri zararın tazmin edilmesi talebinin geliştirilmesini öneriyoruz. Var olan uluslararası mahkemelerin güçlendirilmesini ve dünyanın çeşitli yerlerinde yeni mahkemeler kurulmasını öneriyoruz.

Kararlıyız

Suyun savunması için küresel eylem planını geliştirerek, dayanışma ağları inşa etme ve harekete geçme sürecine devam etmeye kararlıyız.

Küresel su hareketini, yerel mücadeleler temelinde, küresel bir dayanışma platformu olarak birleştirmeye ve güçlendirmeye kararlıyız.

Başka bir su yönetiminin mümkün olduğunu gösteren modellerin geliştirilmesi süreciyle, kendi haklarının savunmasını birleştiren kadınlara, yerli ve aborjin halklara, gençliğe ve tüm halklara değer veriyoruz.

Bu sürece devam edip, hareketimizin dünyanın çeşitli yerlerinde organize edeceği başarılı toplantılardaki mümkün olan tüm katkılarla, onu zenginleştirmeye kararlıyız. Bu toplantılarımız Viyana'da Mayıs ayında Encuentro Enlazando Alternativas Unión Europea-America Latina ile başlayacak, Eylül ayında Bolivya'da Güney Amerika Ulusları Topluluğu Toplantıları'yla ve Aralık ayında Brüksel'de Su İçin Yurttaşlar Meclisi ile devam edecek.

Bu koşullar altında dünya su hareketi üç kolektif eylemin gerçekleştirilmesi için kararlılığını ifade eder:

1. 2006 Eylül ve Ekim aylarında yapılacak eşzamanlı, kolektif ve küresel eylemler.

2. Tüm aktivitelerimizde kullanılacak şu ortak slogan: Su hakkı mümkün: katılımcı kamu yönetimi.

3. Bu deklarasyon, ülkelerimize döndüğümüzde her yerelde yapacağımız basın açıklamalarıyla küresel su hareketinin kolektif beyanatı haline getirilecektir.

Ek 4. Alternatif Su Forumu 2009 Bildirgesi

(www.alternatifsuforumu.org)

28 Mart 2009, İstanbul

Su adaleti için küresel hareketimizin devamında önemli bir kilometre taşı olan 2006 Meksika'dan sonra, şimdi de 5. Dünya su forumuna karşı harekete geçmek için İstanbul'da toplandık. Bu yanlış, şirket güdümlü dünya su forumunun gayrimeşru olduğunu göstermek ve küresel su adaleti hareketinin pozitif gündeminin sesi olmak için buradayız.

Şu anda Türkiye'deyiz, ve bu ülkenin yıkıcı su yönetimi politikalarının kötü etkilerine bir örnek teşkil ettiği gerçeğini göz ardı edemeyiz. Türk hükümeti hem su hizmetlerinin hem de havzaların özelleştirilmesini istemekte ve ülkedeki her nehir üzerine baraj yapmayı planlamaktadır.

Türkiye'deki yıkıcı ve riskli barajlara örnek olarak 4 baraj, Ilısu, Yusufeli, Munzur ve Yortan barajları verilebilir. 10 yıl boyunca, bu projelerden olumsuz etkilenen insanlar, özellikle de Güneydoğu Anadolu Projesi veya kısaca GAP olarak bilinen daha büyük bir sulama ve enerji üretimi projesinin bir parçası olan Ilısu Barajı'na yoğun olarak itiraz etmişlerdir. Özellikle dünya çapında en çok eleştirilen baraj projelerinden biri olan Ilısu barajı projesi, Ortadoğu'daki uluslararası politika üzerindeki imaları nedeniyle muğlâk ve problemlidir. Baraj, çözülemeyen Kürt meselesiyle ilintili devam eden insan hakları ihlallerinin olduğu ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bir bölgede yer almaktadır. Türk hükümeti GAP'ı Kürtlerin yaşam alanlarını olumsuz etkilemek ve onların kültürel ve politik haklarını bastırmak için kullanmaktadır.

Bizler su krizine çözümler önermek için BM genel kurulundan bir sonraki küresel su forumunu düzenlemesini talep ediyoruz. Önemli BM yetkililerinin ve temsilcilerinin de toplantımıza katılmaları bir şeylerin değiştiğinin kanıtıdır. Meşruiyette gözle görülür ve sembolik anlamı olan bir değişim söz konusudur: özel çıkarlar ve Dünya Su Konseyi tarafından düzenlenen resmi forumdan; tüm dünya çapında suyu ve toprağı ve evrensel olanı savunmak için mücadele eden çiftçileri, yerli halkları, eylemcileri, sosyal hareketleri, sendikaları, STK'ları içeren küresel bir sivil toplum tarafından düzenlenen İnsanların Su Forumu'na doğru bir değişim yaşanmaktadır.

Biz küresel çok yönlü toplantıların meşru organizatörü olarak BM'yi ve onun üyelerini bu yükümlülüğü kabul etmeye ve devletlerin yükümlülüklerini hatırlatacak ve küresel topluma hesap verebilir bir su forumuna ev sahipliği yapmaya çağırıyoruz.

5. Dünya Su Forumuna katılan tüm örgütlere ve devletlere de, bunun şirket güdümlü son su forumu olması çağrısında bulunuyoruz. Dünyanın, BM'nin içinden çıkan ve üye devletleri tarafından desteklenen meşru, hesap verebilir, şeffaf ve demokratik bir su forumunun kurulmasına ihtiyacı vardır.

Dünya Su Forumunun gayri meşruluğunu bir kez daha vurgularken Bakanlar Deklarasyonu'nu da kınıyoruz. Çünkü suyu evrensel bir insan hakkı olarak tanımadığı

gibi onu küresel ticaret anlaşmalarının da dışında tutmamaktadır. Ayrıca karar taslağı özelleştirmenin herkesin suya erişimini garanti edemediği gibi, yeterli olmayan Avrupa Parlamentosu kararlarının yapıcı tavsiyelerini de dikkate almamaktadır.

Biz 2006 Meksika deklarasyonunda ifade edilen tüm ilke sorumlulukları yeniden dile getiriyoruz: Biz suyu gezegenimizdeki tüm hayatın temel unsuru olarak, temel ve devredilemez bir insan hakkı olarak görüyoruz; şimdiki ve gelecekteki nesiller arasındaki dayanışmanın sağlanması için ısrar ediyoruz, her çeşit özelleştirmeyi reddediyor ve suyun yönetim ve kontrolünün kamusal, sosyal, müşterek, katılımcı, eşitlikçi ve kâr amacı gütmeden olması gerektiğini ilan ediyoruz. Ekosistemlerin demokratik ve sürdürülebilir yönetiminin sağlanması için ve boşaltma havzalarının ve çevrenin korunması ve düzgün yönetimi ile sağlanacak su döngüsünün bütünlüğünün korunması için çağrıda bulunuyoruz.

Kamuya ait su ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesini, ticarileştirilmesini ve dev şirketlere devredilmesini öngören baskın ekonomik ve finans modeline tamamen karşı çıkıyoruz. Bu tür bir yıkıcı ve katılımcılıktan uzak kamu alanındaki reformlara karşı çıkıyoruz çünkü katı ve yüksek maliyetli uygulamaların ve önceden ödemeli kredili sayaçların yoksul insanlar üzerindeki etkilerini uzun zamandan beri görmekteyiz.

2006 Meksika'dan bu yana suyun kâr amacıyla dev şirketler tarafından kontrol edilmesine karşı muhalif olduk. Bazı başarılarımız şöyle sıralanabilir: Özelleştirilen kamu hizmetlerinin geri alınması, kamu-kamu ortaklıkların desteklenmesi ve uygulamaya konması, şişe su endüstrisinin gelir kaybına uğratılması, hem Mavi Ekim hem de Küresel Eylem Haftasında eşzamanlı kolektif etkinlikler için bir araya gelmek. Bugüne dek yürüttüğümüz başarılı çalışmalar çeşitli anayasalar ve yasalarda da suyun bir insan hakkı olarak tanınmasını sağladığı için de gururluyuz.

Bununla birlikte ekonomik ve ekolojik krizleri de gündemimize taşımalıyız. Sizin krizinizin bedelini biz ödemeyeceğiz! Bu kusurlu ve sürdürülemez modeli kurtarmak için uğraşmayacağız. Bu model yüzünden açıklanamaz özel harcamalar devasa kamu borçlarına yol açtı, bunun sonucunda su ve ortak kamu malları tüketim maddesine dönüştürüldü ve ardından Doğa tamamen bir ham madde kaynağı ve açık hava atık çöplüğü haline dönüştü.

Su ve iklim arasındaki karşılıklı temel bağ bilimsel çevreler tarafından da kabul edilmektedir ve Hükümetlerarası İklim Değişimi Paneli de bunun özellikle altını çizmiştir. Bu nedenle en başta yaşadığımız krize yol açmış olan aynı mantıkla enerji sektöründe de benzer bir iklim kaosuna yönelik verilen tepkileri kabul etmemeliyiz. Bu mantık suyun nitelik ve niceliğini tehlikeye sokar. Aynı zamanda barajlar, nükleer enerji ve tarımsal ürünlerden yakıt elde eden tesisler hayatımızı büyük ölçüde etkilemektedir. 2009'un aralık ayında bu konudaki endişelerimizi ve çözüm önerilerimizi Kopenhag'ta Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Konferansı'nda dile getireceğiz.

Ayrıca, yoğun sınai tarım modeli, su kaynaklarını kirletmekte ve yok etmekte, tarım arazilerini tahrip etmektedir. Aynı zamanda gıda egemenliğimize zarar vermektedir.

Bunun kamu sağlığı ve insanların hayatı üzerinde etkisi çok büyüktür. Belem Dünya Sosyal Forumu'ndan edindiğimiz izlenimlerle su hareketleri ile toprak, gıda ve iklim alanlarındaki hareketler birlikte işbirliği içinde yürütülmelidir.

Aynı zamanda yeni ağların kurulmasını ve yeni toplumsal ittifakların oluşturulmasını görev kabul ediyoruz; bu toplumsal ittifaklarımıza suyun kamusal bir ürün olduğu konusunda uzlaşan yerel yönetimleri ve parlamenterleri katmayı da görev biliyoruz. İnsanların ve tüm canlıların temiz suya erişimi sağlanmalıdır. Aynı zamanda tüm kamuya ait su hizmetlerinin birleştirilmesini ve yerel hareketler ile bölgesel ağların oluşumunu teşvik ediyoruz.

Başarılarımızı kutluyoruz ve hem ülkelerarası hem de kıtalararası işbirliğimizin devam edeceğini duyuruyoruz.

Ek 5. Suyun Ticarileşmesine Hayır Platformu Su Forumu Sonuç Bildirgesi

15-22 Mart 2009 İstanbul

Bizler, 16-22 Mart tarihlerinde, İstanbul'da toplanan 5. Dünya Su Forumu'na ve onun Türkiye ve dünyadaki işbirlikçilerine karşı 15-22 Mart 2009 tarihleri arasında miting, basın açıklamaları, su üzerine çeşitli çalıştaylar, geniş katılımlı toplantılar ve düzenleyen *Suyun Ticarileşmesine Hayır Platformu* olarak:

Nisan 2008'den bu yana toplumsal yarar temelinde sürdürdüğümüz Karşı Forum çalışmalarımızda, halklara ve tüm canlı yaşama yönelik bir saldırı olarak gördüğümüz suyun ticarileştirilmesine karşı suya sahip çıkmanın ancak örgütlü bir mücadele ile mümkün olacağı görüşünden hareket ettiğimizi; bu nedenle, toplumun en geniş kesimlerini bu mücadeleye dâhil etme zorunluluğunu önceliğimiz olarak kabul ettiğimizi; sürecin başından başlayarak, bu mücadeleyi yalnızca 5. Dünya Su Forumuna karşı hazırlıklar ya da karşı forum kapsamında düzenlenen etkinliklerden ibaret görmediğimizi, mücadelemizin ormanlarımız, toprağımız, emeğimiz ve sularımız özgürleşene kadar süreceğini öngörerek; çalışmalarımız sonucunda ortaklaştığımız sorunları ve çözüm önerilerimizi Türkiye ve dünyada suyun ticarileştirilmesine karşı mücadele eden bütün örgütlere duyururuz.

1. Bizim karşıtlığımız, yalnızca Dünya Su Konseyi ya da Dünya Su Forumu ile sınırlı değildir. Yalnızca suyu ticari bir mal (meta) olarak tanımlayan ilk uluslararası kurum olması ve kuruluşundan beri Dünya Su Konseyinin sponsorluğunu üstlenmesi dolayısıyla Birleşmiş Milletleri, çözümün değil, sorunun parçası olarak tanımladığımızı bütün dünyaya duyuruyoruz. Bizler, Türkiye'den sendikalar, meslek örgütleri, devrimci yapılar, emekten yana siyasi partileri, çevre ve kültür dernekleri olarak tek tek her biri BM çatısı altında toplanan devletlerin "demokratik" davranmalarının mümkün olmadığını düşünüyoruz.

2. Dünya Su Konseyi, OECD ve Dünya Bankası gibi kapitalist sistemin kurumlarının son dönemde "kamu-kamu ortaklığı" stratejisini öne çıkarıyor olmaları da, bize göre halkların algısında suyun metalaştırılma sürecince bulanıklık yaratma hedefinden öte bir şey ifade etmemektedir. Bu nedenle "kamu" sözcüğü ile gizlenmeye çalışılan gerçek doğru irdelenmelidir. Yalnızca Türkiye değil, dünyadaki pek çok örnekte de görüldüğü gibi su kaynakları ve su hizmetleri bugün pekala "kamu" eliyle de ticarileşebilmektedir. Kaldı ki, suyun piyasada alınıp satılabilen bir mal haline getirilmesi yönünde yapılacak yasal düzenlemeler de devletler eliyle yürütülmektedir. Çok uluslu şirketlerin ve Dünya Su Konseyi'nin de su kaynaklarının mülkiyetinin devlet kurumlarında kalması gerektiğini tekrarladığı, ama suyun değerinin piyasada belirlenmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu ısrarla vurguladığı günümüz koşullarında kamusal olanı savunmak, suyun metalaşmasının onaylanmasından başka bir şey değildir. Üstelik temiz suyun hızla kirletildiği ve tüketildiği kapitalist düzen bir yandan devam ediyor olacağı için, su dağıtımı ve kaynakları üzerindeki mülkiyet devletlerde kalsa bile, su iletim ve dağıtımında

yalnızca kamu mülkiyetinin savunulması ile sınırlı talepler suyun doğal çevrimi ve ekosistem üzerindeki yıkım sürecinin hızlanmasının önünü kesemeyecektir. Bu stratejiyle, su kaynaklarını dünya piyasalarında pazarlama konusunda deneyim kazanmış kamusal su işletmelerinin, bu deneyimlerini diğer kamu suyu işletmeleri ile paylaşması ve bütün devlet su kurumlarının dünya pazarında etkin birer ticari aktör haline getirilmesi öngörülmektedir.

3. 17-18 Mart tarihlerinde düzenlediğimiz atölyelerde ortaya çıkan diğer bir kaygı ise, suyun maliyet fiyatı karşılığında satılması vb., kapitalist sistemle pazarlık etmeye odaklı önermelerin varlığıdır. Sorun, evrensel bir perspektiften ele alındığında su kaynakları açısından zengin, yoksul ülke ve bölgelerin varlığı herkes tarafından bilinmektedir. İnsan yerleşimleri ile su kaynakları arasındaki mesafeler büyüdükçe sermaye yatırımlarının artacağı ve maliyetlerin astronomik düzeylere yükseleceği veri olarak önümüzde dururken, su zengini ya da gelişmiş ülkelerin halkları açısından bile kabul edilebilirliği şüpheli olan bu tarz tezlerin su mücadelelerini geri bir noktaya iteceğini öngörmek mümkündür.

4. Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu olarak bizler, Dünya Su Konseyi'nce ısrarla vurgulanan "suyun değerinin piyasada belirlenmesi" girişimini, yalnızca teknik bir ayrıntı olarak düşünülmesi yerine halklar ve ekosistem üzerindeki yansımaları bakımından analiz edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Tıpkı bütün diğer metalarda olduğu gibi, suyun değerinin piyasada belirlenmesi için de ölçülebilir ve depolanabilir bir su arzının söz konusu olması ve suyun çıkarımı ve iletimi süreçlerine sermaye ve emeğin dâhil olması gerekecektir. Bu, aynı zamanda, yeraltı sularının aşırı miktarlarda çekilerek yerüstünde biriktirilmesi, akarsuların üzerine sayısız baraj inşa edilerek ekosistem dengesinin bozulması, su ve bağlantılı bütün üretim süreçlerinde fiziksel emek sömürüsü artarken işsizleşme ve yoksullaşmanın daha çekilmez boyutlara ulaşması ve dünyanın hızla çölleşmesi demektir. Temiz suyu giderek daha da kıtlaştıracak olan bu süreç, sürekli artmak zorunda olan sermaye yatırımları dolayısıyla su fiyatlarının astronomik boyutlara ulaşmasına yol açacak ve çalışan sınıfların daha da yoksullaşması, suya erişimlerinin daha da zorlaşması kaçınılmaz hale gelecektir.

5. Suyun bir piyasa malı haline getirilmesinin zorunlu bir gereği ve kapitalist-emperyalist sistemde sömürü ve kârların büyütülmesinin bir aracı olarak, suyun doğal çevrimini, ekosistemin bütünlüğünü, akarsuyun özgürce akmasının doğal yaşam ve tarımsal etkinlikler için yaşamsal önemini ve canlıların suya ulaşımını temel almayan barajların yapılmasının, sulama gereksiniminin karşılanmasına sürdürülebilirliğine çözüm olmadığı gibi su yetersizliği ve su kalitesinin bozulmasını çok daha arttırdığı da açıktır.

6. "Suya erişimi olmayan kesimlerin suya kavuşturulması" hedefini ileri sürerek suyun metalaşması hedefine meşruiyet kazandırmaya çalışan, Dünya Su Konseyi ve Birleşmiş Milletler gibi kurumların söylemine karşın, suyun bir piyasa malı haline getirilmesinin dünyada suya erişimi olmayan 1 milyarı aşkın insanın derdine çözüm olamayacağı ortadadır. Çünkü suya erişimi olmayanlar, gerçekte, gıda satın alma gücünden bile yoksun olan en yoksul kesimlerdir. Emekçi halkların en alt katmanını oluşturan bu grubun suyun metalaşması sonrasında da bu kez parası olmadığı için suya erişemeyeceğini öngörmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle, bizler, dünya halklarını suya kavuşturma bahanesini

kullanarak suyun metalaşmasını savunanların gerçek dışı bu hikayelerinin her ortamda teşhir edilmesini vazgeçilemez, ertelenemez görevlerimiz olduğunu düşünüyoruz.

7. Dünya Su Forumu ve Forumun sponsor kuruluşları tarafından temiz su kaynaklarının giderek kıtlaşmasında en fazla mahkum edilen alan, geleneksel yöntemlerle yapılan tarım üretimi; önerilen çözüm ise endüstriyel tarıma geçiştir. Endüstriyel tarımın "yeşil devrim" süreciyle yayılması açlığı tam anlamıyla gidereMemiş ve bir takım çevresel sorunlara yol açmıştır. Tarımda verimi ve gıda kalitesini arttırmak ve daha sağlıklı bir çevre oluşturmak amacıyla doğayla dost tarım modelleri tercih edilmelidir.

8. Suyun, tıpkı Filistin'de olduğu gibi dünyada giderek stratejik bir silah gibi kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Oysa, sınır aşan sular, ancak, sınırın iki yanındaki halkların işbirliği ve dayanışmasıyla doğru yönetilebilir. Böylesi yörelerde uluslar arası kurumların suyun yönetilmesine katılması ancak ve ancak ticarileştirmenin ve emperyalist hegemonyanın aracı olabilir.

9. Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu olarak bizler, suyun sadece insanlar için değil diğer canlılar için de ihtiyaç olduğunu, suyun doğanın bir bileşeni olarak canlı ve cansız sistemin koruyucusu olduğunu da biliyor, kendisinin de doğanın bir bileşeni olarak canlı olduğunu biliyor; yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak ticarileştirilmesini kabul etmiyoruz

Yukarıdaki tespitlerimiz ışığında, dünyada giderek artan temiz su kıtlığının aşılması ve suyun metalaşmasının önüne geçilmesi için *Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu* olarak *kısa dönemde* mücadelenin odaklanması gereken hedeflerimiz şunlardır:

• Yapılacak her çeşit su yapılaşmasının gereklilik ve yararlarının açık olarak tartışılması, etkilenecek halk kesimlerinin görüşünün çoğunluk görüşü olarak alınması, çevresel, kültürel ve toplumsal etki değerlendirmelerinin yapılması, su yapılaşmalarının kapitalist yapı ve finans sektörünün çıkarlarına göre değil tüm canlı yaşamın ve doğanın sürdürülebilirliği temelinde projelendirilmesi ve yer seçimlerinin bu kriterlere göre belirlenmesi,

• Suya erişimi olmayanların suya kavuşturulması ve evsel suyun parasız olarak sağlanması için suyun meta üretimi yapan firmalara piyasa fiyatıyla satılması ancak sanayinin kendi arıtma tesisini kurarak üretimlerinde ihtiyaç duydukları suyun en az yarısını arıtılmış suyla karşılamaları

• Tarımsal sulamada, geçimlik tarım üretimi yapanlara suyun parasız temin edilmesi

• Tarımsal üretimde verimliliğin insan sağlığına katkısının ön planda tutulacak şekilde yeniden değerlendirilmesi,

• Tarımda büyük toprak sahipliğinin, kapitalist tarımın aşılması, su ve toprağı koruyacak yenileştirilmiş geleneksel tekniklerin geliştirilmesi,

• Su havzaları üzerindeki kapitalist baskıların (yapılaşma ve rant) tamamen kaldırılması ve böylece su kıtlığı ve verimlilik arttırma baskılarının önlenmesi,

• Su havzalarının kısa, orta, uzun mesafe koruma bölgelerine göre değil tamamının koşulsuz korunması ve denetiminin yerel halk tarafından kurulan komitelerle yapılması,

• Su havzalarında maden arama izinlerini öngören yasaların ve verilen izinlerin iptal edilmesi,

• Sanayinin yeraltından ve yüzeysel sulardan kaçak su çekmesinin engellenmesi ve kullandıkları suyu arıtarak tekrar kullanıma sokmalarının denetlenmesi, fosil akiferlerden su kullanımına izin verilmemesi,

• "Sürdürülebilir kalkınma" stratejileri ile değil "doğal dengenin sürdürülebilirliği" ne göre sulak sistemlerin, havzaların korunması,

• Mera ve orman alanlarının korunması ve geliştirilmesi,

• Tarımsal faaliyetlerle, sanayi ve evsel atıklarla su havzalarının kirletilmesinin önlenmesi,

• Biyoçeşitliliği tehdit eden genetiği değiştirilmiş tohumlarla üretimin ülkemizde ve tüm dünyada yasaklanması,

• Şirketlerin coğrafi koşullar gözetilmeksizin geliştirdiği hibrit tohumlar yerine bulunduğu coğrafyaya daha iyi adapte olmuş, daha az su ve besin maddesi tüketen yerel çeşitlere ağırlık verilmesi,

• Baraj yapımı ve Hidroelektrik santral (HES) ile akarsulara müdahalelerin ile tarihi, kültürel ve doğal dokuların yok edilmesini hedefleyen, göçlere zorlayan her türlü girişime müdahale edilmesi,

• Enerji üretiminde fosil yakıtlara dayalı uygulamalara son verilip, rüzgâr ve güneş başta olmak üzere yenilenebilir enerji üretimine geçilmesi,

• Enerji üretiminin uzak mesafelerden yapılması yerine olabildiğince gereksinilen yörelerde yapılması, kapitalist üretimin enerji gereksinimindeki artışa göre değil kaynakların yenilenebilirliğine göre planlama yapılması,

• Yerel düzeyde su paylaşımına ilişkin muhtemel politika ve senaryoların yakından izlenmesi,

• Su ile ilgili yasaların oluşum sürecine halkın müdahale etmesinin sağlanması,

• Gerek İtalya ve Hindistan'da gerekse Türkiye'de Su şirketlerine kendi özel güvenlik örgütlerini kurma izni veren yasal düzenlemelerin derhal iptal edilmesi için girişimlerin başlatılması,

• Su ve toprak yönetiminde üretenlerin söz sahibi olduğu politikaların uygulanması,

• Su hizmetleri ve bağlantılı işlerde çalışanların tam güvenceyle, özgürce, insana yakışır ücretlerle çalışabileceği çalışma ortamlarının yaratılması

• Emek örgütlerinin mücadeleyi içselleştirmesi için stratejilerin geliştirilmesi, güçlü bir toplumsal muhalefetin yaratılması,

• Herkesin içilebilir ve temiz suya erişiminin eşit ve parasız olarak sağlanması

• Herhangi bir ülkede su kaynaklarının verimliliğinin artması komşu ülke halkları ve çalışan kesimlerinin suya erişimini kısıtlayacağı ve dolayısıyla ücretlerinin satın alma gücünü azaltacağı için "verimlilik arttırma" çabaları karşısında komşu ülkelerin emekçileriyle ortak örgütlenmeye gidilmesi

• Şirket ya da devletlerin su politika ve uygulamalarının tüm dünyaya duyurulması ve aynı tip uygulamaya maruz kalan ülke, bölge ve yörelerin mücadele deneyimlerinin aktarılmasının çok önemli olduğu ulusal ve uluslar arası iletişim kanallarının acilen

yaratılması gerekliliği konusunda ortaklaşılması

• Uluslararası mücadelelerin izlenmesi, suyun ticarileştirilmesi süreçlerinde saldırılara karşı üretilen yerel direnişleri, mücadele deneyimlerini birbiriyle paylaşan, bunları ortak zeminlerde bütünlüklü bir direnişe dönüştürebilen, uluslar arası bilgi paylaşımı ile dünya halklarının ortak hareket etmesinin sağlanması,

• Su mücadelesinde taleplerin dünya ölçeğinde ortaklaştırılmasında dünyada en zor koşulda yaşayan yerel toplulukların çıkarlarından hareket edilmesi ve onların taleplerinin dünya talebi haline getirilmesi,

• Dünya ölçeğinde örgütlenme/dayanışma ağları oluşturulurken yerel tarihsel ve kültürel tüm farklıkların göz önüne alınması

• Dünya Bankası başta olmak üzere uluslar arası kredi kurumları ile hükümetlerin yaptıkları kredi anlaşmalarından suyun ticarileştirilmesi ve özelleştirilmesinin derhal çıkarılması ve bir daha önerilememesi için dünya halklarının ortak bir tavır alması konusunda girişimlerin başlatılması,

• Sanatçıların da başta su hakkı demokrasi ve haktan, emekten yana ürünler yaratması, yayınlaması, gösterime sunması, örgütlü mücadeleye kendi çalışmalarıyla katkı vermesi

Uzun dönemde:

Ortak görüşlerimizin yaşama geçmesi konusundaki kararlılığımız "Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu"nun programlı örgütlü mücadelesine güç verecektir.

Bizler hiçbir ekonomik değerin insanın kültürel ve tarihi geçmişinden, doğal dengenin ve canlı yaşamın en küçük parçasından daha değerli olamayacağını düşünmekteyiz.

Su yaşamın kendisidir. Suyun ticarileştirilmesi sadece insanlar için değil tüm doğa ve diğer canlılar için de kabul edilemez.

Suyun kendisini kullanım değeri olarak talep etmek ve suyun sadece kullanım değerlerinin üretiminde kullanılabileceğini savunuyoruz.

Bilim ve teknolojideki gelişmelerin insanlık yararına kullanıldığı, sömürüsüz ve özgür bir dünya talebimizi ete kemiğe büründürüyoruz.

Kısaca, Toprağımızın, ekmeğimizin, emeğimizin ve SUYUMUZUN kullanım değerine sahip çıkıyoruz bunun anlamı bütün üretimin yalnızca toplum yararına odaklanması demektir.

Dünya Su Konseyinin ve onların işbirlikçilerinin Türkiye'de suların ticarileştirilmesi için planladıkları oyunlara ve 5. Dünya Su Forumu'nun hedeflerine karşı halkın birlikte mücadele edeceğini bir kez daha duyuruyoruz.

Suyun Ticarileştirilmesine Hayır Platformu

Ek 6. Başka Bir Su Politikası Deklarasyonu

Başka Bir Su Politikası Deklarasyonu

2 Ağutos 2011 Batman

Su kaynaklarının ve su hizmetlerinin özelleştirilmesini savunan merkezi su politikalarına karşı katılımcı ve demokratik uygulamaların, alternatif modellerin, deneyim ve bilgilerinin paylaşılması için bir araya geldik. Yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası işbirliğine dönük ağlar oluşturmanın, bu ağların içinde yer almanın, katılımcı ve demokratik uygulama girişimleriyle öne çıkan yerel yönetim birimlerinin (kamu-kamu işbirliği çerçevesinde) yan yana gelmesinin daha güçlü ve uygulanabilir alternatif su politikaları oluşturabileceğine inanıyoruz. Suyun kamusal bir varlık olduğunu, insanlar ve tüm canlılar için, gelecek kuşaklar için bu yaşamsal önemdeki varlığa bütünlüklü bir biçimde yaklaşılması gerektiğini ve su kaynaklarının korunması gerektiğini savunuyoruz.

Van'da ve Batman'da yaptığımız iki atölye çalışmasının sonucunda, şu ilkelerin altını çizmek istiyoruz:

• Suyun en temel insan hakkı olduğu, kamusal niteliği göz önünde bulundurularak herkesin yeterli miktar ve kalitede suya fiziksel ve ekonomik olarak eşit biçimde erişmesinin sağlanması, dezavantajlı durumda olanlar lehine suya erişim noktasında pozitif ayrımcılık yapılması ve su ile ilgili her türlü bilgiye her vatandaşın ulaşabilmesi garanti altına alınmalıdır.

• Su yönetimlerinde kamu yararını gözeten, demokrasiyi ve katılımcılığı temel alan, suyu tüm canlılar için yaşam kaynağı olarak gören, su hakkını koruyan ve güvence altına alan, ekolojik sistemi koruyan yönetim modellerinin oluşturulması gerekmektedir.

• Su hakkı anayasada belirtilen temel haklar arasında yer almalıdır. Suya erişim hakkının sağlanması devletin en temel görevlerinden biri olmalıdır ve bir kamu hizmeti olarak kabul edilmelidir. Sosyal devlet ilkesi gereği, herkesin yeterli miktar ve kalitede suya ücretsiz ulaşması hedeflenmeli, erişim hakkını kısıtlayan her türlü yasal düzenlemelerden, uygulamalardan vazgeçilmelidir.

• Yerel yönetim birimlerini ticari bir işletme gibi çalışmaya zorlayan, su hizmetlerinden faydalanan vatandaşları müşteri konumuna iten, merkezi idare ve uluslararası kredi/mali kuruluşlarının su hizmetlerinin fiyatlandırılmasında etkin olmalarını olanaklı kılan "4736 Sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Ürettikleri Mal ve Hizmet Tarifeleri Kanunu", "2560 sayılı İSKİ Kanunu"nun 23. maddesindeki su tarifesinin belirlenmesinde kârı esas alan düzenleme ve benzeri kanunlar kaldırılmalıdır.

• Su yönetiminde birinci derecede yer alması gereken yerel yönetimlerin, suya erişim hakkının sağlanması konusundaki yetki ve sorumluluklarının arttırılması, demokratik özerk bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

• Yerel yönetimlere, su tesislerini işletmek için elektrik enerjisi üretme yetkisi verilmeli, bu imkândan yoksun olanlara su tesislerinin işletilmesi için gerekli olan enerji fiyatlarında indirim uygulanmalıdır.

• Su havzaları idari ve politik sınırlara göre değil, doğal sınırlarına göre belirlenmeli ve yönetilmelidir. Havza yönetimi ve planlaması, su kaynaklarının çevresel, sosyal, ekonomik boyutları göz önüne alınarak ekolojik bir bütünlük içerisinde oluşturulmalıdır. Su havzalarında yer alan yerel yönetimlerin, havza yönetimi için birlikler oluşturmalarına imkân sağlanmalıdır.

• Su kaynakları bölgesel ya da uluslararası ilişkilerde hegemonik bir güç unsuru olarak kullanılmamalıdır. İhtiyaç duyulan barış ortamını değil, çatışmayı ve düşmanlıkları güçlendiren baraj, HES vb. projelerden vazgeçilmelidir.

• Su kullanım hakkını ticarileştiren, ekolojik, sosyal ve kültürel yıkımlara yol açan, havza planlaması ve bölge halkının onayı alınmadan verilmiş olan baraj ve HES lisansları iptal edilmelidir. Sürmekte olan projeler durdurulmalıdır. Enerji ihtiyacının karşılanması için enerji verimliliği ve enerji tasarrufu yapılmalıdır. Yenilenebilir enerji kaynakları olan güneş, rüzgâr, jeotermal ve dalga enerjisi birincil enerji kaynakları olarak kullanılmalıdır.

• Su; ekolojik, demokratik ve sosyal politikalar çerçevesinde özelleştirmeden kamu eli ile yönetilmeli ve halkın doğrudan kararlara katılımını sağlayan mekanizmalar geliştirilmelidir.

Bu ilkelerle hareket eden biz aşağıdaki kurumlar, suyun özelleştirilmesinde özel bir konumu olan ve 2012 yılının Mart ayında Marsilya'da yapılacak 6. Dünya Su Forumu'na karşı oluşturulan Alternatif Dünya Su Forumu'nda yer alacağımızı bildiriyor ve tüm kurum, kuruluş ve bireyleri su hakkını korumak için harekete geçmeye çağırıyoruz.